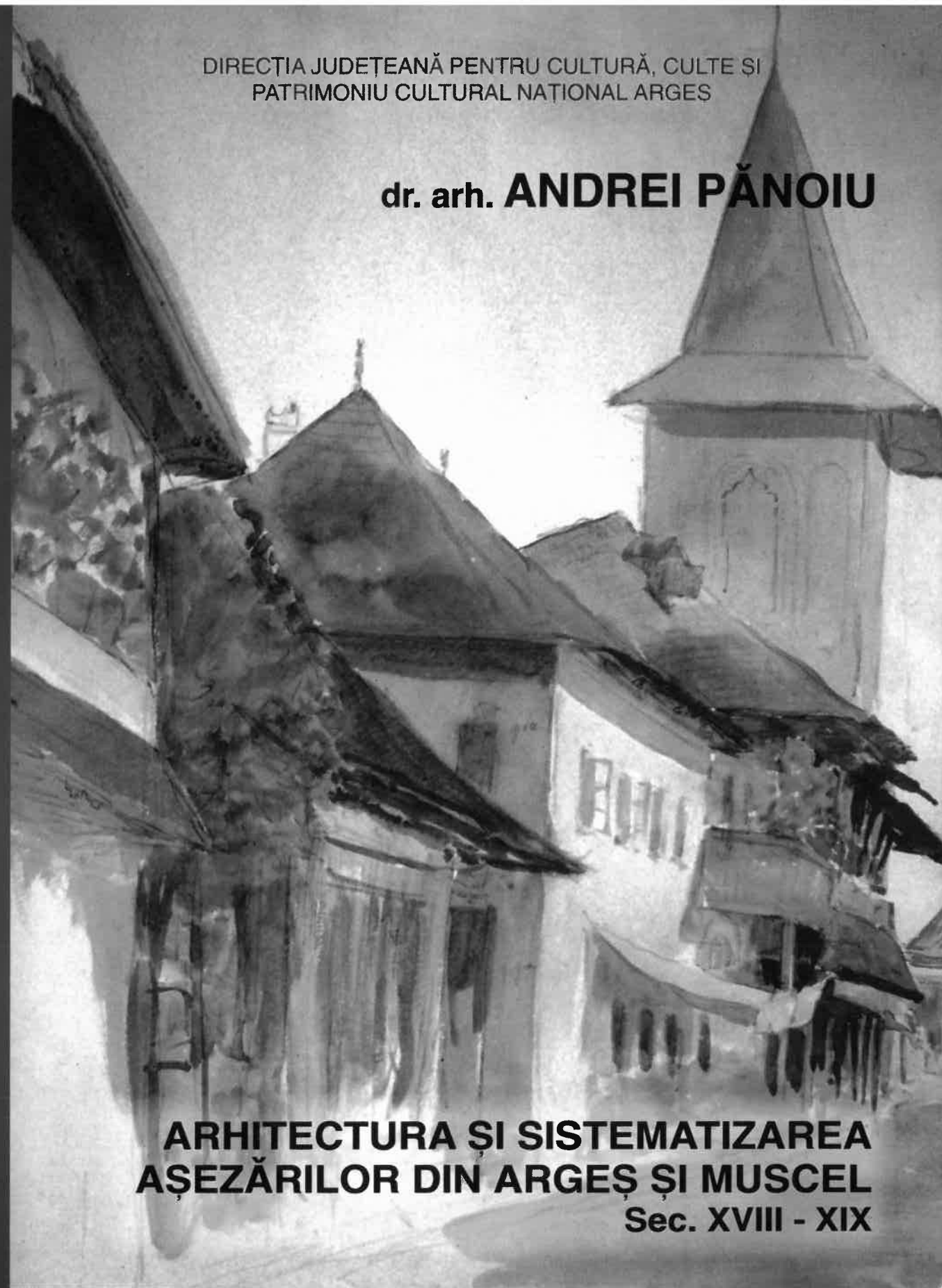

ARHITECTURĂ ROMÂNEASCĂ VECHĂ

DIRECȚIA JUDEȚEANĂ PENTRU CULTURĂ, CULTE ȘI
PATRIMONIU CULTURAL NAȚIONAL ARGES

dr. arh. **ANDREI PĂNOIU**

**ARHITECTURA ȘI SISTEMATIZAREA
AȘEZĂRILOR DIN ARGES ȘI MUSCEL**
Sec. XVIII - XIX

dr. arh. ANDREI PĂNOIU

ARHITECTURĂ ROMÂNEASCĂ VECHE

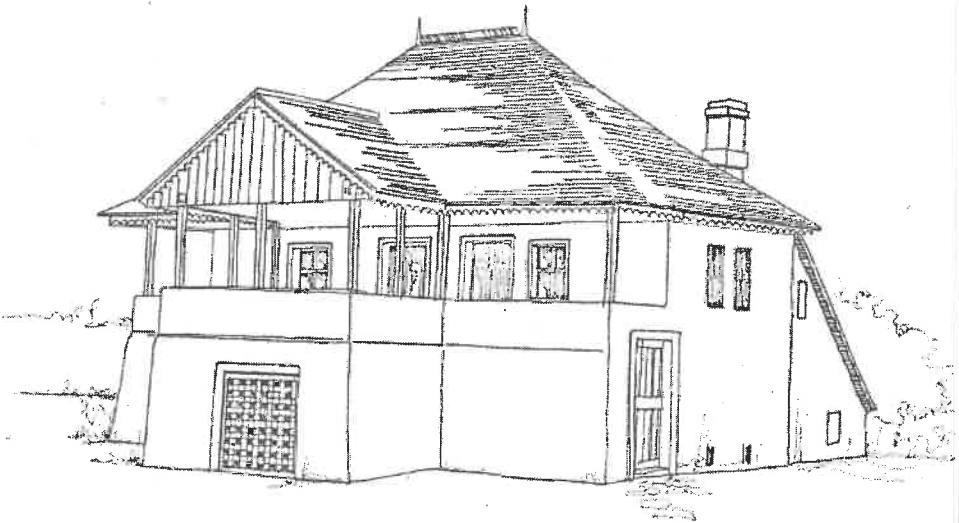
ARHITECTURA ȘI SISTEMATIZAREA AȘEZĂRILOR DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL
SEC. XVIII-XIX

DIRECȚIA JUDEȚEANĂ PENTRU CULTURĂ, CULTE ȘI PATRIMONIU CULTURAL NAȚIONAL ARGEȘ
2004

CUPRINS

PREFAȚĂ	7
INTRODUCERE	11
SISTEMATIZAREA SATELOR DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL VEACULUI URMĂTOR	20
SATE ȘI MOȘII DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL ÎN DOCUMENTELE CARTOGRAFICE ALE SECOLULUI AL XIX-LEA	25
DREPTURILE DE STRĂMUTARE ALE SĂTENILOR ȘI IMPLICAȚIILE LOR	36
ALINIAREA SATELOR	44
INCENDIILE ÎNTÂMPLĂTOARE ȘI MĂSURILE DE PREVENIRE A LOR	55
URMĂRILE CUTREMURULUI DIN ANUL 1838	58
SISTEMATIZAREA ORAȘELOR PITEȘTI, CÂMPULUNG ȘI CURTEA DE ARGEȘ	60
ÎNFRUMUSEȚAREA ORAȘELOR CÂMPULUNG ȘI CURTEA DE ARGEȘ	61
ÎNFRUMUSEȚAREA ORAȘULUI PITEȘTI	71
LAGUNUL PITEȘTILOR	84
DEMERSURI PENTRU ÎNFIINȚAREA GRĂDINII PUBLICE DIN PITEȘTI	86
STAȚII DE POȘTĂ	90
CASE DE SFAT	94
PROIECTE-MODEL PENTRU BISERICI	104
PRĂVĂLIILE BISERICII SF. GHEORGHE DIN PITEȘTI	106
PODURILE DE LA PITEȘTI PESTE APA ARGEȘULUI ȘI RÂUL DOAMNEI	108
FĂNTĂNI ȘI CIȘMELE	114
BĂILE PUBLICE	119
LOCUINȚA TRADIȚIONALĂ DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL	120
ARHITECTURA BISERICILOR	127
PLANUL ÎN FORMĂ DE CRUCE	129
PRONAOSUL ABSIDAT	131
PLANUL TREFLAT	134
ABSIDA DREPTUNGHIULARĂ	135
MORILE DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL	139
PRÉSENTATION: EXTRAIT DE LA PRÉFACE	152
ABSTRACT	154
BIBLIOGRAFIE SUMARĂ	156

Cuvânt către cititor

Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Argeș are bucuria de a prezenta celor interesați o lucrare esențială pentru evoluția arhitecturală în ultimele trei secole în zona Argeșului și Muscelului.

Acest volum este primul dintr-un ciclu pe care intenționăm să îl elaborăm împreună cu cercetătorii care s-au ocupat de studierea vieții pe aceste meleaguri.

Nădăjduim că pagini încă nescrise despre cultura și civilizația din zonă vor vedea lumina zilei cu această ocazie, contribuind la amplificarea activităților de evidență și protecție a monumentelor istorice, activități care sunt obiectul instituției noastre.

Lucrarea domnului Andrei Pănoiu va pune în circulație multe idei noi despre această zonă deosebit de bogată în istorie și va da răspunsuri la multe întrebări legate de civilizația lemnului și a pietrei în secolele trecute.

Monumentele istorice moștenite de generațiile de astăzi sunt un dar care trebuie nu numai prețuit dar și păstrat cu pioșenie pentru a fi transmis generațiilor ce vor urma.

Astăzi se construiește mult în Argeș, dar noile construcții pot să-și găsească locul în această uimitoare civilizație trecută, în această arhitectură ce a dat personalitate orașelor și satelor noastre. Cunoscând începuturile acestor construcții ne vom putea da seama de felul în care trebuie să arate localitățile noastre și mai ales să ținem cont, pe cât posibil, la viitoarele construcții. Să păstrăm aceste „amintiri” care fac parte din istoria noastră, din tradiția și personalitatea poporului român.

Cu aceste tradiții de civilizație (monumente istorice, construcții, artă populară, artă cultă, literatură, tradiții etnografice) vom putea să ne menținem identitatea în marea familie a Europei.

De aceea sper ca acest volum să nu rămână singular ci să fie o parte a unei colecții despre civilizația tradițională a Argeșului și Muscelului.

Dr. Sevastian Tudor

Editat de Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Argeș,

Au mai contribuit : SC Proiect Argeș SA, Arhitecți Maria și Alexandru Muțescu

Redactor: Arh. Alexandru Muțescu

Culegere: Nicoleta Nica, Mihaela Rădulescu

Prelucrare foto digitală și DTP: Silviu Antone

Coperta I: Carol Popp de Szhatmary - Turnul Bărăției din Câmpulung - 1866

PREFAȚĂ

"Arhitectura și sistematizarea așezărilor din Argeș și Muscel, secolele XVIII-XIX" este o lucrare care urmărește, pe de o parte, studiul modului de organizare a teritoriului, iar pe de alta, cunoașterea fenomenului arhitecturii tradiționale într-o perioadă dintre cele mai frământate ale vieții sociale românești.

Așa cum este tratată lucrarea, accentul se pune pe cunoașterea reliefului, confruntat cu date și informații rezultate din cercetări de arhivă, urmărindu-se în același timp evidențierea unor aspecte mai puțin cunoscute, legate de modul de constituire și de dezvoltare a așezărilor satești, până în forma lor ajunsă în pragul secolului nostru.

Hărțile secolului al XVIII-lea și întreg materialul cartografic cu vechile planuri de hotărnicie vin să certifice existența unei anumite preocupări de organizare a teritoriului și de sistematizare a așezărilor, fie ele târguri și sate, fie vetre de schituri și mănăstiri. Tocmai din studiul materialelor cartografice se desprind și acele principii care au stat la baza sistematizării teritoriului, îngăduindu-ne să putem înțelege principalele faze de realizare a acestei opere și să urmărim cum au fost transpuse în viață hotărârile și toate dispozițiile de reglementare administrativă.

Așa cum este orientată lucrarea, se urmărește punerea în evidență a preocupărilor de totdeauna de organizare a teritoriului, de dezvoltare a așezărilor satești, cu principalele lor programe arhitecturale, locuința, anexele gospodărești, dotările de interes cultural-administrativ sau cu caracter economic.

Pornindu-se de la studiul monumentelor surprinse încă astăzi, de la datele documentare care le atestă, se urmărește punerea în evidență a principalelor trăsături care le caracterizează, care au favorizat apariția și dezvoltarea lor ca programe arhitecturale.

Se poate susține că mai toate programele arhitecturale de interes major, de la locuința propriu-zisă până la pivnița de lemn din dealul viilor și povarna satească, s-au construit totdeauna după un anume tipic, ca o creație a gospodarilor înșiși, cu mijloacele avute la îndemână, ca o realizare a meșterilor locali după anume prescripții, după modele existente sau după proiecte ingineresti.

Se cunoaște că au existat proiecte-tip pentru case de sfat, pentru subprefecturi, școli, stații de poștă, biserici. Prescripții cu reguli de execuție au existat și pentru magazinele de rezervă, pentru poverne, pentru abatoare și chiar alte instalații. Toate aceste prescripții trebuia

îndeaproape respectate, atât de gospodarul care își făcea singur lucrarea, cât și de meșterii breslași din sate și târguri, care dețineau o anume știință a meșteșugului lor, îndeosebi când era vorba despre construirea morilor, a podurilor, a pivelor și a joagărelor.

Studiul monumentelor și materialul arhivistic consultat îngăduie să se înțeleagă rădăcinile sociale ale epocii cercetate și să se surprindă aspecte cu totul inedite ale relațiilor arhitecturii populare cu arhitectura caselor de târgoveți, cu rezonanța stilurilor specifice așezărilor de artă culte.

De fapt, nu a existat niciodată o delimitare precisă între arta cultă și arta populară, precum nu a existat nici o dezvoltare separată a arhitecturii caselor țărănești de cea a morilor, a caselor și conacelor de moșie, a caselor de târg sau a bisericilor. Se poate afirma tocmai contrariul: meșterii (și meșteșugurile) din vatra satelor au fost dintotdeauna în strânsă legătură cu viața târgului. Ei se afirmă mereu drept cunoscători ai unor măiestrii de tradiție, adesea specializați pe anumite genuri de lucrări, cu toții știutori de carte, călătorind pretutindeni cu lucrul lor, fără opreliște, plătind patentă alături de meșterii breslași.

Este firesc, în aceste condiții, ca arhitectura caselor de târgoveți să dețină un pronunțat caracter popular; este firesc ca această arhitectură populară să dobândească în dezvoltarea sa stilistică o fază de deplină maturitate, recunoscută în înfățișarea celui baroc țărănesc afirmat într-o formă atât de personală încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Acestui baroc popular manifestat într-o formă specific românească i se circumscriu monumente de artă a lemnului cum sunt bisericile din Drăganu, Cuca, Piscu Calului, Jupânești sau din Păroși, toate într-o arhitectură pe care o deține adesea și vechea locuință satească din lemn, cu grinzile și toate elementele sale principale fasonate cu capete de animale și păsări caracteristice.

Lucrarea își propune să prezinte totodată eforturile colectivității pentru statornicirea unei fizionomii unitare a așezărilor satești și urbane, prin legi și regulamente de ordonare a teritoriului, de sistematizare a satelor, după principii urbanistice dintre cele mai înaintate ale epocii. Planurile prezentate cu ridicările topografice, planurile economice și studiile de sistematizare a așezărilor sunt o dovadă elocventă în acest sens.

Patru mari secțiuni trebuie avute în vedere în dezvoltarea satului românesc de-a lungul secolelor XVIII-XIX și anume:

- Perioada marcată de apariția hărții stolnicului Cantacuzino, anul 1700 și cea a hărții Olteniei de la 1719-1722 cu conscripția lui Virmond;

- Perioada de sfârșit a secolului al XVIII-lea, înscrisă de harta militară a celor două Valahii de la 1790-1791, în care set redat cu fidelitate relieful, rețeaua hidrografică și a drumurilor cu structura așezărilor, unele arătate a fi organizate după o savantă preocupare;

- Apariția Regulamentului Organic cu prescripțiile lui, însoțit de cea hartă a teritoriului alcătuită între anii 1828-1835;

- Înființarea Reformei agrare de la 1864, precedată și ea de o hartă a teritoriului tipărită prin dispoziția domnitorului Alexandru Ioan Cuza, urmată de alte prevederi vizând modernizarea satului românesc; amintim numai de Legea drumurilor, Legea sanitară, dar îndeosebi de Legea pentru organizarea comunelor rurale din 23 iulie 1894, urmată de Legea pentru organizarea comunelor rurale din anul 1904, ambele însoțite de regulamente și prevederi de poliție sanitar-veterinară, etc..

Se impune atenției în chip deosebit perioada regulamentară, menită să dea coerență unui susținut proces de impunere a modernizării așezărilor; amintim numai de acel articol nr. 140 din Regulamentul Organic, prin care proprietarul este impus ca responsabil privind întocmirea vetrei satești, pe un loc ales de el ...

În anii 1831-1832 s-a întocmit și un Proiect de Lege privind "întâmpinarea strămutării sateștilor", cu măsuri de a se "clădi locuințele regulate și de odihnă" precizându-se și un plan de casă cu garjd și îngrădirea necesară, sateștii trebuind să-și clădească gospodăriile "mai cu îngrijire, mai frumoase la vedere, mai de odihnă și pe linie dreaptă cu ulițe largi la mijloc ...".

Hotărârea aceasta este însă voit încetinită, trebuind să fie conjugată cu realizarea caselor satești de arhivă, a caselor de sfat și a caselor de școală, pentru care existau proiecte tip. Apoi, nu era o idee clară nici în ce privește situația sateștilor aflați pe proprietățile lor pe văi și pe vârfuri de munți, care nu puteau fi siliți să se depărteze de locurile lor.

Cum au evoluat lucrurile în final, vedem în cele ce urmează, ținând seama, desigur, și de modul cum s-a desfășurat această acțiune în județele învecinate, în zonele de câmpie îndeosebi. Oricum, suntem în fața unui anunțat experiment fără precedent către care se îndreaptă chiar și atenția fourieriștilor; în 1834 se întoarce în țară inginerul Theodor Diamant, autorul acelei borșuri apărute la Paris în 1833, intitulată "Către prietenii libertății, dreptății și ordinii ..."; este privit cu receptivitate de toate cercurile înalte, cooptat ca membru al Societății de Agricultură, iar Curierul Românesc îi publică chiar câteva articole.

În sensul ideilor lui întemeiează în 1835 Falansterul de la Scăieni, lucrare considerată subversivă de Departamentul din Lăuntru și din dispoziția lui Mihai Ghica, desființată numai după 18 luni de existență.

Din 1836 i se recunoaște îndeletnicirea de inginer hotarnic. Dincolo de studiile și proiectele lăsate (pentru moșiile Zănoaga, Doicești, Țintea, Rânceni-Boboci, Săsenii lui Hristofor Filitis, Iazul Zalhanalei din Prahova, Telega, Bănești, alegerea hotarelor moșiei slobode a Buzăului și altele), proprie îi rămâne gândirea lui de "sate organizate pe roii", de tip adunat, ca cele de pe moșia Amara, ca și studiul prezentat la 7 mai 1841, Consiliului Administrativ al Principatului Moldovei, redactat în limba franceză și intitulat "Memoriu asupra unui mijloc de a face să înceteze viața vagabondă a țiganilor statului, de a-i așeza pe moșiile statului, ale mănăstirilor și ale boierilor, de a îmbunătăți în mod radical starea morală și de a-i face folositori țării

și proprietarilor pe moșiile cărora s-ar așeza.”. Se prezenta astfel un plan pentru organizarea de “colonii agricole industriale”, cu propuneri pentru experimentarea pe una din moșii, în arendă pe zece ani pentru o așezare a 200-300 familii de țigani, cerând ca el să fie organizatorul și directorul responsabil al acestei unități, cu recunoaștere numai a Ministerului de Interne.

Lucrarea de față trebuie, deci, privită ca un demers necesar pentru identificarea sorgintei acelor factori determinanți pentru întipărirea fizinomieii atât de specifice a arhitecturii tradiționale și a urbanismului românesc. Acestui tip de analiză li se înscriu și demonstrațiile de cecetare a unei unități teritoriale restrânse, un cuartal de sate din zona centrală a Gorjului, Arhitectura și Sistematizarea rurală din județul Mehedinți, Arhitectura tradițională Gorjeană, Studiul privind Evoluția sistematizării orașului București, Studiile metodice asupra așezărilor vechi românești, a târgurilor și orașelor din secolele XVIII-XIX, totul întemeiat pe cercetări de arhivă și identificări atent urmărite în structura reliefului.

Autorul

INTRODUCERE

Monopolul turcesc asupra comerțului românesc a constituit totdeauna o frână în dezvoltarea meșteșugurilor, a producției cerealiere și a schimburilor. Trăsăturile specifice unei economii agropastorale închise care caracterizează toată acea perioadă a secolului al XVIII-lea continuă și în primele decenii ale veacului următor. Terenurile nu sunt muncite cum se cuvine, pădurile sunt defrișate irațional, așezările satești cunosc adesea o dezvoltare necontrolată, locuințele răspândindu-se de multe ori pe tot întinsul moșiei, pe ariile de câmp și pădure, printre plantațiile de vie și pometuri etc.

Tot secolul al XVIII-lea și începutul veacului următor, modul de viață al sătenilor din Argeș și Muscel se întemeiază pe preocupări preponderent agropastorale; comerțul și meșteșugurile le revin mai mult târgoveților acelor așezări aflate de-a lungul drumurilor de legătură cu Capitala, cu Brașovul și Sibiu. Unele specializări locale sunt legate de folosirea instalațiilor tradiționale, în cea mai mare parte mori, pive, joagăre sau poverne. În aceste condiții, în vatra satelor, cele mai răspândite dintre meșteșuguri sunt cele legate de prelucrarea lemnului.

Satele de munte rămân mereu specializate în pregătirea cherestelei de toate felurile, tăiate la ferăstraiele de apă, Rucărul, Dragoslavele, Nămăeștii, Valea Mare, Valea Foi, Voineștii, Lereștii de Sus și Lereștii de Jos bucurându-se de un ales renume. Șindrilarii și cherestegii din Muscel sunt recunoscuți pretutindeni prin materialele pe care le confecționează pentru a fi desfăcute în satele de câmpie și în București. Varul și piatra devin și ele materiale tot mai solicitate pentru construcțiile care se ridică de atât de numeroșii meșteri pietrari și zidari nu numai în Capitală și în celelalte orașe, ci și în vatra satelor.

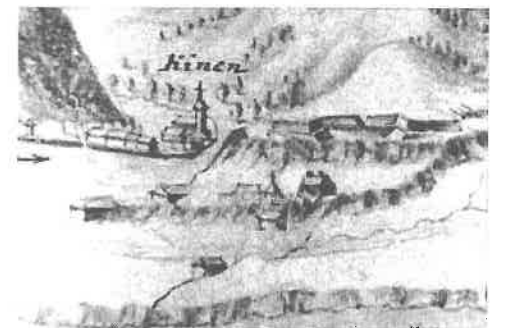
Ostilitățile dintre ruși și turci începute în anul 1828 sunt așteptate să aducă un deznodământ. Moldova și Țara Românească participă la operațiuni, punând la dispoziția armiei rusești resursele întregului teritoriu. Administrația locală este subordonată unui “Divan săvârșitor”, care se îngrijește de aprovizionarea oștilor cu alimente și materiale, de efectuarea transporturilor și asigurarea comunicațiilor.

Pretutindeni se fac rechiziții de alimente, de atelaje și vehicule de transport, de furaje, de material lemnos etc.

Pentru trebuința oștirilor rusești, se hotărăște ca grâul din județul Teleorman să fie trimis spre a fi măcinat la morile din județul Argeș.¹ Prin ordin, se cere județelor ca în termen de 10 zile să prezinte o listă cu numărul morilor existente, cu numele gârlelor pe care se află și cât anume grâu se poate măcina într-o singură zi.²

Care de povară pe drumul Oltului - după Schwantz

Drumul Căinenilor, cu fortificațiile sistem Vauban - după Schwantz

Docar de moșie

Rădvan domnesc - pictură murală de la Mănăstirea Valea

Tot așa, Vistieria solicită ocârmuirilor, la 19 iulie 1829, să i se facă cunoscut numărul cășăriilor existente și să se arate pentru fiecare pe ce moșie se află, în ce loc, cine este stăpânul cășăriei și neguțătorul care lucrează cașcavalul; în soroc de 10 zile se cere să fie comunicată și catagrafia vitelor negustorilor sureccii ce sunt aflate pe-la suhaturi.³

Catagrafia întocmită arată că în Muscel sunt în total 10 cășării, din care patru se află la Rucăr, două la Lerești și numai câte una la Căndești, Berevoești și Valea Bădenilor. Județul Buzău, se arată în acea evidență, avea 12 cășării, Prahova numai 5, iar Ialomița 6. În realitate, aceste cășării erau mult mai numeroase, unii proprietari lucrând ei înșiși cașul, ca "stăpân și lucrător", iar alții pe la casele lor.⁴

Pentru diferite trebuințe privind îndestularea oștirilor împărătești se cer să fie confecționate o seamă de lucrări de către meșterii locali.⁵ Acesta este și cazul comandării unui număr important de butoaie pentru transportul spirtului. Se cer butoaie multe, de câte 40 de vedre, lucrate din lemn de stejar sănătos, legate peste tot, până la vrană, cu cercuri descojate. Pe fiecare dintre acestea trebuie înscris și numele dogarului respectiv.

Comenzile se repartizează pe sate și pe număr de meșteri, în unele cazuri asigurându-se și materialul respectiv. Plata se promite a se face de către zapciu, pentru fiecare butoi câte 6 taleri. Din Mioveni, 6 dogari se înțeleg între ei și confecționează 3 butoaie.⁶ Alți 10 dogari tot de acolo, împărțiți în două echipe, fac și ei 6 asemenea butoaie.⁷ Din Racovița, 6 dogari lucrează 3 butoaie. Câte trei dogari din Chintesti și Glâmbocel se angajează pentru câte 3 butoaie. Din Priboieni, 6 meșteri se angajează să facă 4 butoaie, iar diaconul Dinu din Beleți se oferă să facă singur două.

Echipe de meșteri dogari angajați la construcția acestor butoaie sunt cunoscute și la Leicești, Petrești, Tămășești, Păcioiu sau Negreni, acestea lucrând cu materialul pus la dispoziție, plata pe bucată fiind de această dată 4 taleri.⁸

Legat de sarcina de asigurare a celor trebuitoare pentru îndestularea oștirilor împărătești trebuie amintit și resortul transporturilor. Toate bunurile trebuitoare pentru hrana oștirilor, alimente destinate magaziiilor mobile care se pregăteau să însoțească trupa sau materiale cerute de construirea fortificațiilor etc. se cerea să fie trimise în convoaie continue de care și căruțe rechiziționate de la populație.

Tocmai pentru însoțirea supravegheată a acestor convoaie constituite din atelaje rechiziționate se creează în satele contribuabile o funcție ad-hoc, a acelor "pahonți". În afară de sarcina de organizare a convoaielor, intra în atribuția acestor pahonți posibilitatea de a interveni în efectuarea de reparații imediate necesare vehiculelor, repararea podurilor și a drumurilor etc. Se cerea ca acești pahonți să fie totodată și meseriași buni, pregătiți să-și ia sarcina în primire cu sculele lor. Desemnarea lor se făcea de către satul respectiv, pentru ei dându-se cheazășie.⁹

În această perioadă, numărul pahonților din Argeș și Muscel este foarte ridicat, ei fiind aceia cărora li se încredințează transporturile către orașele de la Dunăre, către București, Târgoviște sau Focșani. În cea mai mare parte, acești pahonți se recrutează dintre chirigii care străbăteau înainte drumurile țării, toți oameni cu experiență.

Pentru diferite alte lucrări se cer și salahori, în număr mare, care să participe cu mâna de lucru și cu uneltele lor. Se cer salahori pentru tăierea lemnului în pădure și fasonarea lor la dimensiunile dorite; se cer salahori pentru executarea drumurilor și a podurilor și pentru desfacerea cetăților de la Dunăre întărite de turci. Munca lor este aspră, cu toții trebuind să meargă la lucru cu uneltele și cu proviziile lor. Apare molima. Demantelarea Cetății Brăilei, unde lucrează și mulți meșteri din Argeș și Muscel, nu trebuie să se amâne.¹⁰ Din pricina condițiilor grele de lucru și a molimei, unii dintre acești salahori din satele Nucșoara, Bucșenești și Cetățeni se văd siliți să părăsească lucrul, dar sunt urmăriți pentru "dosire".¹¹

Organizarea unui serviciu de transporturi regulate, cu drumuri sigure și stații de poștă prevăzute cu schimburi de atelaje ne este bine cunoscută în perioada de început a secolului. El cuprinde și zonele Argeșului și Muscelului. Pe aceste drumuri, pe lângă stațiile

Vigneta planului moșiei Băjeștilor la 1810,
executată de Andre Kovats

de menziluri ființează ateliere de facere a roților și reparare imediată a căruțelor de transport și a caretelor de poștă.

În timpul războiului ruso-turc, transporturile Țării Românești funcționează perfect, toate drumurile și toate podurile fiind întreținute pe seama contribuției locale, din pădurile marilor mănăstiri asigurându-se totdeauna materialul lemnos trebuitor. Chiar de la începutul campaniilor, starea podurilor de tot felul intră în atenția "Divanului săvârșitor".

Se știe că, pentru cerințele războiului, în județul Argeș se făceau care și căruțe pentru trebuința polcurilor. Dintru început se cer și căruțe de poștă, pentru "comunicația ostășimii"¹², care să fie mici, ușoare, bine lucrate, din lemn sănătos, cu căpățâni bune și spițele prinse în căpățâni cu cuie etc.

Materialele de arhivă specifică și contribuția județelor Argeș și Muscel cu cherestele și alte materiale pentru trebuințele armiei rusești în anul 1828.¹³ Prin repetate note se cer scânduri pentru spitalele ostășești din București, Târgoviște și din alte orașe.¹⁴ Tot așa se cer materiale fasonate, de dimensiuni anume, pentru construcția carantinelor.¹⁵

Pentru pregătirea materialului cerut de facere a podurilor peste Dunăre de la Fundeni, în gura Argeșului, se rechiziționează și toate joagărele Muscelului, care vor spinteca zi și noapte trunchiurile aduse din pădurile de pretutindeni ale județului și chiar din Argeș și Dâmbovița. Numai pentru un singur transport sunt trimise din plasele Râul Doamnei și Cârcinov 112 care de scânduri de diferite dimensiuni.¹⁶

Prin ordin, se cere județului Muscel să alcătuiască echipe de salahori cu topoare și merinde, însoțite de epistați vrednici, care

să aleagă lemnele de dimensiunile specificate din pădurile ce se vor găsi de cuviință și în soroc de 10 zile să se pregătească cherestea cerută. Se cere cherestea de stejar bun, sănătos, ca să iasă curată, fără nici o racilă.¹⁷

Pe lista de la 5 mai 1828, se cer 470 tălpi de diferite lungimi, late de o palmă și groase de o șchioapă, 180 grinzi de lungimi diferite, late de câte una și două palme, groase de o șchioapă. Se mai cer legături, tarași, tâlpoaie, corni și scânduri de brad. Se specifică și că acest material se va transporta cu 85 de care mari, transformate din 288 de care rechiziționate din toate plășile. Tot acest material se indică a se lua din Pădurea Bratia a Mănăstirii Vieroși, din pădurea Mănăstirii Râncăcirov, pădurea Mănăstirii Valea, Pădurea Castrișoia de la Dobrești și din pădurile de pe Cârcinov.¹⁸

Note pentru cereri de materiale ecarisate sosesc mereu, cerându-se să se lucreze la toate ferăstraiele și să se prezinte socoteala la aga Grigore Filipescu.¹⁹ Se insistă să se urgenteze confecționarea materialului specificat, deoarece la Fundeni sunt peste 500 de oameni, meșteri care stau fără lucru, așteptând venirea cherestelei, spre a se găti podul de sorocul potrivit.²⁰

Printr-o notă din 14 septembrie 1828, se trimite județului Muscel o listă de materialele trebuitoare, cerându-se 280 stâlpi, 100 crivace, 4 grătare, 16 ujbe, 2 cărne de frasin sau de fag, 20 lopeți și 20 de care de mușchi de stejar.²¹ Scândurile de rând și tinichelele se cer mereu cu miiile, pentru toate trebuințele.²²

Printre alte note venite de la Comisia întocmită pentru îndestularea oștirilor împărătești, se cer județului Muscel, pentru podul de pe apa Dunării, încă 144 trunchiuri de brad de 3 stânjeni lungime, grosul de câte o palmă domnească în creștet, în soroc de numai 8 zile.²³

Pentru facerea gheceturilor trebuitoare pe apa Dunării, la Hârșova, se trimite la Muscel Tănase, calfă de dulgheri, spre a lua de acolo materialul pentru 180 crivace, 280 blăni de tâlpoaie, pentru 8 ujbe, 2 grătare, 2 cărne cu năzile lor și pentru 20 de lopeți.²⁴

Comenzile pentru materialele cerute de trebuința oștirilor produc perturbări mari în rezolvarea cerințelor pe care le reclamă continuu piața internă. Sate ca Lereștii de Sus, Lereștii de Jos, Valea Fcii și Voinești, de pildă, se plâng că sunt oprite să mai coboare la București sau în alte târguri cu scânduri pentru negoț și pentru chiverniseală, cerând Divanului săvârșitor să le lase slobode să umble cu alișverșurile lor.²⁵

Stăpânii joagărelor se împotrivesc și ei să mai facă cherestele, că nu li se plătește nimic, iar atunci când li se promite totuși socotirea, pentru aceasta sunt chemați la București.²⁶

Material lemnos se cere și pentru execuția podurilor umblătoare, trebuitoare, de asemenea, pentru trecerea oștirilor. Astfel, pentru trecerea peste Râul Olt se hotărăște construirea a 3 poduri umblătoare, la Cilieni. Pentru aceasta se rechiziționează, cu podari cu tot, podurile existente atunci pe Olt.²⁷ Porocicul Blarenberg din corpul ingineresc se însărcinează cu cercetarea tuturor vaselor aflate pe apa Oltului, spre a se întrebuința tot ce va fi posibil.²⁸ Se ia cu acest prilej și podul Schitului Cornetului.²⁹ Cu facerea podului pe apa Oltului, lângă Slatina,

Fotografie din colecția Muzeului Țăranului Român
ce are inscripționat pe verso:

"Ștef. V. Vasilie,
10 aprilie 1937
Coman I. Gheorghe

Acești băieți în această fotografie.
În acest camion este 6210 kg și 1831 tatra
cu 80 și 2 de saci cu ovăz.
Acest ovăz s-a adus la Dl. Petre Niculescu.
Căi se numește cel din dreapta Mișu
cel din mijloc Steluța și cel
din stânga Gogu."

se însărcinează Nica Vlădescu, sameșul de Vâlcea, cu promisiunea că poate să ceară pentru această lucrare meșteri trebuitori și de la județul Argeș.³⁰

Deși datele de mai sus înfățișează doar aspecte restrânse atingătoare de activitatea unor anumite categorii de meșteri de țară, ele atestă că meșteșugurile lemnului dețineau la vremea respectivă o pondere deosebită în viața economică a țării. Dar tocmai de dezvoltarea acestor meșteșuguri se leagă și întreaga activitate a artei de a construi, cu meșterii ei lemnari, tâmplari, dulgheri, zidari sau fierari, fără a aminti de acele măiestrii de care se bucură cu prisosință meșterii morari, cu știința lor de cumpănire a apelor, meșterii fântânari sau podarii.

La fel ca aurarii, argintarii sau fierarii, meșterii lemnului, specializați pe diferite branșe, sunt bine retribuiți, cinstiți adesea cu ranguri de "postelnici" sau "postelnice", cunoscuți ca stăpâni de case și grădini, depunând mărturie de încredere în diferite pricini etc.

Legat nemijlocit de afirmarea artei de a construi trebuie să-i amintim și pe zugravii, stucatorii și meșterii de tâmplă, care împodobesc ctitoriile de toate felurile. Cu toții știutori de carte și mânuitori desăvârșiți ai penelului, aceștia străbat satele și târgurile țării cu echipele lor de lucru. Câmpulungul, Curtea de Argeș și Pitești sunt vreme îndelungată renumite datorită meșterilor lor, zugravii de aici fiind chemați pretutindeni în țară, în Banat și în Transilvania. Dintre

acești zugravi îl știm bine pe un anume Radu Zugravu sin (fiul lui) Mihai Zugravu, frate cu lordache Zugravu, care se arată șezător în Caracalul Piscanilor; îi știm pe Radu Zugravu și fratele lui, Ion Zugravu, fiii lui Șerban Zugravu din Câmpulung, care împodobesc atâtea biserici din Banat. Tot așa îl cunoaștem bine pe un Popa Simion din Pitești, care se stabilește cu lucrările sale în zona Hațegului. La Pitești își au locul, în timpurile din urmă, zugravii Voicu și Ilie, care împânzesc cu lucrările lor zonele Vâlcei și Argeșului cu împrejurimile lor.

Acesta este contextul cultural-artistic în care se afirmă, începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, acel baroc popular care, în dezvoltarea sa, cuprinde plenar Argeșul și Muscelul. Bisericele din Drăganu, din Bascov, Cuca, Piscul Calului, Jupânești sau Păroși sunt astăzi mărturie ale specificului acestui baroc popular, propriu Țărilor Române.

Începutul secolului al XIX-lea pune în fața societății românești probleme cu totul noi, legate de cerințele de cultivare și exploatare rațională a ogoarelor, organizarea teritoriului și ordonarea așezărilor. Activitatea de construcții se organizează și ea pe rosturi noi, inginerii fiind chemați să contribuie, aceștia aplicând în lucrările lor cuceririle tehnicii moderne. Alături de ingineri continuă să fie folosiți și "conducătorii empirici", vechii contraccii (antreprenori) cu chezașii lor.

Organizarea așezărilor se încadrează, de fapt, unui program unitar de sistematizare a teritoriului, incluzându-se, alături de alinierea satelor și înfrumusețarea orașelor, organizarea poștelor, refacerea drumurilor și a podurilor, folosirea cursurilor apelor etc. Concomitent, se inițiază abordarea unor programe arhitecturale cu caracter cultural-administrativ, realizate sub supravegherea atentă a administrației de stat, după proiecte-tip. Asemenea proiecte-tip se vor elabora cu timpul și pentru unitățile cu caracter economic.

Prevederile Regulamentului organic sunt repede depășite de realitățile vieții sociale. Marile inundații din anul 1837, cutremurul din anul 1838, ca și diferitele incendii de pretutindeni vin să-și pună și ele amprenta asupra unor măsuri de care sistematizarea trebuie să țină seama; apar prevederi cu totul deosebite privind facerea drumurilor și a podurilor; așezările alinate de-a lungul firelor de apă trebuie strămutate pe terenuri sănătoase, ferite de inundații, în afara stricăciunilor pe care le pot provoca cutremurele. Legiuirea agrară din anul 1851, care fundamentează pe o bază nouă dreptul de proprietate exclusivă a moșierimii asupra pământurilor, Regulamentul pentru deschiderea de noi ulițe în Capitală, din anul 1856, ca și Instrucțiunile și regulile pentru dresarea reamului de arhitectură, din anul 1862, sau Regulamentul de administrațiune publică pentru facerea și executarea hotărânicilor, din anul 1868, și îndeosebi Legea rurală de la 1864, întregită de o suită întreagă de alte reglementări ulterioare, reprezintă momente cruciale ale parcursului acestei opere de sistematizare a teritoriului, menite să imprime o fizionomie nouă, modernă, așezărilor românești.

Și, cu toate acestea, în ceea ce privește Argeșul în prag de sfârșit al secolului se constată că "cea mai mare parte din comune sunt rău întocmite; cele de munte sunt divizate în cătune risipite pe porțiuni

dificile, iar casele izolate se află pe o întindere de 4-5 km depărtare”; “trebuie începută fără întârziere concentrarea mulțimii de cătune (6-7) în comune unice, regulate la linie”.³¹

Pentru Muscel, se arată că multe cătune sunt așezate în înfundături de vâlcele, în locuri umede, unde nu pătrund razele soarelui (Văleni-Argeșel, Pucheni, Poenărei, Glâmbocelul). Locuințele sunt foarte izolate, răspândite pe lângă cursul apelor, pe tărâmurî întinse, în mod neregulat, alcătuite din bârne de lemn. Locuințe bune se află la Rucăr, în Nămăești, Dragoslavele, Valea Mare, Lerești, Valea Popii, Drăghici, Băilești, Leurdeni, Ștefănești, Topoloveni și Gorganu.³²

Situația aceasta a așezărilor sătești își propune să o rezolve Legea pentru organizarea serviciului sanitar, din 8 iunie 1874, împuternicind prefectii de județe, la avizul Consiliilor de igienă publică, să ordone executarea măsurilor de îndreptare a locuințelor nesalubre și să ia măsuri contra aglomerațiunii în număr excesiv de locuitori în case neîncăpătoare.

Trăsura în care logofătul Petrache îi plimbă pe eroii Erotocritului la 1787.

1. Arhivele Statului, fond Administrative Vechi, dosar 3806/1828, f. 1
2. Ibid., f. 3
3. Ibid., dosar 3843/1829, f. 2
4. Documente privitoare la economia Țării Românești, D. 1800-1850, f. 445
5. Arhivele Statului, Administrative Vechi, 3721/1828, f. 1
6. Ibid., f. 2
7. Ibid., f. 2
8. Ibid., f. 5
9. Ibid., dosar 3748/1829, f. 3
10. Ibid., dosar 3715/1829, f. 1 și următoarele

11. Ibid., f. 14
12. Ibid., dosar 3838/1829, f. 5
13. Ibid., dosar 3696/1828, întreg dosarul
14. Ibid., f. 1, 5, 31, 68 etc.
15. Ibid., f. 3
16. Ibid., f. 6
17. Ibid., f. 20
18. Ibid., f. 21
19. Ibid., f. 32
20. Ibid., f. 46
21. Ibid., f. 76
22. Ibid., f. 49, 51, 68, 69 etc.
23. Ibid., f. 70, 71

24. Ibid., f. 75
25. Ibid., f. 49
26. Ibid., f. 94
27. Ibid., dosar 3833/1829, f. 1-6
28. Ibid., f. 10
29. Ibid., f. 25
30. Ibid., dosar 3808/1829, f. 2
31. Gh. Crăiniceanu, Igiena țaranului român, București, 1895, p. 47
32. De văzut în legătură cu aceasta: Monitorul Oficial din 23 iunie și 28 august 1886, 18 iulie 1887, 21 august 1888, 16 noiembrie 1889, 20 noiembrie 1890, 27 septembrie 1891, 19 iunie 1892, 19 martie și 7 noiembrie 1893 și 24 iunie 1894.

Palat domnesc desenat de Logofătul Petrache. 1787

Portretul domnitorului Constantin Brâncoveanu, în cartușul din harta Țării Românești, executată în vremea lui.

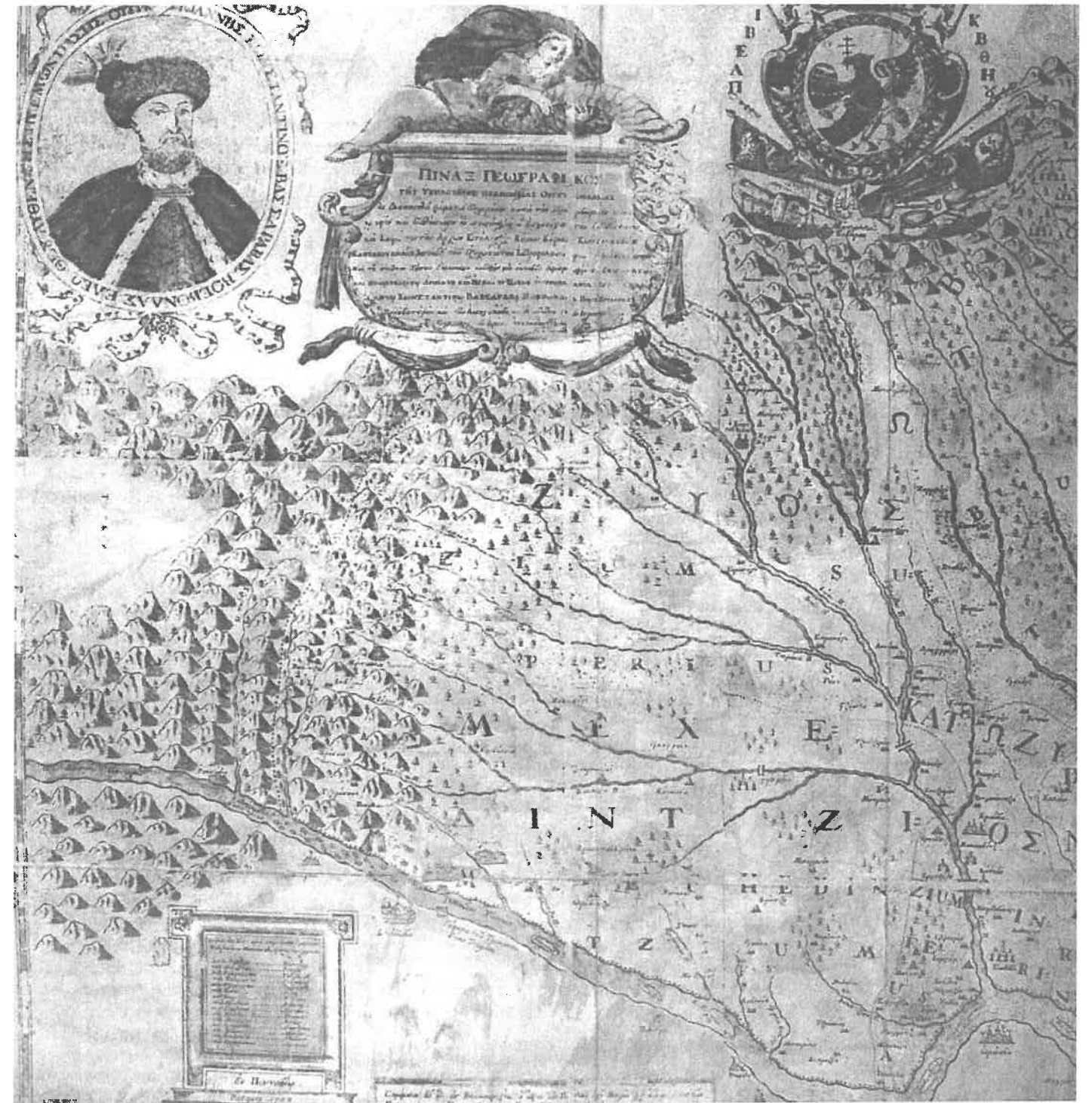
SISTEMATIZAREA SATELOR DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL VEACULUI URMĂTOR

Vechile hotărnicii nu fac mențiuni asupra așezărilor satești decât cu totul întâmplător. Pentru multe dintre acestea, recunoaștem însă că s-au constituit la începuturile lor din grupuri de gospodării dispersate pe zonele cele mai favorabile ale moșiei, în apropierea drumurilor bune și a surselor de apă. În dezvoltarea lor, aceste așezări urmăresc mereu marginea pădurilor, locul cel mai potrivit pentru creșterea vitelor, poienile și destelenirile, toate transformându-se în ogoare, terenuri de cultivare a viței-de-vie și pentru pometuri. Este firesc, deci, într-o asemenea situație, să întâlnim pretutindeni pe moșiile moșnenești acea imagine atât de bine cunoscută a satului de tip răsfiat. Cu totul altfel se prezintă situația satelor de pe moșiile boierești și cele ale mănăstirilor, a căror organizare depindea adesea de alte reguli.

S-ar părea, totuși, că situația satelor de clăcași de pe moșiile mănăstirilor a fost și ea cu totul alta decât cea a satelor de pe moșiile boierești, primele tinzând de obicei să-și conserve neschimbată vatra; satele de pe moșiile boierești, în schimb, cu excepția celor din jurul curții și a paraclisului ei, sunt mereu silite să se împartă și să se regroupeze cu prilejul repetatelor partajări.

Oricum, factorul hotărâtor în definirea fizionomiei așezărilor, a celor satești îndeosebi, rămâne mereu unitatea teritorială cu cadrul natural și drumurile care o brăzdează. Este de văzut, însă, care sunt raporturile ce se statornicesc, la un moment dat, între o așezare de un tip oarecare și restul așezărilor din jur și care anume factori generali determină modul de organizare a vieții sociale respective; după cum rămâne de știut, în această organizare, cum se reflectă faptul că, în unele cazuri, locuitorul apare ca stăpân și totodată ca muncitor în devălmășie, iar în altele ca locuitor clăcaș, dependent de înțelegerea cu stăpânul moșiei. Dar situația acestor așezări niciodată nu se arată a fi stabilă, nici pentru cele considerate a face parte din aceeași categorie, aflate în aceeași zonă geografică.

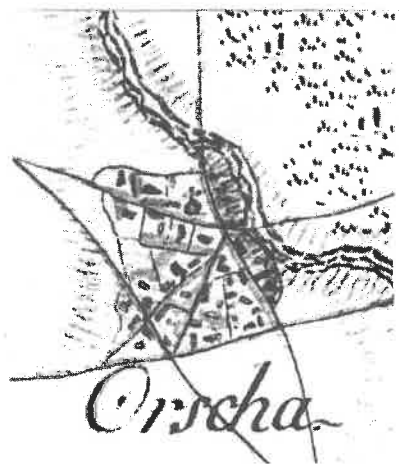
Spiciurile din documente lasă să se înțeleagă că ordonarea așezărilor a fost dintotdeauna o preocupare care a intrat în atenția directă a Domniei, strâns legată de continuele măsuri de gospodărire a teritoriului. Ne rămân însă cu totul necunoscute criteriile de stabilire a vetrei așezărilor pe acele "moșii bătrâne", cu "hotare bătrâne"¹, toate

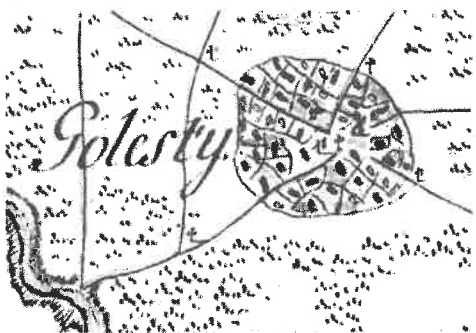
Harta Țării Românești, executată în vremea lui Constantin Brâncoveanu.

Găujani și Boisoara.
Harta lui Specht, 1790

Oarja.
Harta lui Specht, 1790

Golești.
Harta lui Specht, 1790

reîmpărțite în secolul al XVI-lea pe "teiuri", pe "funii" și "curele" atribuite unor "moși". Destul de timpuriu, teritoriul apare bine cunoscut, împărțit într-o tramă armonioasă de moșii aproape egale, atribuite unor obști sătești de mărime egală. Peste această tramă de moșii se suprapune rețeaua județelor, și ele echilibrat împărțite, astfel încât întreg teritoriul apare administrat unitar, străbătut de la un capăt la altul de drumuri practicabile, cu hotarele bine stăpânite, cu pământurile muncite.

Harta stolnicului Cantacuzino dovedește acest lucru cu prisosință.² Rețeaua hidrografică și repartizarea așezărilor, cu o bogată suită de târguri și orașe active, demonstrează că, încă de timpuriu, Domnia Țării Românești dispunea de un sistem de evidență cartată a teritoriului, a cărui întocmire cădea pe seama acelor cluceri de arie, care rezolvau și toate pricinile de hotărnicii. Din acest punct de vedere, cele câteva ediții ale hărții stolnicului Cantacuzino trebuie considerate versiuni oficiale ale înfățișării reliefului, care conțineau, desigur, și unele voite deformări, astfel încât să fie subtilizate cât mai mult acele poziții-cheie de care se lega liniștea întregului teritoriu. Prezența portretului voievodului C-tin Brâncoveanu pe unele ediții ale acestei hărți, redat cu atâta fidelitate, trădează faptul că acestea s-au întocmit, prin dispoziția expresă a Domniei, de către un cabinet cartografic autorizat.³

Trebuie spus că aceste versiuni oficiale despre un teritoriu mai puțin cunoscut de cartografii vremii, delimitat de traseul Dunării și lanțul Carpaților, au circulat mereu, până la ridicările topografice ale căpitanului Schwantz și ale contelui Marsigli.⁴

Harta stolnicului arată județele Argeș și Muscel astfel create încât să străjuiască bine drumurile Rucărului și Văii Oltului, la granița spre Transilvania. Această împărțire repartiza, totodată, echitabil eforturile de exploatare rațională a teritoriului, cu pădurile lui bogate, cu numeroasele lui vii și pometuri din zona de deal, ca și extragerea aurului din nisipurile Oltului și folosirea cu eficiență a cursurilor repezi ale apelor de munte, cu numeroasele lor instalații, mori, pive și joagăre. Rețeaua hidrografică este și ea cât se poate de corect reprezentată, ca și specificarea localităților mai importante ale vremii și figurarea reliefului, cu acoperirile lui păduroase de arbori înalți.

O imagine completă despre natura așezărilor și a cadrului geografic pe care se întemeiază acestea, cu toată rețeaua de drumuri a teritoriului, ne-o redă abia harta lui Specht, de la 1790.⁵ Studiul atent al acestei hărți ne oferă lămuriri complete asupra modificărilor de dată recentă intervenite în structura reliefului, cu toate defrișările și continuele desteleniri. Structura drumurilor de comunicație înfățișează, de fapt, întreaga rețea medievală de drumuri, toate urmărind văile și luncile unui relief extrem de variat, culmile domoale, trecerile dulci de pe un versant pe celălalt, căile printre munți; toate aceste drumuri urmăresc îndeaproape căile de totdeauna care leagă trecerea munților cu locurile cele mai potrivite de traversare a Dunării, toate drumuri mari de comunicație, drumuri ale sării, drumuri ale oii (drumurile mocanilor), drumuri ale vinului, ale marmurei sau ale prahovenilor (drumurile păcurii) etc., unele dintre acestea suprapunându-se știutelor drumuri din perioada daco-romană.

La acea dată, pădurile acopereau aproape întreaga suprafață a județelor Argeș și Muscel, brăzdate doar de luncile înguste ale apelor, continuând și în zona subcolinară cu luminișuri mari, acolo

unde luncile înguste se deschid ușor către câmpie. În jurul Uiascăi, Podul Broșteni, Telești etc., este marcată zonă de pădure joasă, ca de altfel pe întreaga această arie de luminișuri, însemnând, desigur, o defrișare masivă de dată ceva mai recentă.

Pădurea "Matsak" se arată a fi fost o pădure mare între Albota și Teleorman, care se întindea în sus până la Uiasca. Păduri masive sunt marcate pe arii întinse, de la Cocu până la Făgețelu, continuând apoi până la Olt, cu întindere mare și către zona de șes. Pădurea Dumbrava cobora și ea în jos pe Dâmbovnic, lăsând în stânga Pădurea Bârlogului, cu care se întâlnea odată, cuprinzând și pădurile de la Ciupacu și Cernelele.

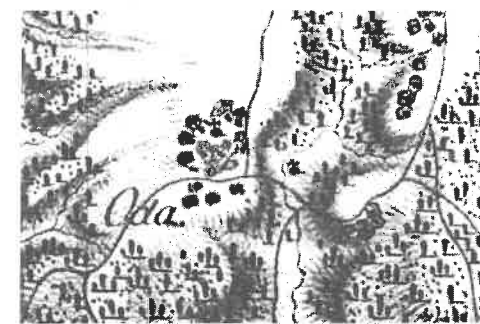
La stânga Argeșului, pădurile ocupau la acea dată întreaga suprafață, de la munte până în zona de șes. În zona dealurilor de jos ale Muscelului, aceste păduri vor continua să se mențină și după acea dată, cu toate defrișările impuse de cultura plantațiilor de vii și de pometuri care se extind o dată cu începutul secolului următor.

Piteștii sunt arătați ca un puternic nod de legătură al marilor drumuri care duc spre Curtea de Argeș, Câmpulung, București, Slatina și Râmnicu-Vâlcea. Drumul Topologului este străjuit din loc în loc, după cum se vede, de curți întărite, aflate în preajma unor biserici. Casele lui Balotă de la Cepari, cele de la Bârsești sau Sâmburești și Tigveni sunt doar câteva de acest fel despre care se păstrează încă unele date, întocmai ca cele de la Răducanu, aflate în apropierea locului de trecere a drumului peste apa Argeșului. Mănăstirile Ruda și Fedeleșoiu trebuia să controleze trecerile pe drumul Oltului și să se îngrijească de ținerea lui în bună stare. Mănăstirea Cotmeana controlează și ea drumul de pe Valea Cotmenei.

Pe apa Cotmenei, la Crofița și la Richițele se arată biserici ce par a fi părăsite de așezările lor, din cauza viiturilor, întocmai ca la Uda și Topana. Satul Uda este o așezare refăcută, de tip adunat. Case mari, întărite, sunt arătate și la Vlădești și la Nețești. Satul Schitu Golești se află așezat în jurul schitului. Jugurul pare la această dată mai mult o așezare de conace de plai. Satele Cacalet, Stirce și Tuțueni sunt înfățișate ca așezări situate pe o vatră decupată din aria pădurii. Topolovenii, întocmai ca și alte sate din împrejurimi, se află situați pe cursul apei, undeva mai sus.

Aproape ca o regulă generală, mai toate așezările sătești apar pe arii retrase, situate pe drumuri locale, deviate intenționat din traseele marilor drumuri de trecere. Caracteristice acestei epoci sunt așezările de tip adunat, constituite în jurul unei curți boierești sau al bisericii sătești. Satele Oarja și Golești rămân poate cele mai semnificative exemple de acest fel.

Importanța cu totul deosebită a acestei hărți o constituie faptul că sunt arătate cu fidelitate pozițiile pe care le ocupă așezările de tot felul, indicându-se chiar structura lor stradală în toate detaliile sale. Din studiul acestei hărți reiese că forma și structura așezărilor sătești depinde mult de relief, care a îngăduit posibilitatea de grupare răsfrată, formă corespunzând unei economii cu profil dominant agro-pastoral. Fac excepție acele așezări cu caracter temporar, mai toate de colibe, pivnițe și conace de deal sau de plai, ca și ogoarele legate de locurile de muncă ale locuitorilor, pe care această hartă nu le menționează, dar pe care noi le știm că au existat. Multe dintre aceste

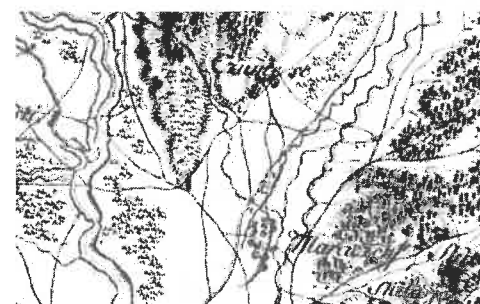
Uda.
Harta lui Specht, 1790

Moșoaia.
Harta lui Specht, 1790

Topoloveni.
Harta lui Specht, 1790

Clumești și Măracineni.
Harta lui Specht, 1790

Flești, Meculești și Bascov.
Harta lui Specht, 1790

Stroiești și Mălureni.

Stolnici și Vlăscuța.

așezări cu caracter temporar, nespecificate acum, ajung în epoca imediat următoare să se înfățișeze ca localități importante sau să se mențină ca aglomerări neordonate. Din acest punct de vedere, această hartă rămâne documentul cel mai lămuritor al modului de înfățișare a așezărilor plămădite pe o vatră dictată de condițiile specifice evului mediu românesc. Pornindu-se tocmai de la acest document, putem să urmărim îndeaproape evoluția așezărilor, fie ele sate, fie târguri sau orașe.

Cât este de fidelă această hartă ne-o demonstrează confruntarea ei cu relieful, cu traseul cursurilor de apă și al drumurilor de la acea vreme, cu identificarea monumentelor păstrate sau compararea cu alte documente cartografice asemănătoare, îndeosebi cu harta rusească de la 1829-1835 și harta România meridională, de la 1856. Aceștia li se adaugă apoi, așa cum am arătat, numeroasele planuri topografice și ridicări de hotărnicii contemporane sau din perioada imediat următoare.

Harta rusească indică și ea întreaga rețea de căi de comunicație, cu toate drumurile de deal și de vale dintre așezări, apărute în urma marilor defrișări.⁶ Convențional se redă și natura reliefului, toate accidentele din zona de deal-munte sau de luncă, cuprinzându-se și localitățile apărute între timp, cu arătarea numărului locuitorilor lor. Față de datele înfățișate în această hartă intervin, însă, imediat alte modificări importante în structura reliefului, prin defrișările și destelenirile încurajate de avantajele dobândite prin Pacea de la Adrianopol, prin aplicarea prevederilor cuprinse în Regulamentul organic, prin reformele instituționalizate în perioada postreglamentară sau a Reformei agrare de la 1864.

Și dacă harta rusească ne oferă o imagine a teritoriului din perioada premergătoare aplicării reformelor regulamentare, harta România meridională prezintă tocmai situația înfăptuirilor intervenite în răstimp, o situație a momentului imediat premergător Reformei agrare de la 1864.⁷

Interesul excepțional pentru această hartă constă, în afara altor detalii privind natura reliefului, în precizările pe care le face cu privire la aria pe care se dezvoltă unele așezări sătești din zona de câmpie, care iau ființă sau numai se ordonează acum, în perioada regulamentară și postreglamentară.

Întrucât această hartă se întocmește pe spezele Guvernului României, se poate crede că s-a cerut anume să nu se consemneze în nici un fel curțile boierești, bisericile, cimitirele sau alte elemente care ar fi fost afectate de viitoare strămutări sau eventuale comasări. Această hartă a fost, deci, anume comandată în vederea aplicării Legii rurale de la 1864, urmând ca ea să fie actualizată numai cu totul ulterior.

Avem temeiuri să credem că la întocmirea acestei hărți s-au folosit și numeroase date provenite din ridicările inginerilor topografi operate cu prilejul diferitelor hotărnicii de moșii. O arhivă națională de asemenea planuri știm că exista. Au existat și fondurile locale constituite înaintea prevederilor regulamentare. Abundența detaliilor pentru unele zone indică unde s-au dispus, de asemenea, planuri de detaliu, iar această detaliere dovedește cu prisosință folosirea arhivelor existente.

SATE ȘI MOȘII DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL ÎN DOCUMENTELE CARTOGRAFICE ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

Din diferite însemnări din perioada de sfârșit a secolului al XVIII-lea avem cunoștință că Domnia intervine mereu pentru statornicirea pe vetre noi a unor așezări amenințate de revărsările apelor. Alexandru Șutu se sesizează că, de la o vreme încoace, locuitorii și-au făcut sate întregi, cu mulțime de vite, la poalele dealurilor de vii.⁸ Tot așa, Domnia se arată tot mai alarmată că o seamă de case țărănești continuă să se afle "rășchirate" (împrăștiate) prin câmpuri și se îngrijește de comasarea sau de mutarea lor pe vetre statornice, adunate la un loc.⁹

O situație cu totul aparte o reprezintă cea a păstorilor transilvăneni veniți mereu să se statornicească aici, cărora li se acordă privilegiul de a se așeza în sate laolaltă cu ceilalți locuitori.¹⁰ Persecutați în Ardeal pentru credință, deposezați de drepturi sociale și de pământurile lor strămoșești și izgoniți, acești păstori, "din pricina stării primejdioase acolo", sunt îngăduiți mereu în satele și pe moșiile județelor de la sud de Carpați, adesea întemeind așezările lor, separate.¹¹

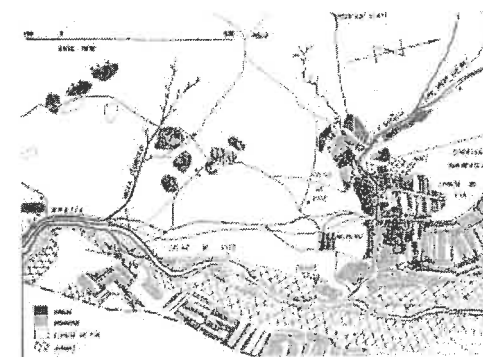
Acesta este un moment când intră în actualitate elaborarea unor măsuri de reglementare unitară a teritoriului, cu reguli de cultivare a terenurilor, stăpânire a pădurilor, amenajare a cursurilor apelor, dezvoltare a transporturilor, asigurare a bunăstării așezărilor etc.

Alături de științii cluceri de arie de altădată, în seama cărora cădeau toate aceste atribuții de îndeplinit, își fac apariția acum inginerii, unii dintre ei cu studii în străinătate, alții absolvenți ai școlilor locale. Acești ingineri își vor aduce contribuția lor, fundamentală, la schimbarea fizionomiei teritoriului, prin participarea nemijlocită la înfăptuirea programelor vremii, îndeosebi a celor ce se vor deschide în perioada regulamentară și postreglamentară, impuse de cerințele de modernizare a statului Țării Românești.

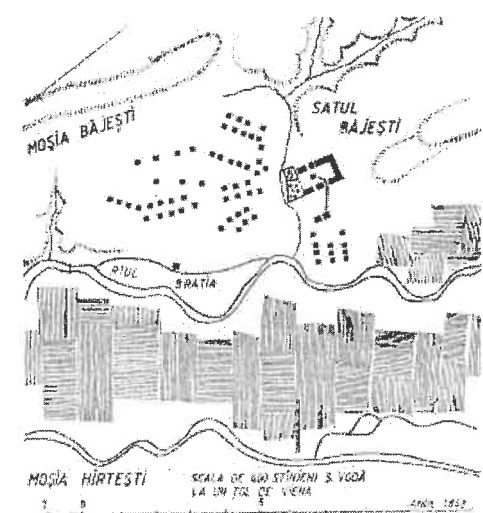
Este, de fapt, momentul când cartografia se afirmă tot mai mult ca o știință modernă de măsurare a teritoriului și consemnare, după reguli unitare, a caracteristicilor reliefului. Toate hotărnicile sunt acum însoțite și de câte o hartă cu înscrierea hotarelor și vecinătăților, trasarea drumurilor, a firelor de apă sau a altor elemente caracteristice. Tot acum se creează preocuparea întocmirii de planuri topografice

Băjești.
Harta lui Specht, 1790

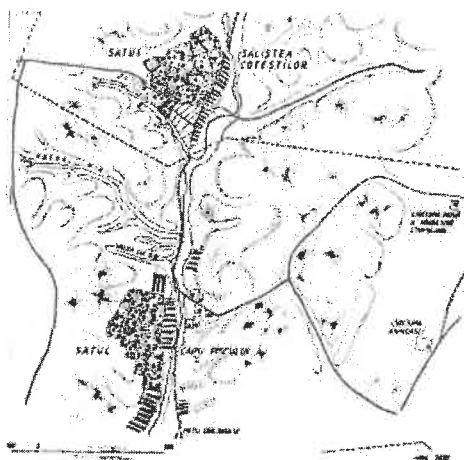
Moșia Băjești, 1810

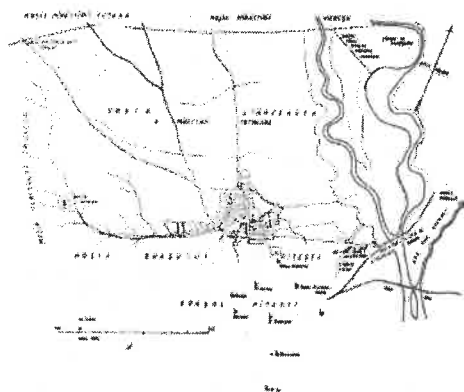
Satul Băjești, 1810

Moșia Mănăstirii Tuturor Sfinților
și satul Scheiu

Săliștea Coteștilor și
Capul Piscului, 1830

Moșia Stănceasca, lângă Pitești, 1834

detaliat ale reliefului, cu studii economice de cultivarea terenurilor și ordonarea așezărilor pe vetre bine delimitate.

Toate aceste planuri și hărți de moșie, ca și ridicările topografice de tot felul, urmăreau să dea o cunoaștere deplină a teritoriului, spre o mai bună întrebuințare a lui, în interes general. La întocmirea lor, odată cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor, lucrează specialiști ca Ioniță ingineru, Chiriță ingineru, Răducanu ingineru, Andrei Covaci, Frantz Klinger, Gheorghe Lazăr etc. Ridicări topografice și studii economice întocmesc și alți ingineri și arhitecți ai vremii, care se ocupă cu tot felul de lucrări de construcții civile și edilitare, ca Freiwald, Moritz von Ott sau Xavier Villacrosse, dacă ne referim numai la aceștia.

Unii dintre întocmitorii acestor planuri semnează cu titlul de "inginer", de "hotarnic", "inginer hotarnic", "geometru", "topograf", "desenator", "triangulator" etc.

Înclinăm să credem că, pentru multe zone ale teritoriului, tocmai acele ocolnice și cărți de hotărnicie, cu hărțile lor de moșie, întocmite de clucerii de arie și de acești ingineri hotarnici au slujit cartografiilor militari ruși și austrieci la întocmirea hărților lor.

Toate hotărnicile care ni se păstrează din această perioadă sunt, de fapt, planuri topografice corect întocmite, la scară, trase în tuș și randate în culori de apă, pe care se consemnează caracteristicile terenului cu amenajările lui, culturi organizate, drumuri și poteci, măgurile naturale sau pietrele de hotar, fântânile, troițele sau crucile, firele de apă cu morile lor, bălțile sau heleșteele, stațiile de poșă, numărul caselor cu poziția lor etc.

Referindu-ne la aria noastră de studiu, unul dintre vechile planuri de moșie care ne înfățișează situația unui sat cu multe dintre detaliile vremii este cel întocmit de inginerul Andrei Covaci pentru moșia Băjești din județul Muscel.¹² Datat 1810, lucrat în peniță și tente colorate, la scara de 1:500 stânjeni, cu o legendă de citire a detaliilor reliefului și un cartuș cu vigneta, acest plan se arată a fi o lucrare executată de către un inginer specializat în asemenea lucrări, după tipicul operelor marilor cartografi.¹³

Planul în discuție arată moșia Băjeștilor cu vecinătățile, cursurile Bratiei și Râului Doamnei, drumurile și potecile principale, văile, piscurile și poziția satului, cu toate casele și grădinile lor.

Importanța acestui plan este cu totul deosebită, legenda și însemnările respective consemnându-ne unele aspecte specifice așezărilor medievale constituite în jurul unei curți boierești – conacul lui Mareș Băjescu și paraclisul lui, biserica de astăzi a satului Băjești. El ne îngăduie să citim situația unei așezări sătești în toate detaliile sale înainte de apariția Regulamentului organic, înainte de marile defrișări ce urmează anului 1828 și inundațiilor din 1837, înaintea strămutărilor intervenite în perioada regulamentară și postreglamentară.

Satul Băjești se arată constituit într-o structură liniară, adaptat terenului, întins pe firul văii, alcătuit din circa 40 gospodării, în mijlocul său aflându-se curtea boierească. S-ar părea că inițial acest sat era

o așezare redusă, situată undeva mai sus de fântână, pe porțiunea dintre bifurcația cu Valea Mică și ultimul afluent al zonei de deal. Toate siliștile sunt cultivate cu bogate plantații de pruni, unele ogoare și arături de porumb. Pe cotul văii, alături de fântână, este consemnată o mare plantație de nuci.

În partea de jos a satului este însemnat un "heleșteu", cândva al curții, poate populat cu pește. Alături de el, pe marginea Bratiei se află "Țigănia", alcătuită din 15 sălașe, o așezare a robilor de moșie.

Cursul Bratiei apare bine stăpânit la acea vreme, cu drumuri și poteci pe margine marcate cu cruci sau troițe importante, amenajare de mori sau de pive etc.

O bună parte a terenului este arătată a fi "curătură boierească", întinsă spre "Dialu Nebunilor"; alte locuri sunt folosite drept izlazuri de vite și livezi de fân. Se desprinde faptul că toată zona de la sud de "Valea Corbului", ca și partea dinspre hotarul Bălileștilor, la est de "Valea lui Băj", cu Dealul Nebunilor, au fost cândva puternic împădurite. Partea dinspre Bălilești pare însă o defrișare de dată mai recentă.

Pe aceste locuri despădurite, acum deșteleniri insulare cu livezi de fân, curături și arături pentru porumb, unele devenite ogrăzi de pruni, sunt arătate și acele pivnițe, conace de prunerie sau colibe așezate câteodată grupat, alteori în aliniamente, asemănător cătunelor sătești.

Analiza sumară a înfățișării teritoriului, cu prezența acelor ogrăzi, curături sau deșteleniri de formă insulară, trădează modul de viață agro-pastoral întemeiat pe înțelegerea dintre locuitori și proprietarul moșiei pentru munca câmpurilor. Aceasta este însă o practică tot atât de specifică și sătenilor moșneni, stăpânitori și totodată muncitori în devălmășie ai moșiei lor. O ordonare a culturilor o întâlnim numai în ceea ce privește vatra propriu-zisă a satului și locurile de arătură din zona de luncă sau de câmp întins.

Foarte probabil că încă de la acea vreme unele dintre pivnițele, conacele de prunerie sau colibele de pe livezile de fân erau locuite de către proprietarii lor aproape în permanență sau pentru o bună perioadă a anului. Așa cum rezultă din unele referiri documentare, suntem, de fapt, în fața unei tendințe tot mai pronunțate de răspândire a locuitorilor pe întreg întinsul moșiei, părăsind aproape cu totul vatra satului spre a se statornici în aceste sălașe amenajate acum ca gospodării independente. Aceasta este tocmai acea tendință străveche pe care o țintesc așezările de a urmări în deplasarea lor mereu marginea pădurii.

Fără să intrăm în alte detalii privind vatra satului sau organizarea teritoriului, de un interes cu totul excepțional se arată și cartușul acestui plan. Alături de semnătura inginerului Andrei Covaci, sunt arătate și principalele bogății ale moșiei: o baniță de știuleți de porumb, un coș cu prune și un "corn al abundenței" plin cu nuci.

În ansamblul compoziției acestui cartuș este înfățișat și un sătean așezat pe un trunchi de stejar aplecat, cu scorbură (vezi foto în Introducere). Alături de acest personaj se află un Țap, iar în fața sa, pe

pământ, o tigvă prelucrată, sub forma unui vas de apă. Acest desen, în acuarelă, dacă ținem seama de paleta culorilor de pe restul planului, în mod evident este opera inginerului Andrei Covaci. El urmărește să reprezinte tipul săteanului localnic, în costumul lui obișnuit: un om de statură înaltă, cu cojocul pe umeri, acoperit cu o căciulă înaltă dată peste cap, încălțat cu opinci, la cingătoare purtând cuțite haiducești și în mână cu o ghioagă.

Compoziția amintită, cu trunchiul de copac căzut și ros de scorbura, cu unele crengi uscate, dar și cu cioturi verzi, cu frunze și ghindă, ca și atitudinea personajului, meditativ-pasivă, trădează influența puternică a unui stil tributar în multe privințe preromantismului epocii.

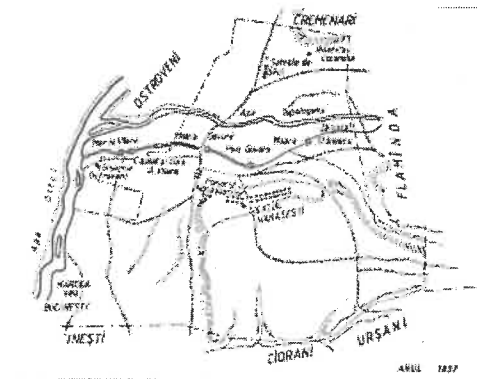
Planul descris mai sus poate fi considerat modelul tipic al unui studiu economic din perioada timpurie a acestei preocupări de cartografiere sistematică a teritoriului. Modelul planurilor de tip obișnuit pentru întocmirea hotărnicilor vremii îl constituie însă ridicările inginerului Andrei Covaci, tot din anul 1810, pentru moșiile Băjești, Bălilești, Golești Vulparului, Românești și Stâlpeni. Pe acest plan sunt delimitate moșiile respective, sunt marcate bisericile, fântânile, drumurile mari, firele de apă, cu morile și ierugile lor. Stâlpenii sunt însemnați ca un sat alcătuit din 10 case, o moară și o biserică. Româneștii au numai 9 case și 3 mori de apă, din care una este părăsită.¹⁴

Unul dintre planurile lămuritoare cu privire la modul de consemnare a caracteristicilor reliefului și, totodată, la modul de constituire a așezărilor sătești în epoca respectivă este planul moșiei stăpânite de Mănăstirea Tuturor Sfinților din București, cu satul Scheiu, întocmit de inginerul Alexandru Popovici în anul 1827.¹⁵ Pe acest plan, în afara vecinătăților, sunt redată amănunțit văile și acoperirile păduroase cu toate denumirile lor, locurile de cultură, drumurile de trecere și cele locale, biserica satului, toate siliștile și casele lor. Satul se arată ordonat, pe apa Botocu, cuprins între racordurile cu Valea Vetrii și Valea Scândurilor, cu siliștile înșiruite de o parte și de alta a firului văii.

Ordonarea cerută prin acest proiect privește o așezare strămutată pe acest loc cu mult înainte, venită de undeva din partea de răsărit, de pe locul numit "Valea Vetrii" și "Piscul Vetrii", unde se întindea, către nord, până în zona de vii și pe "Furciturile Vetrii". Vatra actuală a satului, înscrisă liniar pe cursul văii, cu succesiunea siliștilor pe mai multe rânduri, câteodată chiar cu mai multe locuințe într-o ogradă, arată că așezarea s-a constituit pe neamuri, în funcție de terenul disponibil.

De reținut că vatra satului se arată decupată în aria unui arboret înalt, alăturat Văii Mănișei, pe al cărei fir urcă în paralel drumul care ducea "La cetate", poate un castru roman care controla trecerea pe Valea Glâmbocului.

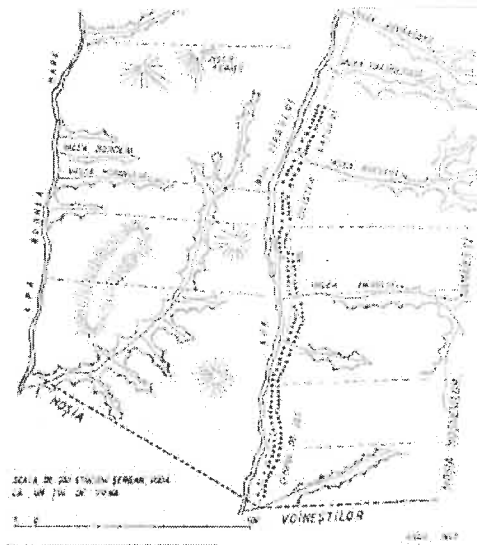
Tot inginerului Alexandru Popovici i se datorează hotărnicile pentru satele Săliștea Coteștilor și Capu Piscului, din anul 1830.

Satul Nănaștești, 1837

Satul Răilețu Govorii

Satul Lerești, 1842

Continuând o anume tradiție, pe care o identificăm dominantă în secolul al XVIII-lea, satele respective înfățișează o vatră adunată, dezvoltată în jurul bisericii și al cimitirului, pe un loc de vale, adăpostite de dealurile împădurite.¹⁶

Satul Săliștea Coteștilor este așezat la intersecția a două drumuri perpendiculare, din care unul urmărește firul văii, ducând spre Capu Piscului. Biserica și cimitirul, situate în aceeași incintă, ocupă o poziție centrală de-a lungul acestui drum principal. Traseul stradal, destul de întortocheat, rezultă din însăși delimitarea ogrăzilor, parcelate pe neamuri. Întreaga așezare numără 35 de locuințe, corespunzând pentru acea vreme unui sat de mărime mijlocie. Se remarcă faptul că așezarea este dominată de spațiul liber, cu foarte multe grădini, iar locurile de luncă, destinate ogoarelor, sunt parcelate riguros geometric. Dacă unele dintre ogrăzi cuprind chiar câte 3 sau 4 locuințe la un loc aparținând, desigur, aceluiași neam, se observă că sunt și terenuri numai împrejmuite, destinate unei dezvoltări ulterioare.

Satul Capu Piscului este așezat la o depărtare de Săliștea Coteștilor de numai 800-900 stâneni. Satele sunt despărțite de Valea Mirii și Valea lui Ilie. Ele reproduc o structură stradală ordonată, urmând același principiu de alcătuire. Pe versantul opus se observă însă o extindere a așezării, cu locuri de case împrejmuite.

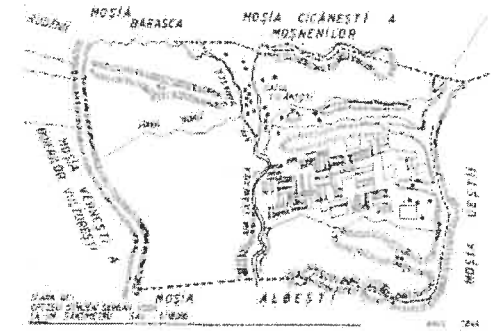
Din planul respectiv rezultă că terenul este bine stăpânit, înfățișând o moșie cu hotare bine delimitate, cu drumuri urmărind un traseu dictat de natura reliefului. Toponimicele locale amintesc de Valea lui Ilie, Valea Mirii, Puțul Diaconului etc. Sunt însemnate, de asemenea, "cârciuma nouă a Mănăstirii Câmpulung" și "cârciuma Aninoasei", situate în capătul unei bifurcații, pe un traseu vicinal.

Dintre inginerii chemați să aplice principiile de sistematizare a teritoriului apărute în perioada regulamentară și postregulamentară trebuie să amintim pe serdarul Nicolae Carada, pe inginerii Ioan Preditici, aga Grigore Otetelișeanu, Stavru Paleologu, Grigore Pleșoianu, Ioan Vâlceleanu, D.C. Râmniceanu, Al. Palladi, Iosif Carminschi, Gh. Stravolca, M. Papazolu, Gh.T. Scipion, A. Carimi, Petrache Popescu, Carol Gold etc., unii dintre ei cu o bogată activitate chiar în Argeș și Muscel.

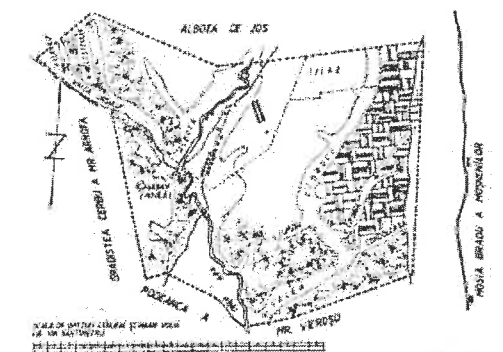
Trebuie spus că, de la această dată încolo, proprietarii de moșii și egumenii mănăstirilor sunt chemați să-și hotărâneasă moșiile și să alcătuiască planuri sistematice pentru așezările de pe moșiile lor. Se cere chiar efectuarea unei măsurători cadastrale a întregului teritoriu și organizarea unei arhive naționale de planuri.

Unul dintre materialele de referință îl această privință în constituie "planul moșiei Stănceasca, din sus de orașul Piteștilor", întocmit de inginerul Ioan Preditici în anul 1834.¹⁷ La această dată, așezarea sătească din secolul al XVIII-lea, știută în jurul Schitului Trivalea din harta lui Specht, se vede strămutată ordonat ca o continuare a orașului Pitești. Planul în discuție apare ca o hotărnicie din anul 1833 a Logofetei Dreptății pentru rezolvarea unei pricini de vecinătate.

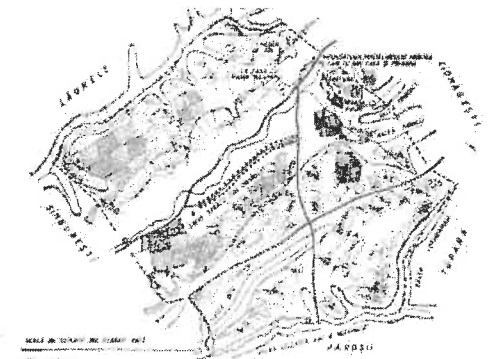
Unul dintre planurile de tip obișnuit din această perioadă este

Satul Cicănești, 1844

Albota, 1844

Satul Ciomăgești

cel al moșiei Schitului Flămânda, cu satul Piscul Cocorului și Nănășești, întocmit de unul dintre cei mai de seamă topografi ai vremii, inginerul hotarnic Gh. Pleșoianu, în anul 1837. Alături de vatra schitului, ca elemente topografice specifice se consemnează "Streja", "șatrele de bălci" ale târgului Cocorului, "foișorul" cu "casele Nănășeștilor" și 5 mori de apă. Târgul Cocorului este marcat printr-o suită de 10 șatre așezate de o parte și de alta a drumului.¹⁸

Mai lămuritor în ceea ce privește situația așezării satești ni se prezintă planul topografic al moșiei Lerești, ridicat în anul 1842 de inginerul Ioan Isăcescu. Așa cum se arată chiar în titlul său, alcătuirea lui pornește de la cunoașterea întocmai a semnelor ce se cuprind în Cartea de hotărnicie a logofătului Oancea, din anul 1832. Planul respectiv, la scara de 200 stânjeni Șerban Vodă la un țol de Viena, redă configurația terenului cu moșia satului împărțită pe curele mari, așa cum rezultă ea din hotărnicia Oancii și unele semne din harta de hotărnicie a moșiei Băneștilor. Satul se arată trasat liniar de-a lungul apei Râului Târgului. Este de crezut că vatra veche a satului se afla grupată în jurul bisericii vechi, astăzi ruine uitate, pe locul unde se indică "Siliștea satului". Cotirea bruscă a șoselei de acum în jurul bisericii indică tocmai încercarea de adaptare a unui traseu specific unei vetre adunate la cel al unei așezări dezvoltate liniar.¹⁹

În acest plan interesează deopotrivă modul de reprezentare a reliefului după metodele convenționale ale timpului, înainte de apariția curbelor de nivel folosindu-se sistemul hașurilor și cel al tentelor.

Cum s-a dezvoltat acest sat ulterior vine să ne arate un plan din anul 1872, întocmit de inginerul Iorgu Scipion; Lereștii aici se întind din Gura Văii lui Pătru, din hotar cu moșia Voinești, până dincolo de revărsarea Văii Mărului în Râul Târgului, indicându-se și toate casele cu siliștile lor.²⁰

Din anul 1844 ni se păstrează un plan al moșiei Cicăneștilor, întocmit de serdarul Theodor Palladi, inginerul. Satul Cicănești se află la acea dată pe apa Cicăneasca, la intersecția cu apa Bărasca, și se compune din 20 case, din care 4 la poalele unei măguri cuprinse între văile a două pâraie afluate pe versantul de est. Pendinte de această așezare se aflau și alte 2 imobile, poate pivnițe sau odăi, așezate în capătul ogrăzilor de moșie, către hotarul de est, două chiar pe un vârful de deal. Tot așa, pe o muchie de deal, de cealaltă parte a râului, sunt arătate încă alte 2 construcții identice.²¹

Biserica satului se află la intersecția celor două ape, pe partea de nord a apei Cicăneasca, la intersecția celor două pâraie, în apropiere de vărsare. Se poate presupune că partea din dreapta a apei, străbătută de Pârâul Morii, ar fi fost în întregime acoperită de pădure; din cealaltă parte a moșiei, treimea centrală se arată cultivată organizat, cu ogoare, restul fiind acoperit cu tufăriș, pădure măruntă, pășuni și poate unele pometuri.

Oricum, se poate deduce că suntem într-o fază când unele dintre gospodării se aflau încă răspândite pe tot întinsul moșiei.

Planul moșiei Ciomăgești, cu satul Săracul, ridicat de inginerul

Gh. Pleșoianu și Apostol Dimitrescu în anul 1846, arată mai bine concepția vremii privind ordonarea așezărilor. Satul Săracul sau Ciomăgești, după numele moșiei, se afla pe Valea cu Peri, având o linie a sa pe partea de est a pârâului. La acea dată, satul avea o biserică la răscrucea drumurilor cu Valea Cungei și o altă pe Valea Sâmboarei, lângă o ogradă cu pruni și un ogor de arătură.²²

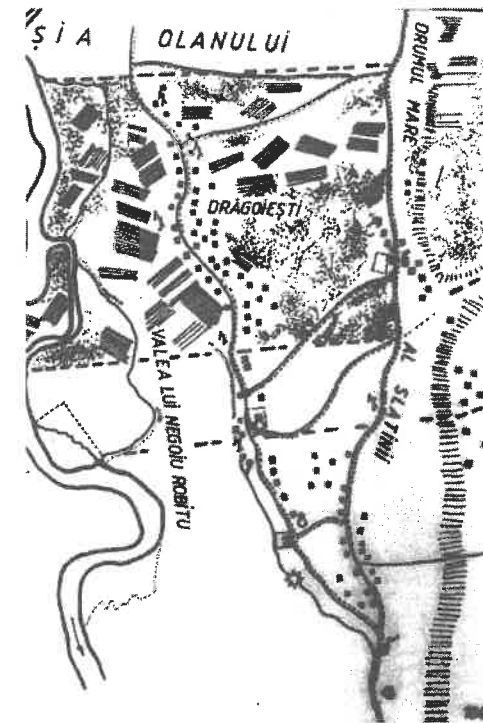
Satul este ordonat, cuprinzând circa 50 de case, la care se adaugă încă un imobil, o locuință sau poate o pivniță, pe Valea Sâmboarei.

Pe plan sunt indicate casele pitarului Hristea, cu povarna și casa Răspopului, toate de cealaltă parte a apei, la răscrucea cu drumul de pornire al satului. Vatra veche a satului, altădată mult restrânsă, trebuie că a fost tocmai în jurul acestor locuri ale Răspopului și ale pitarului, cu lunca spre Valea Sâmboarei.

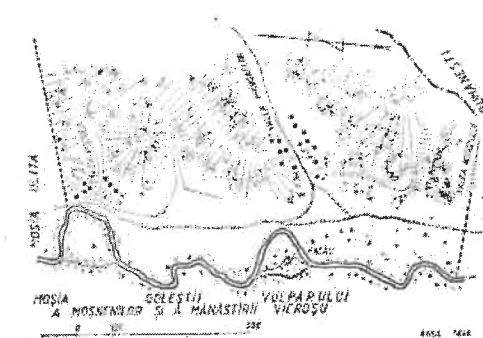
Dintr-o copie târzie avem cunoștință de planul de la 1846 al moșiei Nucșoara, cu cătunele Nucșoara, Secăturile și Slatina. În detaliile sale, acest plan cuprinde 2 mori pe apa Târgului și una pe apa Vâlsanului. Cătunul Nucșoara este așezat la intersecția cu Drumul Mare, dispus pe mai multe ulițe, dar alcătuind o vatră unitară. Vatra veche a satului pare să fi fost în jurul bisericii, la bifurcația cu drumul spre Slatina. Cătunul Slatina se arată a fi o așezare de tip adunat situată undeva pe o terasă pe partea dreaptă a Râului Doamnei. Cătunul Secăturile este acum o așezare restrânsă.²³

De fapt, suntem într-un moment când Țara Românească este confruntată cu două cataclisme neobișnuite, inundațiile din anul 1837 și cutremurul din 1838, ambele afectând serios așezările situate pe văi, multe dintre ele recent statornicite pe aceste locuri. De apariția acestor cataclisme se leagă, cel puțin în parte, instrucțiunile date în 1837 de M. Ghica privind "strângerea generală a caselor" și "circulăricele porunci" cu privire la strămutarea la linie, în 1841, a caselor din așezările de munte.

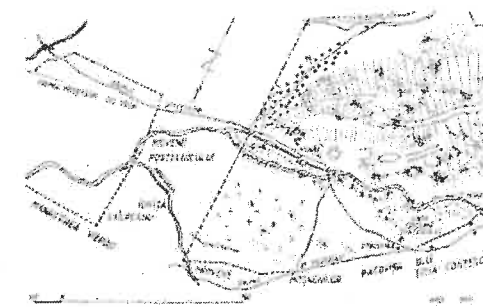
Amintim aceste instrucțiuni pentru că de acum încolo ele vor constitui, pentru o bună perioadă de timp, cheia unghiulară a sistematizării rurale și sensurilor lor va trebui să se înscrie și toate planurile privind organizarea teritoriului. Evidente în acest sens sunt și precizările care se fac în unele proiecte imediate, ca cele privind moșiile Băjești și Negreni, din anul 1842. Acest plan vine să prezinte situația satului Băjești, cu modificările intervenite față de cele știute din anul 1810, față de modificările apărute în urma ordonărilor pe care le-au suferit vetrele satești în perioada regulamentară. De această dată se precizează forma exactă a curții boierești, cu poziția bisericii și a cimitirului, structura satului luând o înfățișare cu totul alta decât cea cunoscută din planul de la 1810. Se poate înțelege că, potrivit reglementărilor de ordonare a așezărilor satești din perioada regulamentară, toate gospodăriile din teritoriu s-au strămutat în vatra satului, ocupând și terenul fostului izlaz de vite. Țigănia de la 1810 vedem că dispăre, locul ei luându-l o uliță îndreptată către o moară nouă, ridicată pe o ierugă desprinsă din apa Bratiei.²⁴

Moșia Drăgoiești, 1845

Golești Vulparului, 1846

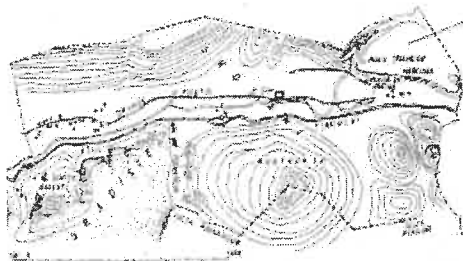

Mioveni, 1846

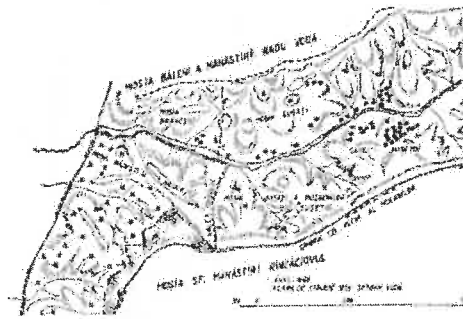
Cătunele Săcăturile, Nucșoara și Slatina, 1846

Moșia Flești, 1847

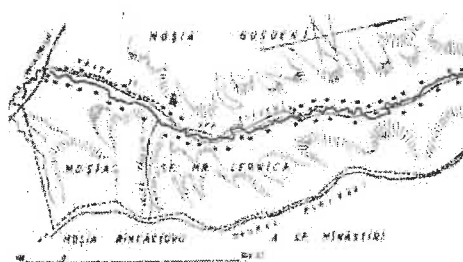
Moșia Negreni, 1842

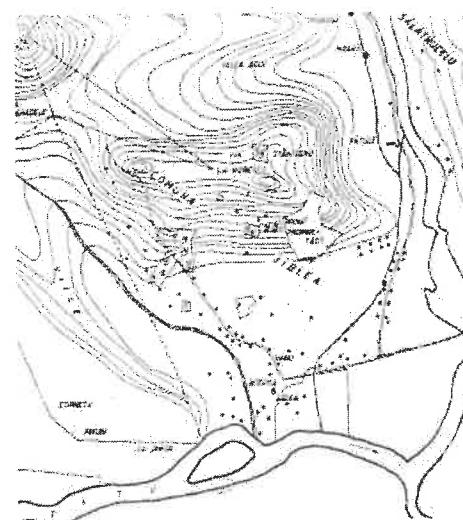
Moșia Groșani, 1851

Moșia Gușăți, 1858

Moșia Mănăstirii Cernica

Comuna Jibla

În noua sa structură, rețeaua stradală a satului Băjești îmbracă o înfățișare radială, în centru aflându-se conacul cu biserica satului. În detaliile acestei structuri, cu gruparea locuințelor, recunoaștem tocmai principiile care au stat la baza acțiunii de înliniere a satelor, stabilite de Marea Vornicie. S-ar părea, așa cum ne indică acest plan, că toate conacele și toate anexele gospodărești, aflate la prunării, pe ogoare sau ogrăzi, se statorniciseră deja în vatra satului, așa cum cereau instrucțiunile.

În această categorie trebuie înscris, ca o lucrare tipică de hotărnicie de la vremea respectivă, și planul moșii Piscanii de Sus și Piscanii de Jos, întocmit în anul 1846 de inginerul Scarlat Căteuța. Se figurează, afară de hotarele respective, firul apelor cu instalațiile lor și toate drumurile, cârciumile, hanurile și vatra așezării satești, cu casele respective situate de o parte și de alta a drumului.²⁵

Mult mai bogat tratat și mai complet în date este planul moșiei Fleștii, ridicat în anul 1847 de inginerul hotarnic G. Stravolca, pe care se cuprind următoarele așezări:

- Valea Ursului, sat alcătuit din 24 de locuințe, așezate pe două rânduri pe valea cu același nume. La intersecția cu Drumul poștei figurează stația de poștă și un alt imobil important, poate o cârciumă.

- Satul Glâmbocul, așezat pe una dintre terasele Văii Glâmbocului, la intersecția cu drumul ce venea din satul Fleștii după ce traversa pârâul Mieriea, la intersecția cu drumul ce cobora la vale, înainte de a ajunge la Calea Oii. Satul este alcătuit din 17 case, din care una, mai importantă, apare înscrisă într-o curte cu pometuri.

- Satul Fleștii este situat la gura unor văi, pe terase, la răscrucea cu: Drumul pădurii, Drumul câmpului și Drumul de coastă, paralel cu Drumul Argeșului. De acest sat alcătuit din 40 de locuințe mai ținea și un alt cătun alăturat, cu 15 case.

- Satul Mieriea Mică este o așezare situată pe o linie paralelă cu drumul ce duce la Râmnic, în față cu Valea Ursului, între Valea Aninoasa și Valea lui Drag, numărând 22 de case, cu o biserică aflată undeva pe un holm.²⁶

Pentru modul cum se produc la un moment dat divizările teritoriului pe măsură ce ne apropiem de jumătatea secolului, este semnificativ planul întocmit la 1845 de inginerii G. Pleșoianu și G. Stravolca pentru moșiile Drăgoiești și Casa Veche, aflate pe malul stâng al Oltului. Satul Casa Veche se întindea pe Valea Treptenilor, cu 55 case, iar satul Drăgoiești pe un drum de luncă, legându-se cu Drumul Mare al Slatinei. Se remarcă și la această dată că liniile satești urmăresc drumurile locale, ocolind cât se poate de mult drumurile mari. Tot așa se poate remarca faptul că moșiile se împart între diferiți succesori, iar o dată cu ele și vatra satelor respective.²⁷

Alte ridicări topografice, ca cele pentru moșiile Goleștii Vulparului (Românești)²⁸, Gușoieni²⁹, Doblea³⁰ sau Câlcești³¹ sunt lucrări care oglindesc specificul acestei activități în perioada de sfârșit a celui de al cincilea deceniu. Interesul lor sporit constă și în cunoașterea toponimelor locale și în concluziile care se pot trage cu privire la faptul

că în această vreme numeroase gospodării rămăneau încă răspândite pe aria întregii moșii.

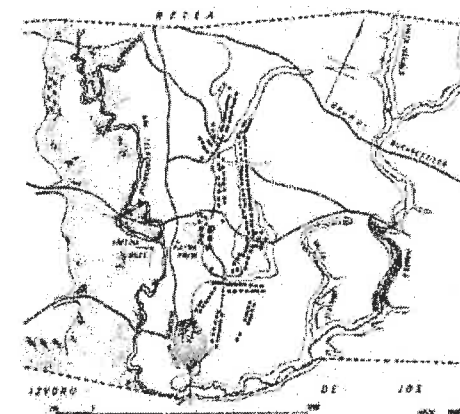
Din perioada de mijloc a secolului, foarte interesante sunt planurile inginerului Scarlat Popovici, din anul 1850, pentru satele Mărăcineni și Colibași, moșii ale Mănăstirii Vieroși. Pe lângă trasarea exactă a cursurilor apelor Râul Doamnei și Argeșului, sunt atent redată detaliile terenului, cu văile "Vieroși", "Edului", "Butanu", "Vălinca" etc. Tot așa, sunt bine precizate "Drumul Poștii la Câmpulung" și "Drumul cel Mare al Câmpulungului", "Zăvoiul Văzdăvanu", "Ruptura", "matca veche a Budesei", "Budeasa Seacă", "Zăgazul Sandului", morile, podul de la Pitești, hanurile și cârciumile, "Dealul Mehedinților", "Dealul Rudarilor" etc. Grijă cu care sunt grupate locuințele în jurul Mănăstirii Vieroși, la răscrucea drumurilor sau de-a lungul firului apelor, ne arată bine poziția satelor Vieroșu, Colibași, Gropeni, Ciumești sau Mărăcineni, cu forma aproximativă a vetrei lor, toate așezări de tip adunat, cu excepția Vieroșului, care este întins pe firul văii.

Mănăstirea este arătată ca o incintă pătrată, cu construcții parțiale pe 3 laturi, în jurul său, pe Valea Vieroși, cu 30 de case; Ciumești este un cătun de 28 de case; cătunul Vădișor are numai 4 case și poate fi socotit un cătun de gospodării și conace de ogrăzi. În schimb, satul Colibași se arată alcătuit din 9 gospodării în jurul bisericii și alte 43 pe "Valea Nigra". Mărăcinenii sunt așezați pe malul stâng al apei Budeasa Nouă, numărând 22 de gospodării; Gropeni este o așezare de numai 11 case.

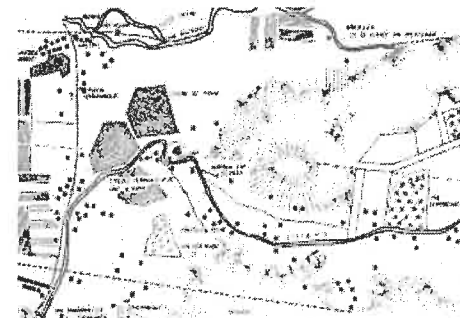
Inginerului Scarlat Popovici i se datorează și ridicările pentru satul Furești, care se afla în anul 1851 situat pe o vatră adunată, pe drumul ce urca spre Dobrești pe Valea Cărcinovului, alcătuit din 24 de locuințe. Se poate citi că satul avea o linie deosebită de drumul Dobreștilor, așezat pe o terasă ușoară, la intersecția cu unul dintre drumurile locale, la marginea pădurii. Se remarcă, de asemenea, lotizarea terenurilor de cultură din lunca Cărcinovului, aflate la marginea satului.

Planul topografic al moșiei Grădiștea-Groșani alcătuit de inginerii Aristide Pascal și Zefchide este una dintre încercările mai timpurii de reprezentare a reliefului prin curbe de nivel, redându-se cu îngrijire configurația de vârfuri-mameloeane, terase, văi alungite etc. Pe acest plan se precizează și castrul roman de la Jidava, sub forma unei incinte apropiate de pătrat. La acea dată, când satul Schitu Golești se strămutase de-a lungul Drumului Mare, vedem că unele gospodării rămăseseră nestrămutate de cealaltă parte a apei, în jurul bisericii Schitului Golești.

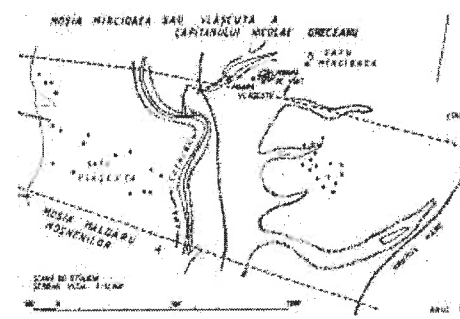
Planul moșiei Topana, a Episcopiei Argeșului, întocmit de inginerul M. Papazolu în anul 1851, arată satul Ungureni așezat pe un platou în partea de nord-vest, deasupra apei Vedea, în hotar cu Ciomăgeștii de Sus, alcătuit din 24 de case. Cele 6 edificii aflate peste apa Vedea ar putea fi numai sălașele unor gospodării anexe. Drumul Oii se arată că vine de jos, trece paralel cu Vedea prin Poiana Crucii, intră pe moșia Ciomăgeștilor și revine deasupra satului Ungureni.

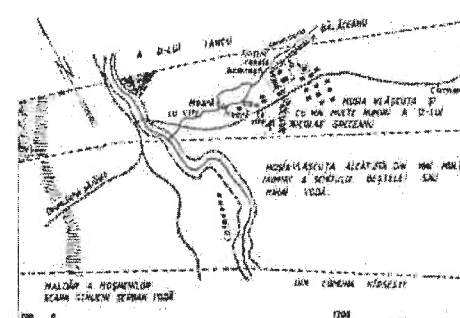
Izvoru, 1860

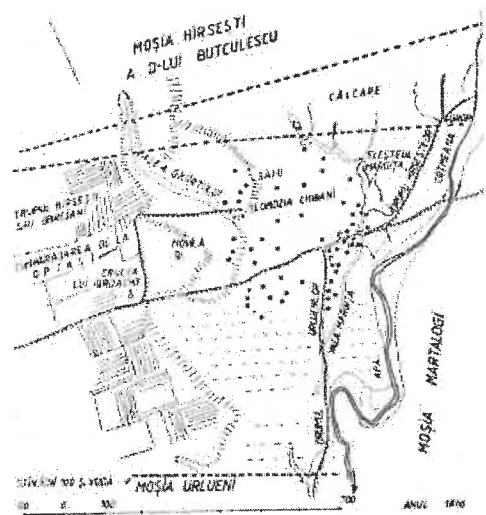
Izvorani, 1853

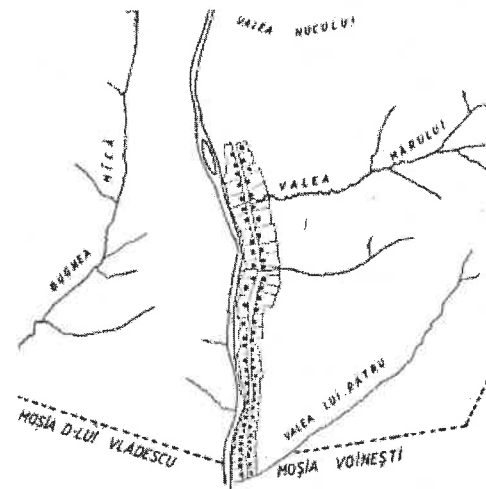
Vlășcuța, 1861

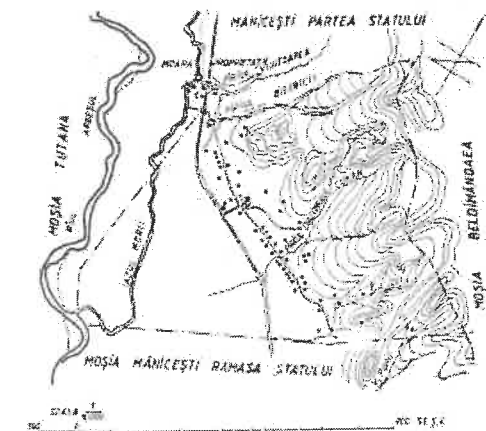
Moșia Vlășcuța, 1862

Satul Slobozia-Ciobani, 1866

Lerești, 1872

Mănăești, 1875

Așezările satești de pe această moșie se arată răspândite pe toată suprafața teritoriului, în poienițe și pe rareștile de pădure mare.

Alte 2 ridicări topografice semnate de inginerul Scarlat Popovici rețin atenția ca lucrări de tip obișnuit. Este vorba despre planul moșiei Brătulești, Cârstienești³³, vatra Mănăstirii Râncăcirov, din anul 1851, și planul topografic al moșiei Hârtiești Cutlumuzului³⁴, din anul 1852.

Satul Brătulești este situat la intersecția cu Valea Mâniosului, sub Dealul Dogarilor, pe o vatră relativ adunată, cu biserica în centrul său.

Satul Râncăcirov este o grupare de circa 20 de case în jurul mănăstirii și al morii călugărilor. Aceasta este o așezare care a dispărut în întregime în urma strămutărilor efectuate după cutremurul din 1838, când biserica Mănăstirii Râncăcirov se prăbușește.

Satul Hârtiești, cu biserica în centrul său, este arătat de o parte și de alta a apei Argeșului, cu o moară pe una dintre ierugi. Toponimicul "Valea Bisericii" desemnează locul unei ctitorii dispărute, în jurul căreia se va fi aflat și vechea vatră a satului. Același înțeles îl poartă și "Valea Casilor", pe cealaltă parte a Argeșului.

În aceeași situație se încadrează și planurile întocmite de inginerul Gh. Toncescu pentru vatra Schitului Flămânda (1852), planul topografic al moșiilor Brătășești³⁵ și Doblea (1853)³⁶, cel al subinginerului Ioan Livaditu pentru Văleni (1854)³⁷ sau al lui Ioan Preditici pentru Brănești, Gușați și Brădești (1858).

Planul moșiei Izvoru de Sus, întocmit de Al. Palladi³⁸, din anul 1860, demonstrează că, în ceea ce privește alcătuirea așezărilor, se păstrează încă multe dintre trăsăturile din perioada de început a aplicării Regulamentului organic. Satul Izvoru de Sus se dezvoltă pe o linie alăturată Drumului Mare, care urmărește lunca Teleormanului, în vecinătate cu intersecția Drumului Bucureștilor. Ca structură stradală, se remarcă faptul că satul s-a constituit în mai multe etape, ca o încercare de ordonare pe artere paralele, cu o linie de capăt, urmărind să se pună în valoare zona centrală, cu hanul, biserica satească și casa de moșie etc.

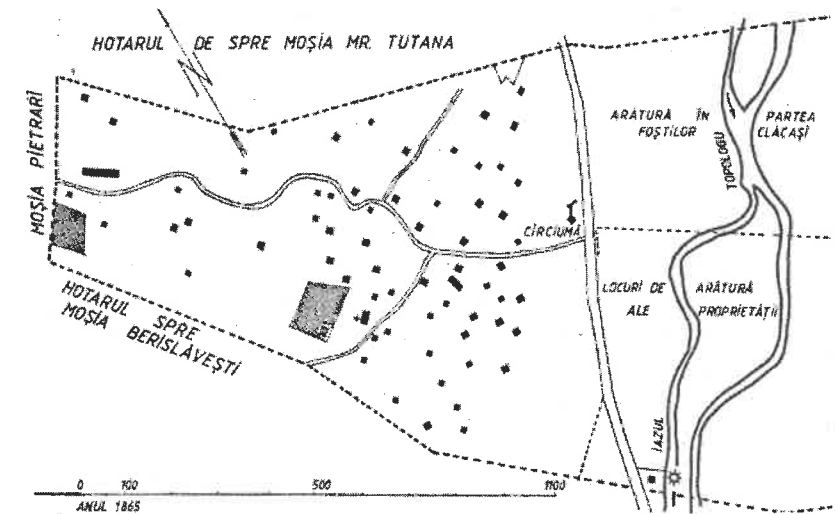
Interesantă este ridicarea inginerului Th. Marianovici, din anul 1862, pentru moșia Vlășcuța, împărțită în două curele mari, una aparținând Schitului Beștelei, iar cealaltă lui Nicolae Greceanu.³⁹ Satul Vlășcuța este aici o așezare de numai circa 15 case, aflate în jurul conacului boieresc, al bisericii și al morilor. Este vorba despre o moară de apă alimentată din iazul unui pârau îndiguit. Alăturat acesteia, așa cum se arată și în alte planuri, se află o moară cu atelaje, menită să funcționeze pe timp de secetă, când apele iazului seacă. Din alte planuri aflăm că pe movila Vlășcuței se afla cândva chiar o moară de vânt, cu același scop.

Un alt plan din anul 1862, întocmit de inginerul Dimitrie Ionescu, ne prezintă satul Vlășcuța învecinat cu moșia Mircioaia sau Vlășcuța și cu moșia Maldăru a moșnenilor. Așezările satești se arată situate de o parte și de alta a apei Cotmeana, una așezată oarecum grupat, iar cealaltă răsfirată în apărul Drumului Vlășcuței. Pe acest plan figurează

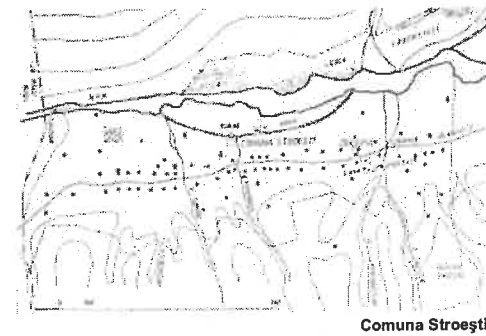
și poziția satului Mircioaia, cu biserica sa, iar pe movilele Vlășcuței sunt arătate o moară de vânt, ca și iazul cu moara de apă și "moara de vite a Vlășcuței", toate pe moșia căpitanului Nicolae Greceanu.⁴⁰

Reforma agrară de la 1864 vine să aplice o serie de principii cu totul noi în organizarea teritoriului și în sistematizarea satelor, inginerii hotarnici fiind chemați să delimiteze drepturile de proprietate cuvenite sătenilor și ariile aferente vetrelor satești.

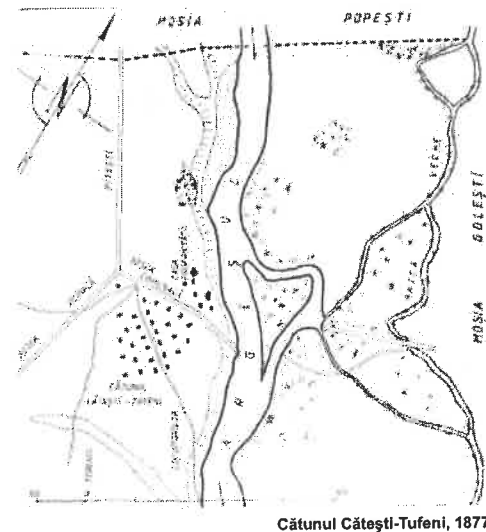
Legea aceasta pentru reglarea proprietății rurale cuprinde un capitol "despre vatra satului", al cărui sens, completat prin circulare, publicații, telegrame sau "indicații" date direct de Ministerul de Interne, preciza criteriile după care se va face stabilirea vetrelor de sat cu locurile de casă, izlaurile, drumurile, piețele, cimitirele etc. Pentru multe așezări însă, definitivarea structurilor stradale rămâne în seama inginerilor județului, care va trebui să urmeze în continuare prevederile de detaliu din Legea drumurilor, din Legea organizării serviciilor sanitare etc.

Moșie pe Topolog, 1865

Comuna Stroești

Cătunul Cătești-Tufeni, 1877

1. Al. Ștefulescu, Documente slavo-române relative la Gorj, Tg. Jiu, 1908, p. 68.
2. Constantin Giurescu, Harta stolnicului Constantin Cantacuzino, o descriere a Munteniei la 1700, în "Revista istorică română", XIII, 1943, fascicula I, p. 28 și harta; Cantacuzino, C., Stolnicul, Index geographicus, ABRSR, H.S. 270.
3. Marsigli, La Hongrie et le Danube, BARS, H.V. 932.
4. Specht (Obrist), Militairische Karte der kleinen oesterreichischen und gorssen Walachei, 1790-1791, RARS, H. 1003 - DXXVIIb.
5. Harta teatrului de război în Europa, în anii 1828-1829, întocmită la scara 1:420.000 (lucrare în limba rusă), RARS, H. III, 461.
6. Charta României Meridionale publicată din ordinea măriei selle principelui domnitoru Alessandru Joane I; București, 1854.
7. Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800-1850, vol. I, 1958, p.

202.
8. V.A. Urechia, Documente; Domnia lui Al. Moruzi, 1793-1796, p. 340.
9. Arhivele Statului, Rural-Comunală, d. 12/1856, f. 60.
10. Ibid., Ministerul de Interne, 9/1843, f. 120 verso; Buletinul oficial al prințipatului Țării Românești, an 1849, iunie 5, f. 128.
11. Marsigli, La Hongrie et le Danube, BARS, H.V. 932.
12. Plan du domaine de Bacheschi dans le district de Mouschtzel; leve par Andre Kovatz, ingénieur, 1810, BARS, H. 2432, D.LXXVI 29.
13. Dimensiuni: 87x55,5 cm; desen topografic în peniță și tente de acuarilă, scara 1:500 stânjeni.
14. BARS, H. LXXVI 24; plan semnat de Kovatz Andre, datat tot anul 1810, pentru moșiile Băjești, Băilești, Golești Vulparului, Românești și Stălpeni, în care sunt date numai perimetrele moșiilor, bisericile, crucile, firele de apă cu morile și ierugile lor.
15. Arhivele Statului, Planuri jud. Argeș

nr. 1.
16. Ibid., Planuri jud. Muscel, nr. 11.
17. Ibid. Reforma agrară de la 1864, 30.
18. Ibid. d. 29.
19. BARS, H. 345.
20. BARS, H. 347.
21. Arhivele Statului, Planuri jud. Argeș, nr. 4.
22. Ibid., nr. 6 bis.
23. BARS, H. 799.
24. Planul moșiei Băjești, Negreni, Muscel, scara de 400 stânjeni Șerban Vodă la un fol de Viena, anul 1842 (datat după o însemnare de pe verso; titlul și chenarul au fost decupate), BARS, H.2406-DLXXVI 3.
25. Arhivele Statului, Planuri jud. Muscel,

nr. 22.
26. Ibid., Planuri jud. Argeș, nr. 23.
28. Ibid., Planuri jud. Argeș, nr. 29.
29. Ibid., Planuri jud. Muscel, nr. 37.
30. Ibid., Planuri jud. Argeș, nr. 19.
31. Ibid., Planuri jud. Muscel, nr. 14.
32. Ibid., Planuri jud. Muscel, nr. 30.
33. Ibid., nr. 10.
34. Ibid., nr. 16.
35. Ibid., Planuri jud. Argeș, nr. 19.
38. BARS, H. 1018.
39. Arhivele Statului, Planuri jud. Argeș, nr. 66.
40. Ibid., nr. 54.

DREPTURILE DE STRĂMUTARE ALE SĂTENILOR ȘI IMPLICAȚIILE LOR

Știm că Regulamentul Organic, prin art. 144, cu preschimbările suferite prin jurnalul din 30 octombrie 1837, îngăduia slobozenia nemărginită a strămutării sătenilor clăcași de pe o moșie pe alta. Săteanul era obligat însă să înștiințeze autoritățile de această dorință a lui și să anunțe din ce sat pleacă și unde anume se mută. Se legiferează chiar un drept de libertate personală a săteanului de pe o moșie străină să poată să se strămute acolo unde dorește. Cu timpul însă, acest drept de strămutare este îngrădit aproape cu totul.

Principalele cauze ale acestei porniri de strămutare a sătenilor izvorăsc din faptul că se simte tot mai mult lipsa de pământ pentru agricultură și pentru creșterea vitelor. Alții cereau să se strămute chiar pe la viile și pometurile lor, care le munciau pe moșii străine și unde mai țineau și câte un bordei. Cererile de acest fel au fost mereu refuzate, impunându-se ca sătenii să rămână acolo unde își primeau pământul legal de hrană. Sunt și foarte mulți săteni clăcași, care, în urma reglementărilor ivite, caută cu orice chip o scăpare sigură de pe aceste moșii, pe care se considerau înrobiți, prin strămutarea lor în târguri și orașe.

Situații foarte diferite se întâlnesc de pe o moșie pe alta, de la un sat la altul. Pe de o parte, se ivesc cazuri numai de pretinse strămutări, sub această formă unii locuitori urmărind o evaziune de la îndatoririle lor fiscale, nerămânând nici în satul lor, nemergând de fapt nici la locul strămutării anunțate, ci continuând să ducă o viață în așezările de sălașe și colibe de plai sau poate tăinuți pe moșiile altor proprietari; pe de alta, în condiții avantajoase lor, proprietarii nu sunt dispuși să îngăduie în nici un fel strămutarea sătenilor de pe moșiile lor.

Problema părăsirii satelor prin strămutarea locuitorilor lor la orașe fusese semnalată încă din anul 1834, ea revenind aprins la ordinea zilei în februarie 1842, ca o consecință a preschimbărilor date în Jurnalul din 30 octombrie 1837, care hotărâse slobozenia strămutării țaranului nemărginită. Se dorea, de fapt, în cercurile marilor proprietari, desființarea acestui Jurnal și înapoierea la urma lor a clăcașilor strămutați după anul 1838. Așezământul din anul 1851 favoriza trecerea la un sistem de învoieli în relațiile dintre clăcași și proprietari, dar, de fapt, legea respectivă deschidea calea totalei

exproprieri a țăranimii de drepturile de a munci pământul. Săteanul rămâne liber să încheie învoieli făcute de bunăvoie pentru a-și putea presta claca și a-și da dijma.

Urmează o nouă măsurătoare a pământurilor și o altă distribuie a lor către clăcași, însoțită, firește, de mari abuzuri în ceea ce privește repartizarea acestora, stabilirea locului casei și al grădinii, mărimea lor etc. Sătenii meșteșugari sunt oarecum privilegiați, întrucât sunt liberi să-și practice ocupația, plătindu-și în schimb claca în bani pentru locurile de casă și grădină. Se resimte, deci, în chip deosebit, un aflus de cereri de strămutare a sătenilor în târguri și orașe. Fenomenul este general în această perioadă de mijloc a secolului trecut și se justifică prin instituirea de relații specifice unui mod de producție întemeiat pe dezvoltarea continuă a pieței de schimb, de tip capitalist, pe întemeierea de târguri și orașe, unde se acoperă cerințele producției industriale și meșteșugărești mereu în creștere. Și dacă inițial într-un fel sau altul acest proces de strămutare era încurajat, treptat se întreprind măsuri energice de stăvilit a cererilor sătenilor de a se statornici pe la orașe. Se recunoaște că aceste cereri ale locuitorilor devin tot mai numeroase, o dată cu apariția "Legiuierei celei noi pentru datoriile și drepturile reciproce între proprietari și clăcași" din anul 1851, o dată cu apariția unor târguri și orașe declarate "slobode".

Problema aceasta este prezentată de Departamentul din Năuntru, la 30 iunie 1851, Măriei Sale Prințului Domnitor, din jurnalul destinat publicării reieșind următoarele condiții de îndeplinit în această privință:

- Cei ce doresc să se strămute în orașe vor fi datori să aibă o meserie, prezentând în acest sens dovada starostiei corporației respective.

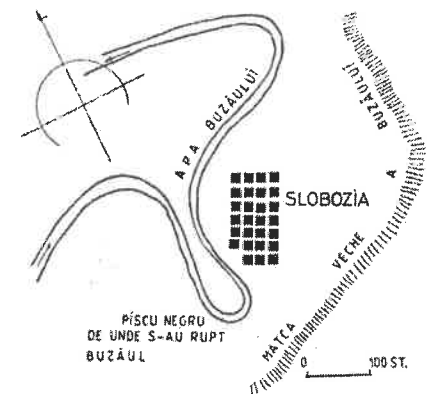
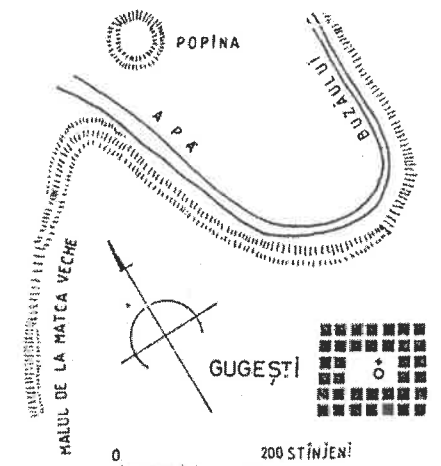
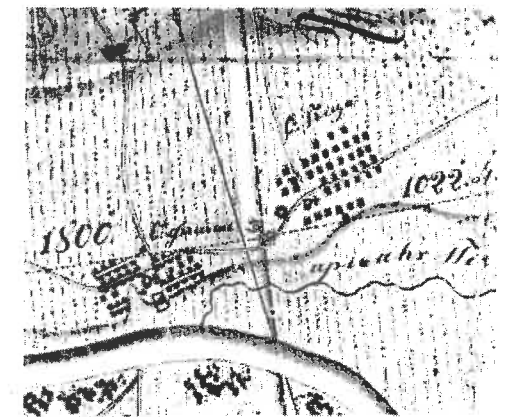
- Să se facă dovada cumpărării sau moștenirii unei proprietăți ohabnice în perimetrul barierelor, suficiente ca întindere pentru locuință, spațiu pentru grajd de vite, pățul, magazie de produse, nutreț etc.

- Să prezinte chezașia unui locuitor orășean, proprietar de avere mișcătoare, om de caracter și cu cinste, însoțită de adeverința de la poliție sau de la cârmuirea de județ că săteanul respectiv, mutându-se acolo, va îndeplini îndatoririle de orășean.

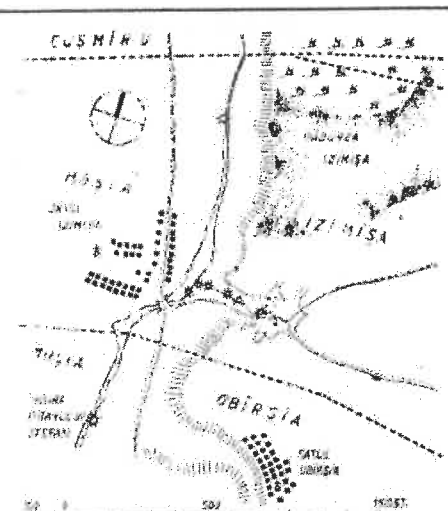
Se pretinde, totodată, ca cererile de acest fel să fie însoțite de acte publice care să certifice cele de mai sus¹ și ocârmuirile să confirme măsurile luate în acest sens.²

Deși prevederile sunt foarte clare, la tot pasul se ivesc fel de fel de situații care eludează prevederile legii. Se poate spune că se înregistrează o adevărată năvălire a sătenilor pe la orașe. Sunt sate întregi care se depopulează în acest fel și moșiile lor rămân nemuncite. Cei mai mulți fug să găsească o scăpare de starea de asuprire și de exploatarea nemiloasă instituită de acest sistem de muncă a pământului în arendășie, cu posibilitățile atât de largi de care dispune proprietarul și interpușii săi asupra deposedării oricând a săteanului de toată truda muncii sale – casa cu întreaga gospodărie.

Se știe că tocmai în această perioadă atât Capitala, cât și

Satele Slobozia și Gugești de pe Moșia Amara.
Inginer trigonometru și hotarnic cu diplomă, Teodor Diamant.
Anul 1840

Satele Izimisa și Obârșia, Județul Mehedinți;
Inginer I. Vâlceanu.
Anul 1839

toate târgurile și orașele sunt asaltate de asemenea săteni strămutați la periferiile lor, prin cumpărări de terenuri îndeosebi, alăturându-se astfel acelor meseriași și negustori de tot felul care își aduceau o substanțială contribuție la dezvoltarea vieții economice a vremii.

Cu diferite prilejuri se sesizează faptul că multe dintre moșii se depopulează și satele se pustiesc de locuitorii lor, pământurile rămânând cu totul nemuncite. În anul 1838, de pildă, se știe că 70 de familii fug de pe moșia Dudești și se așază în mahalalele Capitalei.³

În orașele care iau acum avânt se fac vânzări de siliști către oricine vrea să cumpere asemenea terenuri, dar de multe ori strămutările și construcția caselor respective întârzie. Adesea nu se mai cunosc nici proprietarii acestor locuri și este nevoie să se facă repetate anunțuri prin circularele orășenești ca în termene stabilite proprietarii respectivi să se îndatoreze a curăța și a împrejmuiră negreșit aceste terenuri.⁴ În unele orașe, ca Severinul, de pildă, se spune tuturor celor care au cumpărat asemenea terenuri, dacă se vor găsi neclădite în sorocul dat, li se vor lua înapoi.⁵

Prin înaltă rezoluție se arată că "pentru cei ce aleargă în număr mare a se așeza prin orașe trebuie ca Sfatul Extraordinar a chibzui ce măsuri s-ar putea lua" spre a se stăvili acest lucru. Prin raportul nr. 6298 adresat de Departamentul din Năuntru Măriei Sale la 30 iunie 1851, se recunoaște că "aceasta este o stare apărută în urma publicării Legiurii celei noi pentru datoriile și drepturile reciproce între proprietari și clăcași, oamenii dorind a se așeza în orașele și târgurile slobode".⁶

Legea este lege și locuitorii caută să profite și ei în felul lor de prevederile ei. Se recurge atunci la măsura ca toate aceste locuri să fie vândute către săteni sub anumite condiții și tribunalele locale să adeverească sau, mai bine zis, să nu autorizeze oricum aceste vânzări. Prin porunci circulare se cere să fie păzite cu strictețe orânduielile stabilite.⁷ Situația aceasta devine și mai actuală în preajma datelor când urmează a se întocmi catagrafiile și să se așeze impozitele. Față de circularele nr. 1008 și 1009, administrațiile județelor Argeș și Muscel confirmând primirea dispozițiilor date în "cauza nedepopulării satelor de locuitorii plugari ce ar voi a se strămuta prin orașe", se arată "gata de a nu tolera decât numai acei indivizi ce ar îndeplini formele legiuite și ar fi în stare de a da asigurările cerute".⁸

O situație cu totul deosebită o împărtășesc sătenii liberi, dar fără pământuri, așezați cu casele lor printr-o anume înțelegere pe o proprietate oarecare, care, printr-un schimb, printr-o vânzare sau prin succesiune schimbându-se stăpânul ei, se văd deodată amenințați să fie târați în clăcășie. Acesta este și cazul lui Radu Lupu, Radu Olteanu, Ioniță Argeșeanu, Stancu Aldea și Stancu sin Ioniță din Bârlogu, care au fost chiriași pe proprietatea moșnenilor Bârlogeni și care în anul 1856 se văd executați a rămâne pe această proprietate ce a trecut acum pe seama paharnicului Pană Olănescu. Pană Olănescu reclamă ca acești chiriași să rămână pe acea proprietate până la catagrafie, dar ei vor să se strămute de pe acum.⁹ În tiparele legilor existente

conflictul acesta nu se poate rezolva cu una cu două și cazul rămâne mai departe în discuție, administrația trebuind să intervină în repetate rânduri pentru apărarea lor.¹⁰

În intervalul 1852-1863, proprietarii din Argeș și Muscel, întocmai celor din toate județele țării, reclamă îndepărtarea a numeroși săteni de pe moșiile lor, invocând textul legii, învinuindu-i de "îndărătnicie la răspunsul drepturilor proprietății", de "nesupunere față de drepturile proprietății", "fiindcă sunt turburători" etc.

În anul 1850, egumenul Aninoasei cere ca 3 chiriași de pe proprietățile mănăstirii să se strămute pe alte proprietăți. Este pus în discuție prețul sădărilor și al gospodăriilor acestor locuitori, administrația fiind nevoită să ceară dezlegare asupra măsurilor de urmat.¹¹ Egumenul stăruiește în vrutele lui.¹²

La fel cere Enache Florian îndepărtarea de la moșia sa, Valea Româneștilor, a 8 chiriași, pentru "nesupunere și îndărătnicie" față de "drepturile proprietății".¹³ Gheorghe Manole cere și el îndepărtarea de pe moșia lui, Gorganu, a 2 chiriași, pentru "nesupunere și neascultare a drepturilor proprietății", dar mai cu seamă că nu are proprietatea locuri de ajuns.¹⁴

Sfânta mănăstire catolică din Câmpulung cere în 1858 îndepărtarea a 2 chiriași de pe proprietățile ei din Poienari și a altor 3 din mahalaua Bughea.¹⁵

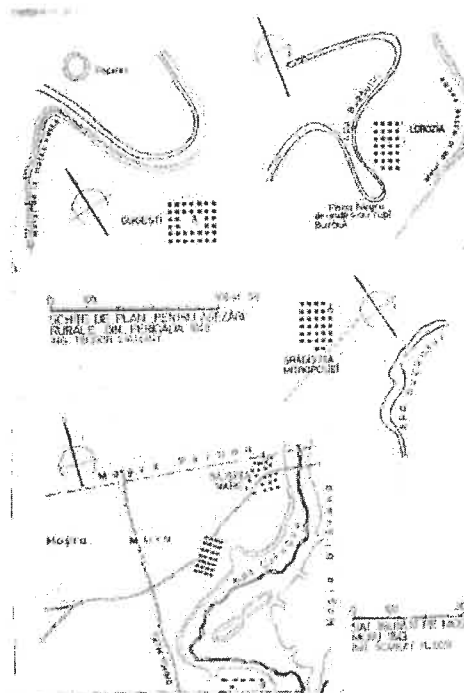
Alec Urianu reclamă a se îndepărta de pe proprietatea lui din Conțești preotul Ioan Butuiereanu, "pentru relele urmări ce a avut, rămânându-i numai drepturile de hrană asupra locurilor ce le posedă din anul 1854, întrucât cu locuința nu-l mai poate suferi".¹⁶ Costache Calotă cere îndepărtarea de pe moșia lui din Stâlpeni a 7 chiriași.¹⁷ Serdarul Costache Arion cere la 10 chiriași să-și găsească alte proprietăți; nu voiește a-i mai primi pe moșiile lui din Păcioiu de Sus și din Gănești, pentru îndărătnicie și relele purtări cu care s-au arătat față de proprietate.¹⁸

Tot așa, serdarul Gheorghe Lerescu cere în 1857 îndepărtarea de pe moșia sa, Gura Bascovului, a 10 clăcași, arătând că proprietatea este strânsă și că numiții sunt îndărătnici.¹⁹ Față de demersurile Administrației județului către Departamentul din Năuntru, i se comunică acesteia paragrafele articolului de lege ce se aplică în acest caz, consimțindu-se astfel la îndepărtările cerute.²⁰

Dar, de multe ori, cei care trebuia izgoniți nu sunt dintre locuitorii de rând; dimpotrivă, am putea spune să atât arendașii, egumenii, cât și moșierii se opresc anume asupra gospodăriilor cu o oarecare stare, într-un fel sau altul urzindu-se motivul că nu sprijină interesul proprietății. Procedura de urmat în acest caz al izgonirilor o știm cât este de ușor de îndeplinit și proprietarii, râvnind cele mai bune locuri, livezile cele mai roditoare și avantajele imediate pe care le pot trage din "răscumpărarea" gospodăriilor acestor săteni pe sume cu totul neînsemnate, îi determină să întrebuițeze orice mijloc; nu-i interesează cu câtă trudă s-au constituit aceste gospodării și ce anume vor face de acum încolo acei săteni alungați pe drumuri împreună cu

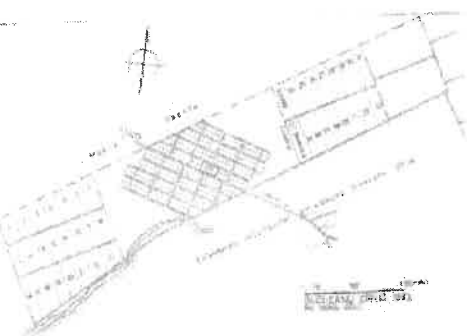
Satele Sihlele și Caiata, cca. 1845.
Ingineri C-tin Aninoșeanu și Gh. T. Scipion

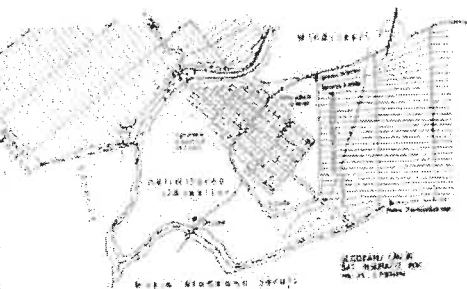
Schițe de plan pentru așezări rurale din perioada 1840.
Ingineri Theodor Diamant și Scarlat Flecsi.

Planul de parcelare al Moșiei Slobozia, Județul Ialomița.
Anul 1913

Satul Glodeanu-Cărlig.
Inginer Carol Gold.
Anul 1893

Satul Însurăței.
Inginer col. G. Poenaru.
Anul 1876

soțiile și cu copii lor. Litera legii nu este în măsură să apere în nici un fel interesul acestor nefericiți. Mai totdeauna aleșii satului sau subocârmuitorii se dovedesc oameni subordonați vrierii proprietarilor.

Să vedem din ce se compunea averea unui asemenea sătean izgonit. Ne oprim asupra unui oarecare Radu Ariciu, de pe moșia paharnicului Mihail Berindei, din satul Gălășești, care se plânge Domniei tocmai că este izgonit din proprietate și păgubit în evaluarea averii sale, de care este deposedat. În actul de prețuire întocmit de aleșii satului în prezența subocârmuitorului se înscriu următoarele bunuri:

- casă cu două încăperi, alcătuită din nuiiele lipite cu pământ, spoită cu var, șîțuită și înăuntru cu toate bune...

lei 500

- pățul pe 6 furci, învelit cu nutreț, gratia din nuiiele, cam vechi

lei 70

- pivniță de bârne, neisprăvită, făcută numai până la pod...

lei 50

- coșar de nuiiele (pentru vite), nou, acoperit cu nutreț

lei 25

- un bordei săpat în pământ, pentru ținerea zarzavatului, acoperit cu pământ...

lei 25

- două șandramale; una pe patru furci și făcută asemenea pentru ținerea căruței și a buților, învelite cu nutreț...

lei 15

- 193 pruni pe rod și puși cam de 15 ani, în ograda casei, în

lei 482,20

total

- 10 piersici pe rod, de 15 ani, în ograda casei...

lei 11,15

- 13 cireși și vișini pe rod, sădiți de 15 ani, în ograda casei...

lei 14,25

- 6 nuci nedați pe rod, în ograda casei...

lei 9

- 1 cais pe rod, în ograda casei...

lei 1,20

- 4 duzi...

lei 16

- 102 pruni pe rod, sădiți de 17 ani, în ograda de pe Valea

lei 153

Satului

- 8 nuci în ograda de pe vale...

lei 18

- 3 cireși negri, de 17 ani...

lei 3,15

- 4 meri și un păr, în ograda casei...

lei 5,25

Total lei 1399,35

După cum arată locuitorul în jalbă, aceasta este truda sa de 30 ani.

Față de cercetările care urmează, izgonirea lui este considerată legală și nu i se pune la socoteală nici claca efectuată proprietății pe anul 1851, fără să fi beneficiat de locurile legale de clăcași din anul 1849; nu i se pun la socoteală nici gardurile, făcute cu material cumpărat, ca și un cărător de borhot, o claie de fân și o butie de prune, pierdute din anul 1850, pentru că proprietarul n-a voit să i le dijmuiască.²¹

Și pe paharnicul Mihail Berindei îl știm că solicită în repetate rânduri, sub diferite motive, îndepărtarea de pe proprietățile sale și a altor clăcași.

Avem și prețuirea nămeștiilor unui locuitor scos de pe proprietatea Mănăstirii Flămânda:

- puțină

lei 5

- butoi

lei 6

- hambar mic

lei 6

- butie ca de vedre 35

lei 10

- șopru de buți

lei 40

- lucru unei pivnițe

lei 30

- o casă cu lucrul meșterilor și cuiiele de fier...

lei 110

- 3 buți de prune...

lei 90

- 1000 pari mici îngrădiți

lei 10

- 2 putini de varză

lei 24

La prețuirea acestor bunuri participă aleșii din satele Cremenari, Pleșoi și Flămânda, din care unul este meșter zidar, iar altul dogar, împreună cu scriitorul satului.²²

Invocându-se puterea legii și recurgându-se la presiuni directe, unii dintre proprietari nu se dau înapoi de a încerca să-i treacă în stare de clăcășie chiar pe sătenii liberi. Un Anghel Dobrescu, din Mărtălogi, câștigând judecata într-o pricină cu 15 săteni, câțiva dintre ei trebuie să se strămute. Dobrescu se împotrivește și cere ca locuințele cu care aceștia trebuia să plece să-i fie lăsate lui, drept "profit"; el pretinde că ei nu se pot strămuta, că nu mai dispun acum de suficient pământ ca proprietate, și vrea să-i lăsați să rămână clăcași. Ocârmuirea este obligată să intervină și să-i apere pe locuitori, susținând că acesta a câștigat moșia, dar nu și pe sătenii respectivi.²³

În foarte multe cazuri ocârmuirea trebuie să intervină să ia apărarea sătenilor și să răspundă la toate plângerile înaintate atât de proprietari, cât și de săteni. Într-o corespondență către Departamentul Trebilor din Năuntru, Prefectura de Argeș, la 19 noiembrie 1862, arată că Grigore Balotă, unul dintre marii proprietari ai județului, "este rău năvălit" cu izgonirea chiriașilor și "obișnuit a calomnia chiar autoritățile". Se promite facerea unei exacte prețuiri a sădirilor unui chiriaș alungat de pe moșia lui, spre a fi despăgubit, pentru ca acesta să fie "deplin asigurat în bunurile sale".²⁴

Cu adresa nr. 1040 din 11 februarie 1858, administrația districtului Argeș arată Ministerului Interior pretențiile ce le ridică proprietarii în cazul îndepărtării chiriașilor de pe moșiile lor, consimțind să despăgubească numai sădirile roditoare; în schimb, sătenii izgoniți pretind despăgubiri și de sădiri neroditoare, ca și pentru curăturile făcute sau pentru împrejmuirile de ogrăzi, în afară de celelalte puncte incluse în prevederile legale. Administratorul socotește că se găsește dator a le supune toate acestea în cunoștința onorabilului minister, pentru a da ordin de urmare, fără zăbavă, pentru nemijlocire de confuzie.²⁵ Răspunsul primit este însă strict formal, fără să se facă referiri la aspectele desprinse din insuficiența legii și practicile abuzive ale proprietarilor.²⁶

Administrația de Argeș găsește de cuviință că mulți dintre chiriașii reclamați a se îndepărta "nu vor a se ridica de unde se află, sub pretext că nu pot a-și părăsi munca lor agonisită cu atâtea cheltuieli și strădanii, și nici că-și fac vreo pregătire de strămutare, dorind a stăru tot pe moșiile pe care se află".²⁷ Pe acest temei se cere o dezlegare, dacă poate să-i îndepărteze executiv pe acești chiriași de pe moșii, după cererile proprietarilor. Răspunsul dat nu întârzie să apară, cerând acum să se amâne totul pentru o dată ce se va stabili după strânsul recoltei. Și în alte județe sunt numeroase cazuri când "locuitorii chiriași în nici un chip nu voiesc să se strămute".²⁸

Cel care se sesizează mai mult de abuzurile proprietarilor privind îndepărtarea chiriașilor de pe moșiilor lor, sub diferite pretexte, este administratorul județului Gorj. El nu se sfiește să atragă atenția asupra situației generale a acestor abuzuri, arătând că are destule reclamații (cereri) pentru îndepărtare, însoțite chiar de dezlegările superioare, însă întâmpină neîncetat numeroase reclamații de la nenorociții locuitori, cu cerere de punere la cale a Guvernului pentru ocrotirea lor, pentru a nu deveni ei și familiile lor muritori pe drumuri. "Cu respect, (se) supune la cunoștința Onor Minister anevoința ce (se) încearcă la ascultarea unor asemenea ordine de izgonire a chiriașilor - arată administrația districtului Gorj - dovedită în trista poziție de sclavi", cerând "a se chibzui cele de trebuință pentru protecția acestor nenorociți" atât de numeroși, care "nu pot a-și găsi unde să se mute".²⁹

Printr-o corespondență anterioară, administratorul acestui județ, cunoscutul om politic cu vederi progresiste N. Opran, își îngăduie chiar o analiză a cauzelor care îi împing pe proprietari la izgonirile

reclamate, explicând de ce se află în neputință a "executa ordinele ce primește după cererile" acestora. În primul rând, arată el, trebuie știut că "de la lăturași (se) pot trage foloase prin învoieli" pe care chiriașii sunt nevoiți a le face. Se subliniază apoi "dorința de lăcomie" și setea proprietarilor de a se bucura de cele mai bune locuri, beneficiind de îmbunătățiri făcute de chiriași; subliniază că este știut că "proprietarii au lăsat pământul (lor) în cea mai desăvârșită neglijență". Nu uită să menționeze, ca un aspect cu totul nou, "teamă" de "noile reforme ce se vor da", care îl fac pe proprietar să știe că, "din ce-i va fi mai numeros numărul chiriașilor, îi va fi și mai păgubitor dorințelor (intereselor) sale".³⁰

Sesizat de această situație, devenită generală, Ministerul din Năuntru, ca răspuns față de raportul districtului Argeș nr. 2061/1857, cere ca atât domnii proprietari, cât și toți locuitorii țărani să fie deopotrivă datori de a se supune și a păzi cu cea mai mare strictețe dispozițiile legiurii proprietății³¹; li se cere în mod expres proprietarilor "de a se învoi cu chiriașii și a nu mai reclama depărtarea lor pe la alte moșii".³²

Situația aceasta continuă însă și sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, îndeosebi atunci când marea boierime știe că de pe acum se pregătește o reformă agrară. Guvernul este nevoit să intervină și să ceară, prin circulare, ca prefectii să mențină ordinea și să vegheze la stăvilirea abuzurilor moșierimii, la stingerea neînțelegerilor intervenite între locuitori și proprietari ori cu arendașii acestora, așteptându-se în armonie noua lege. Prin discursul Tronului, din 9 noiembrie 1863, se arată că ameliorarea stării locuitorilor cultivatori nu va întârzia a fi o realitate. Se cere însă ca, până la legea cea nouă, așezământul în vigoare să se păzească cu sfințenie de către ambele părți.

S-a amintit în treacăt despre aceste strămutări de tot felul întrucât ele, ca fenomen, constituie unul dintre factorii care afectează direct, pentru o bună perioadă de timp, tocmai alcătuirea locuinței și modul de constituire a gospodăriei țărănești. Este evident că, în aceste condiții, așezările de clăcași nu puteau să prezinte decât o înfățișare dintre cele mai modeste, multe anexe gospodărești, ca de altfel și locuința însăși să fie realizate de foarte multe ori numai cu caracter de provizorat, cu materiale dintre cele mai ușor perisabile.

1. Arhivele Statului, fond Vornicia, dosar 1049/1851, II, f. 56-59, 113.
2. Arhivele Statului, fond Rural-Comunală, dosar 16/1857, f. 216-282.
3. Documente privitoare la economia Țării Românești, 7.707-708.
4. Buletin Gazetă oficială, 24 noiembrie 1844, nr. 142.
5. Ibid., 26 septembrie 1845, nr. 91.
6. Arhivele Statului, fond Vornicia, dosar 104/1851, II, f. 56-59.
7. Arhivele Statului, fond Rural-Comunală, dosar 372/1859, f. 46.
8. Ibid., dosar 16/1857, II, 216, 282.
9. Ibid., dosar 12/1856, f. 108.
10. Ibid., dosar 1/1858, f. 314-317.
11. Ibid., dosar 16/1857, I, f. 13.12. Ibid. f. 14.
13. Ibid., f. 16.
14. Ibid., f. 29.
15. Ibid., f. 165.
16. Ibid., f. 129.
17. Ibid., f. 165.

18. Ibid., dosar 1/1858, f. 472.
19. Ibid., dosar 15/1857, f. 16.
20. Ibid., f. 17.
21. Ibid., dosar 8/1853, f. 122 - 125.
22. Arhivele Statului, fond Vornicia, dosar 2279/1839, f. 537.
23. Arhivele Statului, fond Rural-Comunală, dosar 8/1853, f. 126.
24. Ibid., f. 74.
25. Ibid., dosar 16/1857, I, f. 207.
26. Ibid., f. 208.
27. Ibid., dosar 16/1857, II, f. 394.
28. Ibid., dosar 1/1858, f. 355.
29. Ibid., dosar 15/1857, f. 550.
30. Ibid., f. 548.
31. Ibid., f. 230.
32. Ibid., dosar 16/1857, II, f. 28.

ALINIAREA SATELOR

Prin articolul 140 din Regulamentul organic se impunea ca proprietarul să dea clăcășilor săi teren pentru o casă, curte cu împrejmui și grădină de legume, pe o anumită arie a moșiei, indicată de el.

De această prevedere se leagă direct și inițierea acțiunii de strângere și de așezare a caselor la linie. Se urmărea prin aceasta statornicirea sătenilor la un loc și împiedicarea strămutării lor pe alte moșii, întemeindu-se astfel așezări moderne, atent urmărite pentru perceperea contribuției lor. Pe de altă parte, așa cum urmăreau proprietarii, se puteau elibera în folosul lor o parte din terenuri.

Tocmai pentru acest lucru s-a alcătuit, în decembrie 1831, un proiect de lege intitulat "Pentru întâmpinarea strămutării locuitorilor de prin sate și a se lua măsuri spre a-și clădi locuințele regulate și de odihnă", care, din dispoziția lui Kiseleff, s-a tipărit și s-a distribuit deputaților din Obșteasca adunare în sesiunea din 1831-1832. Prin acest proiect se cerea ca toate casele care se vor clădi de nou prin sate, ca și cele ce se vor reînnoi să fie făcute "mai cu îngrijire, mai frumoase la vedere, mai de odihnă și pe linie, cu ulițe largi pe mijloc".¹

În acest proiect se cerea să se întocmească un izvod (plan-tip) pentru modul cum trebuie făcută locuința fiecărui cetățean, cu grajd, grădină, pometuri, plantații de duzi. În acest scop se propunea ca un inginer și doi slujbași, unul din partea Vorniciei și altul a ocârmuirii, să se cerceteze toate satele din județe și, împreună cu proprietarii moșiilor respective, să precizeze:

- în ce stare se află locuințele actuale ale sătenilor și împrejmuirile (anexele) lor;

- care ar fi locul mai potrivit pentru a se așeza satul;
- cum ar trebui realizate mai potrivit casele locuitorilor, cât

trebuie să fie de larg drumul și ce depărtare să fie între locuințe, care să fie locul de amplasare a bisericii și a hanului;

- din ce anume materiale trebuie construite locuințele.

Urma ca cetățenii să fie îndemnați a-și strica vechile case chiar de la acea dată, pentru a și le clădi după forma izvodită, fiecare la locul ce i s-a stabilit, după puțină înlesnindu-le și mijloacele realizării lor.

Cei care nu puteau să se apuce de refacerea caselor urmau să fie păsuiți 3-4 ani, interval în care să se îngrijească de procurarea materialelor, punându-se la socoteală și cele ce se vor ivi din desfacerea

caselor existente. La acest soroc să fie dator locuitorul, vrând-nevrând, să-și facă locuința după forma cea nouă, pe locul stabilit. Li se impunea ocârmuitorilor și proprietarilor să aibă în vedere câte case vechi trebuie reparate și fiecare locuitor să și-o refacă la locul indicat, după modelul dat.

Se consideră că, o dată ce se va întocmi acest proiect-tip, se va putea trece la strămutarea sătenilor.

Se apreciază, totodată, că ar trebui înființată o comisie care să se însărcineze cu supravegherea realizării acestei acțiuni, care să aibă reprezentanții ei pe la județe.²

Se știe că proiectul acesta de lege, deși s-a distribuit deputaților în adunarea din 15 februarie 1832, n-a fost luat în discuție și s-ar părea că a rămas în suspensie. De întocmirea unui plan-tip de casă și de alinierea gospodăriilor iarăși nu s-a mai pus problema, deoarece acest lucru ar fi îndatorat proprietarii să sprijine efortul sătenilor, cu acordarea materialului lemnos din pădurile moșiei. Totuși exemplare din acest proiect tipărit s-au trimis la 11 septembrie 1832 ocârmuitorilor de județe, pentru a îndemna locuitorii să-l pună în aplicare. Primirea lui s-a făcut în chip deosebit de la un județ la altul, unele sate aducând obiecții serioase, prin jalbe adresate direct Vorniciei.

Sătenii din Slăvești-Vâlcea se plâng, de pildă, că se află trăitori unde își au și nămeștiile, casele și biserica, puse pe temelie de zidărie de cărămidă, pe pământurile lor moșnenești, unde au hălăduit moșii și strămoșii lor; se plâng că subocârmuitorul le-a dat strașnică poruncă să se mute cu casele și cu nămeștiile peste râu, unde au locurile de fânețe și livezile; ei arată că aceasta este cu totul împotriva bunei orânduiei și a voinței lor, întrebând unde s-a mai pomenit să se mute cu casele și cu biserica în livezile și curăturile ce le au pentru hrana lor și că, de va fi aceasta o punere la cale, vor rămâne cu toții muritori de foame. Ei cer ca planul făcut pentru mutarea lor să rămână "netemeinic" și să fie lăsați nestrămutați.³

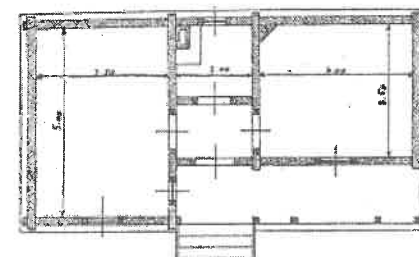
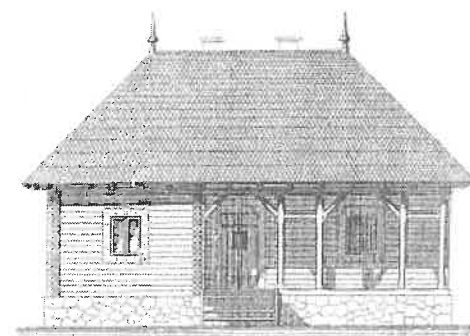
Romanațiul cere lămuriri în privința modalității de urmat cu acele sate așezate pe mai multe curele de moșii, ale acelor moșii megieșești, unde fiecare sătean șade pe cureaua sa de moșie...⁴

În răspunsul său, ocârmuitorul de Mehedinți consideră că aceasta este o "problemă delicată", dar confirmă că se află pătruns de trebuința de a se scoate acei locuitori de pe văi și din locuri îndepărtate spre a fi așezați la una cu ceilalți săteni în vatra satului...⁵

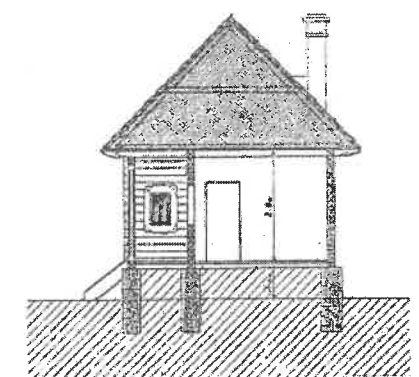
Județul Saac face cunoscut că locuitorii au livezi de pomi roditori, de pruni și alte nămești și nu se îndură a le lăsa și să-și mute casele la linie; este vorba îndeosebi de unele dintre acele livezi care urmează a se tăia ca să se poată trasa ulițele, un lucru ce îi mănăște pe locuitori.⁶

Ocârmuirea de Ilfov raportează că s-au ivit unele întrebări referitoare la chipul cum se înțelege clădirea regulată a caselor și îndeosebi care va fi arhitectura lor.⁷

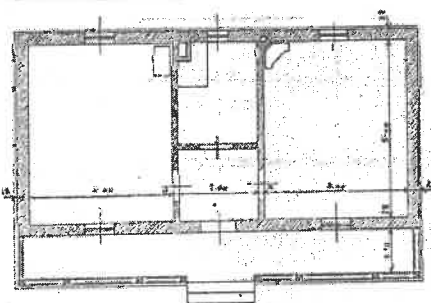
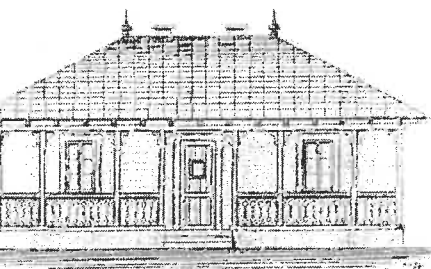
Vornicia recunoaște că, în ceea ce privește forma arhitecturii, deocamdată nu s-a făcut o temeinică punere la cale cu "croială de

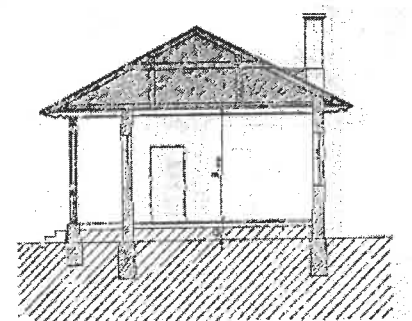
1:100

Tipuri de case țărănești.
Tipul nr. 2, pentru regiuni muntoase, lucrată din fundație și soclu de piatră, bărne și învelitoare de șindrilă.
Arhitect Al. Săvulescu.
Anul 1894

1:100

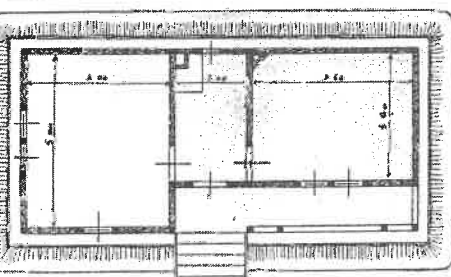
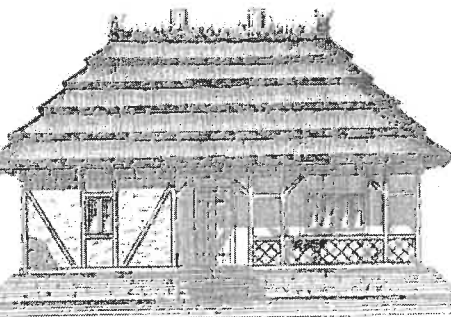
Tipuri de case țărănești.
Tipul nr. 1, pentru regiuni câmpoase, lucrată din zidărie, lemnărie și învelitoare de fier. Arhitect Al. Săvulescu.
Anul 1894

cuvincios plan"; ...pentru aceasta este nevoie de înțeleptele măsuri ale ocârmuirii, ca locuitorii, de la sine, să-și înțeleagă folosul și să se îndemne la această îndeletnicire. Oricum, pentru ulițe se arată că se pot face de la 6 stânjani, oricât se va voi de largi.

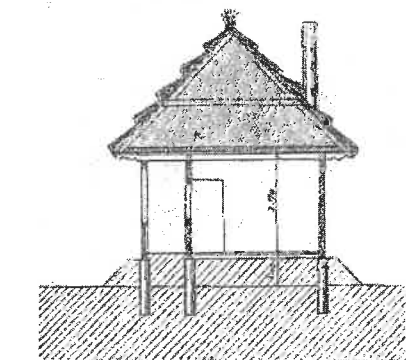
Tocmai față de întâmpinările făcute de sătenii din Slăvești Vornicia trebuie să vină cu unele explicații, care se repetă și la alte județe. Se consideră că, dacă cererea locuitorilor ar fi dreaptă, ei trebuie a rămâne pe moșiile lor, unde se află șezători, și să nu fie supărați, deși casele unora se află depărtate între ele, afară doar de faptul dacă singuri vor voi a nu rămâne răspândiți.⁸

Nu se cere "decât a se îndemna prin povățuiri de blânde cuvinte, spre a se pătrunde lăcuiorii de o simțire a plăcerii înfrumusețării satelor lor"; când se "dirapănă locuințele" și o dată cu ale lor "preînnoiri", acele năместii să lase loc de a se lărgi ulița cât de mult, măcar de 6 stânjani, și să se facă la linie, mai bine, mai luminoase și în depărtare potrivită, după cum va ierta (îngădui) locul. Se arată că nu este nevoie de nimeni la mijloc care să arate locul locuinței, lărgimea uliței și depărtarea caselor, decât grija de obște a ocârmuitorului pentru aducerea într-o săvârșire a unui bun obștesc.⁹

Li se cere ocârmuitorilor ca, la interval de 3 luni, să se raporteze rezultatele dobândite, înscrise în tabele, cu situații pe sate.

1:100

Tipuri de case țărănești.

Tipul nr. 3 pentru regiuni băltoase, fundația din pari de lemn îngropați, lemnărie în palantă, vâlătuți și învelitoare de trestie. Arhitect Al. Săvulescu. Anul 1894

1. Vornicia 1720/1831, f. 393.
2. Analele Parlamentare ale României, form. II, partea I, p. 617.
3. Vornicia 1720/1831, II, f. 40.
4. Ibid., f. 419, 484.

5. Ibid., f. 416.
6. Ibid., f. 371.
7. Ibid., f. 459.
8. Ibid., f. 392.
9. Ibid., f. 393.

Materialele de arhivă consultate lasă să se înțeleagă că, o dată cu începutul celui de-al cincilea deceniu, se încheiase, de fapt, o principală fază de sistematizare a teritoriului. În paralel acțiunii de lărgire și de îndreptare a ulițelor din orașele Pitești, Curtea de Argeș și Câmpulung, se operase și alinierea majorității așezărilor sătești aflate pe moșiile boierești și pe cele ale mănăstirilor. Putem spune că aceste alinieri de sate s-au efectuat acolo unde s-a dispus de terenul potrivit întemeierii noilor așezări, îndeosebi unde proprietarii s-au arătat direct interesați, câștigând întâietate plășile de câmpie, cu terenurile lor bune pentru agricultură.

Se desprinde ideea că au făcut oarecum excepție de la această măsură satele de munte, cele aflate pe văile înguste sau cele care au fost amânate dintr-un motiv sau altul de înșiși proprietarii lor. I-au exceptat acestei măsuri și foarte multe dintre așezările de moșneni, care încă se aflau cu casele lor răspândite aproape pe toată întinderea moșiei, fiecare gospodar pe locul său, cei care nu aveau siliști la linie neputând a fi, în principiu, siliști la o strămutare pe pământul altora.

În anul 1839 s-a cerut ocârmuirii de Muscel întocmirea unei catagrafii generale a teritoriului, cu moșiile, cursurile apelor, morile, făcaiele, pivele, joagărele etc., specificându-se și starea în care se află satele. Nu știm dacă acest lucru li s-a cerut și altor județe. Ne este știută numai evidența raportată de județul Muscel, cu tabele pe plase, din care se remarcă faptul că se urmărea cunoașterea în primul rând a situației înclinierilor și a fondului de locuințe. Se poate presupune că, în funcție tocmai de aceste rezultate, urma să se hotărască măsurile de urmat în desăvârșirea unitară a operei de aliniere a satelor. Situația orașului Câmpulung nu este prezentată în această evidență, întrucât ea intra în atenția unui plan separat, legat de măsurile care priveau înfrumusețarea orașelor.

Față de ansamblul problemei, s-ar putea înțelege că administrația de stat era interesată îndeosebi de starea satelor din județele de munte și a zonelor de deal și pădure, unde alinierea era dependentă și de natura terenului, care nu îngăduia o grupare ordonată a caselor; pe de altă parte, aici se aflau foarte multe sate de moșneni, unde strămutarea se putea efectua doar dacă locuitorii se mutau tot pe moșia lor.

Astfel, la acea dată, din plaiul Dâmboviței, dintr-un total de 24 de sate, numai două sunt puse la linie: Lereștii de Sus și Lereștii de Jos, ambele fiind, de fapt, înșiruite dintotdeauna de-a lungul firului apei. Nu se face nici un fel de motivare de ce până acum nu s-au înclinat și celelalte sate.¹

În plasa Nucșoara, satele Albești, Berevoești, Corbi și Stănești sunt puse la linie pe două rânduri. Nucșoara, Poienărei, Corbșori, Slătiniu sunt puse la linie. Secăturile, Stănești-Pârâești sunt nepuse la linie; pentru Berevoești-Ungureni se specifică faptul că are o poziție "nepotrivită".²

Interesantă este situația pentru plasa Argeșelu. Satul Colibași este arătat ca fiind risipit pe luncă și pe la marginea pădurii; Suslănești, Boteni și Boteni-Ungureni sunt risipite pe dealuri. Bățicești, Jugurul și Valea Româneștilor sunt sate risipite, nepuse la linie. Sate puse la linie, pe două rânduri, sunt numai Valea Stânii și Racovița de Jos. Mățul este arătat ca fiind strâns pe mai multe cătune. Altele, ca Valea Vacii, Hârțiești, Pârâști, Mioveni, Racovița de Sus, Conțești, Davidești și Voroveni, sunt nepuse la linie, ci doar strânse.³

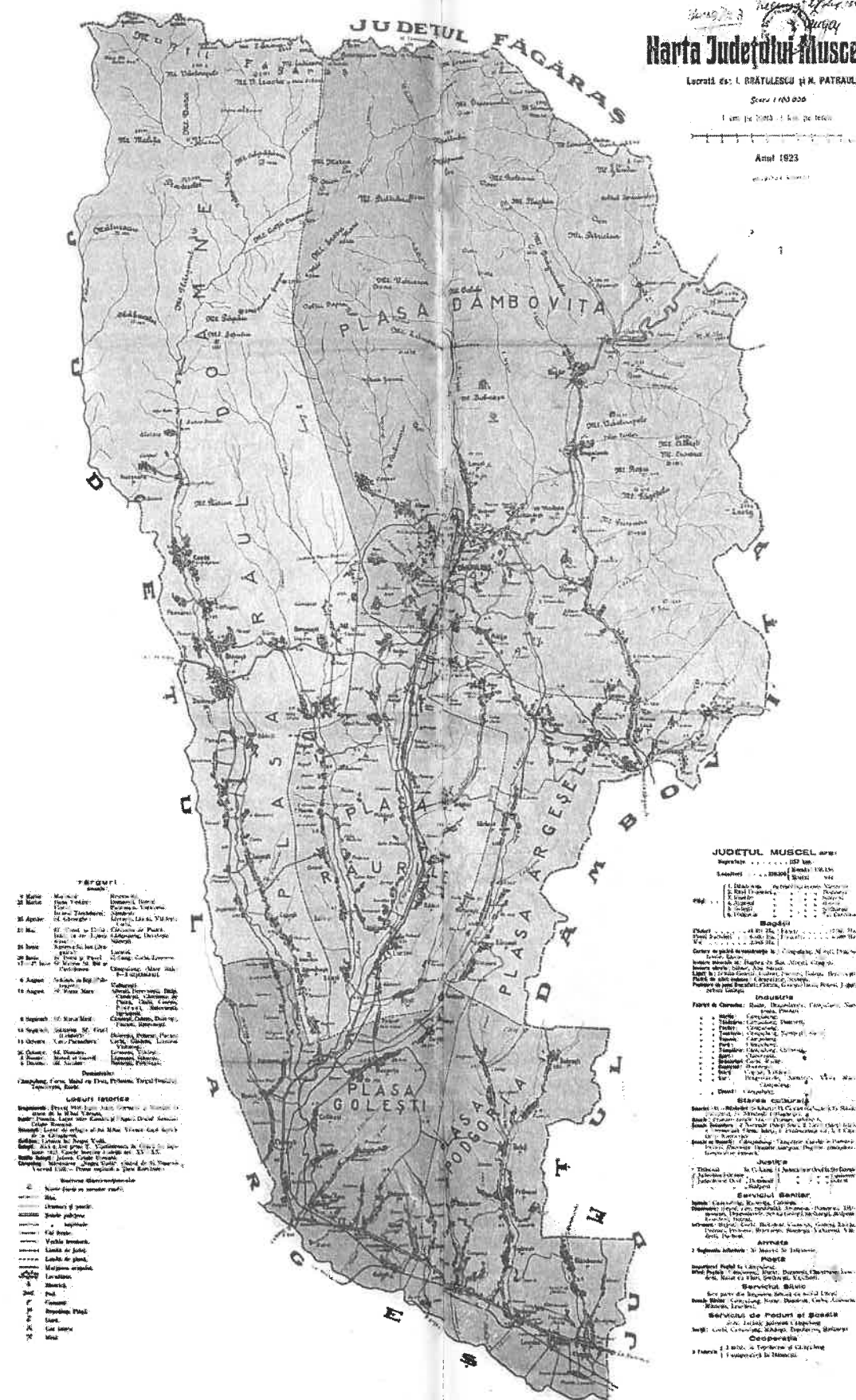
În plasa Râurilor, 25 de sate erau puse la linie pe două rânduri: Mărcăneni, Ciumești, Micești, Purcăreni, Adunați, Negreni, Tămășești, Dărmănești, Coșești, Păcioiu de Jos, Leicești, Retevoești, Pietroșani, Bădești, Bălilești, Românești, Vlădești-Pământeni, Vlădești de Sus, Vlădești de Jos, Aninoasa, Capu Piscului, Poenari, Schitu Golești, Valea Popii, Oprești, Stâlpeni, Livezeni și Țițești. Satele Piscani, Băjești și Golești sunt puse pe patru rânduri, iar Domnești pe mai multe rânduri. Satele Păcioiu de Sus, Gănești și Furchinești sunt la linie numai pe un singur rând. Nu sunt puse la linie satele Jupânești, Godeni, Cotești, Drăghiciu și Vlădeni-Mihăești, deoarece "sunt moșii megieșești".⁴

Poate tocmai ca rezultat al catagrafiei din anul 1839, la care ne-am referit, Vornicia din Năuntru dă, în anul 1841, acele "circularnice porunci" județelor de munte (Mehedinți, Gorj, Vâlcea, Muscel, Argeș, Dâmbovița, Saac, Buzău și Slam Râmnic) prin care se cerea punerea la cale a strămutării la linie și a acestor sate care rămăseseră nealiniate din diferite motive.

În expunere se arată că "una din îmbunătățirile ce izvorăsc din obșteasca regularizare a caselor țărănești" este și "îmbunătățirea sănătății locuitorilor, mai cu seamă (pentru) cei ce locuiesc în părțile muntelui, prin încăperi strâmte și fără aer; unele sate muntenești, din pricina localității, nu s-au putut cu desăvârșire să se așeze la linie, potrivit cu sfârșitul (țelul) către care au privit gândul stăpânirii, dar este învedereat că o asemenea regularizare nu oprește și pe țărani ce nu s-au pus la linie de a nu-și preface case(le) și a (le) clădi după un chip mai regulat și mai primitoare de aerul viețuitor". Ținând seama tocmai de "îngrijirea ce o are departamentul și paza obștei, grăbește prin aceasta a da cunoștință" și a hotărî:

- Pentru casele țărănești care nu s-au putut reînnoi prin așezarea la linie, proprietarii lor sunt obligați ca, în cursul verii, când nu sunt ocupați cu munca pământului, să-și pregătească materialele necesare, astfel încât în primăvara următoare "să-și clădească încăperile la locuri pe cât se va putea mai înalte și mai limpezi, spre a-și putea avea în toată vremea trebuinciosul aer, care este singurul ajutor al obștei sănătății".⁵

- Fiindcă cei mai mulți locuitori pe vremea verii își lasă încăperile părăsite și obișnuiesc a dormi afară, alții pe la țarinile de bucate, iar după ce se răcește vremea intră într-însele fără a le mai curăța sau a le aerisi, din care pricină se întâmplă și multe boli, să dea, deci, ocârmuirea strașnice porunci către subocârmuitori, să stăruiască și să

ia cuvenita privighere ca asemenea țărani să fie îndatorați mai întâi a-și curăța casele, a le aerisi, prin ridicarea plantelor ce în vremea verii au crescut pe lângă dânsese, ca nu cumva și dintr-această pricină să se întâmple niscarevași boli între locuitori...

- Ocârmuirile sunt obligate să se îngrijească de aceste îndatoriri puse pe seama lor și să ducă la îndeplinire cele cerute, urmând să informeze departamentul de mersul lucrărilor.

Cum s-au efectuat în cele din urmă toate aceste strămutări ale caselor din județele de munte este foarte greu de spus acum. Este sigur că multe dintre acestea s-au făcut forțat, încălcându-se spiritul legii, mai cu seamă când sătenii sunt așezați în mod impus pe pământurile altor săteni sau se întemeiază linii noi pe terenuri nepotrivite, amenințate de viitura apelor.

Locuitorii din Valea Mare se plâng în anul 1843 că, la vremea regularisirilor la linie, au fost scoase din cătunul lor numai 11 case din pomaturi și s-au așezat într-o vale, pe matca unei ape care îi înecă; arată că ei au fost scoși din gospodăriile lor, dar ceilalți au rămas nemișcați și cer să fie lăsați să se întoarcă la locurile lor, adică pe dealuri, unde se află și ceilalți.⁶

În același an se raportează că 10 case din cătunul liniei Lerești sunt regularisite; numai șase case se află pe o vale strâmtă, aduse acolo din pomaturi, cărora viiturile le pot aduce dăunare; ele urmează a se aduce la linia satului Lerești, și nu în pometurile vechi, cum vor acei locuitori, fiind cu depărtare de sat.⁷

Cazurile unor asemenea strămutări nepotrivite sunt destul de numeroase și adesea, cu toate stăruințele depuse, corectări imediate nu se pot aduce.

În anul 1844, Departamentul din Năuntru, dornic să aibă o situație a așezării satelor cu cele rezultate până aici, prin porunca nr. 955, trimisă ca o circulară la toate județele, cere să i se facă cunoscute satele neînlinate. Răspunsurile date, de cele mai multe ori sub formă de tabele, înfățișează situații cât se poate de diferite. Județul Brăila, de pildă, arată că un singur sat a rămas neînlinat și aceasta din voința proprietarului, care a hotărât să se înlinieze numai locuințele ce se vor clădi de nou.⁸

Cu totul alta era însă situația în județele de munte, cum este cazul Muscelului, de pildă, care prezintă o evidență extrem de detaliată privind atât satele înlinate cât și cele neînlinate, cu lămuriri pentru fiecare caz în parte, o evidență care completează pe cea din anul 1839 cu cele intervenite între timp.⁹

Astfel, pentru plaiul Dâmboviței, dintr-un tabel cu 20 de sate, se constată că sunt înlinate numai 7, și anume: Bădeni-Pământeni, Rucăru, Nămăești, Valea Foi, Voicești, Lerești de Jos, Lerești de Sus.

Neînlinate sunt arătate satele moșnenești Văleni, Runcelu, Mesteacănu, Cetățenii din Vale, "pentru că fiecare locuitor își are proprietatea sa și nu se îngăduie a trece unul pe proprietatea altuia, dar mai cu seamă că sunt locuri zgârcioase, văi, dealuri" etc.

Despre satele Micloșani, Copăceni, Lăicăi, Diaconești și Cetățeni-Deal se specifică faptul că sunt proprietatea "Înălțatului Domn" și se află neînliniate, întrucât se găsesc "la locuri rele, unde nu se poate face linie".

La locuri rele, unde nu se poate face linie, se află și satele Cotenești, Bădeni-Ungureni, Dragoslavele și Valea Mare.¹⁰

În plaiul Nucșoarei, satele Corbi și Poienărei, față de pozițiile în care se află, trebuie considerate ca fiind așezate regulat. Satul Corbi este situat în "bună linie, pe luncă". Tot așa trebuie considerat și satul Stănești, dar aici au mai rămas "ca la 15 (case) peste Râul Doamnei, care ar trebui mutate înăuntru satului, fiind destul loc" pentru aceasta.

Satele Pârnești, Slănicu, Berevoești-Ungureni, Berevoești-Pământeni și Albești, aflându-se "pe locuri fără întinsă poziție, nu se pot aduna; deși nu sunt în linie dreaptă (și nici nu se pot înlinia), ele sunt totuși adunate. Au mai rămas câteva case pe două trupuri de moșie ale Mănăstirii Câmpulung și ale logofeteasei Zinca Goleșcu, care sunt departe de sat și care s-ar (putea) aduce înăuntru satului" dacă proprietarii ar consimți să dea o parte din terenul lor pentru aceasta.

Din plasa râurilor se află înliniate satele Piscani, Negrești, Tămășești, Mărăcineni, Adunați, Băjești, Bălilești, Vlădeștii de Sus, Vlădeștii de Jos, Bădești și Oprești. Pentru Bănești, Retevoești, Vlădeștii de Jos, Pietroșani și Oprești se spune că sunt "înliniate cu desăvârșire".

Despre Ciumești, Micești, Petrești, Coșești, Jupânești, Păcioiu de Jos, Păcioiu de Sus, Leicești, Românești, Golești, Vlădești, Vlădeni-Mihăești, Capu Piscului, Poienari sau Drăghiciu se spune că nu s-au înliniat din pricină că locuitorii lor mai toți sunt moșneni și nu se pot strămuta din locurile unde acum hălăduiesc...

Despre câteva dintre aceste sate, ca Ciumești, Jupânești, Păcioiu de Jos, Leicești, Românești, Vlădești-Pământeni, Golești sau Capu Piscului se arată că locuitorii care s-au găsit împrăștiați s-au pus la linie, fiecare pe proprietatea sa, după cum a îngăduit poziția locului.

La Purcărești s-au așezat la linie, după cum a găsit de cuviință proprietarul, acei locuitori care s-au aflat împrăștiați, îndepărtați de sat. La Domnești, casele nu s-au așezat la linie fiindcă proprietarul a hotărât ca locuitorii să rămână așa cum sunt, adunați la un loc, însă să se "alinieze (și ei) după orânduială". La Vlădești-Pământeni, cei aflați împrăștiați și cei din celelalte proprietăți s-au adus la linie după cum a îngăduit poziția locului.

La Schitu Golești, deși este o poziție foarte bună pentru alinierea caselor, satul nu s-a putut strămuta, pentru că acum se află în jurul schitului și altfel s-ar fi îndepărtat de biserică, trecut dincolo de Râul Târgului. La Furnicoși, așa cum a dorit proprietarul și a îngăduit terenul, s-au așezat la linie cei găsiți împrăștiați.

La Valea Popii, satul nu s-a putut înlinia din pricină că tot terenul este numai dealuri și văi, fără locuri de hrană; aceasta a fost și voința proprietarului, egumenul Mănăstirii Valea, situație pe care o

întâlnim și la Rădești sau Țițești.¹²

În plasa Argeșului sunt arătate ca sate înliniate Vultureștii de Jos, Racovița de Jos și Valea Stânii. Despre satele Vulturești de Sus, Bărzăști, Voroveni, Davidești, Conțești, Mioveni și Perești se spune că, deși sunt neînliniate din pricină că se află pe dealuri, coaste și văi, locuitorii sunt totuși strânși toți la un loc.

Despre Boteni-Pământeni, Valea Vacii, Brătiești, Hârtiești, Racovița de Sus și Colibași se precizează că sunt neînliniate din "neîndemânarea locuitorilor" și "neexactitatea foștilor dregători".

În plasa Podgoriei se specifică înliniate cu desăvârșire satele Goleștii Badii, Leordeni, Ciulnița, Prundeni și Călugărița. Neînliniate, din pricina nesilînței foștilor slujbași, sunt arătate satele Golești, Văleni, Ciocănești, Vrănești, Gorganu, Călinești, Cârșteni, Viricești, Țigănești, Priboieni, Beleți, Negrești, Furești, Dobrești, Chircești, Glâmbocelu, Budișteni, Topoloveni, Baloteasa, Bântău și Zgripcești.¹³

Cu toate înștiințările depuse, se vede că înlinierea satelor de munte merge foarte anevoie, și uneori nu atât din pricina locuitorilor, cât a proprietarilor, care nu consimțeau să le pună la dispoziție materialul cerut de refacerea caselor în vatra satelor, așa cum, în principiu, erau obligați, totuși. Foarte multe gospodării continuă, deci, să rămână încă răzlețite pe locuri îndepărtate, prin răzoare sau prin păduri.

Un exemplu de acest fel ni-l oferă situația satului Schitu Golești, de pe moșia Mănăstirii Câmpulung, care, după rapoartele din 1839, fusese considerat înliniat pe două rânduri, dar silit apoi să treacă de cealaltă parte a apei; în anul 1849, acesta mai are 12 gospodării sălășluind prin păduri și în alte locuri tainice, îndepărtate. Subocârmuirea plaiului Nucșoara arată că acești locuitori "șed în niște bordeie săpate în pământ, o locuință foarte proastă și vătămătoare sănătății", pe care stăpânirea a poprit-o și de la țigani. Se arată că ei trebuie aduși în centrul satului, să-și înalțe case după felul locuințelor țărănești, prezentându-se Departamentului din Năuntru lista chereștelor trebuitoare, astfel ca oamenii să poată să se strămute în sat. Se cere încuviințarea ca lemnele să se procure din pădurea mănăstirii. Rezoluția dată cere să le fie înlesnit acestora materialul trebuincios, precizând că așezarea acestor locuitori în centrul satului va fi și în folosul proprietății.¹⁴

Pentru strămutarea respectivă se cere următorul material:

- 60 temeie (tălpi)
- 96 cosorobi
- 96 grinzi
- 144 stâlpi
- 144 căpriori
- 12 copaci de șindrila
- 960 lați de fag sau de anin.

La jumătatea secolului trecut se aflau, totuși, numeroase sate neînliniate, îndeosebi din zonele de munte și de deal. Cărmuirea județului Argeș face cunoscut Departamentului din Năuntru, cu adresa nr. 9420/1850, că, la acea dată, în plasa Cotmenei, în partea ce a ținut

până atunci de județul Teleorman, satele se află neînliniate și cere aprobarea de așezare a lor la linie.¹⁵

Cârmuirea de Muscel, cu adresa nr. 6320/1850, cere aprobarea pentru înlinierea satului Valea Mare și a cătunului Enculești. Se arată că acest cătun este alcătuit din vreo 30-40 de case, situate într-un loc îndepărtat, și s-ar putea întrupa cu satul cel mare.¹⁶ Răspunsul dat condiționează această strămutare de faptul dacă satul nu a mai fost pus o dată la linie până acum și fără a se ataca dreptul de proprietate. Se cere ca proprietarul să sprijine reclădirea caselor la noua linie, asigurând materialul trebuincios. Se știe că în această perioadă erau chemate să se alinieze sate sau cătune care se mai mutaseră o dată și poate chiar de două sau trei ori.¹⁷

La intervenția arendașului Vlășcuței, cârmuirea de Argeș face demersuri pentru alinierea a 9 gospodării pe linia drumului cel mare al satului, deoarece se află arazna, în mijlocul proprietății. Se susține că acestea se află "în spinarea bucatelor" și au cuprins cea mai bună parte a moșiei, de la al cărei rod s-ar putea folosi toți locuitorii. Strămutarea este cerută și pentru "înfrumusețarea liniei acestui sat".¹⁸

Nu știm cum s-a făcut înlinierea acestor 9 locuitori în anul 1852, întrucât, în 1858, egumenul Mănăstirii Mihai Vodă din București, proprietarul acestei moșii, cere Ministerul de Interior strămutarea a 9 gospodării în linia satului Vlășcuța al Schitului Beștelei, pe motiv că se află depărtați de propriul sat.¹⁹ Locuitorii se plâng și ei că se văd executați a se strămuta din locul unde se găsesc cu casele de mai mulți ani în linia satului de vale și că li se pricinuieste astfel simțitoare pagubă; se plâng, de asemenea, că se depărtează de biserica unde își au morții...²⁰

În 1852, egumenul Cotrocenilor intervine ca cele câteva familii statornicite în ocolul pădurii de pe proprietatea sa, Schitu Budișteni, să se strămute în centrul satului. Se angajează să le slobozească lemnul trebuincios pentru clădirea locuințelor, propunere pe care o susține și cârmuirea de Muscel și Departamentul din Năuntru.²¹

Arendașul moșiei Poiana Lacului a Mănăstirii Trivalea cere ca locuitorii clăcași de pe acest domeniu să se așeze la linia sătească, fiindcă s-au împrăștiat și îi aduc pagubă. Se arată că cei împrăștiați, 70 la număr, au întrupat mai multe cătune: 12 locuitori, strămutându-se din linie de la anul 1844, s-au așezat pe la vechile pomosturi, alcătuiindu-se astfel cătunul Gâlcești; 14 case au rămas nestrămutate, locurile de linie plantându-le cu pruni; 16 familii alcătuiesc cătunul Duculești și numai 20 de familii s-au statornicit acolo unde li s-a stabilit alinierea. Alții sunt strămutați în cătunul Gălățeni, dar aceștia se află acolo chiar de la înliniere. Se specifică apoi că alți 7 locuitori căsătoriți de curând nu s-au așezat la linia satului, ei s-au împrăștiat în două locuri arazna, cu depărtare unul de altul.

Cârmuirea supune mai departe această propunere, opinând ca cei "învechiți" în această situație să rămână pe locurile unde se află, urmând ca numai cei proaspăt căsătoriți, neîntrădăcinați din vechime, să se strămute în liniile vechilor cătune, unde le va veni mai cu înlesnire,²³

propunere cu care Departamentul din Năuntru este de acord.

De foarte multe ori unii dintre locuitori, întocmai ca și în alte județe, deși se strămută cu o casă la linia sătească stabilită, continuă să-și păstreze gospodăriile pe vechiul loc, locuind într-un bordei sau un conac, pricinuind pagube însemnate culturilor celorlalți locuitori. Pentru un asemenea caz, locuitorii din satul Blidari, plasa Topologului, se ridică împotriva consăteanului lor Mirică Mosor, desfăcându-i locuința și o pivniță ce le avea arazna de sat, în mijlocul livezilor, spre a-l determina să se strămute cu totul la casa cea nouă pe care o începuse de mai multă vreme în linia satului. Conflictul iscat ia proporții și se stinge numai prin dispoziția Departamentului din Năuntru, care obligă locuitorii să-i clădească pivnița acestuia la loc, lângă casa din linia satului.²⁴

Un Gheorghe Jigodie Lumineanu se află retras cu locuința în pădure, într-un bordei, refuzând să se strămute la linia satului Ruda, unde își are locul lui însemnat. Ocârmuirea este determinată să-i ceară strămutarea forțat, dar proprietarul, care manifestase sprijinul său pentru refacerea locuinței, în cele din urmă dorește să-l îndepărteze de pe moșie.²⁵

Cu toate stăruințele de strângere a locuitorilor țărani pe vetre stabile, înliniați, către sfârșitul deceniului se constată că încă se mai află sate cu gospodării împrăștiate prin țărini, unele nealiniat niciodată, altele statornicite acolo de dată recentă. Cu raportul nr. 1022/1858, administrația districtului Argeș face cunoscut că unii locuitori se găsesc cu casele lor prin păduri, departe de liniile satelor; din preocuparea de stărpire a furtişagurilor, se cere autorizarea ca, o dată cu venirea primăverii, să se pună la cale adunarea în linia satelor a unor asemenea locuitori de pe unde se vor fi aflând ei răzleți.²⁶

Strămutările determinate în trecut în mod forțat de către autorități fac ca unii dintre moșneni să se afle acum așezați pe moșiile altor proprietari, creându-se situații cu totul neașteptate. Unii dintre acești proprietari cer scoaterea celor veniți pe moșiile lor în urmă cu 10-15 ani; alții pur și simplu pretind clacă de la cei așezați pe siliștile lor. Cârmuirea de Argeș este nevoită să ceară indicații pentru rezolvarea fiecărui caz în parte și uneori se ajunge tot de unde s-a plecat.²⁷

În deceniul al VI-lea continuă opera de strămutare și de aliniere a unor cătune rămase răzlețite ici-colo în afara așezărilor care se constituiseră până acum în jurul unui centru al lor. Este o situație pe care o înfățișează și așezările de pe moșiile împărțite între 2-3 sau mai mulți mari proprietari și care nu totdeauna aveau aceleași interese în privința stabilirii vetrei sătești. Pe de altă parte, din diferite motive, unele cătune nu se putuseră strămuta la vremea respectivă de pe locurile lor în perimetrul stabilit. Lăsând la o parte interesele atât de felurite ale sătenilor, unele motive invocate se legau în primul rând de lipsa de sprijin din partea proprietarului pentru acordarea materialului lemnos trebuitor, fapt care întârzia aceste strămutări. Cele mai multe sunt însă tot pricini vechi, în continuare.

În această situație știm că se află și 10 locuitori din satul

Vlășcuța, care se plâng, la 11 martie 1858, că se văd executați a se muta de la locul unde se află de vale, spre a merge în linia satului, pricinuindu-li-se "simțitoare pagubă". Dar ei sunt acuzați de "rea voință" și aducere de pagubă proprietății.

Oamenii mai invocă și motivul că se depărtează de biserică, unde își au morții, iar vatra unde se mută este peste apa Cotmenei.²⁸ Subadministratorul se pare că înclină ca locuitorii să rămână nesupărați acolo unde se află.

Vornicia este de acord cu strămutarea cerută de proprietarul Greceanu, dar condiționează totul de faptul ca proprietarul să înlesnească fiecărui locuitor mutarea caselor și a împrejurimilor, acordându-i fiecăruia și câte 100 lei, așa cum acesta a declarat ministerului.²⁹ În ceea ce-i privește pe locuitorii Vlășcuței, de pe moșia Mănăstirii Mihai Vodă, aceștia, aflându-se într-o linie stabilită în urma Regulamentului, fiindcă nu consimt a se strămuta în vale, vor rămâne așa cum se află astăzi, neputând să-i silească a se strămuta a doua oară fără consimțământul lor. Egumenul mănăstirii insistă totuși să fie strămutați acei locuitori.

Administrația județului, referindu-se la locuitorii de pe cele două moșii ale Vlășcuței, arată că, moralicește, chiriașii au dreptate, dar în formă are dreptate Guvernul care a cerut sau să se mute lângă ceilalți chiriași, adunându-se unii și alții la un loc, sau să-și caute aceștia altă proprietate. Întrucât proprietății i se aduce pagubă, li s-a recomandat chiriașilor și arendașilor să ajungă la o înțelegere și în acest chip să rămână nestrămutați în locul unde se află.³⁰ Se apreciază că, totuși, o parte rămâne vătămată. Oricum, strămutările sunt oprite până în toamna viitoare.

Nici arendașul și nici egumenul nu sunt dispuși să ajungă la o înțelegere, iar locuitorii se plâng din nou că nu-și pot părăsi căminele, obținând, cel puțin pentru moment, să rămână nesupărați.³¹

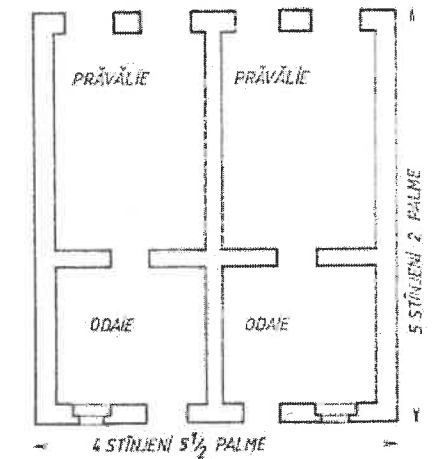
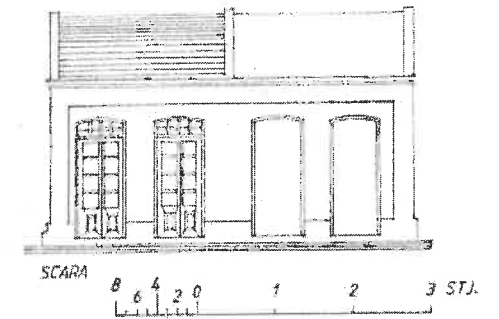
Precum vedem, în ceea ce privește alinierea caselor și strângerea lor la un loc în vatra satului, hotărârile sunt categorice, dar, dintr-un motiv sau altul, nu pretutindeni se respectă aplicarea lor. Chiar și după jumătatea secolului se recunoaște că mulți locuitori "n-au voit a-și strămuta casele în rândul liniilor" și au rămas cu ele în depărtare de sat.³²

INCENDIILE ÎNTÂMPLĂTOARE ȘI MĂSURILE DE PREVENIRE A LOR

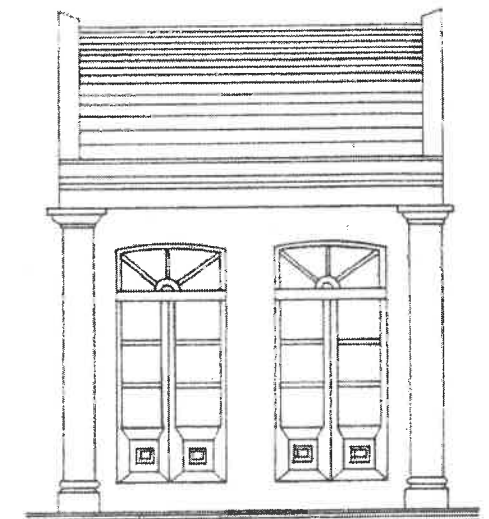
Incendii mai mari sau mai mici cuprind mereu așezările satești, unele provenite cu totul întâmplător, din neglijență, altele, în schimb, provocate de răufăcători, din invidii sau răzbunări față de sătenii mai înstăriți, față de deputații satești, față de arendași etc. Asemenea incendii se țin lanț pretutindeni, arzând casele din sate, arzând pivnițele, morile, grajdurile, clăile de fân, arzând tot ce este din lemn sau de paie și coceni. Și numărul acestor incendii în decursul unui an pe cuprinsul unui județ este adesea de ordinul zecilor.

Sunt semnificative din acest punct de vedere și numai câteva însemnări din anii 1852 și 1853, care ne arată: în 29 aprilie 1852, fără să se știe cum, se aprinde deodată tot grajdul din curtea hanului lui Ichim Trifonescu, din Ulița cea Mare a orașului Câmpulung. Cu tot pericolul vântului, incendiul care amenința orașul, prin dărâmarea și surparea șandramalelor și binaelor alăturate grajdului, a fost stins.¹ La 15 decembrie 1852 arde casa unui deputat dintr-un sat din Argeș și, o dată cu ea, arde și cutia cu bani a satului.² O casă la Vulturești se aprinde de la o căldare de seu aflată pe foc.³ La Ștefănești ard două case apropiate una de alta din pricină că erau acoperite cu coceni.⁴ La 26 decembrie același an ard 13 clăi de fân și 5 șire de paie de pe moșia Șerboieni, toate proprietatea arendașului. Cercetările arată că nu s-a putut salva nimic, iar focul pare pus de un răufăcător.⁵ La aceeași dată ard casele lui Ghiță Georghiu din Câmpulung; focul este stins la intervenția Comandei de pompieri.⁶ La 20 iunie 1853 arde casa unui locuitor din Bârzești.⁷ La 11 august arde casa unui deputat din Bascov, în incendiul respectiv pierzându-se banița de măsurat cereale a satului.⁸ Se fac intervenții și i se dă comunei o altă baniță de către Ministerul din Năuntru.⁹

În satul Popești, din plasa Gălăești, la 19 august 1853 focul se aprinde de la o casă și se întinde la alte două în jur, mistuind totul.¹⁰ La 26 septembrie sunt aprinse trei clăi de fân ale părcălabului din mahalaua Scheiu, de la marginea Câmpulungului, și se deduce că focul a fost pus de răufăcători.¹¹ La 26 octombrie arde o clăie de fân a preotului din satul Ciomăgești.¹² Tot atunci se aprind și două căi

Propunere de prăvălie-tip pentru orașul Pitești, după incendiul din 1848.

Prăvălie-tip pentru orașul Pitești, după incendiul din 1848.

1. Arhivele Statului, fond Administrative, dosar 3/1839, f. 51-54.
2. Ibid., dosar 4/1839, f. 31-34.
3. Ibid., dosar 2/1839, f. 44-49.
4. Ibid., dosar 5/1839, f. 64-74.
5. Arhivele Statului, fond Vornicia, dosar 366/1841, f. 78 și următoarele.
6. Ibid., f. 336.
7. Ibid., f. 339.
8. Ibid., dosar 343/1844, f. 9.
9. Ibid., f. 112.
10. Ibid., f. 114-115.
11. Ibid., f. 114-115.
12. Ibid., f. 115-117.
13. Ibid., f. 121.
14. Ibid., dosar 926/1848, f. 66.
15. Ibid., dosar 9420/1851, f. 85.
16. Ibid., f. 100.

17. Ibid., f. 101.
18. Ibid., f. 62.
19. Arhivele Statului, fond Rural-Comunală, dosar 16/1857, II, f. 288.
20. Ibid., f. 283.
21. Ibid., dosar 13/1852, f. 12.
22. Ibid., dosar 22/1853, f. 12.
23. Ibid., f. 16.
24. Ibid., dosar 1064/1851, f. 38.
25. Ibid., dosar 372/1853, f. 82.
26. Ibid., dosar 16/1857, f. 205, 206.
27. Arhivele Statului, fond Vornicia, dosar 1049/1851, III, f. 1819.
28. Arhivele Statului, fond Mănăstirea Mihai Vodă, 42/1863.
29. Ibid., f. 45.
30. Ibid., f. 52.
31. Ibid., f. 54.
32. Arhivele Statului, fond Rural-Comunală, dosar 2/1855, f. 80-82.

de fân la Domnești.¹³ În mod asemănător, cu un an în urmă au ars cramele a trei locuitori din Budișteni.¹⁴ Tot așa ard două făcaie aprinse de răufăcători în satul Recea¹⁵ și cinci clăi de fân ale logofătului Badea din satul Pădurețu.¹⁶ Arde și moara de zid a logofetesei Zinca Goleșcu din Berevoești.¹⁷

Semnificativă, din acest punct de vedere ni se pare relatarea cârmuitorului de Muscel, care înștiințează despre apariția unui incendiu la Givala, în Câmpulung, la grajdul lui Nicolae Gheorghiu, pe o ulicioară care duce din Râul Târgului în Ulița Mare. Focul este stăpânit de intervenția imediată a Comandei pompierilor. Ard, în schimb, grajdul și învelitoarea casei, fără a se atinge "vasele cu spirturi".¹⁸ A doua zi însă, focul se ivește din nou, la o "copită" de fân din dosul hanului lui Zamfir Gogu, în mijlocul Târgului. Focul este stins din nou. Se găsește totodată o legătură de cârpe cu iască aprinsă și se deduce că acest foc a fost anume pus. Se stabilesc păzitori de noapte în tot orașul, supraveghindu-se curțile și grădinile. Se surprinde din nou o legătură de iască aprinsă într-un ghem de câlți, care nu reușește să se aprindă. Strejuirea rămâne să privegheze în continuare în număr îndoit de oameni și se așteaptă indicații de la Ministerul din Năuntru.¹⁹

Situația expusă de cârmuirea de Muscel face obiectul unui studiu foarte atent din partea Ministerului din Năuntru și se dispune întărirea pazei orașului. În același timp, se dă o "Publicație", trimisă ca o circulară către toate județele, prin care se repetă prevederile legii relativ la provocarea pârjolurilor și amenințările cu "judecata criminală" și "osânda după pravilă".²⁰

Din cercetarea materialelor de arhivă reiese că, după incendiul din 1847, care mistuie zona centrală a Bucureștilor, a apărut o legiuire de reglementare a regimului de construcție din Capitală, cu prevederi anume pentru clădirile făcute din nou și pentru cele ce urmează a se repara. Unele dintre aceste prevederi repetă măsurile cuprinse în Regulamentul pentru alinierea ulițelor, ca și prescripțiile privind regimul de construcție a povernelor sau a cuptoarelor de simigerie și a covăliilor, care trebuia ridicate după planuri anume întocmite.²¹ Adesea aceste prescripții care prevedeau regimul de construcții din București sunt adoptate, pentru situații similare, și de către restul târgurilor și orașelor din Principat, atât în ceea ce privește amplasarea și respectarea regulilor de aliniere, cât și condițiile ce trebuie să le îndeplinească obiectivele care puteau să constituie surse de incendii sau de nocivitate.²²

Știm că, pentru aceasta, municipalitatea orașului București editează prescripții de reguli de urmat, înscrise pe formulare-tip pentru fiecare sector în parte și difuzate o dată cu autorizațiile de construcție, înscrise ca măsuri obligatorii. Dar tocmai aceste formulare-autorizație sunt luate ca model și de celelalte orașe, uneori cerute oficial în acest scop.²³ Interesant este faptul că de respectarea acestor reguli de construcție sunt chemați să răspundă și meșterii lucrători, dulgheri,

zidari etc., împreună cu maimarbașa lor, conform art. nr. 42 din Regulament.

În vatra satelor se reorganizează paza, cu foișoare și cule de supraveghere pe timpul nopții; ca și în cazul așezărilor urbane, povernele și toate cazanele de fabricat țuică, considerate a fi surse de aprindere, sunt scoase afară de pe raza satelor. Tot așa se cere să fie cât se poate de îndepărtate în afară și clăile de fân, cu șirele de paie.

În aceste condiții, vechiul program al culilor, al foișoarelor de pază și al turnurilor de strajă a drumurilor reintră în actualitate.

1. Rural-Comunală 24/1852, f. 106.
2. Rural-Comunală 36/1853, f. 9.
3. Rural-Comunală 24/1852, f. 88.
4. Ibid., f. 116.
5. Rural-Comunală 36/1853, f. 2.
6. Ibid., f. 5.
7. Ibid., f. 163.
8. Ibid., f. 218.
9. Ibid., f. 232.
10. Ibid., f. 257.
11. Ibid., f. 288.

12. Ibid., f. 300.
13. Ibid., f. 320.
14. Rural-Comunală 1/1851, f. 27.
15. Rural-Comunală 24/1852, f. 42, 412.
16. Ibid., f. 411.
17. Ibid., f. 23.
18. Rural-Comunală 36/1853, f. 268.
19. Ibid., f. 269.
20. Ibid., f. 111-113.
21. Rural-Comunală 36/1853, f. 264.
22. Ibid., f. 263.
23. Ibid., f. 264.

URMĂRILE CUTREMURULUI DIN ANUL 1838

Cutremurul din 11 ianuarie 1838 afectează grav și aria fostelor județe Argeș și Muscel. Rapoartele către Vornicia din Năuntru ale acestor cârmuiri arată imediat că foarte multe sate s-au zdruncinat, surpându-se coșurile și sobele; foarte rău s-au zdrobit și unele biserici, suferind mult turnurile clopotnițelor și tâmpilele de zidărie. Din cauza acestui cutremur, stricăciuni însemnate suferă biserica și casele de la Vieroși, unde oamenii abia au scăpat cu viață dintre dărâmături.

Trivalea s-a zdrobit atât de rău încât nu se mai poate sluji în ea.¹ La Valea a căzut balconul de la "cula mănăstirii".² La Ruda s-a crăpat turla, iar biserica din Negrași s-a surpat din temelie.³ La Schitul Bascov s-a dărâmat zidul altarului de nu se mai poate sluji în acea biserică.⁴

La Cotmeana s-a stricat bolta altarului și a crăpat tâmpla, fiind aproape de căzut; a crăpat, de asemenea, clopotnița, au căzut 5 chilii, iar zidurile de peste tot s-au smintit de multele crăpături aflate pe toate părțile; zidul de împrejmuire a căzut și acesta până la jumătate. La Tutana nu se produce decât lărgirea altor fisuri mai vechi.⁵ La biserica satului Golești s-a surpat o parte din clopotniță, căzând și clopotele.⁶ Crăpături de ziduri se produc și la biserica din Băiculești.⁷ La Budeasa s-a surpat tâmpla și s-au crăpat zidurile caselor boierești. În satul Merșani zidurile bisericii s-au crăpat pe mai multe locuri; s-au crăpat și casele răposatului Vasilache Papadopol, unde, împreună cu zidurile cade și cerdacul.⁸

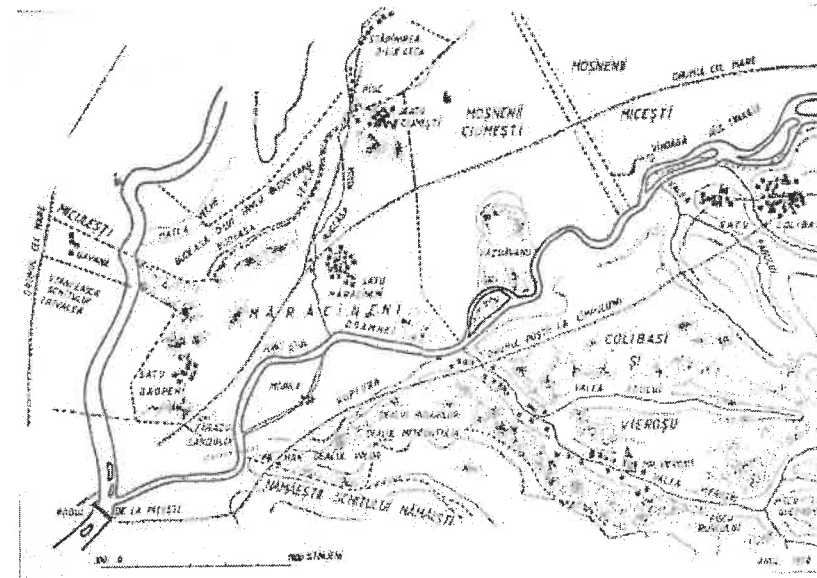
La Biserica Domnească din Curtea de Argeș zidurile și stâlpii s-au crăpat așa de rău încât o mare grămadă de cărămizi a căzut jos. Crăpături mai mari sau mai mici suferă și alte biserici din Curtea de Argeș.⁸

Tot așa au crăpat zidurile bisericilor din Băbana, Topana, Găvana etc.; cad turla bisericii din Săpata de Sus⁹ și se dărâmă pridvorul Bisericii Bogdăneștilor.¹⁰ Biserica din Mioveni se dărâmă de tot, nefiind în stare a se mai sluji în ea.¹¹ Biserica din Ioanicești se crapă pe trei locuri.¹² În satul Opătești a căzut clopotnița cu tot.¹³ La Mănăstirea Râncăciuv se prăbușesc clopotnița și turnul bisericii, cu stâlpii lui; o dată cu zidurile bisericii se crapă și clădirile din jur, neputând să mai fie de nici o folosință.¹⁴

Din toate satele se anunță că au căzut coșurile și s-au desprins sobele. În satul Leicești, câte case au fost pe vale la toate au căzut coșurile și sobele, iar la unele au căzut și părți din pereți.¹⁵

La Adunați, unde au crăpat și turla bisericii, cu căzături

"Ruptura" apărută în urma cutremurului din 1838, marcată în ridicările inginerului Scarlat Popovici, la 1850. Traseul e întregit după mențiunile documentare.

de bucăți de zidărie, casele ce nu s-au aflat pe vale nu au avut de suferit.¹⁶ În satul Cotmeana cad 6 coșuri și se dărâmă 8 sobe. Coșurile și sobele se prăbușesc și în satele Drăguțești, Băiculești, Drăganu, Lipia, Vărzari, Dealul Bradului etc. În Răchițelele de Sus au căzut 18 coșuri, s-au dărâmat sobele și au crăpat zidurile. O pivniță s-a despicat de peste mijloc, un slon a căzut la Casa sfatului și la pătulul magaziei de rezervă au sărit lemnele de pe furci.¹⁷ La Cocu s-a spart o butie de rachiu de 130 de vedre. La Băbana s-au dărâmat zidurile unei cârciumi.¹⁸ În satul Topana, din pricina căderii coșului, s-a aprins și a ars în întregime o casă.

După acest cutremur, pe prundul apei Argeșului s-a văzut pământul crăpat și prin acele crăpături a ieșit apă amestecată cu nisip. În satul Livezeni pământul s-a lăsat mai jos, iar la Bunești pământul a crăpat în fâșii, ca și cum ar fi fost arat cu plugul.

În zilele de 26, 28, 29 și 30 ale aceleiași luni, ianuarie, cutremurul se semnalează din nou, dar fără a se produce pagube.¹⁹

Suntem tentați să credem că datele rapoartelor despre acest cutremur au intrat în atenția directă a Vorniciei din Năuntru și că s-au tras unele concluzii imediate cu privire la măsurile de urmat. Statistica din anul 1839 privind starea satelor, cu evidența fondului de locuințe, precum și planul de măsuri din anii imediat următori privind scoaterea satelor de pe văi și așezarea lor pe terenuri înalte, sănătoase, pot fi considerate o consecință directă a observațiilor desprinse din modul de manifestare a acestui cataclism.

1. Vornicia din Năuntru 3150/1838, f. 49.
2. Ibid., f. 79.
3. Ibid., f. 155.
4. Ibid., f. 155.
5. Ibid., f. 155.
6. Ibid., f. 79.
7. Ibid., f. 155.
8. Ibid., f. 155.
8'. Ibid., f. 152.
9. Ibid., f. 155.

10. Ibid., f. 156.
11. Ibid., f. 185.
12. Ibid., f. 190.
13. Ibid., f. 190.
14. Ibid., f. 191.
15. Ibid., f. 79.
16. Ibid., f. 79.
17. Ibid., f. 155.
18. Ibid., f. 155.
19. Ibid., f. 152.

Ruinele Mănăstirii Vieroși, vedere înainte de cutremurul din 1977

SISTEMATIZAREA ORAȘELOR PITEȘTI, CÂMPULUNG ȘI CURTEA DE ARGEȘ

Regulamentul organic înscrie în prevederile sale o serie de principii cu totul noi privind modul de organizare și de administrare a teritoriului, privind modernizarea atât a așezărilor urbane, cât și a celor sătești. Și dacă opera aceasta de sistematizare a așezărilor era hotărâtă ca o acțiune unitară, ea trebuie să fie, totuși, abordată încă dintr-un început prin programe separate.

La acea dată, multe dintre orașele țării înfățișau încă un caracter rural, locuitorii lor de la periferie ocupându-se intens cu agricultura și creșterea vitelor. Dar tocmai aceasta era și situația multora dintre acele sate, cu bălciurile și târgurile lor din anumite zile de peste an. Planurile ingineresti ne arată aceste locuri de ținere a bălciurilor și a târgurilor periodice situate pe arii delimitate, prevăzute cu șatre aliniate pe mai multe rânduri, în preajma unei fântâni, având ca străjă a lor o culă sau un foișor.

Prin Pridlojenia din 5 martie 1830 cu nr. 1689, se orânduiește o Comisie pentru înfrumusețarea Capitalei, alcătuită din biv. Vel. Logofăt Alexandru Filipescu, președinte, pot-polcovnicul de ingineri Baumer, vel-aga Costache Cantacuzino și vel-vornicul de Poliție Barbu Știrbei, ca membri. Acestei comisii i se înaintează un proiect prezentat de aga Cantacuzino și un Regulament al Banului Băleanu. Împreună cu doctorii Constantin Estiotul și Grunau și cu arhitecții Hartel și Host, comisia este însărcinată de Obșteasca Adunare a Divanului să alcătuiască cunoscutul "Regulament pentru îmbunătățirea și paza bunei orânduiei în Poliția Bucureștilor", în temeiul căruia s-a redactat apoi "Regulamentul pentru înfrumusețarea orașelor", aplicat în toată țara.

În preocupările administrației intră imediat nu numai situația Capitalei și a orașelor de la Dunăre, ci și a celorlalte orașe de reședință a județelor, ca și a târgurilor vechi, pentru toate hotărându-se măsuri de lărgire și de aliniere a ulițelor, măsuri de pază împotriva incendiilor, facerea fântânilor și a cișmelelor, facerea de piețe, lucrări de pavare și de canalizare etc. În cele ce urmează ne propunem să surprindem în ce măsură aceste preocupări afectează și orașele care intră în incidența studiului nostru: Pitești, Câmpulung și Curtea de Argeș.

ÎNFRUMUSEȚAREA ORAȘELOR CÂMPULUNG ȘI CURTEA DE ARGEȘ

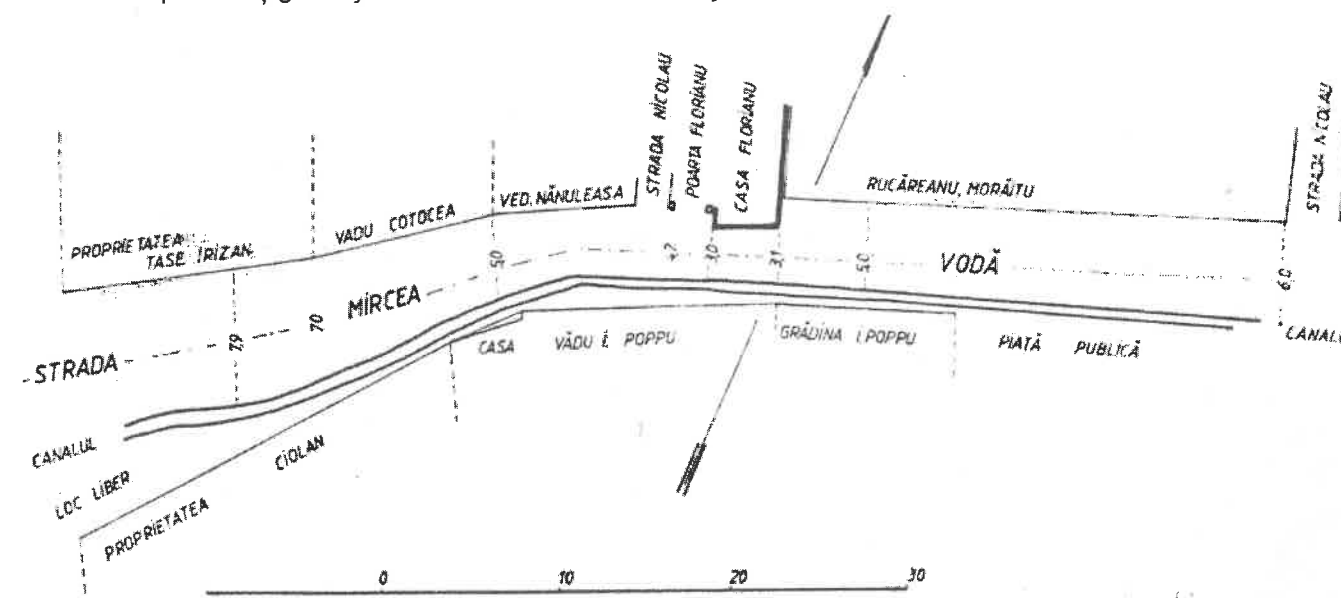
Planul orașului Câmpulung, la 1790

Printre problemele importante ale operei de înfrumusețare a orașului Câmpulung figurează, în primul rând, ținerea în bună stare a șanțului ce trece prin centrul orașului și așternerea cu piatră a drumurilor principale. Dintr-un raport al timpului reiese că încă din anii 1831-1832 se propune să se paveze cu piatră Ulița Târgului, de la casele Rucălescului până la casele clucerului Bredeanu. Asemănător trebuie să se paveze și ulița a doua, din dosul caselor clucerului Ilie până la casele medelnicerului Istrate Ulianu, precum și ulița ce merge la moara Bărăției. Se cere să se zidească cu piatră canalul și să se facă și șapte podețe de trecere a lui.

Propuneri asemănătoare se vor face și în anii următori, cerându-se pavarea străzii principale, începând de la casele lui Rucăreanu până la Țigănie și de la casele cele noi ale lui Ștefănescu

Mănăstirea Câmpulung, înainte de incendiul din 1934.

Sistematizare de stradă în Câmpulung

până la hanul cluceresei Eliat.¹

În Jurnalul din 10 decembrie 1836 se consemnează toate propunerile făcute în acest sens, cu măsurile de urmat, incluzându-se și iluminarea pe timpul nopții a Uliței Mari și a celei din dosul ei.²

Pentru refacerea șanțului, se cere ca fiecare locuitor să-și amenajeze singur porțiunea aferentă proprietății sale. Unele locuri de acest fel sunt însă proprietate obștească, iar pentru altele proprietarii lor sunt plecați din localitate.

În anul 1838 cârmuirea se adresează în mai multe rânduri Departamentului din Năuntru ca să fie trimis un arhitect la Câmpulung pentru a fi consultat pentru destuparea acestui șanț și facerea caldarâmului, alcătuind în acest sens un plan potrivit cu starea locului.³ În cele din urmă se trimite acolo un "anume Evaghelie" spre a se îndeletnici atât asupra nivelăției caldarâmului, cât și asupra lucrării șanțului.⁴

Se face mai întâi propunerea ca acest șanț să fie podit și făcut cu margini din scânduri de stejar montate pe pari groși, tot din stejar, bătuți cu maiul de moară, iar din loc în loc să se amenajeze podiști de trecere a lui.⁵

Se pune în discuție și facerea acestui șanț din zidărie de piatră, orașul optând pentru piatra tăiată din carierele de la Albești. În conformitate cu avizele tehnice, în 1844 se ia hotărârea ca acest șanț, taluzat pe ambele părți, să se facă din zidărie de piatră de gârlă.⁶

În anul 1844, cu prilejul vizitei Domnitorului la Câmpulung, se hotărăște ca în acest oraș să se facă o temniță, clădirea punților peste Râul Târgului și cumpărarea unui loc pentru ținerea târgului de săptămână. Cârmuitorul face cunoscut orășenilor că, prin înțelegerea ce a avut-o verbal cu Domnitorul, urmează ca șirul de prăvălii și de case ce se întinde ca o limbă între cele două artere principale pe mijlocul târgului a se desface în viitor și de acum este oprită cu desăvârșire repararea lor. De această hotărâre este înștiințat Departamentul din Năuntru, ocârmuitorul arătând că reclamațiile ce se vor ivi pornesc tocmai de la această dispoziție transmisă verbal. Știrea zguduie întreg orașul; se fac cercetări și se constată că în această situație se află 69 de imobile. Este înștiințat de această situație însuși Domnitorul, care trebuie să dispună. Prin înaltă rezoluție, el arată că nu-și mai amintește de această dispoziție, dar, pentru că tot se pune problema desfacerii acestor prăvălii, ea trebuie dusă până la capăt, "treptelniceste și cu încetul".⁷ Tot din anul 1844, pentru a nu se cumpăra un teren anume, se hotărăște desfacerea scaunelor de carne din capătul acestui șir de prăvălii și mutarea lor în altă parte, pentru a se ține în locul lor târgul de săptămână al orașului.

Către 1850, atât caldarâmul, cât și șanțul în discuție erau în întregime făcute, punându-se în continuare noi probleme.

Măsurile de înfrumusețare a orașului Câmpulung cer în unele cazuri ca, pentru înlinierea ulițelor, unele case, cu gardurile și porțile lor, să se retragă mai mult de 4 palme, cum impunea Regulamentul, lucru pe care adesea, cum este cazul preotului Nicolae Săraru, proprietarii

Bărăția, "Hanul Papistașilor" - Câmpulung

Casa Ștefănescu - Câmpulung

Vila Drăghiceanu - Câmpulung

nu-l consimt cu ușurință.⁸

Alte măsuri luate mai înainte impun ca în viitor să nu se mai îngăduiască a se face învelitori de șindrilă, ci numai din fier și olane.⁹ Într-un fel sau altul, dar la tot pasul se ivesc situații dintre cele mai neașteptate. Tache Bădeanu își reclădește un grajd și vrea să îl acopere cu șindrilă; vecinii, ca și ocârmuirea, se opun, cerând ca acesta să fie acoperit cu fier, ferit de incendiu.¹⁰

Pitarul Nicolae Șerbănescu, institutorul claselor I și II ale școlii, își reclădește acum o casă pe care o întinde până sub streșina acesteia, nelăsându-i liber "nici loc de picătură". Proprietarul nevoind a se supune regulilor orășenești și să ceară bilet pentru clădirea sa, se solicită Departamentului din Năuntru dezlegare asupra măsurilor de urmat.¹¹ Cârmuirea este certată de tolerarea facerii acestei case fără autorizație și se dispune ca proprietarul să o strice și să lase loc de picătură.¹²

Un Marin Ioan se plânge împotriva lui Tănase, cazangiu, pentru că și-a făcut coș aproape de învelișul caselor sale și se simte totdeauna amenințat de "aprindere".¹³

N. Boncăcel reclamă și el pe un vecin al său că și-a clădit casa sa deschizând o fereastră unde nu a fost altădată și cere închiderea acesteia.¹⁴

În privința învelitorilor, reținem și intervenția din anul 1859 a egumenului mănăstirii apusene din Câmpulung, care, solicitând aprobarea magistratului să refacă învelitoarea cu șită sau cu șindrilă și fiind refuzat, arată că "olane nu se găsesc în partea locului, din pricina meșterilor ce nu au cunoștință de asemenea lucrări"; de asemenea, arată că nu este nici tablă.¹⁵

În anul 1857, Departamentul din Năuntru, sesizat de faptul că în orașul Câmpulung se află multe clădiri în proastă stare, în categoria art. 36 din Regulament, multe chiar nelocuite, în pericol de prăbușire sau periculoase din punct de vedere al incendiului, cere a se lua măsurile necesare pentru apărarea de orice nenorocită întâmplare s-ar putea ivi. Se cere ca în termen de 15 zile să se prezinte departamentului o listă cu toate clădirile ajunse în stare proastă și nelocuite, precum și o listă cu cele locuite.¹⁶

Administrația districtului face o întâmpinare, arătând că în mai multe orașe sunt orânduți conducători de ingineri pentru a dirija lucrările sistematice și șoselele, a corecta planurile pentru clădirile de case, prăvălii și altele; acest conductor este ampoloiant, a cărui lipsă se simte în Muscel, din care pricină acum oamenii își fac casele așa cum se pricepe fiecare, neproporționate, strâmbe, fără a se păstra paza alinierii în fața ulițelor și principiul de a se retrage fiecare cu 4 palme înapoi. Departamentului i se cere un conductor de inginer cu știință de arhitectură, pentru lucrările din oraș și cu îndatorare de priveghere și de a dirija lucrările de drumuri, poduri și podiște în județ, care se fac de către locuitori fără plată.¹⁷

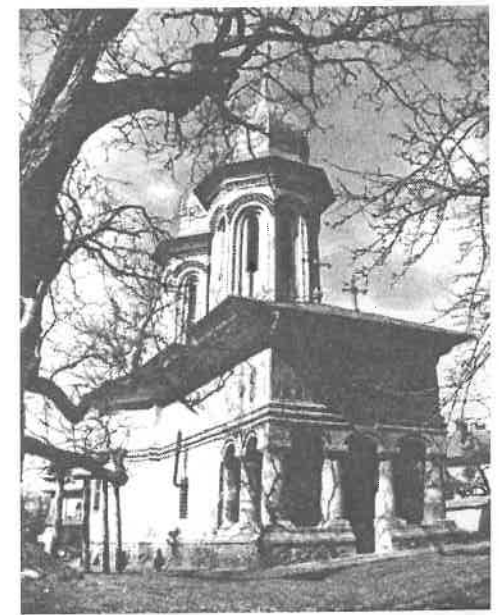
Potrivit rezoluției date, cererea aceasta este ținută în evidență "până va fi vreun conductor disponibil, mai cu seamă că nici trebuința

Casă de târgoveț - Câmpulung

Casă cu prăvălie și etaj în zona comercială - Câmpulung

Biserica Șubești - Câmpulung

Piața din fața Hotelului Regal - Câmpulung,
azi Piața Jurământului

Porțiune din promenada centrală a orașului Câmpulung,
lângă vechea Primărie.

Mănăstirea Negru-Vodă din Câmpulung,
vedere din curtea bolniței.

Promenada centrală din Câmpulung,
vedere de la Bărație.

Zona comercială a municipiului Curtea de Argeș,
vedere către hotel.

Mănăstirea Curtea de Argeș, cu Palatul regal și episcopal.

nu se vede a fi neapărată..." Muscelul revine, însă, să-i fie orânduit un conductor sau să se pună sarcina acestuia în îndatorirea celui din orașul Pitești, "căci orașul, după construcția din vechime a caselor, este supus primejdiei de foc, precum s-a întâmplat chiar caselor unde este administrația".¹⁸ Tocmai față de această insistență subinginerul Ion Livaditu de la districtul Argeș este solicitat să orânduiască pe unul dintre conductorii săi ca, împreună cu magistratul orașului Câmpulung, să facă alegerea caselor acestui oraș, spre a se întocmi lista cerută de departament.¹⁹

Din evidența întocmită de subinginerul Livaditu împreună cu magistratul orașului rezultă următoarele:

S-au găsit mai multe din acele încăperi ajunse în așa de proastă stare încât merită fără cuvinte de împotrivire a fi dărâmate, afară de câteva, pentru care i se va da proprietarului termen până la toamna viitoare și, dacă nu le va repara, să se dărâme și acelea îndată după expirarea aceluia termen.

Strada Mircea Vodă:

Nr. 261; casa d-nei Marghioalei lui Rusan să se dărâme	
Nr. 266; casa Niță Băltoiu	idem
Nr. 262; grajdurile din față	idem
Nr. 253; casa lui Ghiță Petrache Crasan	idem
Nr. 234; casa lui Nicolae Giuglea	cu termen
Nr. 226; casa lui Răducanu Ișlicaru, aflată în dosul casei lui Alexe Zugravu, să se dărâme	
Nr. 205; casa lui Ilie Mendoiu	idem
Nr. 187; casa Ilinchii Postelnicesei	idem
Nr. 169; casa Bisericii Sf. Nicolae	idem
Nr. 146; casa lui Iordache Ioinea	idem
Nr. 141 și 137; casa lui Dumitrache Iuga	idem
Nr. 136; casa lui Iancu Popescu	idem
Nr. 115; casa lui Stan	idem
Nr. 104; casa lui Costache Nicolae	idem
Nr. 77; casa Bradului	idem
Nr. 66; casa lui Petrache Nicolae	idem
Nr. 62; casa jupânesii Marii	idem
Nr. 59; casa lui Tache Bradu	idem
Nr. 55, 57; casa lui Tache Bradu	idem
Nr. 43; casa paharnicului Baldovin	idem
Nr. 39; casa domnului Bălăsnica	idem

Departamentul din Năuntru cere să se înfățișeze interesele obștei prin Jurnal, să se chibzuiască și să se arate trebuință ca și orașul acesta să se pună la drum de înfrumusețare; casele ce nu corespund să se dărâme și locuitorii să nu rămână fără adăposturi.²¹

Magistratul orașului are însă în privința situației întocmite o părere deosebită. El consideră că nici una dintre încăperile din listă nu poate fi inclusă în categoria articolului 36 din "Regulamentul înfrumusețării orașelor". Se obiectează că, mai întâi "după felul cu care s-a alcătuit orașul în sloboda voință a locuitorilor dinaintea

regulamentului, clădirile cele mai multe sunt depărtate una de alta, precum a eczistat proprietatea fiecăruia". Apoi, "ca să se dea orașului înfrumusețarea ce o cere onor minister, ar trebui un arhitect cu plată din Casa sfatului și un plan ce s-ar alcătui după poziția locului cum are a fi orașul în viitor; fiindcă locuitorii orășani nu sunt toți în stare a-și face încăperi deopotrivă unul cu altul, rămâne a se slobosi de stăpânire în ce chip urmează a se regula orașul, după starea finanțială a fiecăruia locuitor".²² De fapt, se vede că magistratul nu susține hotărârea de aliniere a străzilor așa cum se cere și pe această temă intră în dezacord cu administratorul districtului. Apoi lista întocmită de magistrat nu se potrivește cu cea a subinginerului Livaditu și trimisă departamentului.

În corespondența sa către departament, administratorul zice că niciodată nu se va spera că acest oraș va ajunge în starea de înfrumusețare dorită de Guvern, pentru situația aceasta aruncând vina pe magistrat. El consideră că toate casele însemnate în listă sunt cu desăvârșire ruinate.²³

Departamentul cere ca administrația, în înțelegere cu magistratul local, să procedeze conform ordinului nr. 477, referitor la măsurile de înfrumusețare a orașului Câmpulung, și să se raporteze rezultatul.²⁴

O colaborare în adevăratul sens al cuvântului nu se vede însă între acești factori, ambii făcându-se vinovați adesea de încălcarea prevederilor legate tocmai de înfrumusețarea orașului, lucru pe care îl urmează adesea și alți orășeni.

La sesizarea administratorului, Mihail Cutti este însărcinat de Departamentul din Năuntru să cerceteze situația de la Câmpulung. Raportul lui în privința încălcării regulilor de înfrumusețare a orașului, desfășurat pe 24 de pagini, citează faptul că s-au dat bilete (autorizații) de învelire cu șită a unor prăvălii din zona centrală, că s-au dat bilete fără număr de înregistrare etc., fapte în care sunt împlicinați chiar membrii Consiliului Municipalității.

Raportul ia în studiu și răspunsurile de disculpă ale municipalității, cu unele învinuiri aduse direct administratorului, care el însuși nu respectă regula înlinierilor, construindu-și împrejmuirea unei grădini fără să ceară bilet și fără să se retragă cu gardul la linie.²⁵ Sunt găsiți vinovați și unul și altul de abateri mai mari sau mai mici. Autorul raportului, îngăduindu-și și el "o mică opinie", conchide că cine examinează acest Jurnal "îl poate găsi atât de elastic încât ori că există, ori nu, este tot una și, prin urmare, în natura lui (este) capabil de a forma cazuri (de) conflicte între municipalitate și prefectură".²⁶

I se scrie atât administrației, cât și municipalității că prin ancheta făcută "s-au văzut cazuri de tolerări de abateri în lucrările de aliniere, clădiri și altele în contra dispozițiilor Regulamentului sfaturilor orășenești"; se recomandă păzirea pentru toți a obligațiilor legale în lucrările orășenești, neîngăduindu-se nimănui a face vreo lucrare contravenind legiurilor și, prin urmare, înfrumusețării și prosperării orașului. Cu acest prilej i se face cunoscut administrației acordul

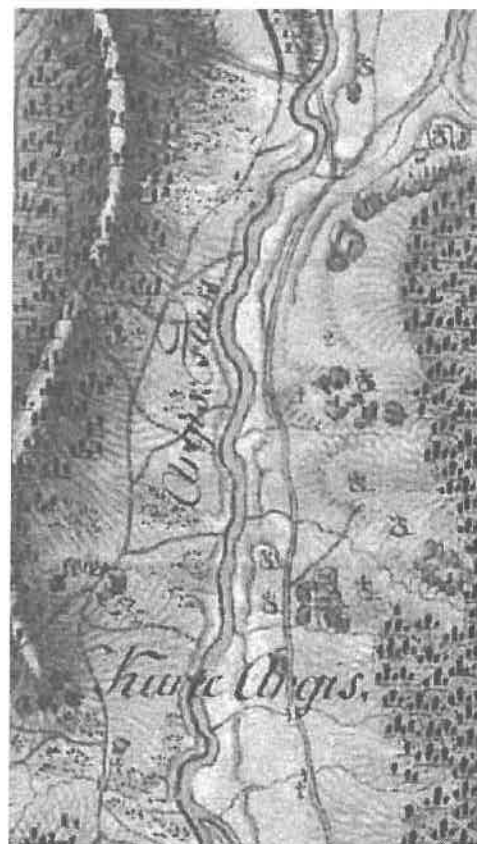
Hala târgului - Curtea de Argeș

Casa Ciolculescu-Vișan - Curtea de Argeș

Casa Călinescu - Curtea de Argeș

Curtea de Argeș în planul austriac - 1790

Harta României meridionale - detaliu Curtea de Argeș

pentru atribuirea unui post de arhitect oraşului Câmpulung, cerându-se să se facă propuneri în acest sens cu persoana ce se cunoaşte că are "cunoştinţele speciale pentru un asemenea post".²⁷

O ofertă pentru ocuparea acestui post se iveşte în persoana lui Rudolf Ruegg, care a lucrat împreună cu Schlatter la Tismana, la Bistriţa, Arnota şi Câmpulung, dar asupra căruia subinginerul Ioan Livaditu are unele îndoieli.²⁸ Postul acesta se pare că este ocupat în cele din urmă de conductorul Cristescu, care este însărcinat cu ridicarea planului oraşului Câmpulung.²⁹

În cadrul acţiunii de înfrumuseţare a oraşului Curtea de Argeş, alinierea clădirilor de pe uliţa importantă şi pavarea unor zone centrale nu pun probleme deosebite în perioada de început a aplicării acestor măsuri. Se cere numai să se facă Şcoală naţională pentru învăţătura copiilor şi să se paveze cu caldarâm Uliţa cea Mare, care se întinde pe 440 stânjeni, de la Biserica Drujeşti până în Vâlceaua Olarilor, şi să se refacă podul peste apa Argeşului.³⁰

În anul 1855 se iveşte însă o situaţie deosebită, o dată cu cererea de reclădire a două prăvălii din Uliţa Principală a târgului. Magistratul cere ca proprietarii să se retragă cu 4 palme, dar ei pretextează că spaţiul lor este restrâns, oraşul fiind situat pe râpe. Administratorul districtului înclină să susţină punctul de vedere al proprietarilor şi-l trimite acolo pe arhitectul de la Piteşti să întocmească o schiţă la faţa locului. El conchide că situaţia reală nu îngăduie o asemenea retragere şi propune numai o oarecare aliniere a parcelelor respective în faţa uliţei.

Magistratul oraşului susţine că este mai bine să se cumpere acele proprietăţi prin contribuţie orăşenească şi pe locul lor, aflat chiar în centrul oraşului, să se facă o piaţă, de care este neapărată nevoie. În acest sens, magistratul se adresează direct Departamentului din Năuntru, arătând că acum s-a găsit prilejul să se facă în acest oraş o "mică piaţă, după poziţia locului", "fiindcă nu este nici una".³¹

Se ivesc şi aici puncte de vedere diferite între administratorul districtului şi magistratul oraşului, situaţie de care este înştiinţat Departamentul din Năuntru. Se pune în discuţie faptul că suma cerută pentru acest teren este prea ridicată şi magistratul nu are aceşti bani în casa sa. Oricum, magistratul are câştig de cauză, proprietarii trebuind să se supună regimului alinierilor şi să se retragă cu prăvăliile lor cele 4 palme, neputându-se face excepţie sub nici un cuvânt.³²

Concomitent acestor măsuri de aliniere, se pune problema ridicării unor cişmele de apă potabilă în zona centrală şi construirii unui pod în acest oraş peste apa Argeşului, lucrare care se găseşte de cuviinţă că trebuie amânată, deoarece un pod asemănător se află deja peste apa Argeşului în destulă apropiere.

La începutul celui de-al şaptelea deceniu, oraşul Curtea de Argeş se împarte în trei mahalale: a Târgului, a Poştii şi cea a Olarilor.

În multe privinţe, periferiile acestor mahalale conservau încă, prin înfăţişarea lor şi preocupările locuitorilor, un pronunţat caracter rural. Creşterea vitelor, cultura pământului, pometurile şi livezile, care ocupau o suprafaţă importantă a moşiei oraşului, ca şi pădurile constituiau una dintre sursele importante de venituri pe care se întemeia bunăstarea locuitorilor.³³

Strada comercială veche - Curtea de Argeş

Biserica Adormirea Maicii Domnului
Olar, Curtea de Argeş

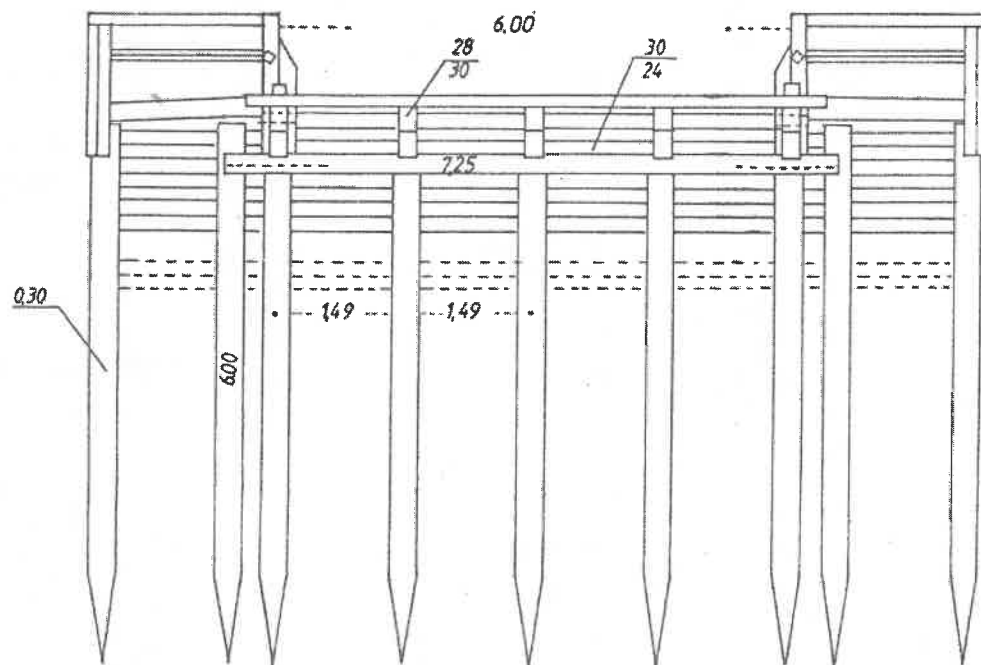
Biserica Sf. Nicolae Domnesc - Curtea de Argeş

Biserica Sf. Nicolae Domnesc, turnul de intrare,
Curtea de Argeş

Casă tradițională veche - Curtea de Argeș

Proiect pentru un pod de lemn în drumul spre Curtea de Argeș, inginer Ion Livaditu, cca. 1850

ÎNFRUMUSEȚAREA ORAȘULUI PITEȘTI

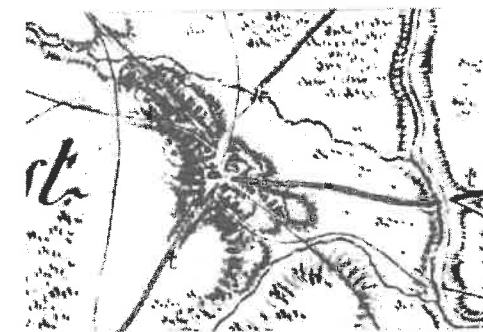
Documentele cartografice de la începutul secolului al XIX-lea, cu referire la alte documente din secolul al XVII-lea, ne arată că vatra veche a orașului Pitești cuprindea o rețea de ulițe importante pe terasa ce domina lunca Argeșului, în locul de trecere a drumurilor spre București și Câmpulung. Ctitoriile Sf. Gheorghe, Precista Veche, Precista Nouă, Beștelei, Buliga, Mavrodolu, Sf. Nicolae, Sf. Ioan și Sf. Ilie vin să sublinieze, cu datele lor istorice, tocmai acele etape de realizare a orașului în forma știută de noi astăzi, cu cartierele care îl alcătuiesc.³⁴ Se dovedește că la un moment dat "moșia Piteștilor" devine insuficientă și dezvoltarea orașului este împinsă să cuprindă și așezarea de pe moșia învecinată, Stănceanca, a Mănăstirii Cotmeana, așezare întinsă pe drumul cel mare al Argeșului, cu bifurcația spre Schitul Trivalea.³⁵ Se știe că, în anul 1811, boierii piteșteni cer Domniei un loc pentru târg săptămânal cu obor de vite, scutit de vamă, la marginea orașului, pe moșia Mănăstirii Cotmeana.³⁶

Chiar din anul 1831 s-au luat unele măsuri de așezare de felinare pentru iluminarea orașului, s-au meremetisit drumurile și s-au așternut cu piatră trei străzi. Alte propuneri din anii următori cer să se paveze cu piatră și Ulița cea Mare, din mahalaua Sf. Gheorghe. Se propune să se aducă apă în oraș din izvoarele de la margine. Se impune totodată dărâmarea "samarelor" (iluminatoarelor, coșurilor sau foișoarelor) ce sunt făcute deasupra prăvăliilor, precum și streășinile care sunt ieșite mai mult în afară și să se îndrepte (alinieze) gardurile din dosul prăvăliilor, căci ieșirea lor din linie a strămutat drumurile.³⁶

Situația aceasta a orașului Pitești ne este înfățișată de un plan topografic din anul 1834 al moșiei Stănceanca, întocmit de inginerul Ioan Preditici.

Vatra veche a orașului se arată la acea dată marcată de bisericile amintite și direcțiile de început ale arterelor importante, cu drumurile peste Argeș și Râul Doamnei. Acest plan oglindește studiul temeinic pentru rezolvarea podurilor peste aceste ape, din totdeauna aflate în același loc de trecere, vaduri sigure spre Câmpulung, spre Târgul Dealului, spre București, pe calea cea mai scurtă.

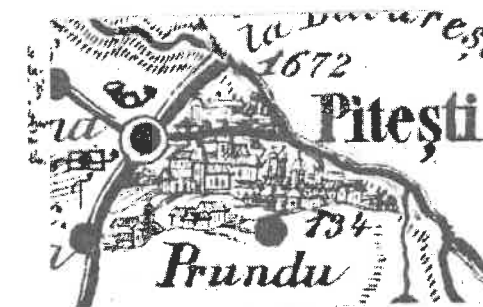
Planul moșiei Stănceanca de la 1834 ne face cunoscut, de asemenea, "locul unde au fost morile mănăstirii", ca și "urmele zăgazului vechi", părăsite, poate, din cauza repetatelor viituri care le-

Planul orașului Pitești, la 1790

Planul rusesc al orașului Pitești

Vedere a centrului orașului Pitești. Gravură de Papazoglu.

au înecat.

Partea oraşului Piteşti întinsă pe moşia Stănceasca cuprindea, aşa cum s-a arătat, aşezarea situată pe bifurcaţia aflată la intrarea dinspre Gura Bascovului, pe drumul Argeşului, cu un braţ ducând spre centrul târgului, iar cu celălalt urcând uşor spre firul văii către Schitul Trivalea. Trebuie că la acea dată această parte a oraşului se afla deja ordonată, cu terenurile organizate ca gospodării cu curţi împrejmuite, cu case mari, grădini şi livezi de pomi.³⁷

Nu ştim acum pricina pentru care o hotărâre judecătorească cerea întocmirea acestui plan al moşiei Stănceasca încă din anul 1831 şi nu putem face aprecieri tocmai exacte asupra datelor cerute de fondul problemei; se poate crede că la mijloc se situează "şanţul făcut pentru zăgazul morilor" şi alăturatul "zăvoi de prigonire".

În ceea ce ne priveşte, putem să desprindem rezolvarea unitară dată acestei părţi a oraşului cu citirea vechii margini a Piteştilor, unde se afla staţia de poştă; metohul Cotmenei şi hanul de zid al moşiei se aflau printre clădirile importante care încheiau vatra alungită a oraşului, desfăşurată de-a lungul a trei artere paralele. Numai într-o etapă iniţială marginea oraşului coincidea cu linia de hotar dintre cele două moşii, care trecea pe undeva prin faţa Bisericii Sf. Ioan, din gura Văii Stancei.

Trebuie că încă de timpuriu s-au operat unele schimburi de terenuri cu Mănăstirea Cotmeana, care fac să se statornicească în această zonă o seamă de boieri şi să apară aşezaţi acum aici locuitori ca vistierul Mihail, medelnicerul Ioniţă Budişteanu, stolnicul Constantin Brătianu, Steriopolul, Conţescul şi alţii ca ei.

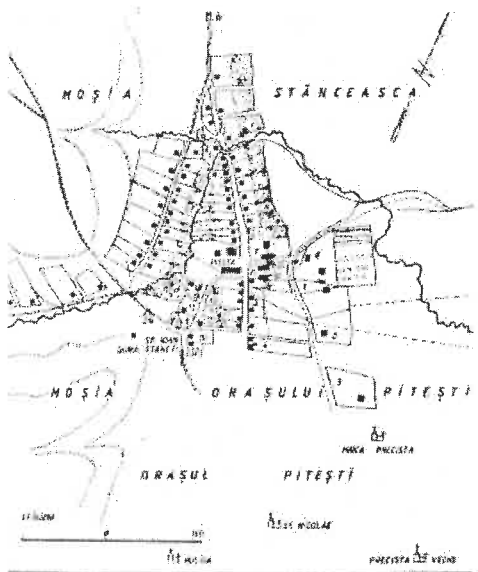
Nu s-a insistat pe acest plan asupra structurii stradale a oraşului Piteşti, deşi coordonatele bisericilor amintite sunt corect precizate, pentru că acest lucru nu făcea de fapt obiectul temei date. În acel moment însă, în anul 1834, acest oraş se afla într-o mare prefacere, impusă de măsurile de aliniere şi de lărgirea străzilor, măsuri care avem cunoştinţă cum s-au aplicat din documentele vremii. Suntem îndreptăţiţi să credem că la acea dată exista totuşi un plan de detaliu al întregului oraş, plan după care se realizau şi corectările cerute de măsurile de aliniere.

Se ştie că la începutul deceniului al patrulea al secolului al XIX-lea Piteştiul era un oraş mare, cu uliţe înguste, cu majoritatea clădirilor din lemn. Relatările vremii arată că pe Uliţa Târgului, ce din vechime avea o deschidere de 4,5–5 stâneni, cum asemenea uliţe multe nici în Bucureşti nu sunt, pot trece deodată două sau chiar trei trăsură; o parte dintre clădirile vremii erau cu etaj, aveau streăşini largi, binale prevăzute în faţa intrărilor cu "galarii" pe stâlpi.

În anul 1834, prin Regulamentul de înfrumuseţare a oraşelor, actul care stabilea regimul de sistematizare a aşezărilor urbane, s-a cerut lărgirea străzilor, cu desfacerea acelor construcţii învechite care împiedicau circulaţia cu "tarăbile lor" sau ale căror streăşini, mult lărgite, întunecau cărarea. Este sigur că acest regulament includea acum tocmai atribuţii pe care le deţinea acea Comisie pentru înfrumuseţarea

Biserica Domnească Sf. Gheorghe din Piteşti

Lotizare în uliţa Stănceştilor, la 1834. Piteşti

Bucureştiului, din anul 1829, din care făceau parte Al. Filipescu, aga C. Cantacuzino, vornicul de oraş B. Ştirbei şi locotenentul de inginerie Gaismer. "Întocmirea legiuită" prevedea tragerea înapoi a clădirilor cu patru palme.³⁸

Această măsură s-a izbit de refuzul puternic al târgoveţilor, fapt ce determină autorităţile să recurgă la mijloace care contraveneau cu spiritul legii, făcând să se ivească un conflict dintre cele mai aprinse cu orăşenii. Numeroase plângeri ale târgoveţilor, din anul 1834, îndreptate către Vornicie, arată că s-au pomenit câţiva arestanţi de la închisoarea oraşului, care, fără milostivire, cu securile au tăiat binalele, acareturile şi chiar prăvăliile ce din vechime le aveau clădite, astfel încât din loviturile lor s-au crăpat şi s-au smintit pereţii, acoperişurile, toate grinzile, stâlpii şi căpriorii, s-au stricat învelitorile etc.³⁹

Faţă de plângerile orăşenilor, în capul cărora se ridică Enache Cornăţeanu, ocărmuirea este dojenită pentru cele petrecute, iar pentru cele ce urmează să se ducă la îndeplinire se cere ca locuitorii să fie bine "povăţuiţi" înainte. Pe de altă parte, magistratul oraşului este felicitat că este în "neadormire" cu păzirea Regulamentului de înfrumuseţare şi i se cere să nu facă vreo deosebire de persoane.

Din listele întocmite cu prilejul cercetărilor cerute de Vornicie reiese că s-au găsit multe case "tăiate", cu învelişul podului însemnat pentru dărâmare; 11 construcţii erau proptite pentru a nu se prăbuşi. Altele 20 se aflau însemnate pentru tăiere, cu acoperişul spart.⁴⁰ Se argumenta mereu că s-au tăiat numai prăvăliile ce ieşeau în stradă cu streăşina din arcada zidului şi întunecau lumina uliţelor, cunoscându-se că acestea strică nu numai înfrumuseţarea oraşului, dar aduc şi primejdii; se arată că unii dintre proprietari singuri au procedat la desfacerea acareturilor lor după povaţa dată, dar alţii, în schimb, nu au privit aceasta deloc cum era punerea la cale. Numai pentru aceasta, se arată în continuare, s-au însemnat de poliţist prăvăliile cu streăşinile întinse peste lumina uliţei, precum şi cele cu şandramale, care aici le zice "galarii".⁴¹

Poliţiei i se cere, în final, să ducă la îndeplinire tăierea streăşinilor şi a şandramalelor însemnate, făcându-se răspunzătoare de abateri.

Acţiunea de îndreptare a uliţelor principale ale Piteştilor prin care se cerea o retragere a şandramalelor cu patru palme continuă şi în anul următor, cu întreg cortegiul de jalbe către stăpânire. În cele din urmă, Secretariatul statului înştiinţează cârmuirea că, faţă de întâmpinările piteştenilor pentru dărâmarea binalelor adresate Măriei Sale lui Vodă, prin rezoluţia dată se privesc drept bune măsurile luate.⁴²

S-ar părea că negustorii nu voiesc să renunţe cu uşurinţă la tipul binalelor lor de altădată, prevăzute cu galarii (portice), şi nici să se retragă cu casele şi prăvăliile aşa cum cerea regulamentul.⁴³ Printr-o scrisoare către Vornicie, magistratul oraşului Piteşti arată că un negustor, Constantin Morăitu, ce are prăvălie în Uliţa Mare, voieşte a-şi prefăce un "scos" ce iese ca un stânen afară în lumina uliţei, pe

Biserica Sf. Nicolae din Piteşti. Azi dispărută.

Str. Şerban Vodă. Piteşti. Actualmente strada Victoriei.

Str. Şerban Vodă. Piteşti. Actualmente strada Victoriei.

Str. Şerban Vodă. Piteşti. Actualmente strada Victoriei.

Clădiri administrative pe str. Șerban Vodă. Azi, str. Victoriei.

Biserica Sf. Vineri

stâlpi de lemn, deoarece este putrezit, fără însă să vrea să se retragă la linia nouă... O împotrivire asemănătoare este întâmpinată de la negustorul Eftimie Grecul (Nicolau), care pretinde că își desface binala așa cum cer măsurile de aliniere, dar, de fapt, refuză să se retragă cu patru palme față de linia hotărâtă a străzii. Își ridică astfel pe temelie nouă o casă cu parter și etaj. Magistratul orașului oprește lucrarea. Are loc o expertiză din partea Secției ingineresti, condusă de medelnicerul Ioan Mavrodin.⁴⁴ Eftimie Grecu probează cu martori (tot negustori greci) că a ridicat această zidire după însemnele date de magistrat.⁴⁵ Se recunoaște că, de fapt, în acest oraș nu este un arhitect povățuitor, precum nici comisari, iar ulițele sunt multe "șuvoite și nepotrivite".

Față de raportul lui Mavrodin, M. Ghica este nevoit să ceară stingerea conflictului, hotărând ca "numiților" reclamanți din Pitești să li se dea voie să-și termine lucrările așa cum sunt croite.⁴⁷

Ca urmare a acestui conflict, se hotărăște, la 10 iulie 1836, trimiterea unei circulare către toate orașele din Principat, precizându-se magistraților procedeul de urmat în alinierea străzilor, pentru toate construcțiile noi, ca și pentru reparații, urmând a se cere autorizație (bilet înscris, cu pecetea magistratului), care trebuie eliberată în termen de trei zile.⁴⁸

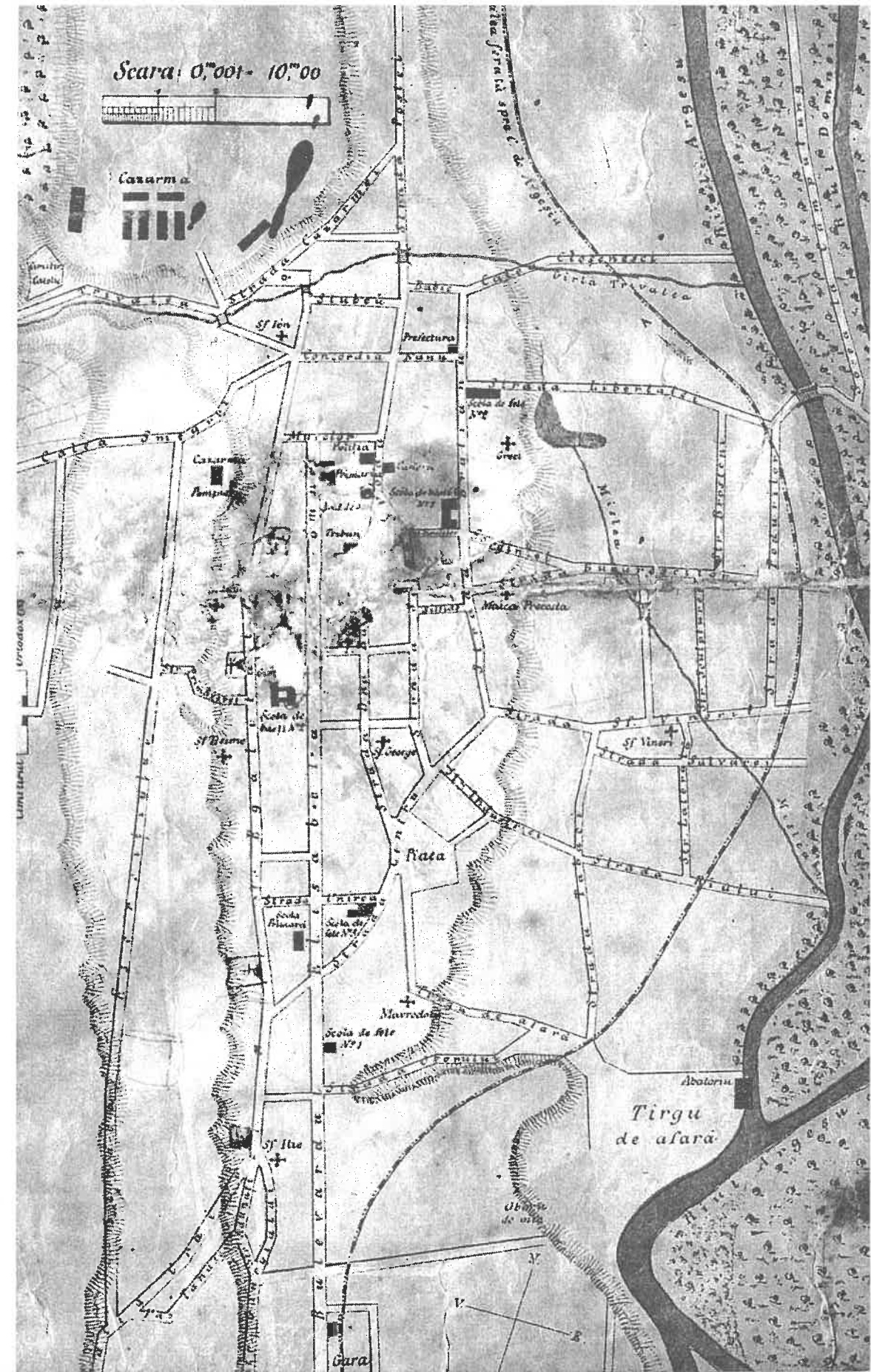
Ca urmare a acestei circulare de reglementare a regimului alinierilor, desfacerea continuă cu hotărâre pentru lărgirea ulițelor orașului Pitești. Se desființează toate acele "scosuri" și pălimarele, care reprezentau o primejdie pentru foc și împiedicau îndreptarea liniei și a caldarâmului.⁴⁹ Jalbele lui Constantin Morăitu și ale lui Hagi Boia pentru zidul din spatele Bisericii Sf. Nicolae sunt respinse, dar abaterile de felul acesta continuă încă pe ici-colo⁵⁰, măsurând răbdarea și stăruința administrației orașului pentru realizarea țelului propus. În anul 1840, magistratul orașului ia chiar inițiativa înființării unei piețe. În acest sens, el se adresează Secției ingineresti, arătând că în centrul acestui oraș se cere o piață destul de mare și frumoasă, potrivit cu dorința cinstitului Departament, atât pentru înfrumusețare, cât și pentru a obștii odihnă și mulțumire.⁵¹

Situații diferite se ivesc de la o stradă la alta. Dacă pentru centrul orașului Pitești se hotărâse o deschidere de șase stânjeni pentru toate ulițele, iată că în mahalaua din dos, în vopseaua de galben, existau străzi cu o deschidere mai mare, unde locuitorii proprietari voiesc a-și face case cu "închisoare" (curte) în uliță, zicând că nu se poate face o uliță mai largă de șase stânjeni. În intervenția sa către Vornicie, magistratul orașului arată că pe această cale se face o "desmărginire" a străzilor care au deja acum o aliniere a lor. Invocându-se articolul 7 din Regulament, propunerea magistratului se cunoaște de bună, cerându-se ca străzile de acest fel să se aștearnă cu piatră și să se prevadă cu trotuare pe margini.⁵² Se cere, tot așa, să se înființeze o piață anume a orașului, în care să se strângă la un loc mulți dintre acei vânzători aflați fără orânduială pe diferite ulițe.⁵³

O știre din anul 1843 arată că Pitești la acea dată avea mai toate ulițele așternute cu piatră, dar numai una singură se luminează noaptea.

Piața Episcopiei. Pitești.
Actualmente Piața Tricolorului.
În fundal, Biserica Domnească Sf. Gheorghe.Vedere generală a Piteștilor.
Fotografie de la Foișorul de foc.

Planul oraşului Piteşti la 1894, după harta
judeţului Argeş executată de M.S. Andreian.

MARELE INCENDIU AL PITEȘTILOR ȘI ELABORAREA UNUI PLAN SISTEMATIC AL ORAȘULUI

Situația orașului Pitești, ordonat prin măsurile de aliniere, de desfacere a porticurilor de lemn și lărgire a străzilor, se modifică însă din nou în urma marelui incendiu izbucnit în seara zilei de 18 august anul 1848, la zece ceasuri europenești.

Focul se întinde de la flacăra unui felinar uitat într-un pod cu fân la hanul lui Manole Dimitriu. Se aprinde grajdul și treptat focul cuprinde "ca dintr-un fulger" întreg centrul târgului. Au ars casele și bisericile din Târgul cel mare, atât din dreapta, cât și din stânga; au ars Ulița din Dos și cea din Râscruci, ulița spre Biserica Maica Precista pe amândouă părțile, ca și Ulița Băii; au ars trei biserici: Sf. Nicolae, Sf. Gheorghe și Maica Precista. Focul s-a întins în continuare la vale, spre Biserica Sf. Ilie și, așa cum arăta administratorul districtului către Vornicie, la ora când raporta evenimentul, "arde cu neîncetare".⁵⁴

Pentru stingerea incendiului sunt chemate în sprijin și satele din împrejurimi, dar nu se poate face nimic. Administratorul procedează la facerea unei catagrafii cu numărul locuitorilor sinistrați și cu binalele pierdute.⁵⁵ Se cere Vorniciei să dispună imediat să vină la Pitești cu marfă negustorii din Ploiești și din orașele din jur.

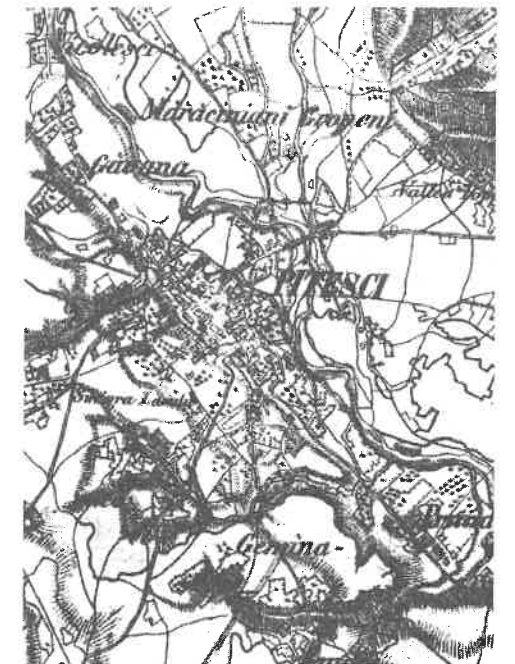
În planul de măsuri înaintat de administrator Guvernului revoluționar se arată că "cerem cu îndrăzneală" următoarele:

- Din pădurile mănăstirilor Cotmeana și Valea, care sunt așa de întinse, să se dea materialul de cherestea trebuitor refacerilor.
- Din satele învecinate să se aducă salahori și meșteri trebuitori pentru ridicarea construcțiilor noi, stabilindu-se ca aceștia să lucreze după prețurile în ființă înaintea nenorocirii ivite, cunoscându-se că acum aceștia deja "cer plată îndoită"⁵⁶, fiindu-le îndestul că li s-a deschis de lucru.

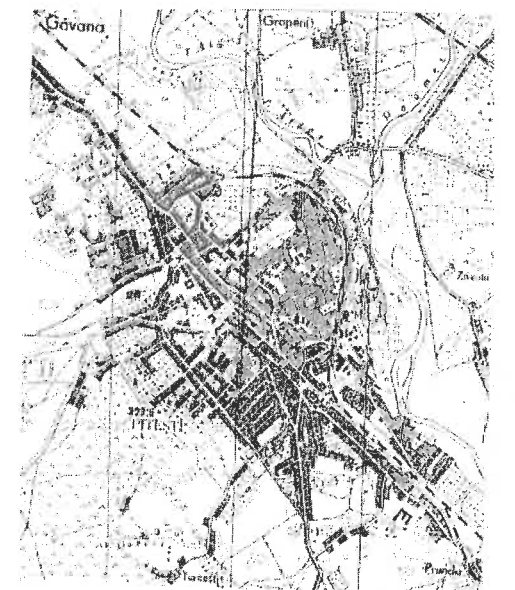
- Materialul, precum varul și cărămida, să rămână în prețurile ce au fost înaintea incendiului, oamenii fiind datori a se ajuta unul pe altul, iar nu a profita de nenorocirea poporului.⁵⁷

Administratorul insistă "să se numească într-adins (un) arșitect al acestei cetăți spre a putea locuitorii ce stau în așteptare a reconstrui ale lor case pe un plan regulat".⁵⁸

Tocmai pentru acest ultim punct, Vornicia se adresează Secției

Planul Piteștilor după incendiul de la 1848.

Piteștiul refăcut după incendiul de la 1848.

Hala de pește. Pitești. Azi dispărută.

Liceul I.C. Brătianu. Pitești

Hotelul Victoria. Pitești.
Actualmente, pe locul său se găsește Hotelul Muntenia.

inginerești, să recomande un arhitect cu bună știință și capabil de a îndeplini însărcinarea care se cere la Pitești, precizându-se totodată și retribuiția lui lunară.⁵⁹ Districtului Argeș i se comunică faptul că s-au luat măsurile convenite în acest sens și peste puține zile va porni acolo un arhitect, să înceapă operațiile însărcinării sale, așa cum se hotărâse prin articolul 1 al onorabilei Orânduie Locotenente Domnești, date prin Decretul nr. 492/1848.⁶⁰

Capul Secției Lucrărilor Publice propune să se trimită la Pitești arhitectul Heft, care "să facă chibzuilele convenite" acolo, fiind acum disponibil. El susține că dl. Heft poate să îndeplinească această lucrare, dar să se orânduiască un alt arhitect cu executarea.⁶¹

Conform prevederilor decretului dat în privința incendiului de la Pitești, prin care se cerea să se orânduiască un anume arhitect pentru acest oraș, ministerul emite o dispoziție, la 7 septembrie, prin care Heft este invitat ca îndată să meargă la Pitești, unde, în înțelegere cu administratorul districtului și cu prezidentul municipalității, să ia în vedere locul incendiat și să dea direcția trebuincioasă "după care să poată oamenii a-și începe clădirile pe un plan regulat", iar după săvârșirea acestei operații să se întoarcă la funcția sa, lăsând acolo planul și instrucțiile trebuincioase, "spre a le putea executa arhitectul ce se va numi acolo pentru mai multă vreme".⁶²

Știm că, la 4 septembrie, administratorul districtului Argeș intervenise din nou, nu cunoaștem pentru a câta oară, arătând că așteaptă "orânduit arșitect să întocmească planul pentru îndreptarea orașului", ca să nu dea "prilej unor oarecare abuzuri a se întinde la reclădirea binalelor fără plan arșitectonicesc".⁶³

Este cunoscut că arhitectul Heft a mers la Pitești și s-ar părea că o primă măsură luată a fost aceea ca nimic să nu se reconstruiască cu caracter definitiv, așteptându-se elaborarea planului dorit. Între timp, Guvernul revoluționar provizoriu cade de la putere și problema întocmirii acestui plan este reluată abia la începutul anului următor.

Încă din luna februarie a anului 1849, noul cârmuitor de Argeș, arătând trebuința ce se cere pentru înfrumusețarea orașului și o mai bună siguranță a proprietarilor ca toate clădirile să se facă după o mai bună arhitectură, solicită un arhitect care să ridice planul pentru așezarea binalelor și o mai mare lărgire a ulițelor și să stăruiască acolo până la toamna viitoare pentru povățuiri...⁶⁴

De această dată este desemnat să meargă la Pitești pentru această lucrare arhitectul Iosif Hartel, de la județul Ilfov⁶⁵; el întocmește un raport cu datele temei asupra măsurilor de urmat, cerând pentru efectuarea ridicărilor dorite 5.000 lei, o sumă pe care magistratul orașului nu o poate plăti...

În urma unui bogat schimb de corespondențe și față de plângerile orașenilor care se văd întârziați cu zidirile lor, "prin înaltă Rezoluție" este însărcinat să ridice acest plan paharnicul Gheorghe Rosetti, inginerul, în termen de 10 zile.

Cu toate motivările aduse de inginerul Gheorghe Rosetti, care solicită trei luni de răgaz pentru realizarea lucrării, hotărârea domnească

rămâne neschimbată. Maiorul Borroczyn înaintează atunci propunerea ca întocmirea planului Piteștilor să-i fie încredințată lui Alecu Orescu, arhitectul orașului Craiova, argumentându-se că acesta este dornic să se afirme; acum i se oferă prilejul de a dovedi stăpânirii a sa capacitate și nu este o altă ocazie mai bună spre a se mulțumi cererea sa decât în acest fel.⁶⁶

Rosetti se hotărăște însă imediat să meargă la Pitești și cere să-i fie puse la dispoziție, printre altele, 70 de prăjini drepte de trei stânjeni lungime pentru momâi și 10 prăjini a 1-2 stânjeni pentru țaruși, precum și 2 oameni cu știința locurilor; tot așa, se mai cer 6-10 lucrători pe fiecare zi cu topoare și târnăcoape pentru purtarea mesei și așezarea prăjinilor, ca și o odaie luminoasă, cu trei scaune și o masă, pentru așezarea planului.⁶⁷

Lucrarea se săvârșește "fără amânare", încheindu-se la 3 octombrie; în raportul său, inginerul Rosetti arată că s-au dat "deslușiri" magistratului la fața locului, prin țaruși și prăjini, cât și printr-o listă în care este descrisă poziția semnelor puse pe suprafața pământului, spre a se începe imediat îndeplinirea proiectului. Pentru alinieri urmează a i se trimite magistratului orașului o copie după originalul planului.⁶⁸ Pe raportul inginerului, așa cum se face cunoscut și printr-o scrisoare, Înălțimea Sa principele caimacan a pus următoarea Rezoluție: "Mulțumim și Departamentului și D-lui Rosetti"...⁶⁹

Față de acest plan al Piteștilor întocmit de inginerul Gheorghe Rosetti, magistratul local întocmește și el un Jurnal cu planul de măsuri de urmat "pentru înfrumusețarea acestui oraș, prin reclădirea părților arse, cu operarea unei arhitecturi într-adins orânduită". Se hotărăște ca binalele ce s-au ridicat cu caracter temporar să se reclădească; clădirile începute fără plan și fără voia magistratului se vor desface și reclădi conform planului; tot ce se construiește de acum încolo se va începe numai cu autorizația înscrisă a magistratului, sub supravegherea directă a arhitectului orașului, numit acum prin persoana lui Iohan Varga. Toate imobilele de pe Ulița Târgului, cele cu două niveluri se vor face conform cu planul ce se va da de către arhitect, fără a se cere plată. Mahalalele arse sunt, în schimb, slobode să reclădească totul după putință și se vor învoi deosebit cu dl. arhitect și cu alții. Dar atât casele de pe Ulița Târgului, cât și cele din mahalale se vor înveli numai cu fier și cu olane, șindrila fiind exclusă cu desăvârșire. Arhitectul va conductora toate reclădirile părților arse, respectându-se alinierea întocmai și neabătut, după inginerescul plan, săvârșit prin poruncă domnească de către un inginer al statului.⁷⁰

Deocamdată, planul întocmit de inginerul Gheorghe Rosetti pentru orașul Pitești rămâne cunoscut de noi numai din reprezentarea dată de harta România Meridională de la 1856. Cunoaștem însă traseul axului principal al acestui oraș după o schiță făcută de pitarul Ion Livadițu, subinginerul, și vizată de Gheorghe Rosetti, întocmită cu prilejul lucrărilor de alimentare cu apă din anul 1853. Tot așa cunoaștem traseul unor străzi din noua zonă centrală după planurile arhitectului Varga, întocmite cu prilejul reconstruirii prăvăliilor Bisericii

Vedere generală asupra Piteștilor, către Primăria orașului.

Gara de Sud. Pitești.

Restaurantul din Pădurea Trivale. Pitești

Restaurantul din Pădurea Trivale. Pitești

Sf. Gheorghe, tot cam de la aceeași dată.

În cadrul acțiunii de înfrumusețare a orașului Pitești se ivesc mereu o seamă de probleme, unele legate de prevederile planului sistematic, care cuprindea o rezolvare imediată îndeosebi a ariei bântuite de pârjol. Se ridică cu precădere probleme legate de respectarea alinierii și a regimului de construcție; excluzându-se cu totul învelitorile incendiabile, se întâmpină o opoziție acerbă din partea acelor care se angajaseră să-și refacă locuințele sau prăvăliile lor, în așteptarea planului ingineresc, numai cu caracter de provizorat, urmând ca după aceea să fie retrase la linie și refăcute potrivit regulii generale. Mulți dintre proprietarii în cauză refuză însă acum să se alinieze, invocând motive de amânare. Acesta este și cazul caselor de lângă binala lui Răducanu Paraschivescu, care se află în stare periculoasă și aduc desfigurare uliței.⁷¹ Unul ca serdarul Ștefan Jianu, cu toate insistențele depuse de magistratul orașului și de Poliția Piteștilor, refuză să-și dărâme cele trei prăvălii ale sale și a le retrage la linie. Pentru acest refuz el trebuie să fie urmărit cu Poliția și tot felul de somații. În cele din urmă se obține ca dărâmarea acestor prăvălii să se facă executiv.⁷²

Printre alte urgențe de rezolvat în orașul Pitești, se cere și închiderea unei ulicioare care se arată vătămătoare, urmând ca terenul ei să fie pus în vânzare.⁷³

În anul 1852 se întocmește o listă cu binalele ruinate, care sunt în pericol de a cădea, amenințând populația. Pentru fiecare obiectiv în parte se precizează partea ce urmează a se demola.⁷⁴ Astfel, lui Dumitrache Zamfirescu i se surpă zidul casei în fața uliței, până în dreptul ferestrei, împreună cu coșul; postelnicului Gămăloiu i se surpă zidul caselor până la grinzi; lui Ioancea Penciu i se dărâmă zidul casei de jur-împrejur până la ferestre; lui Anton Doncea de la Cocu i se dărâmă zidul caselor cu temelie cu tot; casa Bisericii Sf. Gheorghe se dărâmă până la grinzi, întocmai ca și casele lui Hagiulea; zidul casei lui Sandul cavaful se dărâmă până jos, întocmai ca prăvăliile bisericii din Budeasa, aflate lângă chir Matei bărbierul; numai zidul caselor lui Dumitru Nelcovici se surpă până la jumătate. Dar toate cele arătate acum sunt numai o alegere a urgențelor din Lista nr. 1 și înscrierea lor privește măsuri de aliniere imediată.

De fapt, o dată cu jumătatea secolului, acțiunea de înfrumusețare a orașului Pitești intră într-o fază nouă. Planului sistematic al inginerului Gheorghe Rosetti îi continuă alte demersuri pentru refacerea lagunului, crearea unei grădini publice, refacerea cișmelelor, deschiderea de noi ulițe, crearea unei piețe noi etc.

Dintr-o situație de la 1878 rezultă că la acea dată Piteștii aveau o înfățișare definitivată, structura orașului cuprinzând 39 de străzi, o grădină publică, 2 piețe, 9 fântâni publice cu apă de băut, 94 de puțuri, 370 de felinare. Se aflau la acea dată în Pitești 10 biserici ortodoxe, una armeană, una a reformaților, o capelă luterană, o sinagogă și 1661 case locuite, împărțite în cinci categorii.

Se cer la acea dată măsuri pentru continuarea bulevardului,

începând cu strada Teatrului, la deal, până la strada Silfidelor.

Se cere deschiderea unei străzi din Piața Sf. Gheorghe la vale, pe sub coastă, până în strada ce merge în Târgu din Vale, în dreptul lui Neagu Hagi Tilea.

Se face un deviz de către arhitectul orașului pentru destuparea izvorului de pe Valea Stăncii, de unde venea apa pentru 3 fântâni. Există și un proiect pentru aducerea apei în oraș din Râul Argeș.

Se face și observația că apele de precipitație nu au o scurgere regulată pe suprafața orașului și formează lacuri stătătoare.

Este de reținut că la acea dată în Pitești se aflau 10 ingineri, 3 arhitecți, 18 zugravi și vopsitori, 5 grădinari și 26 de lucrători de grădini etc.⁷⁴

Biserica Sf. Nicolae din Pitești, sondaj în urma căruia se descoperă pictura inițială.

Biserica Sf. Nicolae din Pitești, catapeteasma.

Biserica Sf. Nicolae din Pitești, Jilț.

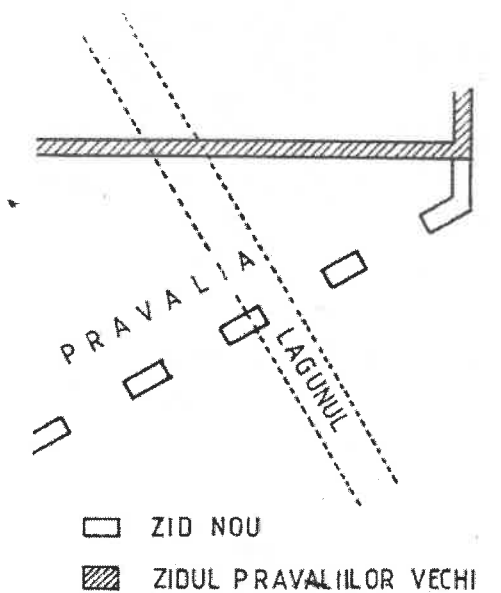
Biserica Sf. Nicolae din Pitești, cu câteva zile înainte de demolare. În stânga, Restaurantul Argeșul.

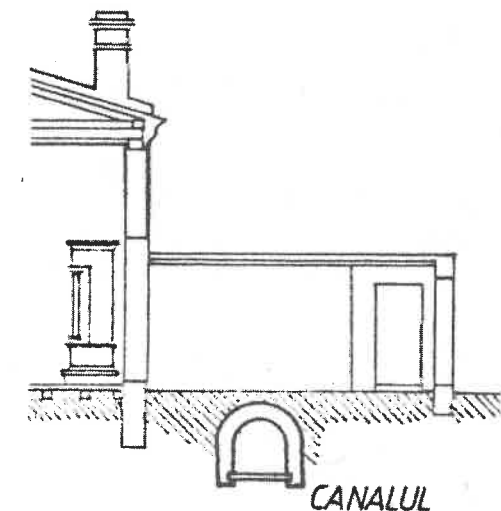
Biserica Sf. Nicolae - pictură în ulei sacrificată prin sondaj de cercetare metodică înainte de demolare, care a dus la descoperirea picturii de mai jos.

Biserica Sf. Nicolae din Pitești - pictură murală în frescă reprezentându-l pe Sf. Pricople, atribuită zugravilor Voicu și Ilie din Pitești.

Detaliu cu traseul lagunului pe sub prăvăliile Bisericii Sf. Gheorghe

Secțiune a lagunului de sub prăvăliile Bisericii Sf. Gheorghe

LAGUNUL PITEȘTILOR

În anul 1850, magistratul Piteștilor se adresează Domniei în privința realizării unui lagun (canal de scurgere). Se arată că acest oraș s-a ridicat din cenușă, după un plan sistematic, întocmit de către un inginer al statului; s-au aliniat ulițele și arhitectul stăruiește încă a da zidurilor o înfățișare modernă; nimic nu lipsește ca să se facă Piteștii ca un oraș european decât acest lagun ce curge prin mijlocul său, care, mai totdeauna revărsându-se, este o pricină de dărâmare a construcțiilor.⁷⁵

Pentru facerea acestui canal se întocmește un proiect care hotărăște ca traseul să treacă pe ulița din dosul târgului până la șanțul cel vechi; lucrarea se adjudecă prin licitație lui chir Panait pietrarul, la suma de 29.000 lei.⁷⁶

Trebuind să se dea și celorlalte ulițe scurgeri, urmează să ia ființă un alt lagun, cu deosebită cheltuială. Se poartă discuții aprinse cu privire la traseul de urmat. Se cere în cele din urmă să nu mai treacă pe dinaintea Bisericii Sf. Gheorghe și să rămână pe unde s-a făcut scursura mai din vechime, numai a nu trece pe sub prăvălii, ci pe alături, prin curtea Bisericii Sf. Gheorghe, și apoi drept în scursura șanțului vechi.⁷⁷ Se cer o serie de modificări de către Secția inginerescă și Comisia lucrărilor publice găsește planul "bine combinat".⁷⁸

Unii dintre orașeni se plâng că nu le convine deloc traseul acestui lagun. Protopopul Constantin Brădeanu arată că la hotelul ce-l are în Ulița Mare, în drept cu Biserica Sf. Nicolae, acest lagun trece pe sub poarta hanului său, prin mijlocul curții, pe sub grajd și iese pe lângă școală, până în Ulița Boierească. Se arată că acest lagun este de lemn și putrezește, totdeauna astupat, aducând piedică atât pentru pasageri cât și pentru căruțe. De un an de zile acest lagun este astupat în Ulița Mare și este de mirare privitorilor că acesta se află chiar înaintea Casei sfatului și Tribunalului.⁷⁹ Protopopul se plânge pe toate căile că lagunul îi aduce vătămare hotelului (hanului) său, cât și grajdurilor, ca și caselor lui Eftimie Nicolau.

Arhitectul orașului și magistratul sunt de părere să se dea direcția acestui lagun pe mijlocul uliței la vale, până în capul târgului, urmând să fie ridicat caldarâmul mai sus, dar proprietarii de acolo nu primesc să curgă apa pe la ei. Se propune să treacă tot pe sub hotel, dar se arată că peste acest lagun trebuie să intre și să iasă tot felul de trăsuri, dobitoace, cai împărătești etc. și se știe că lemnul putrezește, cărămizile cad, iar bolta este la suprafață. Se are în vedere și ulicioara

care leagă Ulița Mare cu Ulița Târgului, pe unde ar putea trece acest lagun, dar o săpătură de 11 palme adâncime la o ulicioară îngustă de numai doi stânjani face imposibilă luarea în discuție a acestei variante.⁸⁰

Potrivit recomandărilor făcute de Petrache Poienaru, canalul se acoperă cu o boltă de zidărie de cărămidă.⁸¹

Știm că pregătirea lucrărilor și obținerea avizelor respective durează până în anii 1852-1853 și abia în anii 1855-1856 se pune în lucrare și cel de-al doilea tronson, după proiectele subinginerului Ion Livaditu. Cu acest prilej se pune în discuție și problema îmbunătățirii străzii Oescului, prin executarea de pavaje și alinierea caselor, conform planului.⁸²

1. *Analele Parlamentare*, I, partea I, 1831, p. 442-447; Arhivele Statului, fond. *Vornicia*, d. 4199/1834, f. 23-24.
2. Arhivele Statului, fond *Vornicia*, d. 7264/1836, f. 2.
3. *Ibid.*, f. 5.
4. *Ibid.*, f. 134, 148.
5. *Ibid.*, f. 150.
6. *Ibid.*, f. 5 și următoarele.
7. *Ibid.*, f. 203, 207, 235.
8. *Ibid.* f., 344, 381 și următoarele.
9. Arhivele statului, fond *Lucrări publice*, d. 59/1852, f. 3-5.
10. *Ibid.*, f. 11.
11. *Ibid.*, f. 8.
12. *Ibid.*, f. 14.
13. *Ibid.*, f. 15.
14. *Ibid.*, f. 19.
15. *Ibid.*, f. 21.
16. *Ibid.*, f. 37.
17. *Ibid.*, f. 16.
18. *Ibid.*, f. 17.
19. *Ibid.*, f. 22.
20. *Ibid.*, f. 24.
21. *Ibid.*, f. 25, verso.
22. *Ibid.*, f. 26.
23. *Ibid.*, f. 28.
24. *Ibid.*, f. 27.
25. *Ibid.*, f. 30.
26. *Ibid.*, f. 70.
27. *Ibid.*, f. 88-91.
28. *Ibid.*, f. 92, 93.
29. *Ibid.*, f. 40.
30. Arhivele Statului, fond *Vornicia*, d. 4199/1834, f. 23-24.
31. *Ibid.*, f. 61 și următoarele.
32. Arhivele Statului, fond *Lucrări publice*, d. 123/1854, f. 73.
33. *Ibid.*, f. 70 și următoarele; *Comunală*, d. 140/1862, f. 1, 6-8, 11.
34. De văzut în legătură cu aceasta, ca lucrare fundamentală, Eugenia Greceanu, "Ansamblul urban medieval Pitești", Muzeul de Istorie al R.S.R., București, 1982.
35. Este deci vorba despre fosta vatră a satului Stăncești de pe moșia Stănceasca, indicată încă din secolul al XVII-lea ca făcând parte din orașul Pitești; cf. N. Stoicescu, "Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească", Craiova, 1967, p. 149, nota 74.
36. "Documente privitoare la economia Țării Românești", 1800-1850, f. 110.
37. De precizat că aici este vorba de un loc tocmai pe moșia Stănceasca.
36. Arhivele Statului, fond *Vornicia*, d. 4199/1834, f. 23-24.
37. Arhivele Statului, fond *Hotărârii Muscel* 24, 25/1854.
38. Arhivele Statului, fond *Vornicia*, d. 7571/1834, f. 78.
39. *Ibid.*, f. 1-3.

40. *Ibid.*, f. 25.
41. *Ibid.*, f. 51.
42. *Ibid.*, f. 57.
43. *Ibid.*, f. 62, 117.
44. *Ibid.*, f. 125.
45. *Ibid.*, f. 125.
46. *Ibid.*, f. 130, 131.
47. *Ibid.*, f. 147.
48. *Ibid.*, f. 151.
49. *Ibid.*, f. 150.
50. *Ibid.*, f. 181, 208, 210.
51. Arhivele Statului, fond *Lucrări publice*, d. 21/1840, f. 1.
52. Arhivele Statului, fond *Vornicia*, d. 7571/1834, f. 202.
53. Arhivele Statului, fond *Lucrări publice*, d. 21/1848, f. 1-8.
54. Arhivele Statului, fond *Rural-Comunală*, d. 28/1848.
55. *Ibid.*, f. 2.
56. *Ibid.*, f. 8.
57. *Ibid.*, f. 11.
58. *Ibid.*, f. 11.
59. *Ibid.*, f. 16.
60. *Ibid.*, f. 15.
61. *Ibid.*, f. 16.
62. *Ibid.*, f. 36.
63. *Ibid.*, f. 37.
64. Arhivele Statului, fond *Lucrări publice*, d. 61/1849, f. 3.
65. *Ibid.*, f. 4-7.
66. *Ibid.*, f. 34.
67. *Ibid.*, f. 37.
68. *Ibid.*, f. 44.
69. *Ibid.*, f. 49.
70. *Ibid.*, f. 54.
71. *Ibid.*, dosar 123/1851, f. 8.
72. *Ibid.*, f. 10 și următoarele, etc.
73. *Ibid.*, f. 3.
74. *Ibid.*, f. 26.
74. Primăria Comunei Urbane Pitești, *Raport detaliat pentru starea comunei pe anul 1878*, Pitești, tipografia Gheorghe Popescu, 1879.
75. Arhivele Statului, fond *Lucrări publice*, d. 29/1850, f. 1-3 și următoarele.
76. *Ibid.*, f. 21.
77. *Ibid.*, f. 21.
78. *Ibid.*, f. 48.
79. *Ibid.*, f. 62.
80. *Ibid.*, f. 65.
81. *Ibid.*, f. 74.
82. *Ibid.*, f. 83 și următoarele.

Grădina publică din Pitești.

DEMERSURI PENTRU ÎNFIINȚAREA GRĂDINII PUBLICE DIN PITEȘTI

Cu prilejul vizitei sale prin județele țării din anul 1850, domnitorul Gheorghe Bibescu trece și prin Pitești, prilej cu care hotărăște să se întocmească pentru acest oraș o grădină publică, pe locul din zăvoiul de peste apa Argeșului. Se orânduiește pentru această acțiune și o comisie, compusă din administratorul județului, paharnicul Drăgoescu, paharnicul Panait Hagiulea și clucerul Nicolae Socolescu, și se cere să înceapă lucrarea pentru înfrumusețarea orașului.¹

O direcție a grădinilor publice exista de mai multă vreme pe lângă Secția inginerescă și se îngrijea, cu arhitectii și cu grădinarii ei, pentru înfrumusețarea orașelor cu parcuri și grădini. Sub direcția lui Meyer și apoi a lui Ulbrich Hofmann se ia inițiativa înființării de grădini publice la Brăila, Craiova, Caracal, Giurgiu, Târgu-Jiu, Râmnicu-Vâlcea etc. Tot așa, avem cunoștință de înființarea în această vreme de grădini pentru Cimitirul Bellu, Palatul Mitropoliei, Alea Kiseleff, Biserica Sf. Gheorghe, toate din București, etc.

Parcuri și grădini se aflau la acea dată și pe lângă multe case boierești și din alte orașe sau pe lângă curțile și conacele de moșie. Să amintim numai de parcurile palatului de la Mogoșoaia, casele lui Solomon de la Ișalnița, la Golești sau Merișani, dacă ne referim doar la câteva dintre cele mai bine știute.

Ca o continuare a modei parcurilor și grădinilor vechilor case boierești și conace de moșie, este adus la începutul secolului al XX-lea arhitectul E. Redont de la Paris spre a face planul parcului pentru conacul Perticary din satul Izvoru.

Din catagrafia de la anul 1838 reiese că stolnicul Constantin

Brătianu din Pitești avea ca angajat al său un grădinar polonez, pe nume Iosif. Tot așa, stolnicul Grigore Drăgoescu din Pitești avea și el un grădinar, țigan, pe nume Radu.²

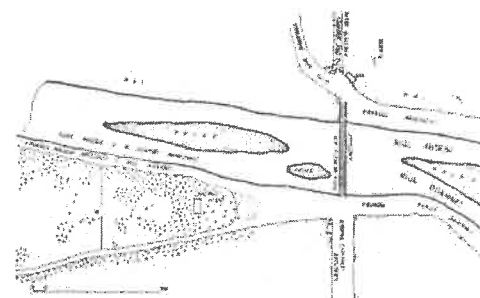
Se dovedește că zăvoiul în discuție pentru înființarea acestei grădini publice a orașului Pitești, aflat la capătul podului, peste apa Argeșului, în județul Muscel, este proprietate particulară și stăruințele comisiei pentru a cumpăra acest teren rămân zadarnice. Serdarul Ștefan Jianu din Caracal, posesorul unei jumătăți din acest zăvoi, face chiar o întâmpinare, arătând Măriei Sale că nu poate să-l înstrăineze, deoarece îl are ca zestre a soției sale...³

Neputând să rezolve această problemă, comisia întocmită cere dezlegare ca, pentru înfrumusețarea orașului Pitești, în locul acestei grădini să se înființeze o piață, cu bani din Casa sfatului orașenesc.⁴ Pentru aceasta se propune a se cumpăra locul de la clucerul Nicolae Socolescu, cu 200 de galbeni, unde să se formeze după un plan arhitectonic această piață, care să se înfrumusețeze cu facerea unei cișmele, cu pardosire de caldarâm și cu pomi împrejur, în măsura în care îngăduie fondurile de care se dispune. Se cere ca această piață, de care orașul are neapărată trebuință, să poarte numele Măriei Sale.⁵ Propunerea aceasta, deși se vede că ar veni să rezolve o problemă care nu a fost cuprinsă în planul ingineresc al orașului, se pare că nu este acceptată, trebuind să se realizeze o grădină publică, așa cum se hotărâse.⁶

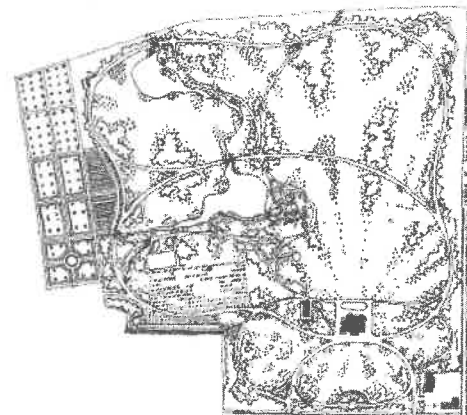
Între timp, Iosif Eitel, spițer venit în țară de 14 ani și împământănit, cumpărător al mai multor proprietăți nemișcătoare, printre care și o grădină cu două heleștee înăuntrul acestui oraș, "foarte bună pentru plimbare și întrebuințată mai totdeauna în particularitate", își arată dorința să o întrebuințeze la "informarea (sic) a unei grădini publice", fiind "foarte enteresantă și prea mult trebuincioasă", "bine informată și mulțumitoare tuturor orașenilor". Pentru îndeplinire, cere Domniei să i se dea "un mic ajutoriu pe persoana sa". Așa cum arată administratorul de Argeș, care este chemat să dea relații în această privință, nu se poate ajunge la nici un acord cu el, spițerul motivând că va trata acest lucru numai la București, fără însă a se mai cunoaște vreun demers în acest sens.⁷

Totul pare să ia o întorsătură favorabilă în cele din urmă, prin donația pe care înțelege să o facă pentru această lucrare Anica Enghel, proprietară în devălmășie pentru acel zăvoi cu serdarul Ștefan Jianu, oferind orașului 5 pogoane din terenul respectiv.⁸ Donația este acceptată imediat și arhitectul orașului primește însărcinarea să întocmească un plan al terenului, așa cum se află el, spre a servi ca temei pentru proiectarea grădinii în discuție.⁹ În luna mai anul 1853, se dispune ca Seminert, inspectorul de grădini publice, să meargă la Pitești împreună cu grădinarul Direcției grădinilor publice pentru trasarea planului de amenajare.¹⁰

Nu știm datorită cărui fapt această deplasare la Pitești se întârzie mereu, iar între timp are loc o nouă vizită în localitate a domnitorului, prilej cu care administratorul districtului este muștrat pentru nerealizarea acestei grădini. Administrația este astfel determinată să procedeze de îndată la împrejmuirea terenului cu un gard de nuiele cu pari despicați și streășină de măracini, în fața prevăzut cu palan de scânduri, angajându-se totodată și un grădinar local pentru aranjarea

Prundul Argeșului, cu locurile donate de Anica Enghel pentru realizarea Grădinii Publice. 1853

Parcul conacului colonelului Perticary de la Izvoru, arhitect peisagist Eduard Redont. Anul 1901

Fațada conacului colonelului Perticary de la Izvoru

Fațada vechiului conac din secolul al XVIII-lea de la Izvoru, transformat în casa administrației

Grădina Publică din Câmpulung. Vedere către intrare.

drumurilor și împărțirea terenului.

Cam aceasta era situația în anul 1856, când administrația locală, făcând o analiză a celor intervenite între timp și ținând seama de faptul că zăvoiul în discuție este greu accesibil pentru orășenii fără trăsură, aflat peste apa Argeșului, trebuind să treacă podul, care și el trebuie să se înlocuiască cu un altul așezat pe un loc mai îndepărtat, întreabă dacă se poate merge mai departe cu amenajările propuse sau se lasă acest loc pe seama magistratului orașului spre a fi închiriat pentru cultura zarzavaturilor. În ceea ce privește crearea unei grădini publice, se optează pentru găsirea unui alt loc, mai aproape de oraș.¹¹

Răspunsul pentru această propunere îi parvine administrației abia în anul 1859, aprobându-se să se găsească un alt loc pentru a sluji de distracție orășenilor, pe care să se facă grădină publică, pentru procurarea lui putându-se, eventual, să se facă un schimb cu terenul donat de Anica Enghel.¹²

La această dată știm că podul peste Argeș se reconstruise deja pe un alt amplasament, iar zăvoiul fusese înecat de revărsările apelor, stricându-se și împrejmuirea și bufetul (hanul) său.

Arhitectul Ulbrich Hofmann, locțiitor de director al Direcției grădinilor publice, face o vizită la Pitești și, împreună cu o comisie locală, stabilește ca loc de amplasare a acestei grădini terenul Schitului Buliga, pe care se aflau acum câțiva ciolpani putrezi de prun. Arhitectul Hofmann întocmește planul și devizul cu costul amenajărilor, pe care îl supune Comisiei tehnice pentru aprobare și perfectarea formalităților de preluare a terenului.¹³

Planul întocmit de arhitectul grădinar este însușit de administrația Argeșului, considerat "destul de înlesnicios și fără mult cost". Se ivesc o serie de greutăți, prin faptul că egumenul acestui schit și Eminența sa episcopul Argeșului nu consimt să cedeze acest teren unui interes obștesc. Pe de altă parte, magistratul nu dispune de fonduri de organizare a grădinii. Se obține asentimentul să fie vândut zăvoiul donat de Anica Enghel pentru procurarea fondurilor și să se facă alte demersuri de dobândire a terenului, pentru aceasta opinându-se că se poate aștepta și legea în curs de pregătire, care, în asemenea situații, îngăduia recurgerea la exproprieri.¹⁴

Așa cum s-au petrecut lucrurile, reiese că așteptările s-au întins peste mai mulți ani, ca în cele din urmă să se stabilească un alt amplasament pentru organizarea acestei grădini. Din datele de arhivă rezultă că amenajarea grădinii începuse abia în anul 1869.¹⁵ La această dată se fac și demersuri pentru preluarea grădinii Schitului Buliga și locul ruinelor caselor Episcopiei Argeșului, pentru ca aici să se ridice un edificiu încăpător pentru toate autoritățile ce au reședința în această comună. Dar, atât pentru regularea grădinii, cât și pentru a se pune în lucrare acest edificiu, se solicită un împrumut de 4.000 de galbeni.

Strada Doamna Balașa din Pitești în timpul demolărilor din anul '60

1. Arhivele Statului, București, fond *Catagrafii*, nr. 46, oraș Pitești.
2. Arhivele Statului, București, fond *Comunale*, d. 4/1850, f. 1 și următoarele. Lucrarea este nominalizată prin înaltul Ofiș nr. 1356 din 9 august 1850, hotărându-se pentru realizarea ei și o danie de 1000 icoșari, urmând ca magistratul orașului să asigure câte 500 lei anual pentru întreținere.
3. *Ibid.*, f. 5.
4. *Ibidem*, f. 18.
5. *Ibidem*, f. 22.
6. *Ibidem*, f. 18 verso.
7. *Ibidem*, f. 22.

8. *Ibidem*, f. 38.
9. *Ibidem*, f. 45.
10. *Ibidem*, f. 61-64.
11. *Ibidem*, f. 76 și 99.
12. *Ibidem*, f. 133.
13. *Ibidem*, f. 137.
14. *Ibidem*, f. 180 și următoarele.
15. *Ibidem*, d. 145/1869, f. 7; d. 43/1870, f. 9.

STAȚII DE POȘTĂ

Un program arhitectural cu totul deosebit prin caracterul său de noutate și exigența măsurilor care se iau pentru realizarea lui la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor îl reprezintă "menzilhaneaoa", așa-zisele menziluri sau stații de poștă. O dată cu reglementările intervenite în funcționarea transporturilor și a serviciilor de poștă, Domnia se îngrijește și de construirea de stații de poștă, cu popasurile și hanurile lor.

Printr-un hrisov domnesc se arată că "manzilhanalele după orânduile locuri (trebuie) să se facă de către ispravnicii județelor într-acesta-și chipu: o ogradă mare de gardu vâștită, și în ogradă grajduri, după măsura cailor; totu în ogradă (o) casă pentru menzilgii, totu în ograd 3-4 case pentru mosafiri ce merg și vin". Într-un pasaj se preciza: "De va fi satu la acel menzilu și căpitănie și menzilhaneaoa să se facă afară din sat aproape, iar nu în satu".¹

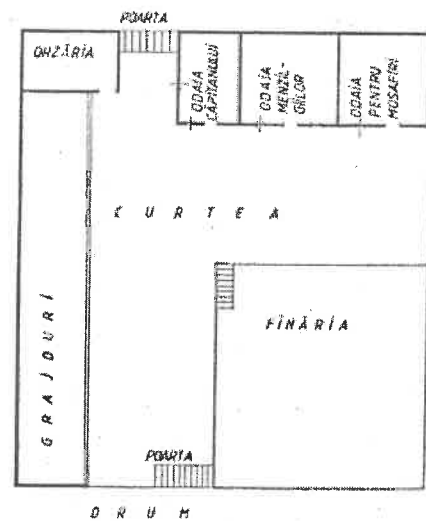
Organizarea unui serviciu de transporturi regulate, cu drumuri sigure și stații de poștă prevăzute cu schimburi de atelaje, cuprindea chiar de pe atunci și zonele Argeșului și Muscelului. Una dintre cursele principale ale vremii pleca din București cu destinația Căineni și Muscel (Câmpulung), trecea prin Bolentinu, Florești, Mărunțiș, Găești, Cărcinov, Pitești, Mănicești, Curtea de Argeș, Sălătruc, Pripoarele, Căineni, Livezeni, Câmpulung și Văleni.²

Pe toate aceste drumuri, pe lângă stațiile de menziluri ființează ateliere de facere a roților și reparare imediată a căruțelor de transport și a caretelor de poștă. Pentru încurajare, rotarii, ca și dârvarii poștelor sunt scutiți de orice podvezi și angarii. Din evidența Vistieriei se arată înscriși în această situație 13 rotari din Argeș și 4 din Muscel.³

Deprinderea confecționării căruțelor și a caretelor devenise în perioada de început a secolului al XIX-lea o adevărată măiestrie, confecționându-se pe scară largă calești de toate felurile, care mai de care mai artistic lucrată și împodobită cu zugrăveli. Pentru împodobirea acestora se constituie în anul 1826 o asociație a zugravilor de calești din București, care se învoiesc a fi tovarăși și a lucra împreună.⁴

Cu privire la căruțele de poștă din acea vreme, din unele înștiințări deducem că erau preferate câteva tipuri bine precizate⁵, și anume:

- căruțe brașovenești și calești făcute pentru nu mai puțin de 6 cai;
- căruțe de greutate mai multă, făcute pentru până la 8 cai

Plan-tip pentru o stație de poștă - 1830

Gărlicul unei cărciumi din Drumul Poștelor.
Gravură de M. Lancelot. 1856

Gărlicul unei locuințe-bordel. Azi, la Muzeul Golești.

trăgători;

- căruțe de curieri, de formă deosebită, probabil anume concepute pentru viteze sporite, mult mai ușoare și deosebit de rezistente.

Diferite persoane, pentru gustul lor, își îngăduie însă să comande calești făcute la Viena.⁶

În timpul războiului ruso-turc din anii 1828-1829, transporturile Țării Românești funcționează perfect, toate drumurile și toate podurile fiind întreținute pe seama contribuției locale. Pentru cerințele războiului, se știe că în Argeș, ca de altfel și în celelalte județe, se făceau care și căruțe pentru trebuința polcurilor. În anul 1829 se cere să se facă și căruțe de poștă, care trebuie să fie ușoare, bune pentru "comunicația ostășimii".⁷

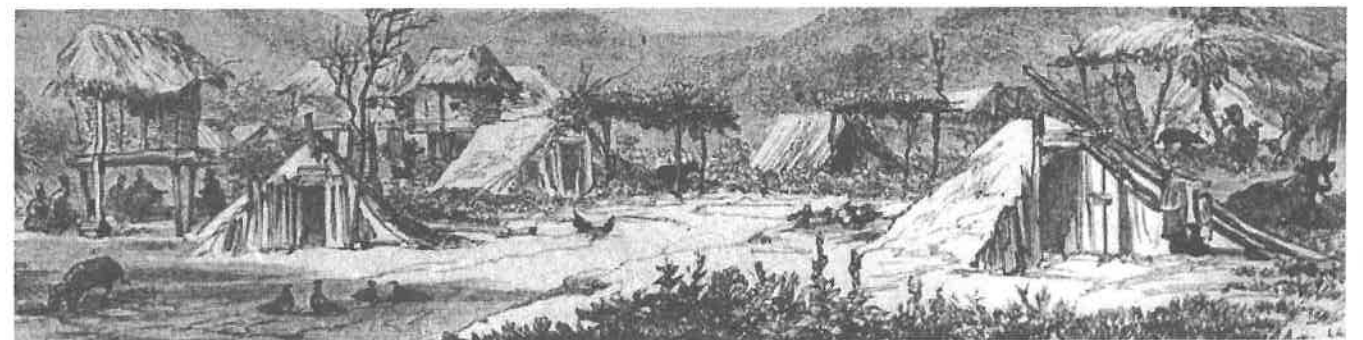
Se recunoaște că multe dintre căruțele poștelor noastre au fost trimise peste Dunăre și în Moldova sau arse de cătane, astfel încât stațiile sunt în neajungere de căruțe de poștă. Se impune Argeșului, așa cum se impune și altor ocârmuiri, să pregătească 200 de asemenea căruțe și să-i încredințeze pe meșterii căruțași că acestea se vor plăti fiecare cu câte 8 taleri. Se precizează însă ca acestea să fie căruțe mici, de poștă, bine lucrate, din lemn sănătos, cu căpățâni bune și spițele prinse în căpățâni cu cuie, după forma ce se va arăta de epistatul poștelor; totul trebuie săvârșit în soroc de cel mult 15 zile. Se stabilește ca acestea să fie predate la Poșta Găeștilor, de unde meșterii să-și primească și plata, întrucât sunt așteptate pentru grabnicele olace.⁸

Printr-o revenire din aprilie 1829, se dispune să fie siliți prin mumbașiri (funcționari) toți meșterii din județ să confecționeze căruțele cerute.⁹ Ele s-au predat întocmai cum se stabilise de Vistierie, pe seama stațiilor de poștă, plătindu-se de către epistatul drumurilor.¹⁰

Tradiția meșterilor căruțași în Argeș ne-o arată și Catagrafia de la 1838, care consemnează, ca un exemplu, existența în număr mare a rotarilor, care în sate ca Gura Bascovului se ridică la 32.¹¹

Pentru modul cum trebuia făcute "stanțiile" de poștă, știm că Divanul săvârșitor difuzează în 1830 un plan ispravnicatelor celor 18 județe și mumbașirilor (meșterilor executanți), cerându-se ca după acesta, pe cât va fi cu putință, să se facă și meremetul stațiilor existente.¹²

Sat țigănesc.
Gravură de Lancelot. 1856

Planul respectiv, păstrat la temeiul corespondenței, reproduce într-o formă ceva mai dezvoltată tipurile anterioare de menziliuri, a căror înfățișare sumară o cunoaștem, ca plan, din reprezentările cartografice din perioada de început a secolului. El se înscrie într-o formă apropiată de pătrat, cu câte o intrare aflată pe două din laturile opuse, având în interior o curte spațioasă. Alăturat porții se află "orzăria", iar în prelungirea ei, pe toată latura curții, se întind grajdurile. Alăturat intrării, opus orzăriei, se află corpul de clădiri cu "odaia căpitanului", "odaia menzilgiilor" și "odaia mosafirilor". Alăturat celeilalte intrări, opus grajdurilor, se află "fânăria", și ea cu o intrare a ei din interiorul curții.

Schița în discuție, trasată în creion, redă convențional planul și desfășurarea în elevație a construcțiilor, cu intrările și ferestrele respective.

Din studiul materialelor documentare reiese că intervenția de refacere a stațiilor vechi și construire a altora noi este, de fapt, reluarea unui demers mai vechi, care nu-și găsisse o rezolvare completă până aici, fapt pentru care se orânduiește și un "cinovnic mumbașir" pentru urmărire. Se arată "că s-au socotit de trebuință ca toate poștile cu nămestiile (clădirile) lor să fie închipuite (proiectate) să se clădească întocmai" după "forma planului". Se cerea ca acestea "să fie mai temeinice" și urmează a se orândui ofițeri care să controleze lucrul din stație în stație.¹³

Din listele de materiale cerute pentru unele refaceri sau pentru unele lucrări noi ne dăm seama nu numai de sistemul constructiv folosit, ci și de dimensiunile și înfățișarea pe care o deținea un asemenea ansamblu, recunoscându-se unele trăsături de asemănare cu multe dintre anexele gospodărești obișnuite, ca și cu magaziele de rezervă.¹⁴

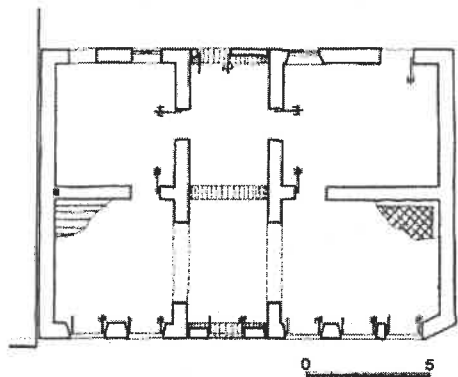
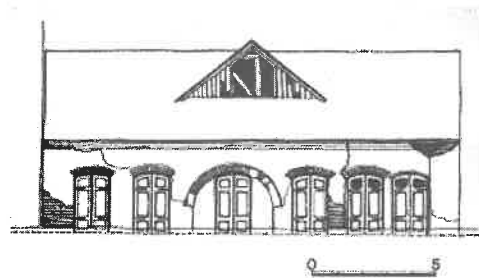
Grajdul se arată a fi construit din pari obli groși ca piciorul, martaci asemănători, furci groase ca putineiu, urși de câte 3 stâneni lungime, cosorobi, podini, nuiete de împletitură, șovar pentru învelitoare, pentru fiecare specificându-se exact esența, cantitatea și dimensiunile.

Din alte însemnări rezultă că odăile pentru căpitan și pentru surugii se construiau din pereți de împletitură de nuiete pe montanți fixați între tâlpi și cosorobi, cu podini, cu sobe de cărămidă, acoperite cu șovar.

Orzăria se dovedește că era alcătuită asemănător unui pătul, pe furci de stejar, peste care se așezau apoi o serie de tălpoaie, în care se fixa în rosturi scobite câte un țarc de uluci spoit pe dinafară; urma obișnuita coroană de cosorobi și căpriori care susțineau învelitoarea prevăzută cu o streășină largă.

La unele stații, pentru surugii se prevedea executarea de bordeie, dându-se, de asemenea, indicații de realizare a lor, cu liste de materiale.¹⁵ De o atenție deosebită se bucura casa cu 3 "odăi de mosafiri cu calabalăcul lor", construcție realizată tot cu pereți din împletitură de nuiete, tencuiți, prevăzută cu prispă în față și cu sobe de cărămidă cu "ogiacuri".

Reiese că pe lângă aceste stații mai existau câte o șatră de furci, unde se adăposteau căruțele, ca și un coșar pentru lucrul rotăriei pe vreme de iarnă. În funcție de importanța stației, pe lângă aceasta,

Han piteștean în Târgul din Vale, transformat în prăvălii după tăierea curții de către rambleul de cale ferată.
Arh. Al. Mușescu

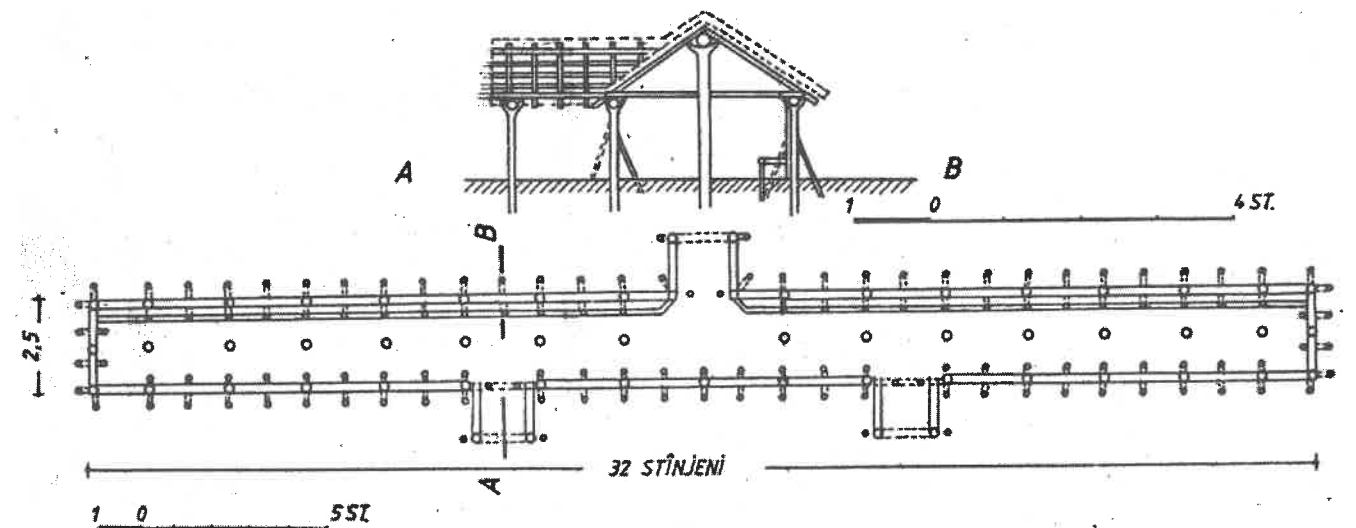

Cealrul poștei din Câmpulung, pe malul stâng al Râului Târgului, vizavi de Mănăstirea Negru-Vodă.

în unele locuri se afla și câte o cârciumă sau chiar și un han.

Din cele arătate rezultă aplicarea cu consecvență a unui principiu care prevedea realizarea dotărilor din teritoriu după proiecte-tip, avizându-se pentru fiecare obiectiv în parte listele de materiale, cu modul de execuție și termenele de dare în folosință. Din extrasele de materiale care însoțesc dispozițiile și schițele de execuție interesează în chip deosebit terminologia dată pentru unele elemente, ca urși, martaci, samar, căprior, ca și comparațiile făcute pentru alegerea, modul de fasonare și stabilire a materialului, arătate în grosime "ca osia", "ca putineiu", "ca donița", "ca picioru".¹⁶

Reținem totodată faptul că sistemul constructiv descris al acestor stații reproduce, de fapt, în multe privințe sistemul constructiv al gospodăriilor sătești ale vremii.

Grajdul stației de poștă de la Padina, proiect de refacere la 1855. Arh. Mihail Cuzachi

1. V.A., Urechea, "Istoria Românilor de la 1774-1786", p. 104/220-105/221.
2. "Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800-1850", p. 100.
3. Ibid., p. 103.
4. Ibid., p. 378.
5. Arhivele Statului, fond Administrative vechi, d. 3737/1829, f. 89.
6. "Documente privitoare la economia Țării Românești", p. 398.
7. Arhivele Statului, Administrative vechi, d. 3838/1829, f. 5.
8. Ibid., d. 3833/1829, f. 8.

9. Ibid., d. 3733/1829, f. 10.
10. Ibid., d. 3737/1829, f. 49.
11. Ibid., f. 89.
12. Arhivele Statului, Vornicia, d. 136/1830, P.I., f. 454, cu inserarea de pe verso.
13. Ibid., f. 452-453.
14. Ibid., f. 453.
15. Pentru un bordei se cereau 2 furci de 14 palme lungime, o cumpănă de 30 palme, 60 martaci, 4 scânduri de uși de câte 12 palme lungime, 2 stâlpi de câte 12 palme lungime și de câte o șchioapă pe toate laturile, cu pragurile lor. Se cerea totdeauna să se facă o groapă de isnoavă (din nou).
16. De văzut în legătură cu aceasta întregul dosar Vornicia nr. 136 / 1830, cu listele de materiale și întreaga corespondență purtată.

CASE DE SFAT

Știm că încă din anul 1834 s-au trimis cârmuitorilor "formulare" cu planuri și instrucțiuni pentru construirea Casei sfatului sătesc, cu o încăpere pentru sfat și una pentru păzitor. Județul Argeș primește de la Vornicia 221 "formulări" pentru chipul cu care urmează a se clădi de locuitorii "fieșcărui sat" casele de adunare.¹

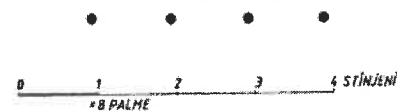
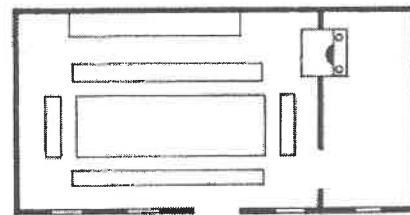
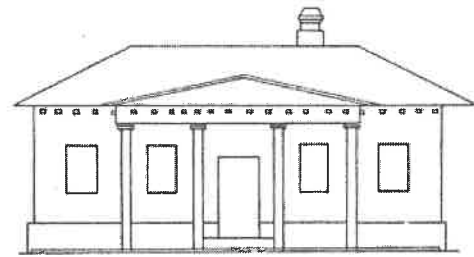
Edificiul era conceput sub forma unei clădiri ridicate cu o treaptă de la nivelul solului, având în față un portic pe trei travee, cu fronton.² Ca mobilier, pentru încăperea destinată adunărilor era prevăzută o masă, două lavițe de 19 palme, două lavițe de 6 palme și un dulap.

S-ar părea că nu toate satele și-au putut ridica deodată aceste case de sfat; din motive oarecum cunoscute, realizarea lor este deocamdată amânată. Abia la începutul anului 1837 se poruncește înființarea în grabă a caselor de adunare, dându-se ca termen de desăvârșire o lună.³ Din unele evidențe ulterioare avem cunoștință că toate aceste case s-au ridicat așa cum se hotărâse.

Către sfârșitul celui de-al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea, cârmuirea de Muscel înștiințează Departamentul din Năuntru de starea în care se află casele de sfat, a căror săvârșire, din diferite motive, nu fusese dusă până la capăt și că lipsa unui local "casă de sfat" se resimte, de fapt, în felul cum sunt păstrate "hârtiile". Se arată că unele case de sfat nefiind săvârșite, ci numai în stare de început, sunt amenințate a se dărăpăna din zi în zi. Se propune instituirea unei anume ordini de păstrare a hârtiilor, prin facerea de dulapuri, de ținere a lor de către pârclabi și logofeți pe la casele lor sau pe la biserici; se cere o hotărâre în această privință, întrucât casele de sfat nesăvârșite se prăpădesc cu totul. Răspunsul nu întârzie să apară, învinovățindu-se de această situație însăși ocârmuirea și plasa respectivă. Se cere să fie săvârșite toate aceste case și în toate satele să se dea curs regulilor de păstrare cu îngrijire a hârtiilor.⁴

Ocârmuirea revine cu o nouă intervenție, arătând că, pentru a se putea obliga locuitorii cu punerea la punct a acestor case de sfat, este nevoie de un "ordin nou", cele mai multe case vechi având nevoie de lucrări însemnate de reparații, unele fiind deja dărăpănate cu totul.⁵

Ca răspuns față de această întâmpinare se cere cârmuirii a se lua în studiu numai acele obiective care privesc lucrări restrânse de dare în folosință imediată a caselor începute și neterminate; pentru acele case de sfat neîncepute sau care reclamă lucrări importante de terminare a lor, se cere ca acestea să rămână așa cum se află până

Proiect-tip de "Casă de sfat" la 1834.

la un nou ordin.⁶

Modul cum sunt administrate aceste case de sfat, adesea folosite cu altă destinație, lasă totuși adesea de dorit. La Valea Româneștilor, de pildă, casa sfatului este dată preotului, ca locuință, fapt pentru care se cere dojenirea ocârmuitorului respectiv.⁷

Convinși de importanța diferitelor dotări sătești, de facerea străjii, a drumurilor, a caselor de școală și de sfat etc., sătenii cer ca toți locuitorii să participe la realizarea lor, deoarece între aceștia se află, dintr-un motiv sau altul, foarte mulți scutiți, deși cu toții beneficiază în mod egal de aceste binefaceri destinate întregii obști.⁸

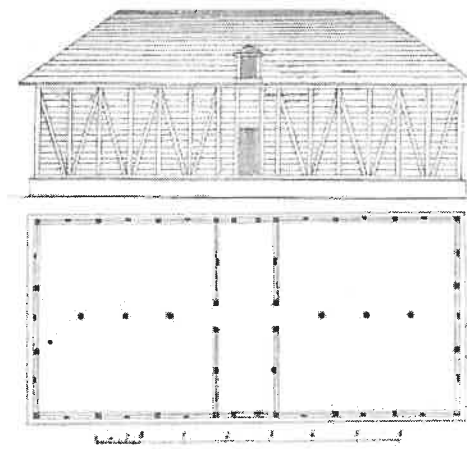
Foarte probabil că în urma acestor demersuri interesul față de casele de sfat s-a schimbat mult. Este de crezut că în mod voit se ceruse o trecere pe planul al doilea a lucrărilor de refacere radicală a caselor, cu volum sporit de lucrări, întrucât de la centru se întrevedea necesitatea contopirii sau a regrupării unor așezări, a acelor care cuprindeau un număr restrâns de locuitori sau se aflau într-o poziție mai puțin avantajoasă, trebuind poate cândva chiar să se strămute.

O dată cu regrupările de sate operate în perioada anilor 1840-1845, se constată că unele dotări sătești din așezările cline (contopite) devin disponibile. Cârmuirea intervine ca unele dintre casele de acest fel, ca și magaziiile de rezervă devenite de prisos, rămase libere cu acest prilej, să fie vândute.⁹

În anul 1843, față de o poruncă a Departamentului din Năuntru se prezintă lista caselor de sfat din acest județ. În plasa Dâmboviței se arată că, din 20 de sate, 18 au case de sfat. Satele Coșești și Cetățenii din Vale nu au casă de sfat, pentru că ambele sunt cline (unite) cu altele care au deja asemenea case. În plasa Nucșoara toate satele, în număr de 11, au case. Pe total județ, 96 de sate au case de sfat, iar 26 nu, mai toate motivat de faptul că fie că sunt cline cu altele, fie că acele case pe care le au sunt folosite ca școli sau aflate în curs de amenajare.

Pentru satele Copăceni, Cotenești și Valea Mare se arată că, din pricina putrezirii lemnului, aceste case au căzut; cele din Secăturile și Micești sunt foarte dărăpănate. La Mărăcineni și Furnicoși aceste case sunt săvârșite, dar se folosesc în chip de local de școală.¹⁰

În anul 1845, cârmuirea de Muscel ia o inițiativă mai largă de reparare și întreținere a caselor sătești de adunare, cerând pentru fiecare obiectiv în parte dezlegările cuvenite. Pentru casa din Lianu se arată că, fiind acoperită cu scânduri de fag care au putrezit, apa pătrunde înăuntru "de nu se poate scuti omul"; casa din Runceasa s-a surpat la o vijelie. Subocârmuirea plășii Dâmboviței sesizează că unele dintre aceste case nu au fost de la bun început terminate, ca cele din Micloșani, Copăceni, Râncioasa și Mesteacănul, astfel încât la unele le-au putrezit tălpile și au căzut. Se opinează ca cele aflate în satele contopite, devenite fără trebuință, să fie vândute.¹¹ Despre casa de sfat din Albești, care se știe că nu a fost terminată din anul 1834, se arată că a căzut la o furtună. Se dispune ca materialul din ea să fie strâns și depus spre păstrare.¹²

Un proiect de magazie de rezervă.

Pătul inspirat din sistemul constructiv al magaziiilor de rezervă.

În cele din urmă se consimte să se procedeze la efectuarea lucrărilor de reparații și de zidire a caselor ce trebuie făcute din nou.¹³ Pentru fiecare lucrare în parte se întocmesc liste de materiale trebuitoare, liste care trebuie aprobate de Departamentul din Năuntru. Măsura aceasta este stârnită de interesul mai larg ce-l reprezenta acțiunea de reorganizare a cancelariilor sătești, în anii 1851-1852.¹⁴

Județul Argeș prezintă și el o listă cu "știința de casele se sfat, cele clădite cu desăvârșire și cele nesăvârșite". În plasa Pitești, 24 de sate sunt cu casele săvârșite și 14 cu cele nesăvârșite (Moșoaia, Valea Părului, Gălășești, Merișani, Cerbu, Drăganu, Bascovele, Bascov, Valea Rea, Gura Bascovului, Hintești). În plasa Argeșului, casele de sfat se află săvârșite la toate satele. În plasa Gălășești, 23 de sate au casele săvârșite și 10 nesăvârșite. În plasa Oltului, 24 sunt săvârșite și 7 nesăvârșite etc. Pe întreg județul se arată 150 de sate cu case de sfat și 39 ca locuri unde trebuie realizate asemenea case.¹⁵

Legat de măsura de organizare a cancelariilor sătești din anul 1851, se cere ocârmuitorilor să se prezinte acum o listă cu reparațiile ce urmează a se face caselor de sfat.

Chiar dacă pentru moment problema construirii caselor de sfat pare definitiv rezolvată, continuă totuși ca unele sate strămutate pe vetre noi să se regrupeze sau să se ordoneze astfel încât să dobândească un centru civic al lor, în jurul casei de sfat, al școlii, al bisericii, magaziilor de rezervă sau caselor și conacelor de moșie, cu cârciumile și hanurile lor. Se cerea, deci, în multe situații ca aceste case de sfat aflate lăaturalnic să fie refăcute în centrul așezărilor.

Pe de altă parte, ca pretutindeni, foarte multe case de sfat erau întrebuițate în același timp și ca localuri de școală, a căror funcțiune o excludea pe aceea de casă de sfat și de local pentru păstrarea arhivei. Dacă toate aceste funcțiuni trebuia incluse totuși în același imobil, se impunea imediat o schimbare de program. O hotărâre în acest sens era legată însă de definitivarea fizionomiei așezărilor sătești, un fapt și el legat, la rândul său, de cele ce avea să se hotărască prin mult așteptata reformă agrară întrevăzută a se întruchipa prin Legea rurală de la 1864.

Reforma agrară de la 1864, cu întreg ansamblul de măsuri care o preced în cel de-al șaselea deceniu, recomandă, totuși, așezărilor nou-orânduite, ca o rezolvare imediată, să-și însușească tipul de "primărie" și "școală" după o formă de plan, aceiași adoptată mai peste tot, un tip de construcție care știm că a funcționat cu acest rol în multe așezări până către zilele noastre.

Se știe că în 1866 Ministerul Agriculturii și Lucrărilor Publice, față de însărcinările primite, prezintă un plan-tip pentru construcția celor comunale, întocmit de arhitectul Simon. Se precizează că acest proiect poate fi aplicat, deoarece a fost examinat și aprobat de Consiliul tehnic.¹⁶ Nu cunoaștem încă originalul acestui proiect și dacă acesta prevedea numai construcția unei case de adunare sau cuprindea și școala satească.¹⁷ Comuna Rucăr, de pildă, la acea dată trebuia să-și reclădească localul de școală și cancelaria satească după un temei

anterior, expirat în anul 1863.¹⁸ Comuna Schitu Golești, ordonată la acea dată pe o vatră așezată pe linia principală, ia și ea inițiativa construirii din nou a "strejei" și a cancelariei, casa veche rămânând netrebuincioasă și pe care obștea satească voiește a o vinde la licitație.¹⁹

Din devizele tehnice ale vremii, trimise spre aprobare Departamentului din Năuntru, cunoaștem și listele de materiale necesare realizării acestor obiective, liste din care ne dăm, de fapt, seama și de sistemul constructiv ales, după posibilitățile zonei. Astfel, sunt specificate furci, tălpi, pari, cosoroabe, grinzi, stâlpi, căpriori, blăni, tinichele (scânduri scurte de trebuință obișnuită), lați, nuiiele, șindrilă, specificându-se pentru fiecare în parte esența respectivă.²⁰

Întrucât se comit abuzuri adesea în procurarea materialelor necesare construcției caselor de sfat, se interzice cu desăvârșire tăierea de lemne din pădurile statului fără autorizație specială.²¹ Sub dispoziția Domnitorului Alexandru Cuza se autorizează în cele din urmă acordarea de lemne din pădurile statului pentru o asemenea construcție comunală o singură dată.²²

1. Cf. Petre Simionescu, "Monografia satului Păroși, jud. Olt", manuscris.
2. Arhivele Statului, fond Vornicia, d. 6689/1833, f. 117, 118.
3. Petre Simionescu, op. cit.
4. Arhivele Statului, fond Vornicia, d. 3309/1839, f. 160, 161.
5. Ibid., f. 184.
6. Ibid., f. 186.
7. Ibid., f. 339.
8. Ibid., f. 152, 153.
9. Arhivele Statului, fond Vornicia, d. 1381/1843, I, f. 149.
10. Ibid., f. 145-147.
11. Ibid., f. 157, 163, 192.

12. Ibid., f. 194.
13. Ibid., f. 213-242, 291, 306.
14. Arhivele Statului, fond Comunale, d. 64/1852, f. 60.
15. Arhivele Statului, fond Vornicia, d. 1381/ 843, f. 100-103.
16. Arhivele Statului, fond Rural-Comunale, d. 324/1866, f. 222.
17. Ibid., f. 203-206.
18. Ibid., f. 54.
19. Ibid., f. 100.
20. Ibid., f. 49.
21. Ibid., f. 41, 42.
22. Ibid., f. 110.

TAHTURILE SUBOCÂRMUIRILOR

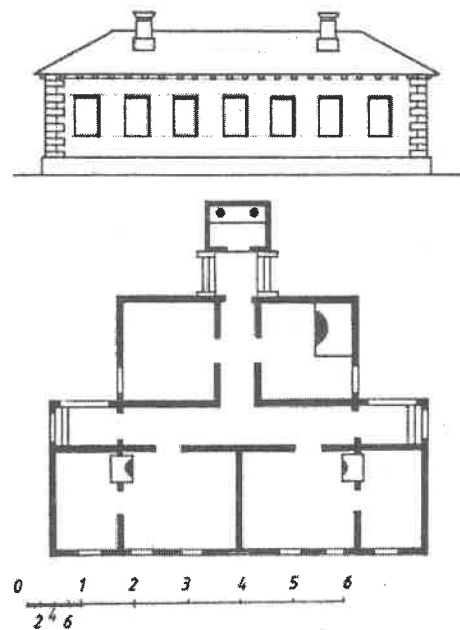
Asemănător caselor de sfat, încă din anul 1833 se pusese problema și a ridicării localurilor de subocârmui, în acest scop întocmindu-se și un proiect-tip.¹ Planul înfățișa o clădire adunată, desfășurată în jurul a două culoare dispuse în formă de "T". Clădirea avea rostul să asigure un local pentru cancelaria subocârmuirii, cu arhiva ei și locuința subocârmuitorului, cu o încăpere de cămară și cuhnie. Planul respectiv pare destul de complicat și nu știm în ce măsură a fost aplicat. S-au putea crede că nu toate subocârmuirile au putut să-și însușească acest tip de construcție, întrucât adesea constatăm să acestea ocupă cu sediile lor chiar casa de sfat a așezării unde se află.

Putem crede că, la un moment dat, proiectul în discuție a fost considerat depășit în raport cu rolul acestei instituții cu funcțiuni atât de complexe în administrarea teritoriului, întrucât la începutul anului 1845 vedem că se cere elaborarea unui nou proiect pentru un local de subprefectură. De această dată avem cunoștință de faptul că ridicarea localului acestei instituții trebuia să cadă în sarcina proprietarului moșiei pe care își avea sediul subocârmuirea.

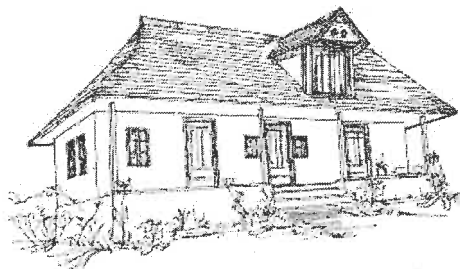
Acest lucru iese și mai bine în evidență după legislația agrară din anul 1851, prin care i se recunoaște proprietarului dreptul de stăpânitor absolut al pământului și el trebuie să se bucure de sprijinul autorității pentru înfrângerea oricărei împotriviri.

Știm că, la cererea unor proprietari, Secția inginerescă este chemată să alcătuiască un plan, cu devizul respectiv, de chipul clădirii încăperilor tahturilor subocârmuitorilor ce trebuie să ia ființă acolo unde s-a hotărât a se statonici rezidențele acestor instituții.² Prin tema dată, se cereau următoarele piese:

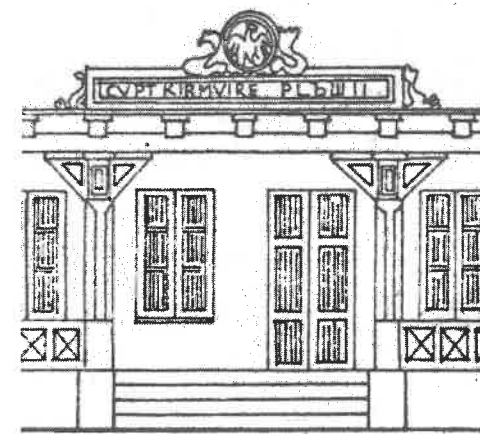
- un apartament cu cinci odăi, din care una să fie cancelarie, alta presudvie, două pentru locuința subocârmuitorului și o alta pentru ajutor;
- apartament cu două despărțiri, una pentru arest și alta pentru dorobanți;
- o cuhnie cu două despărțiri;
- o magazie cu două despărțiri și un bordei, toate pentru ținerea proviziilor;
- un grajd pentru 20 de cai din serviciul subocârmuitorului și al dorobanților, făcut din nuiile;

Proiect-tip pentru un local de subprefectură. 1833

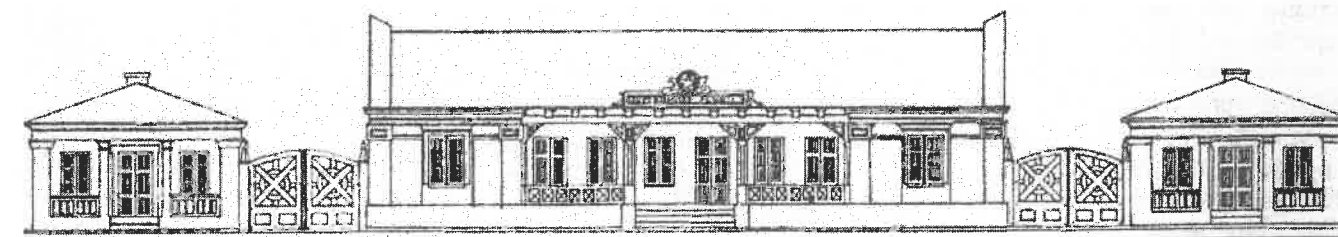

Local de primărie din drumul Rucărului, cu rezervă de fân pentru poștă, existent și azi.

Detaliu din corpul central al localului de subocârmuire de plasă. Arh. Iacob Melichi

Proiect-tip pentru un local de subocârmuire de plasă. 1845. Arh. Iacob Melichi

1. Arhivele Statului, fond Vornicia, d. 6689/1833, f.6.
2. Arhivele Statului, fond Lucrări publice, d. 67/1845, f. 1.
3. Ibid., de văzut pentru aceasta întregul dosar.
4. Arhivele Statului, fond Lucrări publice, d. 13/1842, f. 10.
5. "Le Tour du Monde", XVII, Paris - 1868, p. 352.

- o curte cu gard;
- o fânărie cu curte de gard.

Se cerea alcătuirea unui plan pe acest temei, cu lista de materiale și deslușirile pentru felul și calitatea materialului.

Tema este dată arhitectului Iacob Melichi, care întocmește proiectul respectiv, avizat de Secția inginerescă și trimis departamentului.³

Proiectul respectiv dezvoltă o soluție simetrică, cuprinzând două corpuri extinse în adâncime, situate de o parte și de alta a unui element central, dominant. Este vorba de corpuri de clădiri cu un singur nivel, fiecare cu portic către stradă, totul tratat într-o arhitectură clasicizantă, subliniată de o bogată profilatură a cornișei, pilaștri, șambrane de ferestre etc.

Știm că în această perioadă subocârmuirile de Argeș și Muscel își aveau sedii în următoarele localități:

1. Plasa Piteștilor, la satul Drăganu, Gălășești - la Furduiești, Oltului - Stoiceni, Topologul - Cepari, Argeș - Curtea de Argeș, Plaiul Loviștei - Jiblea.
2. Plaiul Nucșoara - la Câmpulung, Plaiul Dâmbovița - Stoenesti, plasa Argeșului - Hârtiești, Râurilor - Purcăreni, Podgoria - Ștefănești.⁴

Nu știm însă în ce măsură acest tipuri de plan s-au aplicat undeva în unele dintre aceste localități. Știm numai că la 1868 tahtul subocârmuirii de la Cepari se afla într-un imobil dintre cele mai modeste. Lancelot, care ni-l reprezintă într-o gravură, îl denumește pretențios: "Salle de pas perdu".⁵

Reținem din această temă amploarea programului în discuție, cu funcții atât de compexe, și putem să înțelegem de ce erau interesați în realizarea lui tocmai proprietarii marilor moșii. De asemenea, putem să înțelegem rolul pe care trebuia să-l îndeplinească aceste subocârmuii în perioada regulamentară și postregulamentară, îndeosebi în acțiunea de aliniere a satelor și a strămutării sătenilor.

ȘCOLI

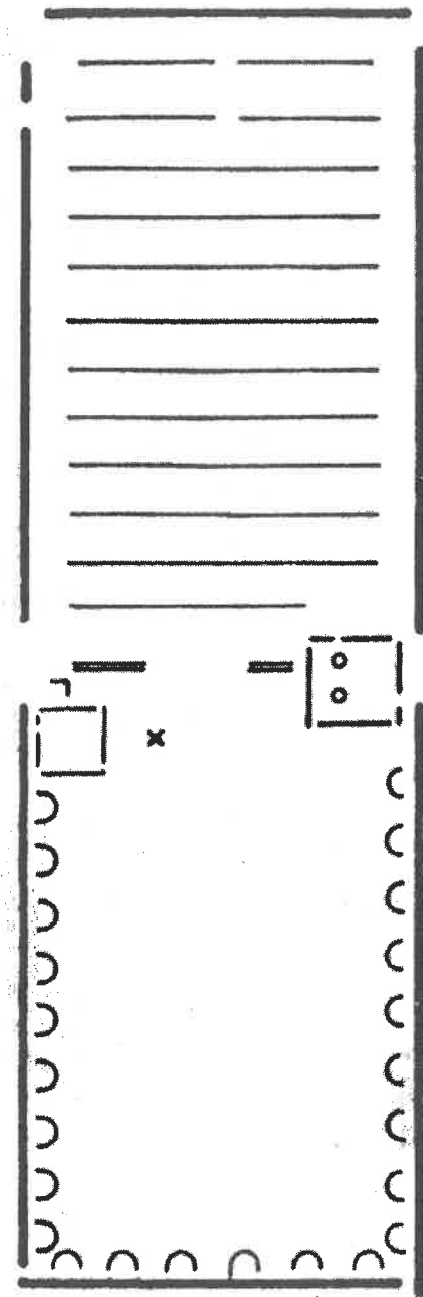
Chiar de la începutul perioadei regulamentare, printre altele, se pune și problema reorganizării învățământului, prevăzându-se înființarea de școli sătești. Prin lucrările "Obişnuitei obşteşti adunări din anul 1832", se dă planul-tip al unei săli de clasă, indicându-se modul cum se desfășoară învățământul, după "modelul Lancasteric". Se prevedea o sală cu 12 bănci, din care una cu nisip, 24 de semicercuri de seminarizare, cu indicarea locului pentru fiecare piesă în parte, poziția ușii, a catedrei și a sobei.¹

Trebuie că, prin reorganizarea școlilor existente și prin înființarea altora noi, numărul acestor școli a crescut nebănuț de mult, existând un real interes pentru învățătura de carte a copiilor.

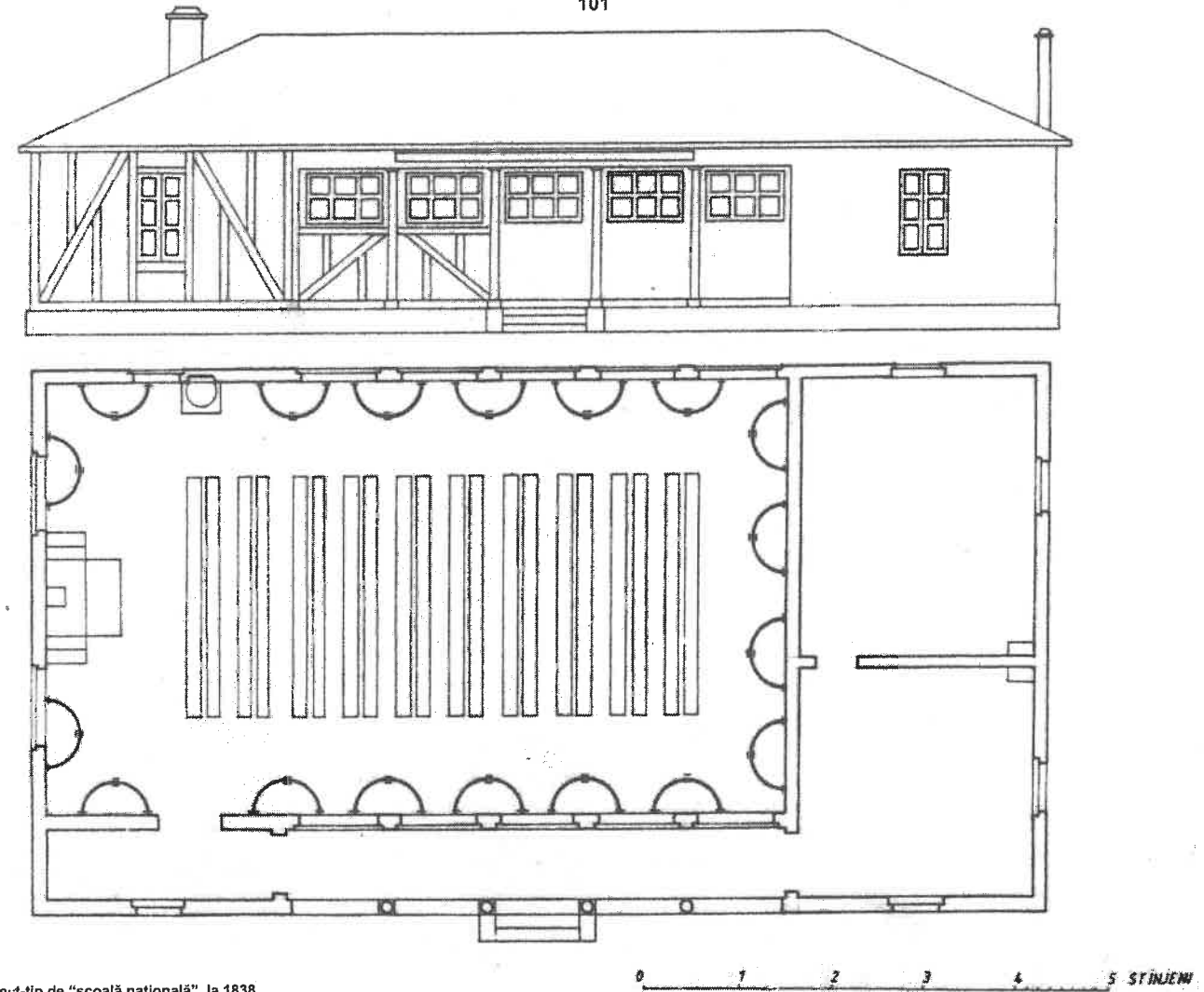
Acest fapt determină o revedere, în anul 1838, a sistemului organizatoric al școlilor de toate tipurile, prevăzându-se școli "comunale" la sate și "preparande" în plăși, iar în centrele de județ școlile normale. Eforia școlilor, la solicitarea județelor, este determinată să întocmească un "model" de școală națională pentru 18 elevi. Proiectul respectiv, tipărit în 2000 de exemplare, se difuzează în toate județele, spre a se pune în lucrare.² În el sunt cuprinse planul și fațada, redată la scară, însoțite de instrucțiuni de realizare și un extras de materiale. Se cerea ca realizarea școlii să se facă "pe cât se va putea mai potrivit cu acest model, folosindu-se materiale după înlesnirea locului". Este vorba de o construcție în paiante, cu prispă în față, din care, printr-un windfang, se accede în sala de clasă. În capătul opus al prispei se află intrarea care duce la alte două încăperi ale școlii, cancelaria și locuința învățătorului. Din studiul proiectului se desprinde că procesul de învățământ continua să fie cel știut din anul 1832; băncile ocupă de această dată zona centrală a sălii, iar semicercurile sunt repartizate pe toate laturile.

Problema localurilor de școală fusese discutată și în anul 1844, în urma poruncilor nr. 26 și 342, prin care se preciza că "școala se alcătuiește din trei odăi": "odaia de învățătură", lungă de trei stânjeni și 6 palme și largă de 2 stânjeni și 4 palme; "odaia de lăcuință", lungă de 3 stânjeni și 6 palme și largă de 2 stânjeni. În principiu, este vorba de o rezolvare reluându-se planul din anul 1838.³

La începutul anului 1848 se urmărește să se întocmească o situație exactă a școlilor existente în sate, în ce stare se află acestea și dacă au învățători. Din tabelele prezentate Vorniciei de cărmuirea

Planul indicativ al unei săli de clasă, cu semicercuri.

Proiect-tip de "școală națională", la 1838.

0 1 2 3 4 5 STÂNJENI

de Muscel rezultă că acest județ înfățișa la acea dată următoarea situație:

În plasa Argeșului 5 școli au nevoie de reparații (Poienari, Jugurul, Boteni, Valea Vacii și Hârtiești). Vulturești și Bârzești s-au înclinat (alipit), deși fiecare avea școala lui. La Vulturești de Jos este nevoie de reparații mari; la Davidești școala s-a stricat din pricina incendiului din anul 1846. La Piscani trebuie refăcute tăvăneala și podelele, împrejmuirea etc. La altele trebuie refăcute numai podelele (Purcăreni), obloanele și ferestrele, reparate băncile etc. La Colibași se cer refacerea învelitorii și punerea geamurilor, că această școală "s-a dărâmat" din pricina bății de piatră (a grindinei) la 9 iunie 1847.⁴

În plasa Râurilor, majoritatea școlilor sătești sunt în stare bună (Mărăcineni, Negreni, Tămășești, Jupânești, Coșești, Leicești, Retevoești, Băjești, Bălilești, Românești etc.). Altele au nevoie de câte o sobă sau trebuie spoit (Petrești), au băncile stricate (Micești, Ciumești) etc.

În plasa Podgoriei, multe școli sunt în stare bună (Golești, Vlădești-Pământeni, Vlădeștii de Sus și Vlădeștii de Jos, Furnicoși, Mihăești, Drăghiciu, Rădești, Stâlpeni, Tilești, Priboieni sau Zgripcești). Satul Beleți nu are școală și s-a cîinat cu Priboienii. Copiii din Păcioiu învață la Coșești, iar cei din Gănești merg la Retevoești. La alte școli nu sunt uși sau geamuri (Ștefănești, Văleni, Călinești, Topoloveni) sau trebuie tăvănite și pardosite (Țigănești, Valea Mare, Vrănești etc.).

Și satele din celelalte plase au școlile într-o stare mai mult sau mai puțin asemănătoare, peste tot fiind nevoie de pus geamurile și broaștele, fie de reparat băncile, de pus tablele sau de completat semicercurile. Despre cea din Gorganu se știe că este cu totul dărăpănată, putredă, urmând a se face din nou și se cer 2928 lei. Golești nu are școală, întrucât învățătura s-a urmat într-o casă dată de Dumneaei Zinca Goleasca. La Cetățenii din Deal s-a învățat carte într-o casă la un sătean și trebuie clădită acum o școală nouă.

În recapitulația făcută se arată că plasa Nucșoara avea la acea dată 15 școli, Argeșelul - 13, plasa Râurilor - 27, Podgoria - 15, Dâmbovița - 15, în total 85 de școli.

Tot în acest an zbuciumat 1848, prin Ofisul Căimăcăniei nr. 903, din 9 noiembrie, și prin circulara nr. 1053, cărmuitorii de județe primesc poruncă să închidă toate școlile și, precum se știe, nu atât din lipsă de localuri, cum s-ar pretinde, cât din cauză că învățătorii propagau într-adevăr ideile revoluționare. S-a cerut ca "școlile de prin sate... să se închidă cu totul", iar în anul următor se impunea ca și imobilele lor să se pecetluiască.

Reglementarea regimului așezărilor sătești printr-o legislație unitară, care punea de la întemeierea comunelor ca instituții administrative pe o anumită unitate teritorială, impunea totodată asigurarea acestora cu dotări cultural-administrative corespunzătoare. Tocmai în contextul acestei situații se pune și problema "pentru modul cum ar trebui să se urmeze clădirile prin sate"⁵, luându-se hotărârea, printre altele, de alcătuire de proiect-tip pentru dotările comunale sau ale altor sedii pentru instituțiile de prin județe.

Încă din anul 1852 Eforia școlilor înaintează Secției ingineriești un program care trebuia îndeplinit pentru construcția unor anumite școli.⁶

În 1853, Eforia școlilor intervine pe lângă Departamentul din Năuntru ca Direcția lucrărilor publice să binevoiască a întocmi un plan-model de școli primare, așa cum a cerut cu adresa sa nr. 2377/1852, decembrie 15. Se cere să i se trimită prezisul plan fără întârziere, pentru clădirea tuturor școlilor primare, și să se alcătuiască și un deviz, care să se trimită celor interesați o dată cu planul-model.⁷

Comisia tehnică a găsit de cuviință ca întocmirea proiectului de școală începătoare pentru capitalele de județe să se încredințeze arhitectului Montbach, cerându-i-se acestuia să întocmească mai întâi un avant-proiect pentru această lucrare.⁸ Tocmai acesta este proiectul după care știm că s-au înființat acele școli sătești centrale pentru fiecare județ.

Local vechi de școală, recent restaurat, dependent de biserica din Păușești-Măglași.

Școala de băieți nr. 1 din Câmpulung, vechea clădire.

Redeschiderea "școalelor sătești naționale" s-a hotărât abia în anul 1857. Satelor restrânse de la data aceasta li se recomandă realizarea școlii cuplate cu casa sfatului. Tipul de plan de acest fel care s-a difuzat județelor cuprindea, într-o construcție dezvoltată numai pe parter, un culoar axial, având de o parte sala de clasă, iar de cealaltă casa sfatului cu arhiva de acte. Prescripțiile cereau înființarea de asemenea case de sfat și școală în toate satele unui ocol, cu indicația ca ele să fie gata "împreună cu mobilația trebuitoare" până la 1 septembrie 1859.⁹ Problema caselor de sfat cuplate cu școala mai fusese pusă, dar în cele din urmă mai toate aceste localuri ajung să fie folosite aproape în exclusivitate ca școli, învățătorii împiedicând ținerea aici a adunărilor sătești. Școli sătești existau la acea dată mai peste tot, ele trebuind numai să fie reparate, iar cele necorespunzătoare refăcute, pe cât se putea, în centrul satului.¹⁰

În anul 1862, Direcțiunea instrucțiunii publice și Eforia școlilor hotărăsc că trebuie să se facă un tip nou de local de școală, întrucât cel vechi nu mai poate servi "timpurilor de față", ca model pentru construirea școlilor comunale. Arhitectul Ghiesel se însărcinează cu "compunerea" acestui plan de școală, după indicațiile date de Petrarhe Poienaru, unul din membrii Eforiei. Se cerea ca această construcție de școală să nu-i încarce pe locuitori cu cheltuieli de prisos și să poată satisface în același timp exigențele legate de desfășurarea procesului de învățământ. Acest proiect se întocmește în două variante, cu devizele lor, urmând să fie litografiat de Bielț (Andre Bielz) spre a fi difuzat.¹¹ Din extrasele de materiale se deduce că acest tip de școală era prevăzut cu "clopotniță" pe stâlpi, pentru sunarea orelor. Și la această dată vedem că se menține procedeul de instrucție lancasterian, cu folosirea semicercurilor de seminarizare.¹²

După Reforma agrară de la 1864, prin lege, fiecare comună era obligată a avea una sau mai multe școli de băieți și fete, conform dispozițiilor de instrucție publică. Construcția unei asemenea școli se ridica la suma de 2.361,30 lei.

1. Ale Obștei Adunări; lucrările din anul 1832, p. 4.
2. Vornicia, 5390/1838, I, A, f. 123, 125.
3. Cf. Petre Simionescu, op. cit.
4. Vornicia 797/1847, I, B, f. 223 și următoarele.
5. Lucrări publice, 78/1853.
6. Ibid., f. 2.

7. Ibid., f. 3.
8. Ibid., f. 4.
9. V.A. Urechia, "Istoria școalelor de la 1800-1864", tom. III, București, 1894, p. 157.
10. Rural-Comunală, 80/1862, f. 7.
11. Ministerul Cultelor și instrucțiunii publice, 106/1862, f. 3.
12. Ibid., f. 4-5.

PROIECTE-MODEL PENTRU BISERICI

Încă de la înființarea sa, s-a hotărât ca Secția inginerască să se îngrijească de construcția localurilor destinate instituțiilor publice din tot Principatul, beneficiarii trebuind să prezinte cu un an înainte comenzile lor cu tema-program.

Pe această cale s-au realizat și proiectele-tip pentru stațiile de poștă, pentru școli, case de sfat sau subprefecturi. Pentru alte categorii de construcții se dau numai listele de materiale trebuitoare și unele indicații sumare. Realizarea lor trebuia însă avizată individual, beneficiarul fiind obligat să specifice și locul de unde se va procura materialul lemnos.

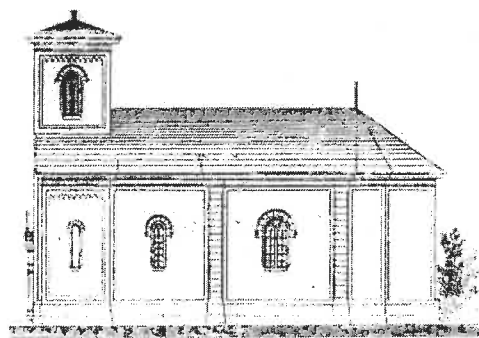
În perioada regulamentară nu s-a pus problema elaborării de proiecte-tip pentru construcția de biserici. La această dată, prin strămutările intervenite și prin gruparea mai multor cătune pe o vatră unitară, numărul ctitoriilor ajunge să prisosească. Era firesc deci ca multe dintre acele vechi biserici de lemn să rămână definitiv părăsite, pe locul fostelor sate.

După jumătatea secolului, o dată cu statornicirea satelor și încercarea de reglementare a regimului moșilor prin acea lege a lui Știrbei, se pune problema construirii unor ctitorii sătești noi, încăpătoare, luminoase, din materiale durabile. Pentru Secția inginerască se cer acum mereu date tehnice despre modul cum trebuie a se clădi bisericile de prin județe și se hotărăște să se instituie un concurs pentru proiecte-model de biserici de sate.

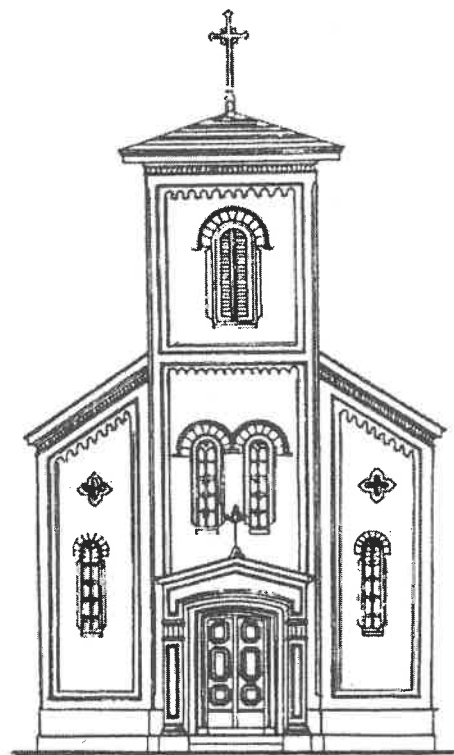
Chiar o dată cu începutul anului 1853, Comisia tehnică ia în studiu proiectele întocmite în acest an de arhitecții Schlatter, Freiwald și Montbach. Comisia consideră că "în general toate aceste proiecte se văd într-un stil prea ornate". Totuși, "proiectul nr. 2 al arhitectului Schlatter este de preferat"; se cere ca "acest arhitect să se însărcineze cu studiul unui nou proiect, stabilindu-se unele condiții în privința ornamenticii", a profilelor, a acoperișului și a streșinii etc., cheltuielile netrebuind să depășească suma de 30.000 lei.

Comisia apreciază și modul cum este întocmit proiectul arhitectului Montbach, considerându-l ca o "lucrare completă", pentru care propune "să se îndemneze".¹

Proiectul refăcut de arhitectul Schlatter în sensul recomandărilor

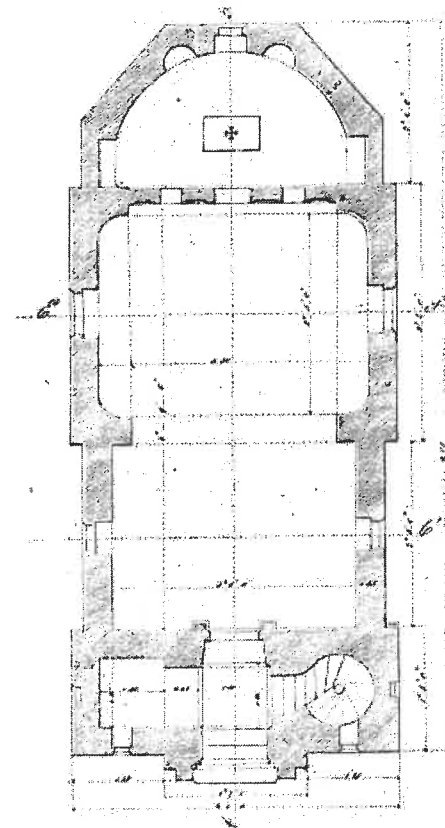

Fașada de sud a unei biserici-tip.
Anul 1853.

Fașada de vest a unei biserici-tip.
Anul 1853.

Proiectul bisericii.

Plan al unei biserici-tip.
Anul 1853.

primite, cu titlul "model pentru biserică de sate", este discutat în ședința Comisiei tehnice din 12 februarie 1853. Biserica proiectată "pare a fi prea mică" și comisia socotește că, fără a se spori cheltuielile, cu unele modificări, aceasta ar putea fi potrivită pentru un sat care n-ar avea mai mult de 100 de familii.

Se hotărăște să i se ceară acestui autor un proiect asemănător, care s-ar putea aplica satelor ce au de la 100 la 200 de familii, ca și un altul potrivit așezărilor care au mai mult de 200 de familii.²

S-ar părea că Domnitorul se îngrijește îndeaproape de situația acestor proiecte, deoarece hotărăște ca atât proiectul lui Schlatter, cât și cel al lui Montbach "să fie completate și verificate și să se litografieze în 400 de exemplare", spre a se "da în prețul lor pe unde este trebuință".³

Prin poruncă domnească i se atribuie arhitectului Montbach 2.500 lei pentru proiectul său.⁴

Construcția de biserici în sate și orașe rămâne în continuare o problemă care se pune pe zi ce trece în chip deosebit, cerându-se adesea rezolvări care ies din cadrul comun. Pe de altă parte, exemplarele din proiectele-model se dovedesc repede a fi insuficiente față de numeroasele cerințe de pretutindeni. Din documentele de arhivă rezultă că Domnitorul, dorind ca aceste biserici să dobândească o înfățișare deosebită, cere, încă din anul 1853, să fie solicitat pentru un asemenea proiect-model și arhitectul Orescu. S-ar părea că și acest prim proiect al acestuia a fost litografiat tot în 400 de exemplare și, epuizându-se, în 1855 s-a pus însărcinarea de a se compune un al doilea proiect de biserică, pentru o comună mai mare decât s-a prevăzut în primul proiect litografiat.⁵

Nu cunoaștem încă nici unul dintre proiectele întocmite de Orescu și litografiate de Joseph Permet. Nu-l cunoaștem nici pe cel al arhitectului Montbach, dar foarte probabil că după modelul lor s-au construit multe dintre ctitoriile vremii, deoarece tirajul lor s-a epuizat imediat. Cunoaștem, în schimb, unul din proiectele arhitectului Schlatter, cu originalul după care s-a realizat tirajul litografic, a cărui analiză ne face să înțelegem mai bine filiera pe care au putut pătrunde unele dintre trăsăturile neogoticului sau de rezonanță neoclasică în arhitectura ctitoriilor noastre de țară la mijlocul veacului trecut.

1. Arhivele Statului, fond Lucrări Publice, d. 104/1853, f. 1.

2. Ibid.

3. Ibid., f. 14.

4. Ibid., f. 24-25.

5. Ibid., f. 61.

PRĂVĂLIILE BISERICII SF. GHEORGHE DIN PITEȘTI

Biserica Sf. Gheorghe din Pitești, ctitorie domnească din secolul al XVII-lea, avea o piață a ei și mai multe prăvălii, care dădeau în Ulița Mare. Alăturat, și poate tocmai pe fostul teren al Bisericii Domnești, episcopul Grigorie construiește acele case ale Episcopiei, alcătuite din două corpuri principale, unul, cel nou, nefiind terminat atunci când îl avariază grav incendiul din anul 1848.

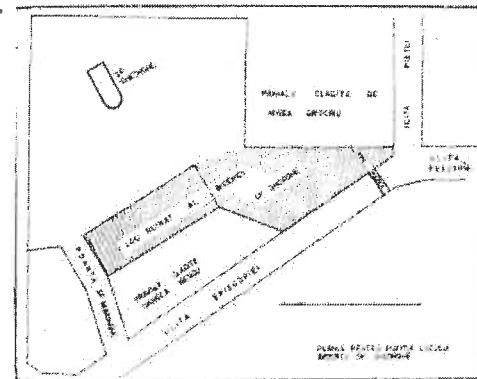
Știm despre aceste case că erau dezvoltate pe parter și etaj și ocupau o poziție importantă în centrul orașului, situate, după numele proprietății, pe Ulița Episcopiei, în vecinătatea imediată a Bisericii Sf. Gheorghe; din această uliță, un gang sau poate o intrare, denumit "Poarta Sf. Gheorghe", trecea în piața Bisericii Sf. Gheorghe.

Pentru refacerea acestor case, arhitectul monasticesc Ioan Schlatter întocmește un proiect, cu devizele de execuție. Comanda respectivă aparținea, după câte se pare, cultului care se îngrijea de punerea la cale și de refacerea bisericilor distruse de incendiu, între care se afla și Biserica Domnească.

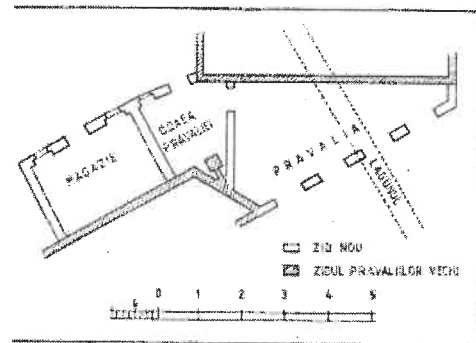
Nu cunoaștem din ce anume motive lucrările respective nu s-au realizat. Se poate înțelege, totuși, că proprietățile Episcopiei și ale Schitului Buliga stânjeneau dezvoltarea orașului, ordonarea centrului, cu realizarea Grădinii Publice dorite de orașeni. Nici egumenul de la Buliga, nici cel de la Beștelei nu se bucurau de o înțelegere tocmai bună cu enoriașii orașeni.

Pentru cele 8 prăvălii ruinate și ele de incendiul din anul 1848, în schimb, magistratul orașului Pitești ia învoire cu epitropii bisericii Sf. Gheorghe, în anul 1853, hotărând reclădirea lor. Spre a se putea reclădi aceste prăvălii, biserica neavând fonduri, se recurge la închirierea acestora pentru mai mulți ani, cu plata înainte. Se hotărăște ca toate aceste prăvălii date cu embatic să se reclădească după modelul prăvăliilor postelnicului Grigore, ce se află în rândul acestora, cu deosebirea numai ca învelișul să se facă cu tinichea albă sau din olane bine arse.

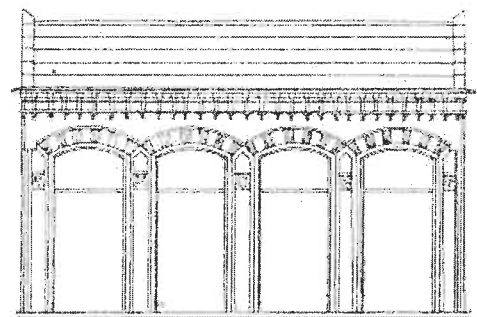
Departamentul credinței și Comisia tehnică superioară își dau asentimentul cuvenit; pentru fiecare prăvălie se cere a se prezenta, o dată cu licitația, și proiectul clădirii, cu planul de amplasare. Unele dintre proiectele respective sunt elaborări ale lui Iohan Varga,

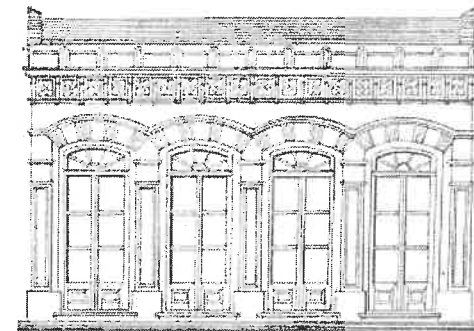
Terenurile Bisericii Sf. Gheorghe, pe Ulița Episcopiei

Proiect pentru reocuparea spațiului locului ruinat.

Propunere de fațadă pentru prăvăliile bisericii

Propunere de fațadă pentru prăvăliile bisericii

arhitectul orașului Pitești, și cuprind planuri de situație, planuri de fundații, secțiuni și fațade, toate planșe desenate în creion sau trase în tuș, unele randate colorat, toate cele care ni se păstrează fiind copii ale proiectelor originale, certificate pentru autenticitate de arhitectul Ioan Schlatter. Ni se păstrează chiar planul general de situație, cu încadrarea acestor prăvălii în ansamblul pieței Bisericii Sf. Gheorghe, pe Ulița Mare.

Dosarul este aprobat de Domnitor abia în anul 1855 și dat în priveghere a se îndeplini întocmai condițiile impuse.

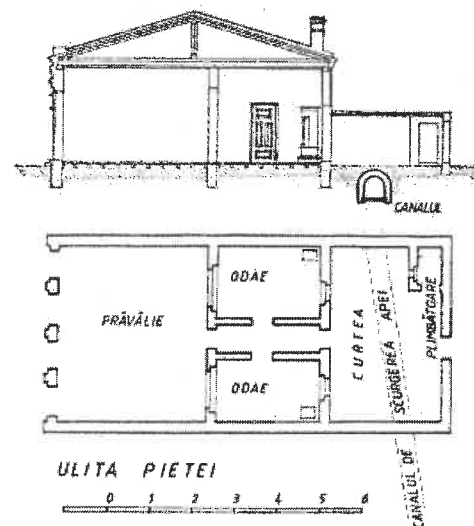
Prăvăliile respective se compun din două încăperi, una destinată prăvăliei propriu-zise, iar cealaltă folosită drept odaie. Unele dintre acestea beneficiau și de o curte închisă, cu privată din zidărie, racordată cu tuburi de olane la traseul lagunului (canalului) care trecea tocmai pe sub aceste curți, refăcut și el acum, în lărgimea și înălțimea celui din vechime.

Piese scrise ale documentației dau și câteva date interesante asupra programului de realizat. Se cere să se pună, de pildă, pardoseală de scânduri groase, bine uscate; ușile și pervazurile din față și din spate să se facă din lemn de stejar sănătos, căptușite cu tablă; ferestrele să fie prevăzute cu vergele de fier; în interioarele respective să se construiască câte o "sobă muscălească", cu întreg "tacâmul" ei, iar plafoanele respective, din șipci, să se tencuiască cu mortar de var amestecat cu câlți.

Așa cum se deduce din piesele desenate, soba menționată este realizată într-o arhitectură neoclasică, cu fronton, prevăzută în față cu două coloane din olane, prin care trec fumurile de încălzire. Cât privește mortarul cu câlți, acesta este întrebuințat pentru cunoscuta tencuială în frescă folosită pentru zugrăveli, pentru scliviseli fine și pentru stucaturi, armătura din tocătură de cânepă prevenind apariția fisurilor. Totul trebuie executat fără abatere, după planul întocmit de arhitectul orașului.

Plastica arhitecturală de fațadă deține aspectul bine cunoscut al atâtor prăvălii ajunse până în zilele noastre, înfățișând nota stilistică a așa-zisului romantism din vremea lui Bibescu. Este vorba de o arhitectură cu o bogată modenatură clasicizantă, cu golurile ușilor și ferestrelor ușor arcuite, cu bolțari etc.

Ca măsură de prevedere împotriva extinderii incendiului, de această dată acoperișurile acestor prăvălii sunt întrerupte între ele prin ziduri despărțitoare¹, iar coșurile trebuie să se înalțe mult deasupra lor.

Secțiunea și planul prăvăliilor din Ulița Pieței.

1. De văzut în legătură cu aceasta Arhivele Statului, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiuni Publice, 2896/1853, întreg dosarul.

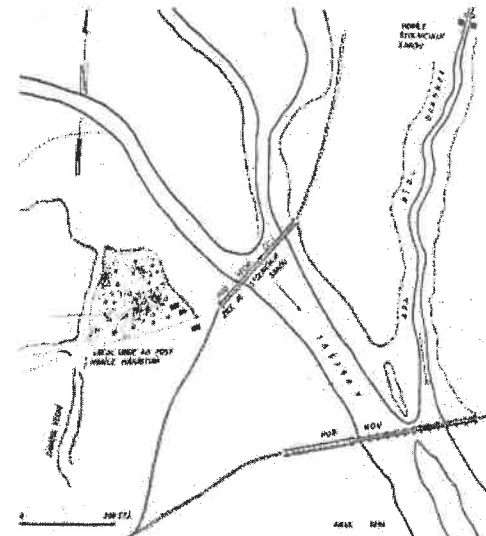
PODURILE DE LA PITEȘTI PESTE APA ARGEȘULUI ȘI RÂUL DOAMNEI

Chiar din începuturile sale, sistematizarea teritoriului includea refacerea rețelei de drumuri și a podurilor ca una dintre componentele sale principale. Un program ambițios de lucrări cerea modernizarea drumurilor de legătură cu orașele de la Dunăre, cu Brașovul și Sibiu. Lucrările sunt foarte costisitoare și de lungă durată. Se recurge la aducerea de specialiști străini pentru coordonarea acestei activități de realizare a unor obiective atât de importante. O lege a drumurilor vine să stabilească ordinea urgențelor și reglementarea contribuției sătenilor; se stabilesc totodată centrele șantierelor principale cu raza lor de acțiune și schemele personalului tehnic de funcționare. Sătenii sunt obligați să presteze câte 6 zile de lucru pe an la facerea șoselelor și a podurilor, conform unui program calendaristic bine pus la punct.

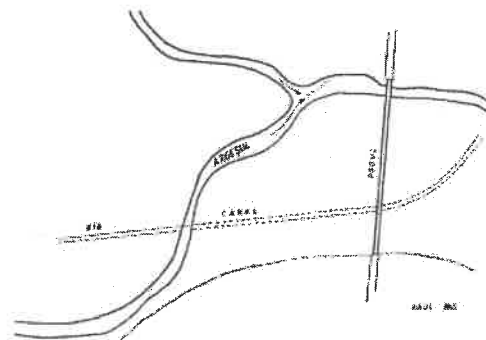
În ansamblul drumurilor țării, drumul București-Pitești, cu ramificațiile către Bran, Câineni și Slatina se bucura de o atenție deosebită. Încă din anul 1831, căpitanul Blarenberg, inginerul statului se ocupă de trasarea unui drum nou între București, Pitești și Râmnicu-Vâlcea, semnând memoriul tehnic al lucrărilor. În 1833, inginerul Moritz von Ott întocmește chibzuirea (devizul) pentru materialul și lucrătorii ceruți de meremetul (reparația) podului de peste apa Argeșului, de la Pitești. Se precizează că acestea sunt lucrări separate de cele ce se cer pentru podul de pe Râul Doamnei.¹ Inginerul trebuie să grăbească lucrarea, întrucât se întrevide o vizită la Pitești a generalului Kiseleff. Ar părea că inginerul Ott avea în sarcina sa de mai multă vreme unele lucrări undeva la podurile de la Pitești, unde sunt implicate și refacerile unor zăgazuri stricate de viitura apelor. Lucrările se vor termina abia în luna februarie a anului următor, sub supravegherea continuă a inginerului, rămas pe șantier în zilele de iarnă.

Dar inginerul Blarenberg atrage atenția Vorniciei chiar din anul 1833 că la Pitești trebuie făcut un pod nou peste apa Argeșului, evaluat la 26.000 lei, lucrare pe care se oferă să o execute cu meșterii ce îi are pe lângă el în termen de 3 luni.²

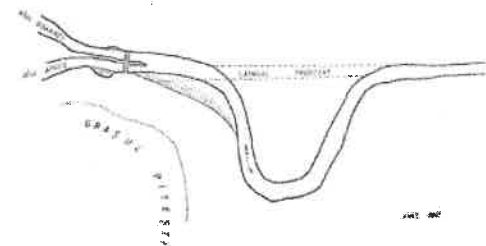
Din "Prescurtarea din însemnarea cu cheltuielile trebuincioase pentru facerea podului și a șoselei de pe apa Argeșului, din Drumul

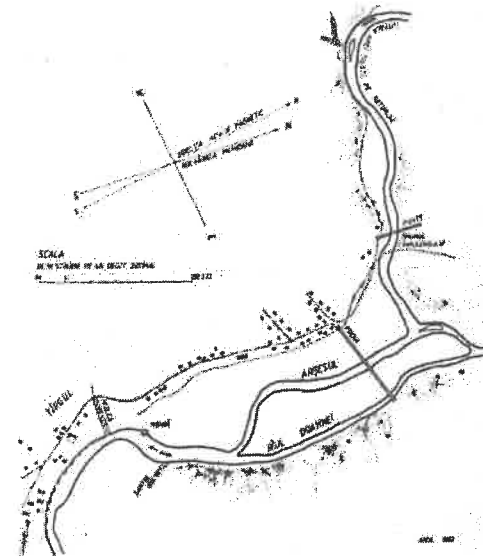
Podurile de la Pitești. 1834

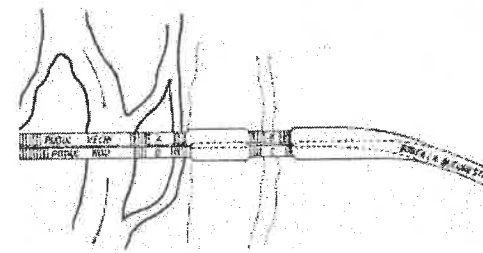
Schiță pentru amplasarea unui pod la Pitești. 1845

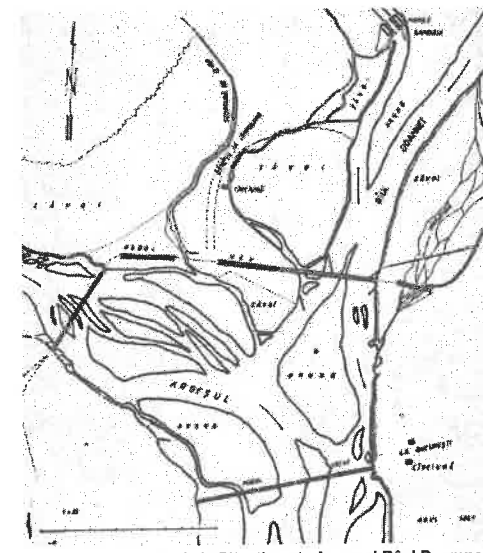
Schiță cu propunerea de protejare a podului de la Pitești. 1847

Podurile de la Pitești peste Argeș și râul Doamnei în anul 1852

Soluția pentru reconstrucția podului cel mare, mij. sec XIX

Podurile de la Pitești peste Argeș și Râul Doamnei, în anul 1857. Propunere.

Câmpulungului", semnată de Blarenberg, reiese că pentru această lucrare se cereau următoarele materiale: 53 de țarași, 60 de tălpi, 10 urși, 400 de podini, 100 de stâlpi de parmaclăcuri, 40 de grinzi lungi, 70 de grinzi de brad, 912 ocale și jumătate de fier.

Ca mână de lucru se cereau 645 zile de lucru de lemnari, 2960 salahori, 180 caldaragii.

Dar lucrările respective nu se începuseră însă nici în luna februarie a anului 1834, la acea dată punându-se problema modului cum se va face finanțarea lor.

Documentele cartografice oglindesc fidel studiile pentru rezolvarea podurilor de la Pitești de trecere a Argeșului și a Râului Doamnei spre Câmpulung, spre Târgul Dealului, spre București. Podul stolnicului Sandu din drumul Câmpulungului este denumit "Podul Vechi", spre deosebire de podul din drumul Bucureștilor, refăcut, care este arătat ca fiind "Podul Nou". Se remarcă faptul că, din cauza viiturilor, este necesar ca traiectul acestui pod să fie continuat, pe malul drept, cu o puternică umplutură, folosită drept șosea și stăvilă în calea revărsărilor. Rezultă că la acea dată acest pod cuprindea o suită de 14 travee. Curând după aceasta, ambele poduri va trebui refăcute, pe rând, de această dată "podul nou" devenind "podul vechi".

Anul 1837 este un an ploios și viiturile sporite aduc prejudicii mari acestui pod din fața Piteștilor recent terminat. Unele propuneri imediate prevăd facerea unui "copil" (supliment al acestui pod), pentru care se cer îndată 350 de pari (piloți) care să fie bătuți cu berbecii în pământ. Wilhelm Loriseka, călă inginerescă, este trimis la fața locului în mai multe rânduri să dea lămuririle cuvenite. S-a găsit că "copilele" ce au fost făcute departe de pod, la 150 de stâneni, pentru ca să nu-și facă apa altă matcă, s-au rupt și trebuie meremetisite. Se prevăd umpluturi de pământ pentru protejarea șoselei, acoperite cu brazde de pământ înierbate, practicarea unui sistem de protejare a șoselei cu 30 de urși, prefacerea a 2 copile, folosindu-se 400 de pari și 500 de care de mărăcini pentru dregerea malurilor surpate.³

Revărsările continuă să se repete la 10 iulie ale aceluiași an, luând și celălalt capăt de pod, ca și șoseaua în întregime. Relatările vremii arată că se păstrează pe loc numai tablele spânzurate cu taxele legiuite pentru trecere.⁴ Este luată și cheresteaua pregătită de Constantin Lecca pentru facerea reparațiilor de la podul Sandului. Comunicația rămâne închisă. Furtuna puternică cu îndesite tunete și necurmăte ploi însoțite de viitura apelor ține 2 zile; apele ies din hotarele lor și se revărsă până sub Dealul Viilor, până în poalele orașului, creând o jalnică și tristă vedere, nevăzută și nepomenită nici celor mai bătrâni oameni din veacurile noastre. Peste tot case povârnite de mărimea apei; podul este înecat în întregime, apele trecând și peste el; s-a nimicit din rădăcină șoseaua, mori, case, pătule, copaci, toate năvălind una peste alta, și au rupt 3 lacre ale numitului pod, care erau legate împreună cu șoseaua. Părerea martorului ocular, semnatul documentului, este că șoseaua a slăbit și capătul podului; nu s-ar fi smintit deloc asemenea pod dacă era făcut dintr-un mal în altul.⁵

După scăderea apelor, cârmuirea, magistratul oraşului şi comisia îngrijitoare mergând la faţa locului constată că 5 lacre sunt luate cu totul, fiecare lungă de câte 5 stânjeni; şoseaua a fost răpită de apă pe o distanţă de 60 de stânjeni şi abia se mai cunoaşte, afară de 4 urşi ce se mai află în fiinţă; a crăpat, de asemenea, o altă lacră la capătul dinspre Muscel, din cauza loviturilor spărgându-se lemnelé picioarelor şi parmaclăcurile. Se iau unele măsuri provizorii de trecere.⁶

Ocârmuirea cere indicaţii, dar este întrebată ce fonduri sunt strânse din taxele de trecere. Orăşenii, beneficiind de libera trecere pe acest pod, consimt să contribuie şi ei la facerea din nou a podului. Vine la faţa locului maiorul Arcudinschi, care, împreună cu "mădularele locale", hotărăşte să se facă un pod lung de 19 stânjeni, după modelul celui în fiinţă. Se prevede să se clădească un pod de 64 de stânjeni în locul şoselei luate de apă. Ca primă măsură, se cere desfacerea caldarâmului aşezat pe pod, care reprezintă o încărcătură mare.⁷

Se întocmesc devize separate pentru fiecare lucrare şi se stabileşte ca termen de săvârşire luna martie a anului 1839.⁸

După mai multe licitaţii, lucrarea revine meşterului Dumitru Dima, locuitor în mahalaua Icoanei din Bucureşti, cu suma de 36.892 lei, în contract stipulându-se condiţiile de realizare a lucrării.⁹ Adică se ia ca model podul ce stă în fiinţă, după indicaţiile maiorului Arcudinschi, care va fi însărcinat cu direcţia acestei lucrări. Chezaş pentru această lucrare este logofătul Matache Iliad.¹⁰

În anul 1839, cotraciul consideră lucrarea încheiată, rămânând numai aşezarea parmaclăcurilor. Dar cârmuirea remarcă nepotriviri în construcţia podului din dreptul oraşului şi cere să i se trimită la faţa locului un funcţionar care să revizuiască lucrarea.¹¹

La 18 octombrie ale aceluiaşi an, arhitectul Hartel vine să constate calitatea lucrărilor şi respectarea condiţiilor contractului. Chereşteaua este considerată bună, iar tărăşii sunt bătuţi 2 stânjeni în pământ; podina nu se potriveşte bine şi trebuie bărduită; faţa podului nu este potrivită la nimic, urcă şi coboară până la 4 Țoluri; linia podului către oraş s-a curbat şi arată o proastă vedere, parmaclăcul nu s-a dat la rindea, scoabe fără legături de fier; la amândouă capetele podului trebuie să se facă cripi, ca să nu ocolească apa podul etc.; malurile Râului Doamnei trebuie întărite cu tărăşi şi pleteri, caprele sau strejile trebuie refăcute şi să se schimbe şi câţiva urşi la podul cel vechi.¹²

Remedierile solicitate trebuie angajate prin licitaţie şi suportate de meşterul respectiv şi contracciul lucrărilor. Câţiva piloni va trebui bătuţi din nou cu berbeci pe scripeţi, maiul având o greutate de 400 -500 kg şi fiecare par să fie îmbrăcat la capete şi la vârfurile ce intră în pământ cu fier, de la 6 până la 7 ocale fiecare.

Mai trebuie făcute alte lucrări de consolidare a malului stâng, cu 150 de pari bătuţi şi umplutură de pământ, oraşul fiind ameninţat de viituri.

Urmează o serie de discuţii cu contracciul, care recunoaşte că unele din îndreptările cerute nu se mai pot efectua şi se iveşte şi un "cusur de bani".

Contracciul Matache Eliad, pitarul, este urmărit în privinţa podului de la Piteşti prin Poliţia Capitalei, întrucât în anul 1844 lucrarea nu se săvârşise şi el refuză să se prezinte la faţa locului pentru facerea meremetului convenit. În cele din urmă, pentru facerea acestui meremet urmează a se face licitaţie, contracciul trebuind să suporte costul. Dar, între timp, se solicită şi renovarea podului de la capătul dinspre oraş, lucrare pentru care pomenitul contracciu nu are nici o îndatorare.

Maiorul Boroczin expertizează şi el această lucrare şi din raportul său se ajunge la concluzia că oricum trebuie dată la o parte o lacră a podului şi 3 taraci, care vor fi bătuţi din nou.

Pentru siguranţă, pe malul stâng trebuie bătuţi 150 de pari sub pod şi să se facă umplutură de pământ. Pentru siguranţa podului pe acea parte trebuie să se mai bată 180 de taraci şi să se facă umplutură şi plantaţii de anin. Se cere să se dea şi o altă curbura apei, ca să nu se vatâme căpătâiul podului, care este şi el stricat. Se vor face, de asemenea, 4 copile înalte de 4-5 stânjeni...

Tot aşa, trebuie să se facă un zăgaz de 100 de stânjeni şi un şanţ lung de 280 de stânjeni, larg de 3, ca să se apere locul de împreunare a Argeşului cu Râul Doamnei.¹³

Maiorul Boroczin susţine schimbarea patului Argeşului şi, pentru efectuarea lucrărilor pregătitoare, ordonă să se trimită la Piteşti soneta de batere a piloţilor.

Lucrările par că întârzie şi mahalagii Târgului din Vale se văd siliţi, în anul 1847, să se plângă că malul Argeşului se dărâmă din zi în zi, apa apropiindu-se de ei ...¹⁴

Inginerul Bolozano cercetează şi el situaţia podurilor de la Piteşti şi apreciază că prevederea făcută de Boroczin privind tăierea canalului trebuie să rămână în nelucrare.¹⁵

Nu ştim pe deplin cum au evoluat lucrurile în privinţa podurilor de la Piteşti, făcute şi refăcute de mai multe ori după proiecte întocmite de cei mai de seamă ingineri. Problema lor rămâne deschisă şi pentru Lalann, şeful Direcţiei lucrărilor publice. În anul 1852 el trebuie să intervină şi arată magistratului oraşului Piteşti că lucrările efectuate la acest obiectiv prin corvoade au fost ineficiente. De acum încolo, oraşul trebuie să preia asupra lui aceste lucrări, corvezile fiind abolite. Statul va putea participa cu o anume cotă, faţă de un proiect elaborat de Direcţia centrală a lucrărilor publice.¹⁶

Ar părea că încă de pe acum se luase hotărârea să se construiască un pod nou undeva mai sus, dincolo de zăvoiul donat de Anica Enghel pentru Grădina Publică a oraşului Piteşti.

Tocmai reconstrucţia podului acesta nou peste apa Argeşului şi Râul Doamnei este începută în anul 1855 de antreprenorii Nicolae Anastasiu şi Iacob Pascali, cu chezaşia lui N. Sotir. Este vorba de un pod lung de 900 stânjeni peste apa Argeşului şi 85 stânjeni peste Râul Doamnei, împreună cu şoselele de la capete şi dintre ele, pe o distanţă de 545 stânjeni, la suma de 133.800 lei. Lucrarea este prevăzută să se termine în 15 luni, adică la 1 martie 1856.¹⁷ Lucrările merg însă încet şi se cere şi o prelungire de contract, podul peste Argeş trebuind să se

prelungescă cu încă 10 stânjeni.¹⁸

La un moment dat lucrările, se află aproape întrerupte, fapt pentru care antreprenorii sunt suspendați. Ei și chezașul lor se plâng că sunt ruinați în această lucrare, din cauza creșterii prețului zilelor de muncă.¹⁹

La sfârșitul anului 1857, lucrarea se consideră încheiată. Mai rămân de făcut consolidarea picioarelor și alte lucrări de apărare, prin baterea de bușteni. Drumul cel vechi dintre vaduri urmează a se desființa, din cauza înălțării șoselei dintre poduri. Podul cel învechit de peste Argeș se consideră de prisos și se arată că are nevoie de lucrări importante de refacere. Se face și propunerea ca el să fie lăsat pe seama locuitorilor, dar taxa de trecere peste aceste râuri nu poate fi împărțită în două. Între timp se ivesc și preinși proprietari ai terenurilor pe care s-au construit aceste poduri, care reclamă despăgubiri însemnate.

Pentru unele verificări este trimis la fața locului și Al. Orescu, inginer și arhitect.²⁰

Iată însă că în zilele de 3-4 martie ale anului următor, din cauza ploilor torențiale, care au durat neconținut 20 de ore, și în urma viiturilor sporite de topirea zăpezilor, apele au crescut atât de mult încât nu s-au mai putut scurge pe sub un “apeduct” înființat pe sub șoseaua podurilor celor noi și s-a făcut o mîncătură de pământ la capătul podului de peste Argeș, până s-a rupt șoseaua. În această împrejurare vine imediat la fața locului logofătul Ioan Florescu, membru al Comisiei Tehnice, care dispune asupra măsurilor de urmat.²¹

Se constată că “apeductele” nu au avut destulă înălțime și lărgime. Se propune acum construirea a două podiști în locul apeductelor rupte de apă, fiecare dintre ele alcătuită din câte trei picioare de câte patru pari, formând două lacre de câte 1,5 stânjeni din ax în ax. Pe marginea șoselei urmează a se bate câte un alt rând de pari mici, alăturați, spre a se opri o altă înecătură etc.

În cursul anului 1859, între 7 și 13 mai se produce o altă revărsare a apelor, din cauza ploilor abundente. Copilele din dreptul podului din Târgul din Vale nu suferă nimic. Numai unele case de pe strada Oescu sunt înecate de viiturile Pârâului Mislea. Este nevoie ca și acestui pârâu să i se facă o canalizare în susul orașului, cu scurgere în Argeș.²²

La 6 iunie, ploile se repetă, podurile mari nu au nimic de suferit; în schimb, sunt luate cele două podiști din spărtura șoselei. În lucrările de refacere ce urmează se dispune să fie plantată cu arbori toată lungimea șoselei, pe ambele părți. Zăvoiul se plantează și el cu arboret de anini etc.²³

Cum revărsările continuă, trebuie luate măsuri și pentru protejarea malului Râului Doamnei și consolidarea șoselei de la Lescioare (Lăzcioare), întrucât apele amenință să croiască vad nou prin luncă, lăsând podul izolat.²⁴

Față de revizia făcută, se constată că podul cel învechit de peste Argeș este în desăvârșită stare de dărăpănare, din pricina

putrezirii lemnului; reprezentând un pericol pentru trecători, se ia hotărârea ca acesta să fie demontat și lemnăria vândută la licitație. Cu toate întâmpinările, desfacerea lui are loc la începutul anului 1860, întreaga lemnărie revenind antreprenorului Teodor Marianovici, pentru suma de 2.300 lei.²⁵

Schițele care ni s-au păstrat, întocmai ca și Harta România Meridională, demonstrează consolidările continue efectuate în jurul acestor poduri, unele pentru apărarea orașului împotriva revărsărilor. Un plan din anul 1857 vine să arate situația intervenită în urma revărsărilor, cu desfășurarea podurilor amintite. Un altul ne arată că refacerile proiectate la începutul celui de al șaptelea deceniu nu fac altceva decât să reproducă întocmai podurile anterioare.

Din studiul listelor de materiale pentru construcția acestor poduri se desprinde observația că piesele componente poartă denumiri de animale caracteristice, între care cele mai obișnuite sunt “capra”, “balaorii” (piloni ce se bat în apă), “urșii” sau groșii (grinzile capetelor de pod), “babele” (grinzi mari de legătură intrate în ansamblul capetelor de pod, al picioarelor sau al pintenilor), “berbecii” (maiele de batere a piloților) etc.

Cu alte cuvinte, și aici suntem în fața acelei terminologii atât de unitare care desemnează un principiu constructiv străvechi, specific lemnului, întâlnit atât în alcătuirea locuinței, cât și a instalațiilor populare. Să reținem însă că această terminologie folosită de meșterii locali se arată a fi cu totul necunoscută tehnicienilor străini chemați să participe la realizarea acestor lucrări.

Trebuie să se rețină de aici, în principal, că descrisele poduri de la Pitești se situează chiar pe linia de “ruptură (tectonică)” care, venită de pe Valea Vieroșului, traversează Râul Doamnei și Argeșul tocmai în acest punct, zonă de confluență a lor; se înțelege atunci de ce apele nu-și pot găsi ușor fâgașul lor vreme îndelungată. Planul inginerului Alexandru Popovici din anul 1850 și altele ulterioare consemnează acest aspect.

1. Arhivele Statului, *Vornicia*, d. 3/1833, f. 12 și următoarele.
2. De văzut în legătură cu inițiativa facerii podului de la Pitești: Arhivele Statului, *Vornicia*, d. 6869/1833, f. 2-10 și următoarele.
3. Arhivele Statului, *Vornicia*, d. 7573/1834, de văzut întreg dosarul (deviz scris în limba germană, datat luna mai 1837).
4. *Ibid.*, f. 219, 239.
5. *Ibid.*, f. 242.
6. *Ibid.*, f. 245.
7. *Ibid.*, f. 272.
8. *Ibid.*, f. 298.
9. *Ibid.*, f. 304.
10. *Ibid.*, f. 312.
11. Arhivele Statului, *Lucrări Publice*, d. 36/1844, f. L.
12. Arhivele Statului, *Vornicia*, d. 7573/1834, f. 375.
13. Arhivele Statului, *Lucrări Publice*, d. 36/1844, f. 207.
14. *Ibid.*, f. 226.
15. *Ibid.*, f. 230.
16. Arhivele Statului, *Lucrări Publice*, d. 22/1851, II, f. 34.
17. Arhivele Statului, *Lucrări Publice*, d. 38/1860, f. 947.
18. *Ibid.*, f. 147, verso; de văzut pentru aceasta și *Lucrări Publice*, d. 28/1857, I, f. 5.
19. *Ibid.*, f. 911.
20. Arhivele Statului, *Lucrări Publice*, d. 28/1857, I, f. 5.
21. *Ibid.*, f. 85.
22. Arhivele Statului, *Lucrări publice*, d. 28/1857, II, f. 77, 78.
23. *Ibid.*, f. 88, 112 și următoarele.
24. *Ibid.*, f. 23.
25. *Ibid.*, f. 195, 196; de văzut și *Lucrări Publice*, d. 35/1857, I, f. 135.
26. De văzut în legătură cu aceasta lucrarea autorului: "Din arhitectura lemnului, București", 1977, p. 25.

FÂNTÂNI ȘI CIȘMELE

În cadrul programelor arhitecturale tradiționale trebuie incluse și fântânile de toate felurile. Asigurarea surselor de apă potabilă a fost dintotdeauna o problemă atent urmărită de către administrație, introdusă și în preocupările de înfrumusețare a localităților. Studiul monumentelor de acest fel, ca Fântâna Meșterului Manole de la Curtea de Argeș, ca cele două fântâni de la Golești sau ca fântâna de la Mănăstirea Veroși, dacă ne referim numai la câteva exemple mai bine cunoscute numai din Argeș și Muscel, ca și la numeroasele mărturii din arhive, certifică faptul că toate lucrările de facere a fântânilor și a cișmelelor respectau un anume tipic, urmărind prevederile unor proiecte precise. Pentru aceste lucrări, în marile orașe se află înființată o "casă a fântânilor", din ale cărei fonduri se făceau continuile reparații ale fântânilor existente sau se întemeiau altele noi.¹

Datele de arhivă pentru unele lucrări de la Craiova, Ocnele Mari, Curtea de Argeș, Târgoviște sau Câmpulung indică exact principiul care sta la baza realizării unei asemenea construcții, cu consumul materialelor și a manoperei specifice.

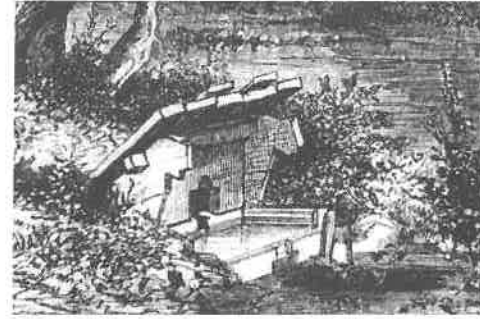
După o statistică din anul 1834, se aflau la acea dată în județul Argeș 1194 de fântâni și 72 de puțuri. Tot după aceeași statistică, în județul Muscel ființau 764 de fântâni și 294 de puțuri.

Datele din tabelele respective nu precizează ce se înțelege prin termenul de puț sau de fântână, deși se specifică exact locul unde se află fiecare obiectiv, care este calitatea apei și în ce stare de folosință de găsește. S-au putea crede că toate fântânile cu cumpănă sunt trecute în categoria puțurilor. Cele mai multe se arată că sunt ghizduite cu chei de lemn și se află în stare bună.

Despre unele dintre aceste fântâni, ca cele de la Bascov, unde se numără 36 de asemenea piese, sau ca cele din Ciofrângeni, Cepari, Urluiești, Alimănești, Ioanicești, Opătești etc., se precizează că sunt "cu înlesnire de a se înfrumuseța și a se ține în bună stare".¹

După referirile ce se fac și la alte județe, prin "înfrumusețare" se înțelege posibilitatea de captare a apei și amenajarea lor ca cișmele, bunuri de utilitate publică, locuri de atracție, de agrement.

Dintotdeauna a existat o preocupare de a se clădi fântâni și cișmele în locurile cele mai potrivite, practica înființării și înfrumusețării fiind inclusă în calendarul muncilor de peste an, în anotimpurile de toamnă și de primăvară. Ridicarea fântânilor, captarea izvoarelor și

"Fântână cu cal".
Gravură de M. Lancelot.

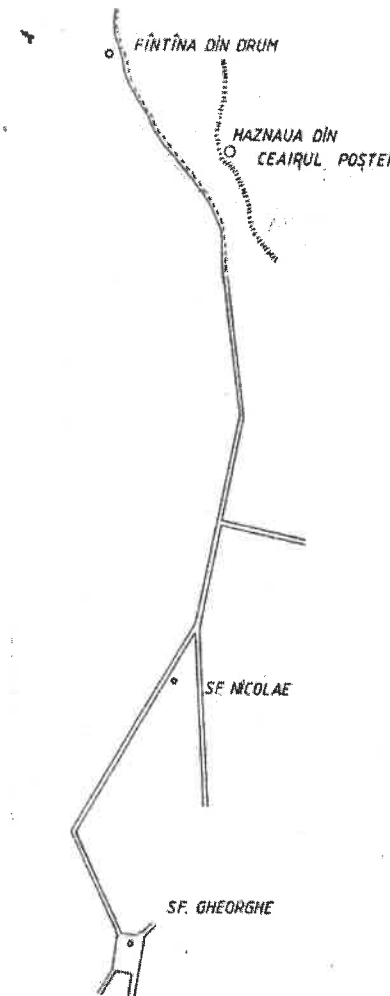
"Fântână cu cal" contemporană.

Fântâna lui Manole. Gravură.

"Vistieria apelor", Mănăstirea Veroși.
Azi dispărută.

Artera principală a orașului Pitești, cu cele două cișmele propuse a se executa la anul 1853.

cumpănirea apelor pentru facerea cișmelelor este o măiestrie care le-a revenit totdeauna meșterilor fântânari, specializați pentru asemenea lucrări. Ei au totdeauna tipicurile lor privind "rosturile facerii fântânilor", sunt organizați în breaslă, la un loc cu ceilalți meșteri zidari, tâmplari, dulgheri, podari sau cărămidari.

Trebuie să precizăm că, de-a lungul secolelor XVIII-XIX, se afirmă pretutindeni în vatra satelor o artă specifică fântânilor, îndeosebi în zonele de deal; o artă inclusă și în preocupările meșterilor cruceri, care se îngrijesc să împodobească cu lucrările lor policrome și cioplituri artistice ansamblurile de troițe, crucile de pomenire, adăposturile de popas și băncile de desfătare din jurul acestor izvoare de apă bună de băut.

Spre deosebire de lucrările de tip tradițional făcute de fântânarii locali, în perioada regulamentară și postreglamentară sunt consultați pentru lucrările din târguri și orașe meșterii idroteci, arhitecții și inginerii idroteci, care se îngrijesc de alegerea calității apei și captarea izvoarelor.

Acestei științe a facerii fântânilor și a cișmelelor i se cereau lucrări de săpare a șanțurilor, de aducere a apei pe "urloaie" acoperite cu cărămidă sau pe socuri de lemn înădite cu bucele de fier. Apa se colecta și se trecea din vistierie în vistierie până la "casa fântânii", numită și vistieria cea mare sau "hasnaua fântânii". De aici apa se revărsa prin una sau mai multe guri într-o puiă de piatră, de unde trecea mai departe într-un jgheab mare. Vistieria se închidea bine, se acoperea cu învelitoare și se proteja cu o împrejmuire.

Se cerea ca toate vistierile și toate conductele să fie perfect etanșe, să nu piardă apa și să nu primească infiltrații. Casa vistieriei, atunci când se construia din cărămidă sau din zidărie de piatră, se etanșa cu scliviseli de mortar și ignifugări de ulei. Etanșări asemănătoare, cu bumbac și ulei, se foloseau și la asamblarea conductelor de olane.

Casa vistieriei, fie că era din zidărie, fie din "ghizduri" sau din țambre de lemn, ca înfățișare, avea în față o "galerie" cu ușă, cu pardoseală din piatră bună. După moda timpului, mai fiecare dintre aceste cișmele avea și o pisanie pe "casa umbletului", așezată deasupra "ciuciuroaielor" de fier.

Lucrările se angajau prin licitație publică, după un deviz aprobat de Departamentul din Năuntru. Potrivit cu indicațiile Secției ingineriești, toate aceste lucrări trebuia mai înainte expertizate de către un inginer sau de către un meșter idrotec recunoscut.

În anul 1840, în cadrul lucrărilor de înfrumusețare a orașului Câmpulung se pune problema ridicării unei asemenea cișmele, cunoscându-se lipsa apei de băut în această localitate. Se propune să se ridice o cișmea în una dintre piețele orașului, "dar se arată că aici nu se găsește un om cu știință care să dea plan" cum să se aducă apa și se cere să se trimită cineva să dea planul trebuit.¹ Ocârmuirea de Muscel arată că pe tot ocolul orașului nu se află nici o fântână și pătinesc orășenii din această pricină, aducându-se apă din râul ce-și are cursul pe lângă oraș.²

În anul 1841 se pune problema construirii unei cișmele și la Curtea de Argeș, "pentru înfrumusețarea celor de trebuință prin oraș", "în piața de lângă școală, acum, când s-au înființat și caldarâmuri"; "nu mai este alta și (nici) vreun puț, ci numai apa Argeșului, aflată departe, neplăcută de băut, caldă, turbure, cu nisip, cu gheață".

După socoteala meșterilor locali, pentru aceasta se cer:

- 120 de bușteni de brad de doi stânjani lungime, o soluție considerată mai ieftină decât folosirea olanelor și totodată un lucru mai temeinic;

- 6 bucele de fier în capătul buștenilor;
- o bucea a cișmelei;
- piua de piatră în care se scurge apa;
- facerea vistieriei apei de izvor;
- materialul zidurilor, învelitul și închisul cișmelei cu uluci.

Totul se cifrează la suma de 3.000 lei.³

Prin avizul dat i se impune inginerului ocolului să cerceteze situația la fața locului și să raporteze. Se constată că această apă are un gust ușor neplăcut după ce este băută, care ar dispărea dacă s-ar filtra printr-un strat de cărbune aflat între două straturi de nisip.⁴

Se cere să se schimbe proiectul, cunoscându-se că aducerea apei pe bușteni de lemn este lucrul cel mai prost. Zidul hasnălei se indică să se facă folosind "var idrolic", "așa cum se numește varul ce se împotrivesc la acția dizolvantă a apei". Pentru pregătirea varului idrolic trebuie căutată piatra trebuincioasă.

Se mai cer șase ocale de ulei pentru facerea "lichiumului" trebuincios la lipirea lespezilor de piatră și la facerea hasnălei.⁵

Cișmeaua în discuție s-a realizat așa cum se prevăzuse; apa sa era foarte apreciată, pentru că era bună pentru spălat și gătit.

În anul 1858 se pune problema ca această cișmea să fie reparată. Între lucrările întrevăzute se cuprind: completarea olanelor sparte, facerea unui "parmaclâc" împotriva viiturilor străzii, pe care să se monteze un grilaj de fier, așezarea unui paviment din lespezi de piatră și caldarâm, înlocuirea învelitorii existente cu tinichea etc.⁶

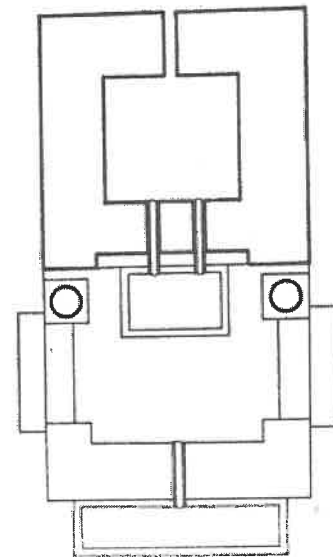
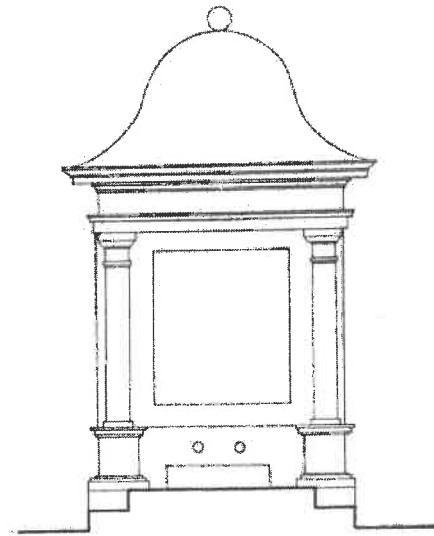
Alte articole de deviz privesc refacerea tencuielilor cu mortar de var pregătit cu păr de capră și etanșarea vistierilor cu scliviseli, lucrări pentru care se cer acum 10 ocale de untdelemn.

Lucrarea se angajează să o facă meșterul Hristea.

Tot așa, pentru Pitești, în cadrul acțiunii de înfrumusețare a orașului, se pune problema reparării cișmelelor existente și a înființării altora noi, pentru asigurarea consumului de apă cerut de locuitori. Dintr-o situație știută din anul 1844, la acea dată existau în orașul Pitești trei cișmele de pus în reparație, și anume:

- cea de la Sf. Ioan (de la Valea Stancii);
- cea de la Biserica Buliga;
- cea de la Steriopolu (cea din Obisdiți).

Se raportează că aceste cișmele aflate în interiorul orașului s-au reparat, astfel încât apa "sirculează" la toate, prin punerea din nou a olanelor lipsă.⁷

Proiect-tip pentru o cișmea orășenească.

Una dintre fântânile de la intrarea conacului Goleștilor.

Pisania fântânii lui Mareș Băjescu, la conacul de la Băjești. 1666.

Lucrările se execută cu meșteri căldărăngii și se crede că s-au făcut de mântuială, întrucât se constată, numai după un an, că se cer noi intervenții: olanele răsuflă, se pricinuiește stăvilire și cișmelele seacă. Aceste cișmele se află în Ulița Mare și în Mahala, toate trebuind reparate din nou acum. Se propune un canal mai sigur acum, pentru așezarea olanelor, în acest scop întocmindu-se un deviz în valoare de 1.490 lei.⁸

Cărmuirea intervine totodată să se aprobe cererea locuitorilor a se face o cișmea în punctul numit "Crucea de piatră", în mahalaua Mavrodolu, unde ies niște izvoare din Dealul Scorobăi și se scurg la vale pe drum. Dar pentru că lucrarea se face și pentru a se tămadui mocirla, este consultat pentru aceasta inginerul Gheorghe Rosetti.⁹

În anul 1849, întreținerea cișmelelor din acest oraș devine o problemă, din pricina înfundării olanelor, apa luându-se direct din șipot.¹⁰ Cărmuirea de Argeș intervine să se întoarcă de la Caracal acel Dumitru pietrarul, contraciul cișmelelor din Pitești, mers acolo pentru facerea cișmelelor din acel oraș.¹¹

În anul 1851, în urma ploilor abundente, se umflă apele ce înconjoară orașul; se fac demersuri pentru secarea lor și repararea cisternelor.¹² Atât pentru unele reparații de fântâni, cât și pentru facerea altora din nou, se cere să fie trimis la Pitești un "meșter de profesie cișmegiu" din Capitală, pentru câteva zile. Pentru această consultație este trimis la Pitești Ghilbert, mecanicul (inginerul) fântânilor din Capitală.¹³ De către acesta se apreciază că apele de la Pitești sunt destul de bune, dar se cere ca pentru scurgerea lor prin cișmele să se întocmească un studiu anume de "cumpănire" a cursului lor de către un "întradins constructor".¹⁴

Față de raportul lui Ghilbert, subinginerul Ion Livaditu întocmește un profil cu aducerea apelor pentru două cișmele, una la Biserica Sf. Nicolae și alta în piața de la Biserica Sf. Gheorghe. Pentru aceasta se prevede captarea izvoarelor din Fântâna Veche și din ceairul din dosul Poștei într-o hasna, de unde să fie apoi conduse către cele două cișmele. Se ajunge la concluzia că gruparea celor două izvoare nu îngăduie o asemenea lucrare, neexistând diferența de nivel care să asigure transportul apei de la hasna la cișmele.¹⁵

Este consultat pentru această lucrare și paharnicul Gheorghe Rosetti, inginerul, care, față de datele puse la dispoziție, stabilește, ca mod de execuție, ca fiecare cișmea să aibă izvorul său separat, subinginerul Livaditu trebuind să întocmească un plan pentru aducțiunile respective;¹⁶ se stabilește ca hasnaua de la Fântâna Mare se va construi cu pereți groși, din două cărămizi și jumătate, tencuită cu "odoban" amestecat cu untdelemn și cu var. Din sută în sută de stânjani, pentru toată lungimea de 960 de stânjani, se va face câte o hasna de câte patru palme lungime și adâncimea tot atât, pentru curățirea apei de nisip. Olanele se cere să fie bine arse și legate cu cânepă și cu lechium...¹⁷

Aga Petrache Poienaru, unul dintre membrii Comisiei tehnice, vizitează lucrarea cu prilejul unei treceri prin orașul Pitești. El cere o

verificare din nou a diferenței de nivel dintre oglinda apei din hasna și locul cișmelei, operată cu exactitate, cu nivelurile cu apă. Verificarea făcută la cererea lui Poienaru demonstrează că toată lucrarea este zadarnică, masa hasnălei fiind mai jos decât scurgerea cișmelei.¹⁸

În anul 1854 se cunoaște că este angajat pentru întreținerea cișmelelor din Pitești acel Dumitru cișmegiul, reîntors de la Caracal, în sarcina sa căzând numai întreținerea a trei fântâni, al căror izvor vine de la Valea Stancii la Biserica Sf. Ion și la cișmelele instrumentelor de foc.¹⁹

Tot la acea dată ne este cunoscut și un Panait Mihail, contracciu al altor cișmele din Pitești²⁰, iar din anul 1859 îl cunoaștem pe Gheorghe Hristea, cișmegiul, care primește să țină în bună stare pe timp de trei ani cișmelele de la Buliga, de la Sf. Ioan, de la Babic Ștefan și cea din Tabaci.²¹ Între aceștia îl amintim și pe Gheorghe Sturzea, polcovnicul din Ștefănești, care se oferă să clădească 4 cișmele în 4 piețe din Târgoviște.²²

Izvor. Ilustrație la Erotocritul Logofătului Petrache. 1787

1. Arhivele Statului, Lucrări Publice, 15/182, f. 227.

1'. Arhivele Statului, Vornicia, 2885/1831, f. 188, 217.

1". Lucrări Publice, 2/1840, f. 3.

2. Ibid.

3. Lucrări Publice, 30/1841, f. 1.

4. Ibid., f. 4, 5.

5. Ibid., f. 8.

6. Ministerul Lucrărilor Publice, 30/1844, f. 3-7.

7. Lucrări Publice, 103/1844, f. 3-7.

8. Ibid., f. 9.

9. Ibid., f. 17, 41; Devizul se cifrează la 1.296 lei, lucrarea urmând a se efectua în anul 1852.

10. Ibid., f. 22, 26-29; Pentru consultări este trimis la Pitești paharnicul

Gheorghe Rosetti.

11. Ibid., f. 28-29.

12. Ibid., f. 32.

13. Ibid., f. 38, 43, 44, 65.

14. Ibid., f. 107.

15. Ibid., f. 70, 77.

16. Ibid., f. 90, 95.

17. Ibid., f. 101.

18. Ibid., f. 108.

19. Ibid., f. 110.

20. Ibid., f. 135.

21. Ibid., f. 165.

22. Lucrări Publice, 80/1844, f. 22.

Teatrul și Baia publică de la Pitești, actualmente Teatrul Al. Davila. Proiect original, arh. Clavel.

BĂILE PUBLICE

Printre programele arhitecturale de utilitate publică ale vremii se numără și băile orășenești. Orașul Pitești se știe că avea la jumătatea secolului trecut băile lui publice, poate una pentru bărbați și una pentru femei, de la care își ia numele și "Ulița Băilor". Este știut însă că asemenea construcții cu instalații de băi de folosință personală se aflau și pe lângă unele conace boierești și case de moșie. Baia conacului Goleștilor de la Golești este unul dintre aceste exemple, în a cărei construcție recunoaștem principiul de funcționare al băilor turcești. Pentru această baie, pentru cele două cișmele de la poartă și pentru trebuințele conacului, apa se captează și se aduce pe olane din Dealul Ștefăneștilor.

Baia turcească de la Golești s-ar părea că niciodată n-a fost terminată și poate despre ea este vorba în acea pricină care se ivește la un moment dat între arhitectul Hartel și Gheorghe Golescu, care obiectează că nu i se pare o lucrare așa cum și-o dorea.

Baia turcească de la Golești.

LOCUIŢA TRADIŢIONALĂ DIN ARGEŞ ŞI MUSCEL

Ca pretutindeni în spaţiul românesc, casa tradiţională de Argeş şi Muscel este alcătuită din două încăperi, din care una constituie odaia de locuit, iar cealaltă, o tindă cu vatra focului; o prispă de-a lungul faţadei, adăpostită de acoperişul ieşit uşor în consolă sau de un pridvor pe stâlpi cu pălmar protejează accesul. O serie de bănci, cuprinse în structura pereţilor, alcătuiesc laviţele care servesc ca paturi de dormit sau ca loc pentru păstrarea diferitelor obiecte de uz casnic.

În funcţie de bunăstarea locuitorului, de la o zonă la alta intervin unele particularităţi legate de materialul de construcţie cu structura pereţilor, de forma pridvorului şi apariţia foişorului, de numărul încăperilor reclamate de modul de viaţă al locuitorului. Adaptarea la înfăţişarea reliefului, cu beciuri sau cu parteruri parţiale, adosarea unor nelipsite anexe gospodăreşti în jurul ei, prispa şi modul de rezolvare a scării, adesea cu foişoare şi balcoane ieşite în consolă, sunt câteva elemente care conferă locuinţei în discuţie o notă de personalitate plină de farmec.

Particularităţilor zonale ale formelor de plan li se adaugă plastica arhitecturală, ale cărei profile şi motive decorative căutate vin să sublinieze proporţiile volumelor simple şi specificul local al artei de a construi, cu fazele sale stilistice. Barocul popular din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prezent în arta ctitoriilor, se manifestă deopotrivă de plenar şi în arhitectura locuinţei şi a anexelor sale. Acest baroc popular va găsi cu timpul căile sale de afirmare şi în plastica decoraţiei de muluri, cu motive populare modelate în tencuiala faţadelor, care pretutindeni apar ca urmare a strânselor legături pe multiple căi între arhitectura locuinţei ţărăneşti şi casa de târgoveţ. Şi nu arareori frizele de denticuli subliniate de profile clasicizante, ca şi şambranele de ferestre specifice neoclasicului, cu frontoane de toate tipurile, sunt preluate din arhitectura târgului, într-o interpretare cu totul liberă.

În specificul casei ţărăneşti se creează o adevărată artă a pridvoarelor, prin creşăturile stâlpilor, parapetele cu traforuri bogate şi cornişe cu danteluri - o artă care va excela şi în modul de fătuire a învelitorilor de şindrilă, ornate şi ele de fiecare dată cu şirurile de ciocârlani şi dantelurile de solzişori etc. Această artă o recunoaştem şi atunci când este vorba de a se împrumuta ceva din rafinamentul proporţiilor pe care le înscriu formele locuinţei întărite, de tipul culei, prin registrele volumelor de zidărie, cu parapetele pridvoarelor şi

Conacul Goleştilor

Conacul Bellu de la Popeşti

Acareturile conacului Bellu de la Popeşti, cu bucătăria

Conacul Stătescu de la Borleşti

Construcţia unei reşedinţe de ţară antebelică

Cula Hagii Tudorache de la Budeasa

scările înzidite.

Cu toate strămutările operate continuu de la apariţia Regulamentului organic până la aplicarea Legii rurale de la 1864, în teritoriu rămân totuşi dispersate o serie întreagă de construcţii, unele dintre ele anexe gospodăreşti de folosinţă temporară, altele gospodării păstrate intacte, pe lângă care se încearcă mereu să se regroupeze noi cătune. Se creează o nouă situaţie, pe care caută să o rezolve alte reglementări administrative, până în pragul secolului nostru.

Cunoaştem bine multe dintre trăsăturile casei de odinioară, unele dintre ele proprii formei ei modeste, a locuinţei săteanului împilat şi obedit de soartă, altele ale gospodăriei împlinite a moşneanului truditor care, în strădaniile sale, caută opulenţa.

Monumentele care au răzbătut vitregiei timpului sunt astăzi destul de puţine; ştirile documentare rămân de cele mai multe ori foarte lacunare, dar suntem încă în măsură să reconstituim multe dintre acele trăsături ale casei ţărăneşti devenite simbol al aspiraţiilor pentru o viaţă mai bună, pentru dreptate socială.

Un capitol important în rândul programelor acestei arhitecturi a vremii îl scriu casele şi conacele de moşie, toate organizate ca gospodării complexe, din care făceau parte, pe lângă tot felul de acareturi, pătule, pivniţe sau şoproane şi câte o moară, o povarnă etc. Din specificul acestor case şi conace boiereşti sau sedii ale proprietăţilor mănăstireşti, figurează adesea şi o biserică, paraclis de curte şi, totodată, ctitorie a aşezării sateşti, un heleşteu sau chiar un parc artistic amenajat.

Se ştie că mai totdeauna aceste curţi şi conace erau construcţii importante din zidărie, cu beciuri boltite, cu pridvoare pe arcuri şi coloane artistic fătuite, împodobite cu stucaturi şi zugrăveli policrome. Nu lipsesc nici instalaţiile de aducere a apei de la distanţe mari, pe olane, pentru alimentarea băilor şi a cişmelelor publice cu care erau prevăzute adesea aceste curţi. Conacele de la Băjeşti, Călineşti, Merişani, Izvoru, Goleşti sau casele egumeneşti de la Valea, Glavacioc, Scăune, Berislăveşti, de la Mănăstirea Vieroşi sau de la Goleştii Badii sunt doar câteva exemple de acest fel.

În rândul acestei suite de construcţii se înscrie şi întreaga suită de cule, de turnuri şi foişoare ridicate pretutindeni, cu rol de pază, de supraveghere a aşezărilor sau de străjuire a drumurilor. De proporţii masive, prevăzute cu foişoare ridicate din zidărie de piatră şi cărămidă, amenajate cu guri de tragere, toate aceste cule, ca cea a lui Balotă de la Cepari, de la Budeasa, Racoviţa, Şuici, Tigveni sau Berevoeşti, se arată a fi construcţii încadrate unui program arhitectural cu funcţii precise, care s-a afirmat pregnant în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul veacului următor.

Statistica lui Fauthon de Verrayon, din anul 1833, înscrie în tabelele sale un număr de 18717 case în Argeş şi 11821 în Muscel.¹ Oraşul Piteşti figurează în această statistică cu 773 de case, iar Câmpulung cu 1195.

După statistica din 1839, numai patru plase din judeţul Muscel,

fără orașul Câmpulung și alte câteva sate, însumau 5741 de locuințe țărănești de toate tipurile, exceptând casele de moșie ale marilor proprietari. Dar acum suntem într-un moment când se strămutaseră deja foarte multe cătune de pe locurile lor și avusese loc o întrupare nouă de sate pe unele moșii.²

Din această evidență rezultă că la vremea respectivă figura și un număr de 615 brodeie locuite, așa cum reiese din diferite materiale de arhivă, atât de către țigani, cât și de către un mare număr de săteni. Se recunoaște că acest tip de locuință a fost poprit încă de timpuriu pentru toate categoriile de locuitori, fiind considerat impropriu, nesănătos.

Restul locuințelor se arată a fi din bârne ("bârnărețe") - 214, din vârghii - 1489, din blojdini - 45, din împletitură de nuiel - 558, de gard - 684, din zidărie - 30.

Despre unele locuințe se arată că partea lor de jos este din zidărie, iar în sus (poate etajul sau catul de peste beci) din vârghii (Davidești, Bătecești). Tot așa există bordeie făcute la fața pământului, din vârghii (Valea Vacii). Chiar dacă terminologia nu este pe deplin unitară, cu înțelegeri diferite de la o plasă la alta în ceea ce privește sistemul constructiv, se pot trage totuși unele concluzii destul de cuprinzătoare.

Pentru casele de bârne putem conchide că sunt toate case vechi, din elemente masive, așezate pe orizontală. În ceea ce privește casele de "nuiel" și cele de "gard" s-ar putea crede că există totuși o deosebire, deși pentru ambele se face precizarea că se spoiesc. Putem înțelege că, în cazul pereților din "gard", împletitura se face pe furci și pari bătuți direct pe pământ; în cealaltă variantă este vorba de o împletitură pe montanți fixați în partea inferioară într-o talpă puternică, astfel prevăzuți încât deasupra lor să rezeme cosoroaba. Acesta a fost cândva un sistem constructiv foarte răspândit în Muscel, unele exemplare de acest fel ajungând în zilele noastre.

În ceea ce privește casele proprietarilor de moșie, se deduce că unele sunt executate asemănător cu cele ale țăranilor, din vârghii, din bârne, din zidărie sau din zidărie și lemn, cu două sau mai multe încăperi, având parter sau parter și etaj. În plasa Nucșoara, sătenii moșneni sunt înscrisi cu locuințele lor la capitolul caselor de proprietari. Pentru satul Albești se arată numai existența de case de vârghii cu câte două odăi. Sunt însă menționate la locul convenit casele țăranilor clăcași, din bârne, fără a se indica numărul lor. La Berevoești se află în această categorie 68 de case moșnenești, unele cu pivnițe de zid și pereți de bârne. Satul Slătiniu este compus din 27 de locuințe moșnenești și 37 ale sătenilor clăcași, tot din bârne. Satul Nucșoara posedă 68 de case moșnenești, de bârne, și 16 ale sătenilor clăcași, de gard.

Casele proprietarilor de moșie erau și ele alcătuite, așa cum rezultă din tabelele respective, din câte două și trei odăi, toate poate cu nelipsita prispă în față și tinda despărțitoare (Stănești, Corbșori, Corbi) și trei odăi (Cârstănești). În plaiul Dâmboviței, în schimb, nu

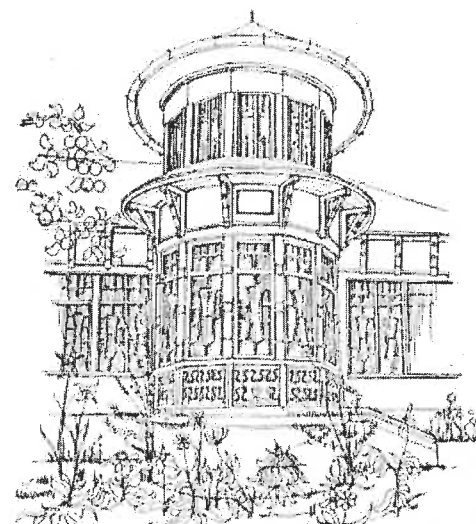
Cula Drugănescu de la Retevoești

Cula de la Racovița, înainte de restaurare

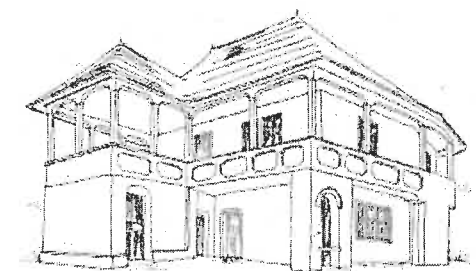
Conac, casă de moșie - arhitectură specifică inginerilor forestieri. Vila Goleasca

Casa protopopului. Suslănești

Casa dascălului. Berevoești

Casa din Lucieni

se află decât 2 case de moșie, fiecare cu câte un cat, din vârghii, pe pivniță.

În plasa Râurilor se numărau 14 case de proprietari, din zidărie, cu un singur cat, și alte 4 asemănătoare, cu 2 caturi. Tot așa existau 6 case din lemn cu un singur cat și cu câte 2 încăperi.

Case mari din zidărie sunt arătate la Băjești (8 încăperi pe 2 caturi), la Tămășești (5 încăperi pe 2 caturi), la Berevoești (5 încăperi pe 2 caturi), la Aninoasa (5 încăperi pe 3 caturi). La Capul Piscului și la Poienari sunt specificate drept case de proprietate imobile cu o singură încăpere; una este din gard, iar alta din lemn.

În plasa Argeșului se menționează, la Conțești, o casă cu 2 caturi și 4 odăi, precum și o alta alcătuită jumătate din zidărie și jumătate din vârghii, cu 2 odăi. La Racovița de Jos este arătată o casă cu temelie de zid, dar în sus de gard, cu 3 încăperi și o pivniță de zid. La Davidești se semnalează o singură casă din lemn, cu 2 caturi și 2 odăi. La Valea Vacii sunt înscrise: o casă de vârghii cu o încăpere; o casă de nuiel cu 2 încăperi; 4 case de vârghii cu câte 2 încăperi; o casă de zid cu 3 încăperi. La Boteni-Ungureni se semnalează o singură casă din vârghii cu 2 încăperi.

Pentru plasa Podgoriei datele lipsesc.

Datele din anul 1860 ne arată că în județul Argeș locuințele sătești sunt împrăștiate și alcătuite în cea mai mare parte din bârne de lemn acoperite cu o singură spoială de lut. Se recunoaște că, de regulă, au 2 încăperi, din care una de locuit, iar cealaltă folosită ca "celar". Ca anexe gospodărești, se citează existența pătului și a pivniței. Coșarele pentru animale sunt destul de rare. Pentru locurile de pază a vitelor este menționată existența "surlei". În zonele de munte, în satele moșnenești, se arată că locuiesc și câte 8-9 suflete într-un singur bordei.³

Statistica din anul 1859, întocmită de Marțian, prezintă o situație globală a clădirilor, cele rurale cu cele urbane la un loc. Tot așa, s-ar părea că o parte dintre locuințele de nuiel și cele de gard au fost incluse fie în categoria celor de lemn, fie a celor de pământ. Se poate crede că în categoria construcțiilor de lemn sunt incluse și toate pivnițele, celarele sau alte anexe gospodărești din lemn. Dacă avem în vedere că la acea vreme mai toate așezările erau încă răscolite de strămutări, unele nou-întemeiate și nedeplin constituite, iar pe alocuri destule gospodării se aflau încă răspândite prin țărini, multe dintre ele ogrăzi de pruni, conace de deal și de plai, care, neaflându-se la linia sătească, nu au fost incluse în calcul. Pe de altă parte, multe dintre locuințele de atunci, ca și astăzi, erau construite din structuri de lemn așezate pe o temelie de zidărie, care nu se știe cum au fost încadrate în statistica respectivă, îndeosebi când era vorba de parteruri și subsoluri parțiale.

Oricum, statistica din 1859 ne arată în Argeș existența a 1559 de construcții de zid și a 83629 din lemn. În Muscel sunt arătate numai 1025 de locuințe din zidărie și 33181 din lemn. Construcțiile de pământ, cele din "nuiel" și de "gard", atestate și de statistica de la 1839, sunt în

Argeș în număr de 1678, iar în Muscel numai de 905.

Statistica de la 1859 poate fi înțeleasă bine dacă se discută comparativ cu datele statistice din perioada 1885-1895, care atestă creșterea numărului locuințelor de zidărie, creșterea numărului de locuințe din structuri care asociază împletitura de nuiete, precum și tendința de dispariție a locuinței bordei.

Reforma agrară de la 1864, aplicată numai cu jumătate de măsură pe alocuri, nu schimbă nici ea prea mult starea lucrurilor. După sfârșitul celui de-al treilea pătrar al secolului, repetatele rapoarte sanitare descriind situația satelor sunt cât se poate de aspre: arată că salubritatea satelor din Argeș și a locuințelor în genere lasă foarte mult de dorit. O mare parte din comune sunt rău întocmite, cele de munte fiind alcătuite din cătune risipite pe terenuri nepotrivite, cu case împrăștiate la mare depărtare. Locuințele sătești, în majoritatea lor, sunt construcții mici și dărăpănate. Cele mai bune au o singură cameră sau cel mult au și o singură tindă îngustă, în care se află vatra, nevăruite pe dinăuntru și pe dinafară. Ele se încheie cu repetarea imperativului că trebuie începută fără întârziere concentrarea mulțimii de cătune (câte 6-7) în comune unice, regulate și la linie.⁴

În Muscel situația nu este mult diferită. Multe comune se află pe văi și sunt bine ventilate de vânturile favorabile, dar sunt și cătune în înfundături de vâlcele, în apropiere de păduri, unde curenții lipsesc, atmosfera este umedă și razele soarelui pătrund greu. În această situație sunt satele Văleni, Pucheni, Valea Popii, Poienărei, Glâmbocelu, Gorganu, Vlădești, Schitu Golești, Aninoasa, Bădeni-Pământeni, Coșești, Vulturești, Micloșani etc.

Și aici locuințele sunt foarte izolate, răspândite pretutindeni în mod neregulat, alcătuite din bârne. În plasa Râului Doamnei și în Podgorii sunt și locuințe de cărămidă, în paiață; se arată că cei săraci le fac din nuiete și le lipesc cu pământ. În genere, locuințele nu se compun decât cel mult din 2 camere mici, din care una servește și ca bucătărie.

Observațiile care se fac acestei locuințe acoperite cu șindrilă constau în faptul că tavanul este prea jos, ferestrele sunt mici și cu cercevele fixe, adeseori în loc de geam având hârtie ori țiglă, sobele sunt cu gura afară...

Locuințele muntenilor, în schimb, sunt mult mai igienice ca cele ale podgorenilor, pentru că au camere mai multe și mai spațioase.⁵ Locuințe bune se consideră că sunt în comune ca Rucărul, Nămăești, Dragoslavele, Valea Mare, Lerești, Valea Popii, Drăghici și Bălilești; din Podgoria se citează Leordeni, Ștefănești, Topoloveni, Gorganu. De un renume deosebit este zona din jurul Câmpulungului, unde sunt "sate frumoase, cu case chipeșe și îngrijite, din cele ale locuitorilor munteni avuți, incomparabile cu tristele colonii din câmpie".

Situația așezărilor sătești și a locuinței țaranului a intrat mult în atenția serviciilor medicale județene și a Regulamentelor sanitare, cerându-se administrației de stat rezolvări grabnice. Se recunoaște îndeobște că statul nu-i poate forța pe săteni să-și clădească locuințe

Casa Ciocan din Ștefănești

Casă specifică zonei submontane

Casă din Rucăr

Casa Morolu din Bălilești

mai bune decât le îngăduie mijloacele lor, dar Consiliile județene să întocmească regulamente de salubritate a satelor, de construire a caselor și să privegheze cu severitate la respectarea lor. Legile sanitare din 1874 și 1885 rezervă un capitol special pentru salubritatea locuințelor.

Printre alte opinii, se propune alcătuirea unei Comisii comunale care să privegheze salubritatea comunelor. Se exprimă dorința să se oprească pe cât se va putea mai mult a se locui în bordeie, considerându-se că a venit timpul ca acestea să dispară din România. S-a făcut și constatarea că există și case cu 2 etaje, cu apartamente pentru 4 familii și, în realitate, locuiesc acolo numai bărbatul cu soția sa și un copil; că asemenea case cu încăperi multe servesc țaranului, în parte, drept magazie.⁶ S-a opinat chiar asupra înființării de societăți de construcții țărănești pentru realizarea de case și sate-model, pe care săteanul să le urmeze după exemplul dat. Medicii primari din Argeș, Prahova și Romanai cereau, chiar înainte de 1888, o concentrare a satelor răsfirate etc.

Casă veche din Țițești

Casă din Zigoneni

Casă cu foișor din zona submontană

1. Arhivele Statului, Diplomatice, d. 147.
2. Arhivele Statului, Administrative, d. 2-5/1839, întregul material.
3. Gh. Crăiniceanu, "Igiena țaranului român", București, 1895, p. 47, n. 1.
4. Ibid., p. 47.
5. Ibid., p. 65-66.
6. Ibid., p. 101.

Casă din Cetățeni din Deal

Stână-ocolnic din Sătic

Casă cu folșor din satul Schitu. Muzeul Golești

Casă strămutată la muzeul în aer liber din Golești

Casă. Muzeul Golești

Casă. Muzeul Golești

ARHITECTURA BISERICILOR

Am văzut că în perioada regulamentară și postreglamentară locuința sătească de tip tradițional a suferit transformări mari, legate de o dezvoltare de program, de sporirea spațiului locuibil, de crearea unei note de confort evident îmbunătățit etc. Modul de viață al locuitorului, cu specificul preocupărilor sale de crescător de animale, de muncitor al ogoarelor și de podgorean neîntrecut, săditor de pometuri întinse, ajunge să întipărească locuinței sătești și anexelor sale trăsături noi, adesea caracterizate printr-o plastică arhitecturală cu totul nouă.

Alta este însă situația ctitoriilor sătești, din lemn, care nu totdeauna a trebuit să se strămute și să urmărească vatra sătească, păstrându-se astfel în bună măsură intacte trăsăturile originare, cu formele lor de plan și plastica arhitecturală specifică epocii. Ori, tocmai analizarea formelor de plan, a detaliilor de execuție sau a elementelor de plastică decorativă a acestor ctitorii ne îngăduie să surprindem stilul arhitecturii sătești dispărute și să evidențiem acele aspecte specifice artei locale de a construi.

Varietatea tipologică, sistemul constructiv și trăsăturile stilistice probează că biserica de lemn din zonele Argeșului și Muscelului cunoaște o evoluție în multe privințe strâns legată de programele arhitecturii civile. Este vorba în primul rând de sistemul constructiv, cu modul de făuire și asamblare a materialului. Se adaugă apoi pridvorul, cu suita sa de colonete torsate sau racordul de curbe și contracurbe, prezența stâlpilor angajați și bogăția decorației specifice barocului popular, care cultivă, alături de bârnele răsucite, frizele de denticuli, compozițiile sculpturale cu palmete și lalele, bogăția decorului policrom etc. Fruntarele, colonetele pridvorului, portalurile de intrare și ancadramentele de ferestre, cu suita de console care sprijină acoperișul, sunt totdeauna elemente care și ele se pretează aplicării unei decorații specifice, regăsite identic și în arhitectura locuinței și a anexelor sale.

În cele ce urmează să supunem unei analize sumare principalele tipuri de ctitorii din lemn specifice zonei studiate, oprindu-ne cu precădere asupra formelor de plan și a elementelor de plastică arhitecturală.

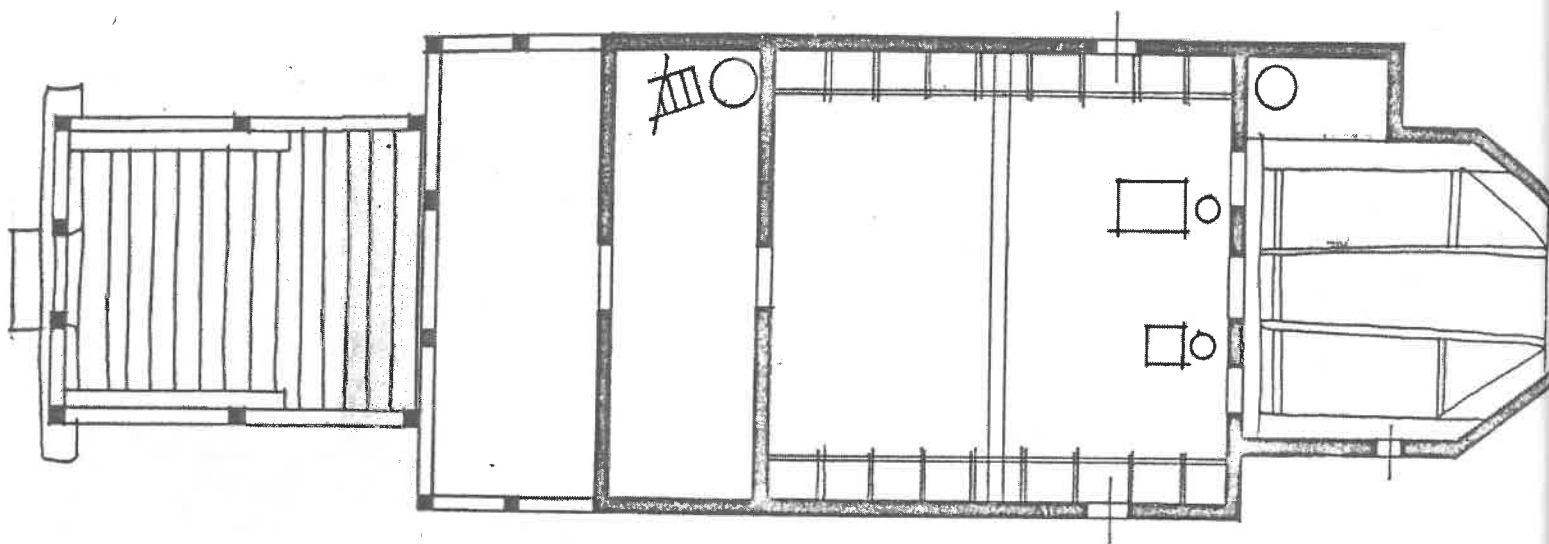
Biserica din Păroși-Leleasca, vedere

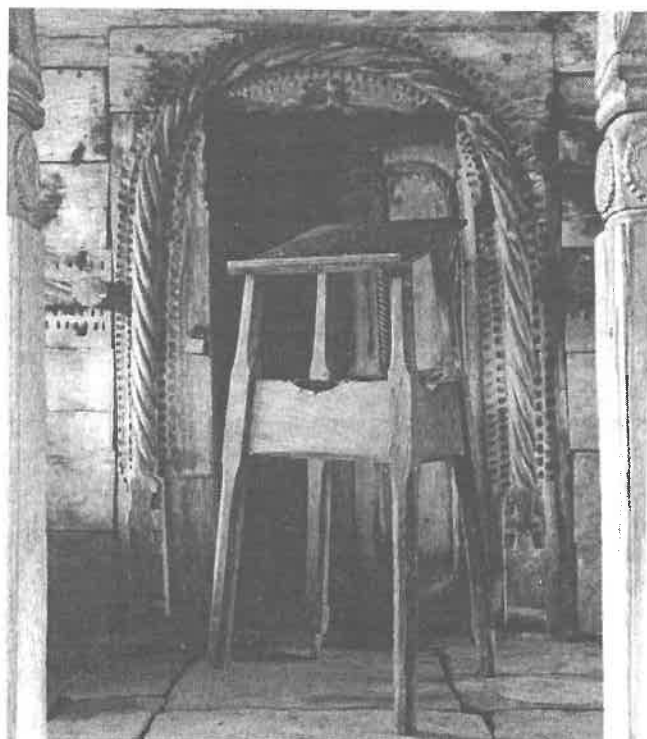
Semnătura meșterului Stan pe biserica din Păroși-Leleasca

Însemn votiv care atestă vechimea bisericii din Leleasca în secolul al XVI-lea

Biserica din Păroși-Leleasca, plan

Portal.
Biserica din Păroși-Leleasca

Capete de cai, detaliu.
Biserica din Păroși-Leleasca

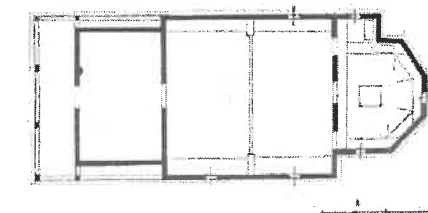
PLANUL ÎN FORMĂ DE CRUCE

În zona masivurilor păduroase de altădată ale Argeșului, Muscelului și Dâmboviței se identifică un tip de biserică de lemn care schițează, atât în plan, cât și în ansamblul sistemului de boltire, traseul unei cruci. Se pare că această formă de plan a fost altădată răspândită pe o arie ce se întindea de la poalele munților până în partea de jos a Câmpiei Dunării. Astăzi grupul cel mai compact îl rezervă numai zona de la nord-vest și sud-vest de Târgoviște. Câteva ctitorii bine conservate dovedesc prezența acestui tip de plan deplin constituit, cu proporții și forme plastice proprii, bine definite, în perioada de început a secolului al XVIII-lea.

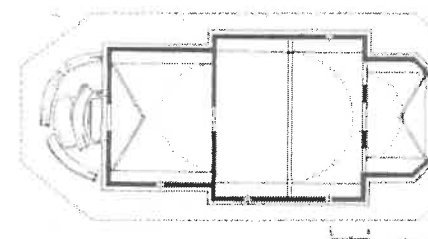
Alături de bisericile de acest fel mai bine cunoscute din Dâmbovița, cele din Frasinul din Vale, Frasinul din Deal sau din Corbii Ciungi, trebuie citată biserica din Cârștieni-Râncăciuv¹, datată anul 1759. Ca și alte ctitorii din aceeași grupă, naosul său are o formă apropiată de pătrat, acoperit cu o boltă în leagăn, consolidată la jumătatea sa printr-un arc dublu, dispus pe intrados. Absida este de formă hexagonală, mai îngustă decât naosul, retrasă simetric față de marginile de sud și de nord ale acestuia. Pronaosul, de o formă care și ea urmărește să se apropie de pătrat, se înfățișează și el mai îngust decât naosul, acoperit în mod identic. Obișnuitul pridvor de pe fața de vest lipsește aici. În schimb, după un procedeu propriu mai mult Argeșului, acoperișul se prelungește ușor în consolă, terminat într-o formă simetrică altarului, venind astfel să protejeze fațada de vest cu portalul său și treptele în obezi ale scării. În rest, nici un fel de deosebire esențială față de restul monumentelor din

Biserica de lemn din Cârștieni, 1759, vedere

Biserica de lemn din Drăganu-Olteni, plan

Biserica de lemn din Cârștieni, 1759, plan

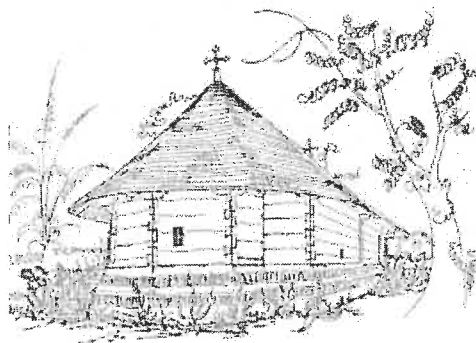
Biserica de lemn din Drăganu-Olteni, 1785,
vedere înainte de strămutare.
În prezent, în incinta Mănăstirii Argeșului

Biserica de lemn din Drăguțești, în timpul reconstrucției la Muzeul din Golești, Argeș

Biserica de lemn din Cuca-Cungrea

Biserica de lemn din Băseni

aceeași categorie; doar capetele extreme ale bolților pronaosului și altarului prezintă particularitatea că ele se închid printr-o foaie rabăută spre interior, sprijinită pe o nervură care maschează intersecția cu semicilindrul. Cu o decorație dintre cele mai sobre, căreia i se adaugă rafinamentul unor căutate proporții și calitatea unei execuții cu totul deosebite, biserica din Cârșteni trebuie considerată rodul unei suite întregi de reluări ale planului în discuție, în varianta sa cea mai timpurie, fără pridvor.

Cât este de unitară aceeași formă de plan ne-o demonstrează suita de ctitorii amintite, din preajma pădurilor învecinate ale Cobiei, bisericile din Mislea (1782), din Frasinu din Vale (1796), Dealul Serbeștilor (1804), Căndeștii din Vale (1804), Căndeștii din Deal (1804), Tufenii din Vale (începutul secolului al XIX-lea) sau Gemenea-Brătulești (1814), toate din Dâmbovița.

În zona de câmpie, forma aceasta de plan ne-o înfățișează și alte monumente tot atât de importante, ca cele din Cârtojeanca (începutul secolului al XIX-lea), Scurtu Mare (1805) sau Corbii Ciungi (1821).

Biserica din Corbii Ciungi trădează intenția de a se exprima și spațial forma de cruce; s-a urmărit chiar o marcă a acestei structuri a interiorului și în ansamblul acoperișului, fiecare compartiment învelindu-se separat, cu coame ridicate la cote diferite. Atât pronaosul, cât și absida vor să fie aici două volume independente, alăturate simetric naosului.²

În zona Argeșului, forma de cruce este preluată și de o altă categorie de monumente, care, deși au pronaosul retras simetric spre interior, ca și absida altarului, se înscriu totuși unui dreptunghi, realizat din traseul tălpilor și al fundației.

Majoritatea acestor biserici au însă pronaosul tăvănit. Exemplul cel mai caracteristic din acest punct de vedere îl constituie biserica din Olteni-Drăganu, ctitorie de la 1785 a dascălului Ilie, pe moșia ce o lasă daniel acestui locaș.³ Realizată de o echipă de meșteri cunoscuți și de la alte monumente din împrejurimi, biserica din Drăganu păstrează, în ceea ce privește naosul și altarul, dispoziția planului în formă de navă, cu proscomidia plasată în spațiul creat prin prelungirea laturii de nord a navei paralel cu laturile absidei decroșate. Pronaosul se retrage simetric spre interior, urmărind să înscrie corpului edificiului forma de cruce, dar tăpile și cosoroabele navei continuă să se prelungească, realizându-se astfel un cadru rigid, încheiat pe stâlpii pridvorului. Spațiul corespunzător celor două pridvorașe laterale ale pronaosului conferă edificiului o înfățișare inedită, în acord cu trama peripterelor incintei, menite să adăpostească suita de mese și scaune pentru oștețe, prasnice sau pomeni. De această dată, pronaosul apare însă tăvănit, astfel încât să-și poată face loc o clopotniță, care să centreze întreg ansamblul.⁴

Preocuparea de înscriere a formei de cruce în structura bisericii de lemn ne-o dovedesc, într-un alt mod, și alte monumente, aflate în dreapta Olului, generând treptat interpretări diferite.

Biserica de lemn din Fețeni, secolul al XVIII-lea, dispărută

Analiza comparativă a monumentelor mai sus citate, cu modul de fasonare a materialului și unele rezolvări de detaliu, vine să ne confirme că ne aflăm în fața unor exemple care trebuie considerate drept reproduceri târzii ale unor prototipuri anterioare, și ele plămădite ca rod al unei îndelungate experiențe.

PRONAOSUL ABSIDAT

Atât în Argeș, în Vâlcea, în Mehedinți, cât și în Prahova, ne este cunoscut un anumit tip de biserică, fără pridvor, al cărei pronaos se înscrie într-o formă absidată, asemănătoare poligonului altarului. Se spune despre aceste biserici că reprezintă adevărata formă de "corabie". Câteva ctitorii mai bine cunoscute, ca cele din Valea Faurului, Opătești-Blidari, Bascov, Glâmbocu etc., vin, prin unele soluții aparte, să demonstreze existența acestui tip de biserică bine statornicit, cu o evoluție proprie.

Dintre monumentele cele mai semnificative de acest fel, ne oprim în primul rând la biserica din Valea Faurului, ctitorie a obștei satești de la anul 1827.⁵ Înfațișarea sa de astăzi, deși suferă adăugarea unei clopotnițe târzii și a unui pridvor nepotrivit, de zidărie, lasă totuși să se citească forma edificiului original, încins cu un brâu în torsadă. Tavanul de pe pronaos și scara podului sunt cele inițiale.

Altarul prezintă o particularitate în ceea ce privește modul de boltire, în care, prin unele corecturi aduse în planul de naștere a bolții, se urmărește înscrierii acesteia traseul unui semicilindru, în același sens cu leagănul naosului. Planimetria bisericii din Valea Faurului este regăsită în toate detaliile ei și la ctitoria satului Fețeni, construită numai cu 15 ani în urmă, poate chiar de aceiași meșteri.⁶

Planului amintit, tot în Argeș, îi aparțin și bisericile din Glâmbocu⁷ și Bascov⁸, ambele primind, de asemenea, adăugirea unui pridvor de zidărie și a unei clopotnițe. Aceste adăugiri trebuie privite ca dovada cea mai evidentă a faptului că tipul acesta de plan nu mai oferea la un moment dat un spațiu suficient de încăpător.

La Glâmbocu remarcăm preocuparea de a se înzestra interiorul cu o podoabă aleasă, întocmai ctitoriilor de zidărie din epoca respectivă. Așa se explică de ce și peretele despărțitor dintre naos și pronaos este făcut aici din zidărie și îmbrăcat în frescă, opera lui Pantelimon zugravu, autorul atâtor picturi de renume din împrejurimi.

Înclinăm să credem că atât tâmpla, cât și peretele despărțitor dintre naos și pronaos sunt numai o adăugire de la anul 1808, din dorința de a se spori importanța acestei ctitorii; tâmpla de zidărie nu mai urmărește de această dată să coincidă cu planul marcat de decroșul absidei, ci cade undeva mai spre interiorul navei, creându-

se astfel în spatele acesteia spațiile care servesc ca proscomidie și diaconicom. Soluția aceasta nu este deloc nouă, întrucât o întâlnim destul de frecvent la sud de Carpați.

În ceea ce privește organizarea interiorului și sistemul de boltire, se impun câteva observații, care certifică, o dată în plus, unitatea stilistică a acestei categorii de ctitorii. La majoritatea acestora, semicilindrul naosului se rezemă pe acele aripi laterale, susținute pe consolele care suportă și nervura dubloului ce întărește intradosul bolții. Bisericele din Valea Faurului și din Goranu sunt tăvănite; la cele din Glâmbocu și Opătești se face o acoperire a spațiului cu o boltă care cuprinde și naosul. Boltirea altarelor celor din Glâmbocu și Goranu pare să fie identică, iar a celei din Valea Faurului, destul de asemănătoare.

Preocuparea pentru partea artistică la monumentele din această grupă - deși pridvorul cu stâlpi lipsește - rezultă din trasarea aceluia brâu median și din creștăturile consolelor pe care se sprijină acoperișul, precum și din modul de realizare a ramelor ferestrelor, imitând ancadramentele de piatră de la ctitoriile de zidărie, bogat împodobite cu motive sculpturale geometrice și florale, aproape totdeauna diferite de la o piesă la alta.

Judecând după proporțiile foarte reușite și după modul de prelucrare și asamblare a materialului, monumentele descrise trebuie privite ca aparținând unui anumit tip de biserică de lemn, foarte răspândită altădată, regăsit deopotrivă în Moldova și Transilvania. Forma aceasta de plan trebuie pusă în legătură și cu un anumit tip de edificii din zidărie, dezvoltat în paralel, așa cum este cel al bisericilor din Bălinești, Sf. Ioan Botezătorul din Suceava, Dragomirna, în Moldova, sau al bisericii Olari din Curtea de Argeș, din Ludești, Filipeștii de Pădure, în Țara Românească.⁹

De asemenea, acest tip de plan trebuie pus în legătură și cu acele biserici de lemn care oferă pe fațada de vest un pridvor absidat, ca cele din Zătreni - Vâlcea sau din Bălțații de Sus - Mehedinți.

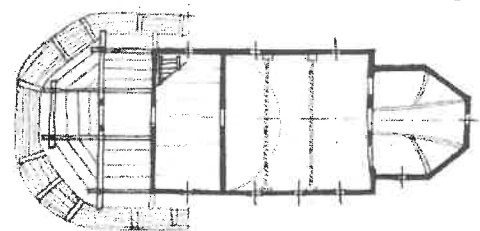
Nu putem trece cu vederea nici înrudirea ce se poate citi și cu acel tip de biserici de lemn, atât de răspândite în zona Argeșului, la care poala învelitorii se rotunjește mult în fața pridvorului, oferind volumului acoperișului și spre fațada de vest o formă simetrică celei de pe altar.

PRIDVORUL DEZVOLTAT

Zona pădurilor întinse de pe piscurile înalte ale Dealului Negru, a Văii Topologului, a depresiunii celor șapte muscele și gruiurilor Argeșului este leagănul unei arhitecturi dintre cele mai interesante,

Biserica de lemn din Piscu Calului-Morărești, 1790, vedere

Biserica de lemn din Piscu Calului-Morărești, 1790, plan

care se remarcă prin ingenioase soluții constructive și tot atât de interesante detalii de plastică decorativă.

Pădurile, atât de abundente pretutindeni, au furnizat totdeauna acel prețios material căruia i se datorează dezvoltarea unui ales meșteșug artistic al lemnului. Casele joase, cu foișoarele lor largi, de pe Valea Cotmenei și din satele din împrejurimi, ca și ctitoriile de lemn, cu însemnările vremii, sunt dovada unei bogate activități, vreme îndelungată, a unor renumite echipe de meșteri țărani, tâmplari, dulgheri, cruceri sau zugravi; tradiția măiestriei lor, transmisă adesea ca un meșteșug de familie, s-a păstrat și aici până în pragul zilelor noastre.

După însemnările lăsate, în această zonă au lucrat echipe ca cea a meșterului Stan, a meșterilor care ridică bisericile din Drăganu, Drăguțești sau Cuca. Unele sate din această zonă se pare că purtau renumele unei adevărate specializări în meșteșugul lemnului încă din timpuri îndelungate. Astfel, Opăteștii sunt știuți ca un adevărat centru al meșterilor cruceri, din mijlocul cărora avea să se ridice, la finele secolului al XVIII-lea, unul ca Mușat cruceru. Dar, alături de aceștia, ne sunt cunoscuți atâția alții din împrejurimi, ca Marin meșteru, Dumitru meșteru, Matei meșteru, Constandin cruceru și alții.

Măiestria acestor meșteri, dovedită de calitatea unei execuții cu totul deosebite și de bogăția decorației, se remarcă și prin elaborarea unor forme aparte de plan. Am amintit deja de tipurile de plan ale bisericilor din Drăganu, Glâmbocu sau Valea Faurului.

Tot atât de specific însă acestei zone este și acel plan cu traveea centrală a pridvorului precedată de alți doi stâlpi, pe care se rezemă partea ieșită mult în consolă a acoperișului, al cărei traseu urmărește în fațadă reproducerea formei semicirculare a absidei. Compozițional, această încercare de alungire spre vest a tipului de plan tradițional venea să rezolve, echilibrat, întrepătrunderea clopotniței cu volumul unitar al acoperișului. Se înscrie totodată ansamblului o notă care își poate găsi un corespondent evident în forma unui plan al bisericilor cu pronaosul sau cu pridvorul absidat. Dacă avem în vedere exemplul bisericii din Dănicei-Valea Scheiu, vedem că între traseul acesta al formei acoperișului și traseul bolților, care reproduc cea formă de navă, trebuie, de asemenea, stabilită o evidentă relație de asemănare. Dacă ne referim la biserica din Stoilești, exemplul acesta nu pare deloc singular; tipice însă formei de plan la care ne referim pot fi socotite bisericile din Drăguțești, din Cuca de Sus, Cuca de Jos, Nețești-Urși și Piscu Calului-Morărești.

Bisericile din Cuca și Piscu Calului păstrează încă neștirbită înfățișarea lor inițială, cu toată podoaba interiorului. Biserica din Piscu Calului, despre care știm că reproduce identic o altă ctitorie alăturată, dispărută acum, este numai unul dintre exemplele atât de lămuritoare despre forma desăvârșită pe care reușesc s-o atingă monumentele din acest grup. Tăvănirea pronaosului lasă loc surmontării unei clopotnițe importante, la care se accede din interior. Leagănul naosului este secționat în trei părți egale de către două arcuri-dublouri decorate în

formă de torsadă. Bolta altarului, după un procedeu specific Argeşului şi Vâlcei, este aşezată pe o ramificaţie de nervuri în formă de evantai, dispusă în sensul axului longitudinal.

Ca şi în Gorj, unde se ştie că polata care adăpostea intrarea avea să devină cu timpul - în arhitectura civilă - un adevărat foişor (ca cel al casei lui Mogoş din Ceauru), zona aceasta din stânga Oltului, legat tocmai de experienţa de care am vorbit mai sus, va elabora un alt tip interesant de plan, în care - pornind de la cei doi stâlpi care dublau traveea centrală a intrării - avea să se ajungă la crearea unui al doilea pridvor, desfăşurat în adâncime. Biserica din Păroşi-Leleasca, operă a echipei meşterului Stan, refăcută pe locul unei alte ctitorii din secolul al XVI-lea, este cunoscută astăzi ca una dintre puţinele de acest fel.¹⁰ Cel de-al doilea pridvor, din faţă, este o adăugire făcută cam imediat după terminare, având rolul să adăpostească o scară importantă.

Măiestria meşterilor de aici se dovedeşte şi în ceea ce priveşte făuirea materialului şi reuşita decoraţiei sculpturale a pridvorului sau a consolelor ce suportă arcul-dublou din naos. Ne apare ca nouă soluţia acoperirii atât a pridvorului iniţial, cât şi a pronaosului, cu o boltă aplatisată, normală pe axul longitudinal, soluţie inspirată, în mod evident, din arhitectura ctitoriilor de zidărie ale epocii. Rezolvarea proscomidiei, în schimb, reproduce acel procedeu întâlnit şi la biserica din Drăganu, prin crearea unui spaţiu în spatele tâmplei, cu prelungirea laturii de nord a naosului, paralel lateralei absidei.

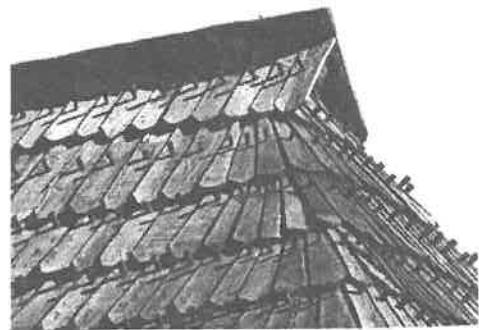
Trebuie să amintim şi faptul că această biserică este aşezată pe un soclu înalt, din zidărie, terminat în partea superioară printr-un brâu subliniat de zimţi de cărămidă, marcându-se astfel delimitarea dintre cele două registre realizate din materiale diferite. Dacă avem în vedere şi exemplul bisericii din Băseni-Costeşti sau al celei din Cârştieni numai, vedem că intenţia acelor meşteri era dorinţa realizării unei ctitorii după modelul celor de zidărie, cu un soclu important, având un profil asemănător celui brâu median, dar ai cărei pereţi se continuă din bărne.

PLANUL TREFLAT

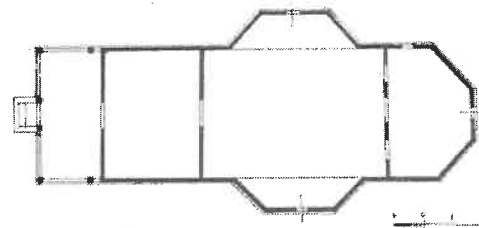
Una dintre formele de plan care izvorăşte direct din încercarea de reproducere a modelelor de zidărie este cel în formă de treflă. Inovaţia lui constă din alipirea de o parte şi de alta a naosului bisericii, în formă de navă, a unei abside poligonale, mai mult sau mai puţin dezvoltate, cu intenţia de a înscrie în planul noului edificiu o formă asemănătoare celei de cruce. Nu este mai puţin adevărat că pe această cale se realizează în faţa tâmplei un spaţiu ceva mai dezvoltat, care trebuie să cuprindă şi cele două strane.

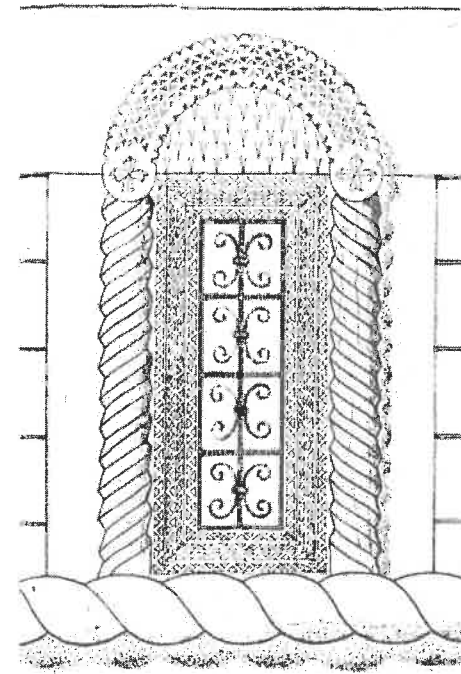
Capete de cai la Biserica din Cuca

Detaliu de învelitoare din şindrilă, prinsă în cuie de lemn din zona Cuca

Biserica de lemn din Călugăriţa-Glâmbocata, plan

Ancadrament de fereastră la Biserica din Jupâneşti

Biserica Mănăstirii Nămăeşti, înainte de ultima restaurare

Elaborarea planului treflat al bisericii de lemn pare să aparţină în exclusivitate Moldovei din perioada de început a secolului al XVIII-lea, de unde a iradiat atât în Transilvania, cât şi în Ţara Românească.

În ceea ce priveşte Ţara Românească, preferinţa pentru această formă de plan o manifestă numai ctitoriile (sau schiturile) datorate unei iniţiative a călugărilor, ridicate pentru aşezări de pe pământurile mănăstirilor. Oricum, zona Vrancei şi cea a Buzăului au jucat un rol deosebit în răspândirea acestui tip de plan în partea de sud a lanţului Carpat. În zona care ne interesează, ne atrage atenţia biserica din Glâmbocata, datată perioadei de sfârşit a secolului al XVIII-lea, ridicată în începuturile sale ca o ctitorie călugărească, de unde se trage şi numele actual al aşezării respective, de "Călugăriţa".¹¹ Aşa cum se înfăţişează această ctitorie, construită din elemente de dimensiuni reduse, după procedeele obişnuite, suntem în faţa unui edificiu care a suferit o strămutare, cu înlocuiri de piese. Plastica decorativ-arhitecturală a pridvorului lasă să se citească influenţa puternică a arhitecturii dâmboviţene.

Regăsirea formei treflate şi la o altă ctitorie din Teleorman, la Udupu (1808), ne duce cu gândul că şi acest tip de plan trebuie să fi cunoscut cândva o răspândire mai largă în zona de câmpie de la sud de Carpaţi.¹²

ABSIDA DREPTUNGHULARĂ

Zona din jurul Drăgăşanilor, atât de bogată în monumente de lemn, cu ingenioase soluţii de acoperire a spaţiilor şi o largă varietate de motive decorative, oferă, de asemenea, un tip aparte de plan, în care absida altarului, deşi decroşată simetric faţă de restul navei, ca la majoritatea bisericilor de lemn din împrejurimi, de data aceasta urmăreşte un traseu dreptunghiular.

Care este obârşia directă a acestui tip de plan cu absida dreptunghiulară şi care sunt coordonatele parcurse de aceasta în programul artei de a construi în lemn, până la localizarea de care ne ocupăm, este greu de spus. Cunoaştem forma de absidă dreptunghiulară ca fiind proprie arhitecturii grupului de biserici de piatră din Ţara Haţegului şi a Munţilor Apuseni. Arhitectura lemnului din Transilvania cunoaşte şi ea numeroase exemple de biserici cu absida dreptunghiulară sau chiar pătrată. Pentru ctitoriile de lemn, credem că această formă de plan este proprie unei structuri de tip primar, rezultată din însăşi natura materialului, cu specificul prelucrării sale; altădată asemenea biserici poate erau destul de numeroase, deşi astăzi ne sunt cunoscute doar câteva exemple.

Alături de bisericile din Ștefănești-Școală (refăcută între 1814-1818) și Izvoru-Besnești (1746, dar refăcută recent), ambele din județul Vâlcea, se înscrie în această categorie o bisericuță din județul Argeș, aflată lângă Costești, rămasă în afara satului Telești. Așa cum se prezintă astăzi, lucrată din elemente masive de stejar, într-o arhitectură proprie, s-ar părea că de la început această ctitorie a fost concepută fără pridvor. Un sinodic vechi al acestei biserici dă ca dată a construirii ei anul 1688, moment consemnat și pe o cruce de pomenire care a existat cândva fixată pe unul dintre pereții exteriorului; oricum, datarea din pisanie - anul 1737 - trebuie privită ca un moment când monumentul suferă, printre altele, o refacere a acoperișului.¹³

Naosul înscrie exact forma de pătrat, cu leagănul boltii consolidat transversal prin obișnuitul arc - dublou rezemat pe două console. Pronaosul, dezvoltat în adâncime numai cât jumătate din naos, este acoperit tot cu o boltă în leagăn, dar cu un diametru diminuat față de lățimea navei și ușor aplatisată. Nu ne putem face o idee exactă asupra pridvorului, încă, dacă a existat cândva aici. De altfel și pronaosul se dovedește ca o "alăturare" față de restul edificiului. Cercetări de detaliu trebuie să stabilească eventualele faze de refacere suferite și să aducă precizări legate de data construirii.

Biserica din Stroești

Ctitori de la Schitu Golești

Ctitori de la Schitu Golești, detaliu

1. N. Stoicescu, "Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România", I - Țara Românească, Craiova, 1970, p. 178.
2. De văzut în legătură cu această formă de plan: Andrei Pănoiu, "Arhitectura bisericilor de lemn din Țara Românească", Teză de doctorat la Institutul de Arhitectură, București, 1971, p. 56 și lucrarea autorului: "Din arhitectura lemnului", București, 1977, p. 130.
3. N. Stoicescu, op. cit., p. 286.
4. Andrei Pănoiu, "Din arhitectura lemnului", p. 132.
5. N. Stoicescu, op. cit., vol. II, p. 712.
6. Ibid., vol. I, p. 303.

7. Ibid., p. 340.
8. Ibid., p. 60, 61, 62.
9. Pentru discuție, de văzut Andrei Pănoiu, "Arhitectura bisericilor de lemn", p. 70 și fig. 60.
10. A. Pănoiu și C. Bălan, "Un interesant monument de artă, biserica de lemn din Păroși- Leleasca", în "Revista Muzeelor", an V (1968).
11. Crețeanu, Radu, "Bisericile de lemn din Muntenia", București, 1968, p. 15, 29, 41.
12. Andrei Pănoiu, "Arhitectura bisericilor de lemn", p. 77-79 și fig. 70.
13. Ibid., p. 79 și fig. 74.

Detaliu frescă naos, Biserica Sf. Treime din Pitești

Frescă naos, Biserica Sf. Treime din Pitești

Detaliu icoană, Schitu Golești

Portret de ctitor,
Mănăstirea Valea

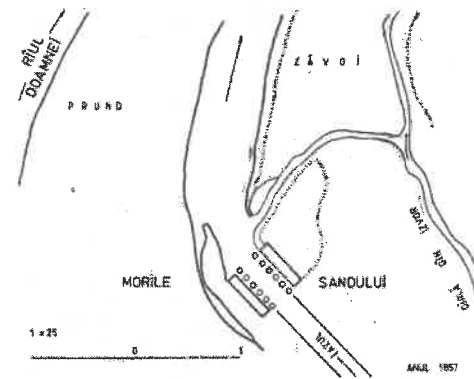
Paracletul Mănăstirii Văreși,
capitel din piatră

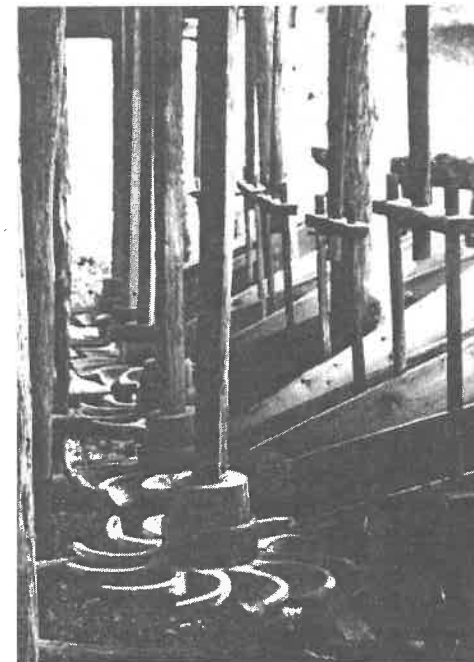
Paracletul de la Aninoasa,
pictură atribuită lui Părvu Mutu

Moara de la Șuici, 1856,
gravură de Lancelot

Morile înjugate de pe Iazul Sandului,
la Pitești - 1857

Detaliu de mori înjugate de pe apa Tismanei,
la Găleșoala, asemănătoare cu cele ale Sandului la Pitești

MORILE DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL

Planurile topografice din secolul trecut consemnează existența a numeroase instalații mânate de apă, cele mai multe dintre ele mori de măcinat, în localități ca Alimănești, Stroiești, Săracul, Gușoieni, Hârtiești, Râncăcirov, Izvoru de Sus, Mănicești, Băjești, Drăgoiești, Piscani, Secăturile, cătunul Slatina etc.

"Tăblița statistică a Prințatului Valahiei pe anul 1832" înscrie 193 de mori de apă pentru județul Argeș și 129 pentru Muscel. Nu se spune nimic despre făcae, despre pive și mai cu seamă despre joagăre.¹

O statistică din anul 1833 ne arată că la acea dată figurau pe Râul Argeș în acest județ al Argeșului 3 mori cu un total de 13 roți. Tot pe Râul Argeș, pe teritoriul județului Muscel, se aflau 5 mori, tot cu un total de 13 roți. Pe Râul Doamnei aceste mori erau însă mult mai numeroase.

O evidență de la sfârșitul anului 1838 consemnează funcționarea la acea dată în județul Muscel a 115 mori și a 58 făcae², însumate după cum urmează:

Plasa Dâmboviței	17 mori și 3 făcae
Plaiul Nucșoarei	11 mori
Oraș Câmpulung	17 mori
Plasa Râurilor	40 mori și 4 făcae
Plasa Argeșului	15 mori și 20 făcae, 2 mori pe Dâmbovița și 3 pe Râușor, la Rucăr
Plasa Podgoriei	10 mori și 31 făcae

Mult mai completă este o catagrafie din anul 1839, menită să facă cunoscută situația teritoriului din județul Muscel, prezentând, printre altele, și o evidență a instalațiilor de tehnică populară mânate de forța apei: mori, făcae, pive, joagăre. Pentru fiecare obiectiv în parte se arată locul unde se află, pe ce moșie, pe ce anume apă, câte roți sau câte alergătoare are etc. Ne lipsesc din această evidență datele pentru plasa Podgoriei.

Înțelegem că instalațiile respective sunt acționate "cu roți" și cu "alergătoare", toate montate pe "pari cu zăgaz", pe "iaz cu zăgaz" sau prevăzute numai cu "zăgaz".

Specificările făcute arată că morile în discuție sunt cu o roată,

cu două, cu trei, cu patru sau chiar cu mai multe roți. Nu ni se spune în această evidență numărul perechilor de pietre sau al firelor de joagăr pentru fiecare obiectiv în parte. Rezultă din această evidență și existența tipului de moară cu alergătoare (cu ciutură?) cu mai multe perechi de pietre de măcinat.

Pentru plasa Nucșoara ni se arată că sunt în total 15 mori, din care 3 cu câte 2 roți, 8 numai cu câte o roată, iar pentru restul nu se face nici o precizare. În rând cu acestea este trecut și un făcău, în satul Slătiniu, cu o roată. Sunt arătate și 3 pive, în satele Nucșoara, Corbi și Berevoești-Pământeni. În schimb, joagărele se ridică la cifra de 39: Nucșoara - 4, Corbi- 9, Căndești de Albești și Albești, pe Bratia, Brătioara și Bughița - 10.³

După această statistică de la 1839, orașul Câmpulung avea 14 mori pe Râul Târgului și 2 pe apa Bughei Mari, toate cu zăgaz. Dintre acestea, 12 mori erau cu 2 roți, o moară cu 3 roți și una cu o roată.⁴

În plasa Argeșelu avem cele mai puține mori, în total 6, toate în satele Crucereasa, una cu 3 roți și altele 2 cu câte 2 roți. În schimb, sunt foarte numeroase făcaele, în total 23 de piese, toate pe apa Argeșelului. Dintre acestea, 4 sunt cu câte o alergătoare și 11 cu câte 2 alergători.⁵

Făcaele cu roată sunt în număr de 7, cu câte o roată - 5, cu câte 2 roți - 2.

Sunt numai 3 pive, în satele Crucereasa și Racovița.

În plasa Dâmboviței sunt recensate 25 de mori cu câte o roată și 5 cu 2 roți. Tot așa, figurează în această evidență un făcău cu o roată, 3 făcae cu 2 alergătoare și unul cu 2 alergători. Toate aceste instalații sunt arătate a fi montate pe iaz cu zăgaz. Acestora li se adaugă și 79 de joagăre (din care 20 la Dragoslavele, pe Valea Caselor, și 24 la Rucăr, pe Valea Dâmboviței), precum și 5 dârste.⁶

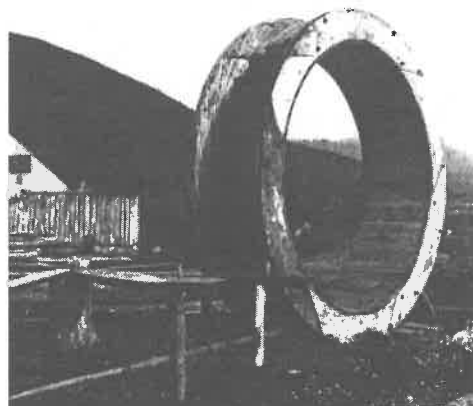
În plasa Râurilor sunt consemnate 4 mori cu câte o roată, 27 mori cu 2 roți, 2 mori cu câte 6 roți, o moară cu 3 roți și alte 3 mori cu un total de 16 roți. Li se adaugă acestora 3 făcae cu câte o roată, 3 făcae cu câte 2 roți, 8 făcae cu câte o alergătoare și un făcău cu 2 alergători.⁷

Tot aici avem 2 joagăre cu câte o roată, 2 joagăre cu câte 2 roți, 2 joagăre cu câte o alergătoare și un joagăr cu 2 alergători.

Datele statistice ne arată că, pe măsură ce ne apropiem de jumătatea secolului, numărul acestor instalații este mereu în creștere. La 1847 se știe că numai Mănăstirea Negru-Vodă din Câmpulung avea 26 de ferăstraie, din care 8 pe apa Râușorului și 2 pe apa Târgului; la 1855 erau numai în Câmpulung 19 mori de măcinat, fără a se adăuga pivele și dârstele.

Din statisticile amintite mai sus reținem în chip deosebit faptul că unele dintre aceste instalații sunt acționate de un număr neobișnuit de mare de roți, chiar și câte 6; în această categorie se înscriu și morile de la Pitești, aflate pe apa Argeșului și Râului Doamnei, a căror situație ne este ceva mai bine cunoscută.

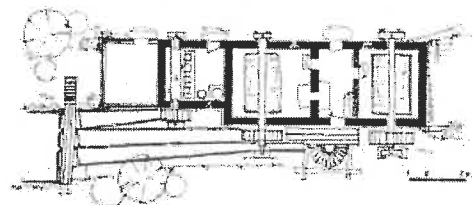
Tradiția morilor de la Pitești ne este evocată și de un document

Modul de execuție a unei roți de moară

Moară la Rucăr - vedere

Moară la Rucăr - plan

Instalație de moară, piuă, vâltoare - Rucăr

Piuă - Rucăr

din vremea lui Mircea cel Bătrân, care menționează o asemenea instalație aflată în hotarul orașului.⁸ Un document din vremea lui Constantin Brâncoveanu, vorbind despre aceste mori ale Piteștilor din "vadul lor cel bătrân", de pe "iazul cel lung", arată că le-a înecat apa Argeșului. Se arată cu acest prilej că aici, la acea dată, în anul 1708, la Pitești, erau, de fapt, trei vaduri cu mori, care se refac fără a se respecta însă măsura știută a vechilor vaduri. La una dintre mori, pe lângă cele patru roți știute, s-au adăugat încă alte patru roți "gonitori", urcând totodată și vadul mai sus, fapt care face ca vadul morii de mijloc să fie înecat de cursul apelor.⁹

Hotărnicia de la 1834 a moșiei Stănceasca ne arată la Pitești "șanțul făcut pentru zăgazul morilor" și "locul unde au fost morile mănăstirii", cu "zăgazu vechi".¹⁰ Pe harta moșiei respective sunt precizate și "morile Sandului, pe apa Râul Doamnei". Se arată că aceste mori erau alcătuite din două corpuri principale, situate simetric, de-o parte și de alta a firului apei; un pod de lemn este prevăzut să reunească cele două corpuri ale morilor și să asigure totodată traversarea carosabilă a apei.

În Planul de la 1850 al moșiei Mănăstirii Vieroși "morile" de la Pitești sunt reprezentate în mod asemănător, de această dată aflate pe un canal situat pe stânga Râului Doamnei. Pe acest plan figurează și locul vechilor mori, cu însemnarea: "Zăgazu Sandului". Foarte probabil că morile vechi ale Sandului dispăruseră cu totul în urma marilor inundații din anul 1837.

Pe alte planuri din anul 1857, "Morile Sandului" apar refăcute pe un iaz trasat pe dreapta Râului Doamnei, realizate ca un ansamblu unitar, alcătuit din două corpuri dispuse simetric, fiecare cu câte 6 roți, reproducând astfel tipul morilor știute din anul 1834; în această formă se pare că ele vor supraviețui până către 1870.¹¹

Una dintre morile de la Pitești este arătată și pe planurile pitarului Ion Livaditu, din anul 1852. De această dată fiind vorba de o lucrare mult mai complexă, de amenajare hidrotehnică a punctului de confluență a Argeșului cu Râul Doamnei, este consemnată și viteza apei, arătată într-un punct apropiat de podul Piteștilor a fi de 2/3 stânjeni pe secundă, iar undeva mai sus, de 1/3 stânjeni pe secundă.¹²

Modul cum se construia în trecut o moară ne este cunoscut și din listele de materiale "pentru trebuința morii Mării sale Doamnei, la Slobozia Brăiloiului", făcută în anul 1819, la care își aduc contribuția și meșterul Ion Lemnare de la Bădeni-Pământeni, cu Nițu Rotaru ot Țigănești.¹³ Între materialele specificate, aduse din Muscel, sunt incluse:¹⁴

- 80 scânduri ale luminii, lungi de 4 stânjeni și late de o palmă domnească, grosime de un pumn;
- 8 cobze de 3 stânjeni lungime, lățime-grosime o palmă;
- 4 limbi ale cobzelor, 3 stânjeni lungime, lățime-grosime o palmă;
- 120 scânduri pentru scocuri;
- 2 fuse de stânjeni 4, în toată muchea 2 șchioape;

- 2 fuse lungi de stânjani 5, în toată muchea 2 șchioape;
- 24 pari ai casei, lungi de stânjani 3 și în creastă de 2 șchioape;
- 7 urși ai casei, lungi de stânjani 5 și în toată muchea de 2 șchioape;
- 4 coarde de stânjani 5 și în toată muchea de 2 șchioape;
- 10 păreți lungi de stânjani 6, lățime o palmă domnească, grosime o șchioapă;
- 28 căpriori lungi de stânjani 4, lați o palmă, grosime o șchioapă;
- 20 pari lungi de stânjani 4, în creastă 2 șchioape;
- 2 prefuști, lungime stânjani 3, lățime 2 șchioape, groși o palmă domnească;
- 1 fus lung de stânjani 3, gros în toată muchea 1 șchioapă;
- 6 cosorobi lungi de stânjani 3, în toată muchea o palmă domnească.

Pentru această moară cu pivă, satele Ciulnița Mare, Poienari, Aninoasa, Berevoești, Țigănești, Boteni, Negreni, Bratia, Jugur etc. transportă scândurile. Satele Gorganu și Văleni aduc fusele, iar din plaiul Nucșoara, satele Bârzești și Davidești, se asigură unii pari etc.

Din studiul listei de mai sus, după numărul groșilor, rezultă că este vorba de o construcție cu două încăperi, una pentru o moară cu două roți și alta pentru o pivă cu două fuse de ciocane.

Din diferite alte însemnări rezultă că pentru construcția unor asemenea mori se cer de obicei scânduri pentru scocuri, tălpoaie, urși pentru stăvilare, lemne pentru urșii scaunelor care susțin stăvilarele, urșii de sub apă, pentru prefuști, tălpi de străji, pe care se așază prefuștile, stâlpi groși de susținere numiți "bogdani" (popi sau tătuci), lemne pentru roți etc.

Tranzacțiile privind modul de întocmire a unei mori sau înțelegerile asupra închirierii ei, precizau toate datele legate de alegerea vadului, numărul roților (și al pietrelor), de unde se procura materialul etc.

Alături de morile de apă cu roată cu cupe, cu roată cu palete sau cu ciutură, trebuie menționată și existența, pe apa Argeșului, a morilor plutitoare. Chiar statistica din august 1833 menționează pe Râul Argeș o asemenea moară, cu o roată montată pe vase plutitoare, în zona Muscelului.

Morile plutitoare de felul acesta au fost destul de numeroase cândva, îndeosebi în partea de jos a Argeșului și pe Olt. Dar, prin prevederile Regulamentului organic, se stabilise ca unele dintre marile râuri ale țării să devină navigabile, râuri printre care figurau, deopotrivă, Oltul și Argeșul. Ca urmare a acestui fapt, din anul 1835 morile de toate felurile de pe aceste râuri s-au desființat, proprietarii lor despăgubindu-se de pierderile suferite.

Materialul documentar consultat lasă să se înțeleagă că la acea dată existau "mori plutitoare cu gard" și "mori plutitoare cu piloți" bătuți în albia apei, care funcționau cu "umflătură de apă", astfel încât

vârtejul ridicat în jurul acestora trebuia să antreneze roata, de care se angrenau pietrele de măcinat. În același mod se arată că funcționau chiar și unele pive.

În mod asemănător, în județul Argeș trebuie consemnată și existența morilor cu atelaje, cunoscute cu numele de "mori de vite". Mânate prin tracțiunea cailor sau a boilor, morile acestea erau menite să macine produsele în timpul când debitul apelor suferea din pricina înghețului sau a secetelor mari. Aparent mai simple decât morile de apă, morile de vite se arată în final tot atât de ingenios concepute ca și acestea. Construcția lor pornește de la imaginarea unei roți dințate, antrenate de tracțiunea animală, care pune în mișcare, prin intermediul unui angrenaj (felinar), rotirea pietrelor. În rest, întreg ansamblul de mecanisme respectă prevederile unei mori de tip obișnuit.

Deși cunoscute din timpuri îndepărtate, proprii îndeosebi locurilor unde lipsesc morile de apă sau cele de vânt, morile de vite intră în actualitate o dată cu sfârșitul celui de-al treilea deceniu al secolului trecut, pretutindeni trebuind să contribuie la asigurarea cerințelor din timpul războiului ruso-turc din anii 1828-1829. În această vreme, mănăstirile sunt obligate să facă fiecare câte o "moară cu cai" pentru a măcina bucatele cumpărate pentru trupele rusești.¹⁵

O dată cu înștiințarea de punere în lucrare a acestor mori se trimite proprietarilor de moșii și o "însemnare", din partea spătăriei, de materiale necesare, inclusiv dimensiunile lor, cuprinzându-se:

- 10 podini, lungu stânjani 4;
- 20 stâlpi, lungu stânjani 1¼;
- 40 grinzi pentru paiente și cosaci, lungu stânjani 2;
- 20 căpriori, lungu stânjani 3;
- 150 lațuri;
- 9000 scânduri de Focșani, pentru înveliș;
- 250 ipac scânduri de mijloc de Câmpulung, pentru păreți;
- 30 oca piroane;
- 1000 cuie de lați;
- 7000 cuie pentru învelitoare;
- 2500 cuie ipac pentru zidurile pereților, pentru stoboreală;
- 100 oca de fier lucrat;
- 10 colaci, lungu 4 palme;
- 4 stinghii pentru roată, lungu palme 11;
- 1 fus, lungu stânjani 1 ½;
- felinar care întoarce roata;
- 2 lemne la fus, unde (se) leagă calul;
- 10 ipac lemne groase, care se pun dedesubtul fusului și felinarului, lungu 6 palme;
- 10 scânduri pentru cutia unde se învârtește piatra și curge făina și unde se pune grâu;
- 300 lemne de corn, pentru cuie de roată.

Curând numărul acestor mori devine destul de important, câștigând un rol deosebit chiar în economia Capitalei. În 1834 se cere ca, în mod obligatoriu, fiecare casnic proprietar să aibă câte o rășniță

a sa la vremea de precurmare a măcinișului, "fiindcă au secat cu totul multe râuri".¹⁶ La această dată, Fredling Gaer se obligă să repare 10 mori cu cai, pentru locurile unde se află, făcându-le să macine fiecare în 24 ceasuri câte 350 ocale de grâu. Pentru aceasta, el cere în total 12.000 lei, din care suma de 10.000 lei se consideră costul materialelor.

Trebuie să amintim în legătură cu acest capitol situația morilor Vlășcuței de la jumătatea secolului trecut. Se știe că în această localitate funcționa o moară de apă cu zăgaz. Alături de aceasta se mai aflau însă la acea dată încă alte două mori, una de vite și alta de vânt, aflate pe movila Vlășcuței.¹⁷

1. Arhivele Statului, Diplomatie, d. 143.
2. Arhivele Statului, Vornicia, d. 2885/1831, II, f. 13-19.
3. Arhivele Statului, Administrative, d. 4/1839, f. 8-12.
4. Arhivele Statului, Administrative, d. 1/1839.
5. Arhivele Statului, Administrative, d. 2/1839.
6. Arhivele Statului, Administrative, d. 3/1839, f. 10-16.
7. Arhivele Statului, Administrative, d. 5/1839, f. 18-29.
8. D.I.R., B, Țara Românească, vol. I, p. 27.

9. Arhivele Statului, Mănăstirea Câmpulung, LII/4, mss. din 6 mai 1708.
10. Arhivele Statului, Planul moșiei Stănceasca, Planuri Argeș, anul 1834.
11. Arhivele Statului, Planuri jud. Muscel, nr. 51.
12. Ibid., nr. 64.
13. Arhivele Statului, Administrative Vechi, d. 2210/q, an 1819, f. 7, 16, 21, 29, 30.
14. Ibid. f. 1, Foaie întocmai după teșcherilele teslimatului cum se arată ... 1819, oct. 21.
15. "Documente privitoare la economia Țării Românești", 1800-1850, p. 528-529.
16. Ibid., p. 561.
17. Arhivele Statului, Planuri jud. Argeș, nr. 54, 65.

POVERNELE

Una dintre acele ramuri industriale care cunoaște o largă răspândire în decursul secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor o constituie fabricarea spirtului, preocupare venită să valorifice pe scară largă, într-un fel cu totul nou, o parte însemnată din producția pometurilor și cea provenită din podgorii, îndeosebi. Distilerile modeste de pretutindeni, concepute mai întâi sub forma unor cazane simple, sunt concurate treptat de instalații dezvoltate, de capacitate mare, montate în încăperi anume, articulate spațiilor de fermentare, cunoscute de obicei sub numele de poverne. În scurt timp ne aflăm în fața unui program arhitectural dintre cele mai frecvente, atât în vatra așezărilor sătești, cât și în perimetrul marilor târguri și orașe.

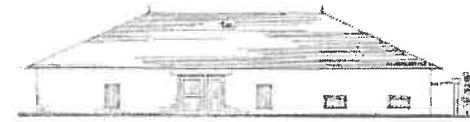
Toate aceste poverne trebuia să transforme în băutură spirtoasă aproape întreaga producție a prunăriilor și a altor pomaturi, despre a căror existență în suprafețe mari ne amintesc mai toate ridicările topografice din perioada de început a secolului al XIX-lea.¹ Despre această producție însemnată a băuturilor de toate felurile dovada cea mai evidentă o constituie prezența cârciumilor atât de numeroase, situate pe toate drumurile mari sau aflate în așezările mai importante ale vremii, întocmai ca și hanurile, toate având vadurile lor bine știute, în apropierea stațiilor de poștă, locurile de trecere a râurilor, în răscruci, pe lângă o moară de renume etc.²

Nu știm cât de multe erau aceste instalații la începutul secolului trecut, dar, oricum, numărul lor trebuie să fi fost destul de însemnat, deoarece în timpul războiului ruso-turc din anii 1828-1829 cantitățile de "spirt" puse la dispoziția armatei ruse sunt apreciable, pentru transportul și depozitarea lor făcându-se comenzi de butoaie într-un anume fel confecționate. Statistica oficială din anul 1832 menționează 82 de poverne în județul Argeș și 92 în Muscel.³

Planurile topografice ne consemnează și ele existența acestui tip de instalații, ele fiind, de fapt, nelipsite pretutindeni pe lângă casele de moșie ale marilor proprietari, pe dealurile de vii și în pomaturi, în vatra satelor sau în mijlocul târgurilor și orașelor.

Despre povernele care lucrează în București, Dvornicia Mare trebuie să arate Agiei, în anul 1831, că sunt cu totul "necuviincioase", reprezentând o primejdie de foc și considerate vătămătoare sănătății hălăduitorilor cu putoarea lor din fumegării; se cere ca aceste poverne să fie scoase în afara barierelor orașului.⁴

Alături de povernele de rachiu și cele de ceară, urmează a se scoate din oraș povernele de ulei, povernele de berărie și povernele de săpun. Covacii, caretășii, potcovarii, fierarii și căldărarii sunt obligați cu acest prilej să-și facă coșuri zdrene de zidărie și să fie înlăturate prăvăliile de lemn pe care mulți le au acum.⁵

Povarna Andreescu din Suslănești,
vedere și plan

Povarna Andreescu din Suslănești,
fotografie

Povarna din Nămăești

Povarna din Bădeni

Amintim acest lucru pentru că situația din București o înfățișează în mod identic și restul orașelor din țară. Catagrafia din anul 1838, de pildă, arată că în orașul Pitești locuiau la acea dată 50 de cârciumari, 2 hangii și 13 povarnagii. Poate aici este vorba numai de domiciliul acestora, o parte dintre cârciumile respective aflându-se tocmai pe undeva pe la vadurile de pe drumurile mari sau din centrele așezărilor satești. Catagrafia amintită îi arată pe acești cârciumari a fi supuși străini, greci, sârbi, ruși și evrei, numai jumătate din numărul lor fiind localnici. În ceea ce privește povarnagii, 7 dintre ei sunt greci și ceilalți 6 români.⁶

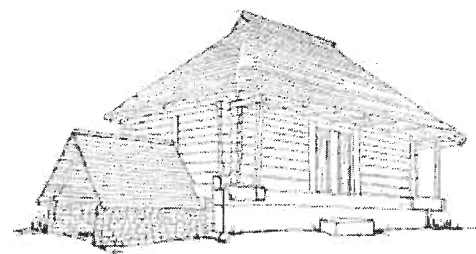
O statistică ceva mai târzie ne arată că în Pitești funcționau 19 poverne, în satul Cacaleții de Jos - 4, în satul Bunești - 6, Cremenari - 2, Zărnești - 2, Călugărița - 3, Câmpulung - 2, Ștefănești - 2, Bădeni - Ungureni - 2, iar în satele Rădești, Valea Mare-Podgoria, Dobrești, Românești, Vlădești, Topana, Gălăești, Cepari, Schei, Urluiești, Sămara, Urși, Alimănești de Jos, Drăguțești, Bălcești, Cireșul și Borlești numai câte una. Firește, în cazul de față este vorba de unități înscrise în categoria patentarilor, ai căror proprietari, așa cum se arată în evidențele respective, sunt înscrși în corporația povarnagiilor.

Tot în evidența amintită se arată că în Pitești se aflau atunci 45 de cârciumari, iar în Câmpulung 6 rachieri și 22 de cârciumari.⁷ Numărul exact al acestor poverne nu este însă niciodată cunoscut, mulți dintre locuitori prestând această ocupație fără să se declare, sustrăgându-se în acest fel atât dijmelor, cât și impozitelor.⁸

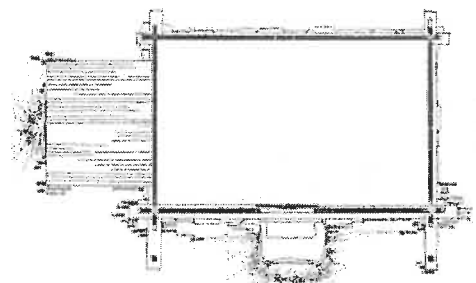
Preocuparea față de situația povernelor și a pericolului de incendiu ce-l reprezentau acestea intră în actualitate și în anul 1842, când o statistică anume întocmită arată că numărul acestora în Poliția Bucureștilor se ridica la 76.⁹ În această catagrafie se arată cum este clădită fiecare dintre aceste poverne, de câți ani datează, cu ce este învelită, cum sunt situate și câte cazane are fiecare. Din această lucrare întocmită de șeful Poliției rezultă că sunt poverne și cu câte 4 cazane.

Această evidență a servit apoi ca temei acelor măsuri prin care s-au stabilit, în anul 1843, normele de construcție a povernelor.¹⁰ Printre altele, se orânduiește ca orice povarnă s-ar ridica de acum încolo în Capitală să fie supusă cercetării Secției ingineresti, interzicându-se cu desăvârșire construcția lor în culoarea de roșu. În celelalte sectoare se admite construcția acestor obiective, cu respectarea anumitor condiții, legate de păstrarea unei zone libere în jur, elaborarea planului de construcție de către arhitectul orașului, iar clădirea să fie făcută din zidărie, cu încăperi boltite, învelită cu olane, cu cotlonul și coșurile de fum așezate în mijloc etc. Alte prevederi cer ca nivelul pardoselii să fie totdeauna mai jos decât nivelul terenului cu o jumătate de stânjen, iar obloanele să se căptușească cu tablă de fier pentru toate deschiderile etc.

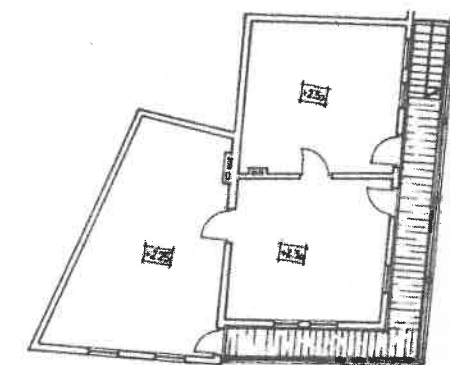
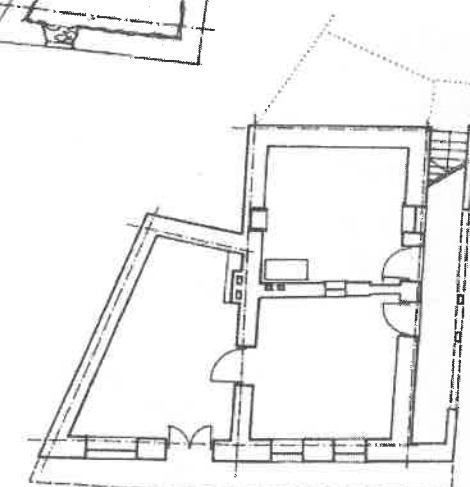
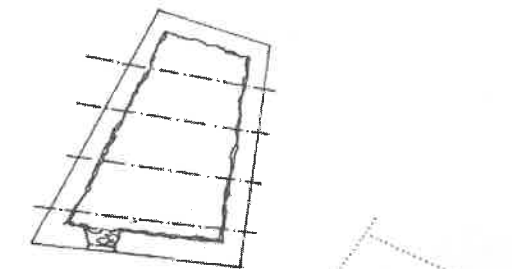
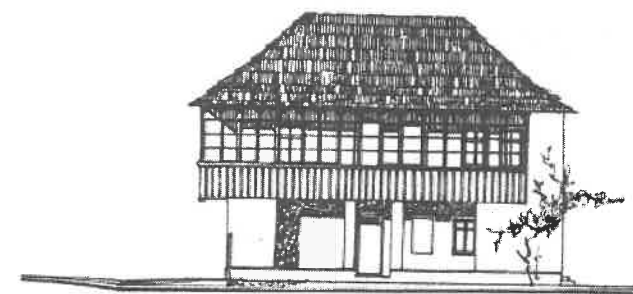
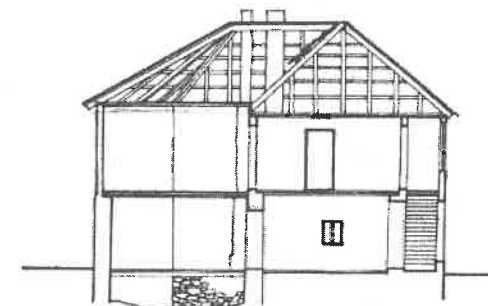
Știm că în anul 1853 ființau în București 48 de astfel de poverne și 32 de cazane de rachiu, cele mai multe neîndeplinind însă condițiile de funcționare stabile.¹¹

Povarnă la Golești

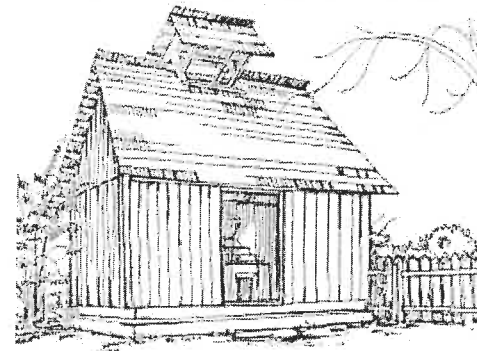
Povarnă la Golești - plan

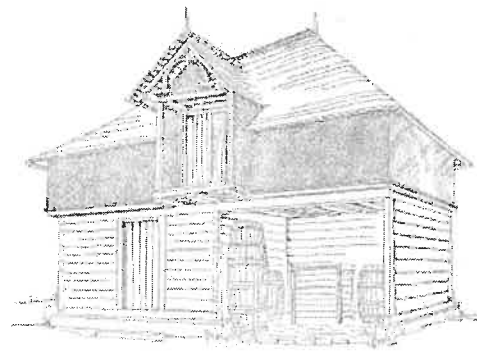
Casă cu prăvălie din Câmpulung, strada Șubești nr. 14.
Relevu, arh. Barbu Andrei Muțescu.

Cazan cu roată de scos apă
la Corbeni - Argeș.

Povarnă la Golești

Povarnă la Golești

Ținându-se seama de incendiile petrecute în București, Pitești sau Focșani, în anul 1855 se propune un plan de măsuri pentru desființarea din Capitală și din orașele de prin județe a poverelor, a "chirestegiilor și a covăcerilor". Se cere ca asemenea "fabricații", clădite după legi stabilite din anul 1844, să fie scoase afară din oraș.¹² Tot așa, sunt opriți de a sălășui în oraș căldărarii și fabricanții de săpun și lumânări.¹³

Știm că multe dintre acele prevederi principale stabilite de regulamentele capitalei București pentru alinieri și clădirile noi, care privesc datoria corporației lucrătorilor zidari și dulgheri de sub măimărie, ca cea publicată în anul 1848, au fost preluate și de celelalte orașe din țară. Este firesc, în aceste condiții, ca "modelurile" de ateliere și de instalații cu foc din București să fie reproduse și în diferitele orașe de prin județe, priveghindu-se astfel la măsura de prevenire a pârjolurilor. Și fără îndoială că povernele sunt printre cele dintâi tipuri de construcții care se înscriu acestor măsuri. Dar măsurile în discuție se aplică acum cu aceeași rigoare și instalațiilor asemănătoare ce se ridică și în vatra satelor.

Nu ni s-a păstrat până acum nici o construcție ridicată anume ca povarnă în unul dintre târgurile și orașele vremii. Ni se păstrează, în schimb, numeroase poverne construite după aceste tipicuri în așezările sătești. Amplasarea poverelor în afara așezărilor, alăturate apelor curgătoare, situarea cazanelor în încăperi coborâte sub nivelul de călcare, folosirea zidăriei de piatră ca element important, prevederea de uși și ferestre sau de obloane căptușite cu tablă etc. sunt câteva dintre acele impuneri specifice legislației de reglementare a regimului poverelor de care am pomenit, o legislație care a fost mereu reluată și actualizată până către zilele noastre.

Pornindu-se de la datele prescrise privind clădirea poverelor, în funcție și de capacitatea cazanelor, sătenii realizează aceste instalații prevăzute cu ingenioase dispozitive de ușurare a muncii de alimentare și de evacuare, de desfășurare a procesului de fierbere și de distilare a produselor, totul inclus într-o construcție de mare simplitate. Ce caracterizează însă pretutindeni ansamblul unei asemenea instalații, asemănătoare în multe privințe unei anexe gospodărești de tipul pivniței, este prezența aproape nelipsită a hornetei de pe coama acoperișului, cu rol atât de evacuare a fumului, cât și de iluminare a interiorului. Acestea poartă popular numele de "samar", denumire pe care știm că o au, de altfel, și vechile coșuri și luminatoare asemănătoare ale multor construcții din Pitești din prima jumătate a secolului trecut.

Apele curgătoare, recomandate de regulamentele sanitare pentru amplasarea acestor poverne, prilejuiesc totodată alimentarea continuă a vaselor de răcire, cu ajutorul unei roți cu cupe, antrenate de puterea undei, conferind adesea acestei instalații o înfățișare asemănătoare în multe privințe morilor de apă.

Câteva dintre povernele întâlnite încă și astăzi ici-colo în satele de pe văile Bratiei, Râul Târgului, Râul Doamnei, pe Dâmbovița ori pe Argeșul sau ca cele din satele Valea Mare, Căndești, Moșoaia, Lipia, Corbi etc. sunt exemple elocvente cu privire la specificul acestui program arhitectural atât de unitar.

Amploarea acestui program arhitectural, ca exemplu tipic de distilerie tradițională de mare capacitate, o ilustrează astăzi povarna

din Suslănești. Potrivit unor rezolvări specifice Argeșului și Muscelului, această povarnă, acum părăsită, întocmai cunoscutelor velnițe de altădată, era prevăzută cu roată de ridicare a apei din pâraul alăturat, pentru primenirea continuă a răcitorului.

Cazul unei alte poverne identice aflate la Stoenesti, și aceasta în stare de părăsire, demonstrează că, de fapt, ne aflăm în fața unui anume tip de povarnă, dezvoltată, prevăzută cu spații largi de depozitare a vaselor de fermentație, spații în care puteau accede atelajele de cărători.

Cele două poverne amintite constituie monumente de importanță cu totul deosebită, cu trăsături bine definite, izvorâte din modul de viață al locuitorilor acestor comune atât de renumite prin bogăția pometurilor lor.

Povarnă la Golești

Cărciumă și han la Suslănești

1. Foarte semnificativă din acest punct de vedere este situația satului Băjești de la anul 1810; de văzut pentru aceasta: Plan du domaine de Bachescht dans le district de Mouschzel..., 1810, BARS, H. 2432, D. LXXVI 29.

2. Amintim dintre acestea: cărciumile de pe Drumul poștii, de la Valea Ursului, de la Piscani, cărciuma Grădiștei, cărciuma Aninoasei și cărciuma nouă a Mănăstirii Câmpulungului din drumul Piteștilor, cele două cărciumi de la podul Cărcinoului, cărciumile de la podurile Piteștilor, hanurile de la Racovița, de la Dolia Mare de pe moșia Balomireasca etc.

3. Arhivele Statului, București, fond Diplomatic, d. nr. 147.

4. I. Cojocaru, "Documente privitoare la economia Țării Românești", 1800-1850, vol. II, p.

490.

5. Ibid., p. 29.

6. Arhivele Statului, București, fond Catagrafi, 46, oraș Pitești, întreg dosarul.

7. I. Cojocaru, op. cit., p. 597.

8. Arhivele Statului, fond Vornicia, d. 2279/1839, f. 553.

9. I. Cojocaru, op. cit., p. 770.

10. "Buletin Gazetă Oficială", nr. 19, 12 februarie 1844.

11. Arhivele Statului, București, fond Lucrări Publice, d. 65/1853, f. 39.

12. Ibid., f. 3.

13. Ibid., f. 79, 80 și următoarele.

ZALHANALELE

Un program arhitectural de mai largă întrebuințare și totodată mult mai atent urmărit este cel al zalhanalelor (abatoarelor), impuse chiar și așezărilor sătești.

O evidență din anul 1841 ne arată că la acea dată ființau în Pitești 3 zalhanale. Dar asemenea zalhanale se mai aflau și pe moșiile Găvana, Pârâu Roșu, Tigveni, Alimăneștii de Jos, Vărzari și Curtea de Argeș. Tot așa sunt consemnate 3 zalhanale în plaiul Nucșoarei și câte una în plaiul Muscel, în plasa Râurilor și în plasa Podgoriei.¹

O altă evidență atestă existența zalhanalelor, după cum urmează: 2 la Câmpulung, 2 la Gura Văii Mari, câte una la Valea Vacii, Domnești, Băilești și Văleni.²

Pe timp ce trece, numărul acestor zalhanale este în continuă creștere, devenind foarte obișnuite în mediul sătesc. La o investigație făcută însă de Serviciul Sanitar, se arată că în județul Argeș ființează în total 12 instalații de tăiere a vitelor, din care numai 8 se arată că sunt corespunzătoare. În județul Muscel sunt arătate ca existente 11 instalații, dar nu toate sunt considerate corespunzătoare.³

Prin diferite porunci și ordine circulare se prescriu condițiile de funcționare a acestor zalhanale, sub supravegherea Serviciului Sanitar al țării.⁴ Toate aceste instalații trebuia să se afle în apropierea apelor curgătoare, în afara așezărilor sătești etc.⁵ În anul 1868 apare Decretul nr. 794 pentru funcționarea zalhanalelor, în care se precizează regulile de construcție și prescripțiile ce trebuie să le îndeplinească acest tip de instalații.

Hala de carne. Pitești. Azi dispărută.

1. "Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800-1850", p. 75.

2. Ibid., p. 834.

3. Arhivele Statului, București, fond Rural-Comunală, d. 33/1860, f. 7.

4. Arhivele Statului, București, fond Rural-Comunală, d. 30/1848, f. 5, 7.

5. Arhivele Statului, București, fond Rural-Comunală, d. 20/1861, f. 15.

PRÉSENTATION: EXTRAIT DE LA PRÉFACE

L'architecture et la systématisation des habitations d'Arges s'inscrivent dans la suite des études de l'auteur sur l'architecture traditionnelle roumaine, sur la constitution des habitations rurales, des foires et des villes construites à partir d'archives sur la connaissance des monuments de référence.

Le texte inclus-ici, les notes de référence et le matériel illustratif présenté expliquent le phénomène le plus frappant de la vie sociale forcément organisée, relevé par l'architecture et par l'urbanisme local, par l'art et par les ouvrages demandés par la pratique quotidienne. Du point de vue de l'analyse de ce phénomène, à travers des XVIIIe-XIXe siècles, il faut envisager quatre grandes sections de la manière suivante :

- l'époque marquée de l'apparition de la carte du Stolnic Cantacuzène en 1700 et celle d'Olténie de 1719-1722 avec la Conscription de Virmond

- l'époque de la fin du XVIIIe siècle inscrite sur la carte militaire des deux Valachie dans les années 1790-1791.

Sur cette carte, le relief repris fidèlement, le réseau hydrographique et les routes avec la structure des habitations sont aussi représentées; certains semblaient être organisés d'après une savante préoccupation.

- la parution du Règlement Organique avec ses prescriptions, accompagné par la carte du territoire, réalisée pendant les années 1828-1835.

- la réalisation de la Réforme agraire de 1864, elle-même précédée par une carte du territoire et suivie d'autres spécifications ; on y mentionne la Loi des routes, la Loi sanitaire mais surtout la Loi des communes rurales de l'année 1904, les deux accompagnés par des règlements pour la police sanitaire et vétérinaire etc.

On fait notamment attention à l'époque réglementaire destinée à rendre cohérent le processus de modernisation des habitations.

Dans les années 1831-1832 on a réalisé aussi un Projet de loi qui imposait la construction des bâtiments réguliers et confortables, en préconisant même un projet d'habitation avec étable et clôture, les villageois devant bâtir leurs maisons avec plus de soin, plus belles

à regarder construites alignées d'un côté et de l'autre de larges ruelles.

Cette décision devait être conjuguée avec la construction d'établissements ruraux d'archives, d'établissements municipaux, d'établissements scolaires pour lesquels existaient déjà des projets type.

Il n'existait pas clairement un projet en ce qui concerne la situation des villageois qui possédaient des propriétés dans des vallées ou dans des montagnes et qui ne pouvaient pas être obligés de quitter leurs logis. Cette situation est aussi présente dans les départements voisins, notamment dans les zones de plaine. En tout cas on se trouve devant une expérience sans précédent vers laquelle se dirige même l'attention des fourriers. En 1834, revient de l'étranger l'ingénieur Theodor Diamant auteur de la brochure publiée à Paris en 1833 intitulée « Pour les amis de la liberté, de la justice, de l'ordre ... » ; il est considéré avec respect par la haute société, est intégré comme membre de la Société d'agriculture et le Courrier Roumain lui publie même quelques articles.

D'après ses idées, on fonde en 1835 « Le Falanster de Scaieni » - ouvrage considéré comme subversif par le Département de dedans, annulé seulement après 18 mois d'existence. Dès 1836 on lui reconnaît la profession d'arpenteur.

Au delà de ses études et de ses projets pour les domaines de Zanoaga, Doicesti, Tintea, Rancenii-Boboci, Sasenii lui Hristodor Filitis, Iazul zalhanalei de Prahova, Telega, Banesti on lui doit le concept de «village groupé» et l'étude rédigée en français, intitulée «Mémoire sur un moyen de faire cesser la vie nomade des gitans du pays, de leur rendre la vie plus facile et de les rendre utiles au pays et aux propriétaires dont les domaines ils habiteraient» présenté au Conseil Administratif de la Principauté Moldavie à 7 mai 1841.

Ainsi on présentait un plan pour l'organisation en colonies agricoles industrielles 200 ou 300 familles de gitans, en proposant un expériment sur un de ces domaines, donné à bail pour dix ans, en demandant qu'il en soit le directeur acceptant seulement la juridiction du ministre des affaires internes.

L'ouvrage ci-présenté, on doit le considérer une démarche nécessaire pour identifier l'origine des facteurs qui ont déterminé l'impression de la physionomie si spécifique de l'architecture traditionnelle et de l'urbanisme roumain.

ABSTRACT

The Arges and Muscel Architecture and Civil Design represents one of the author set of studies concerning Romanian Traditional Architecture and rural and urban settlements, based on archive and reference monuments research. The text, the references and the illustrations picture, as far as a book could, the daily architecture, local urbanism and Arts and Crafts of the region, an impressive phenomena of a well organized social life.

The timeline of phenomena is divided in four, along XVIII and XIX Centuries:

- from the year 1700, High Steward Cantacuzino Map apparition to Oltenia map one in 1719-1722 due to Virmond Census;

- the end of XVIII Century, dated by the Austrian military map of the two Valachia (1790-1791). The map exact shows the relief, the hydrographical and road net with settlements civil plans, some of the them prove of scholar civil design concern;

- The Organic Law, with its directions and the map of the territory made in 1828-1835;

- The 1864 Agricultural Reform application was also forgone by a map and followed by a set of directions concerning Romanian village modernization; one could note here the Road Law, the Sanitary System law, but especially the Rural Organization Law issued in the 23rd of July, 1894; that was enriched by the Rural Organization Law issued in 1904. Both laws were accompanied with vets and human sanitary rules and directions etc.

The book especially accredit that Organic Law rural design principles gave coherence to a sustained settlement modernization support process. Between 1831 and 1832, an amendament was issued with directions "to build clean and comfortable houses", also with fence and stables planning. The Villagers should build their estates "more attentive, more esthetic, on a straight line alignment with a large road in the middle".

This decision should be corroborated with the apparition of early drafted rural design archive houses, council boards and rural design demonstration houses. There was not a clear idea concerning a rural

design solution for highlanders.

They should have been removed from their isolated estates in order to put into practice a highland or mountain village rural design plan.

One could see how rural design plan came on observing the neighbouring counties, especially those with large plane situated villages, those who were among the first submitted to this project. Anyway, one could witness an unprecedented project. Even the Charles Fourier Romanian believers observed it attentively. In 1834, the engineer Theodor Diamant returned in Romania. He already published in Paris a booklet intituled "To the Friends of Liberty, Right and Order (...)". He is gladly received in Romanian high societies, declared as a member of Agricultural Society. The newspaper "Curierul Românesc" (Romanian Courier) even published some articles concerning his ideas. He put them into practice and established in 1835 the "falanster" from Scăieni. This rural design plan based on utopia socialism economic rules was officially declared subversive by the Internal Affairs Department (Departamentul din Lăuntru) and disbanded after 18 months existence. In 1836, Diamant is acknowledged as land surveyor. Beside his rural estates design studies and projects (i.e. Zănoaga, Doicești, Țintea, Rânceni-Boboci, Hristodor Filitis' Săsenii, Iazul Zăhanalei from Prahova, Telega, Bănești estates, border plan for free domain of Buzău and others), Diamant is well known for his "collected houses type village" concept i.e. Amara estate villages. This concept was also exposed in a study presented in May, the 7th, 1841, to Moldova Principality Administrative Council. Originally, it was written in French language and named "Memo on a mean to cease the gipsies rambling state; to settle them down on state, monasterial or land lords estates for radically improve gipsies moral life standards and to made them useful to the country and to the land owners". He presented a sort of "agricultural and industrial colony". He asked to experiment the project on an estate and to be held directly responsible for it. He also asked for lessors to lease him 200-300 gipsy families estate for 10 years term and for an Internal Affairs Department official accept to run this experiment.

This book concerning the Arges and Muscel Architecture and Civil Design is a step towards identifying the sources and the principles of those main factors which imprinted the Romanian traditional and urban architecture specific characteristics.

BIBLIOGRAFIE SUMARĂ

Adălinoae, N., Berindei, Dan
Reforma agrară din 1864, București, 1967

Colescu, Leonida
Statistica clădirilor și a locuințelor din România, București, 1920

Corfus, I.
Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul organic, în "Revista arhivelor", an X (1967), nr. 2.

Corfus, I.
Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea, București, 1969

Florescu, F.B., P. Stahl, P. Petrescu
Arta populară din zonele Argeș și Muscel, București, 1967

Dumitrescu, Ion
Jupănești, un vechi sat argeșean, București, 1976

Marțian, Pop Dionisie
Analele statistice ale României, 1866

Deaconu, Gheorghe I.
Schița monografică a comunei suburbane Bascov, Pitești, 1971

Hurdubețiu, Ion
Câmpulung - Muscel, ieri și azi; istoria orașului, Câmpulung, 1974

Gheorghiu, Adrian, P. Petrescu
Arhitectura populară în bazinul superior al Argeșului, în "Arhitectura R.P.R.", nr. 8 / 1954

Gheorghiu, Adrian, P. Petrescu, P. Stahl
Ornamentația în arhitectura populară din bazinul

superior al Argeșului, în "Arhitectura R.P.R.", nr. 1 / 1955

Ionescu, P. Muscel
Albumul comunei Domnești - jud. Muscel, stațiune climaterică, București, 1913

Ionescu, Grigore
Istoria arhitecturii, București, 1963; vol. I și II

Ionescu, Grigore
Arhitectura populară în România, București, 1971

Miclescu, P.E.
O biserică regăsită la Bascov - Argeș, în "Arhitectura", nr. 3 - 4, iulie - decembrie, 1942

Pănoiu, Andrei
Din arhitectura lemnului, București, 1977

Pănoiu, Andrei
Arhitectura bisericilor din lemn din Țara Românească. Teză de doctorat la Institutul de arhitectură București, 1971

Pănoiu, Andrei
Arhitectura tradițională din zona centrală a Gorjului, Muzeul Național de Istorie, 1982

Pănoiu, Andrei
Arhitectură și sistematizare rurală în județul Mehedinți, Muzeul Național de Istorie, 1983

Pănoiu, Andrei
Evoluția așezărilor în sec. XVIII - XIX, Partea a I-a, 1988; Partea a II-a, 1989, manuscris, studiu documentar, planșe și fotografii pentru I.P.J. Prahova, contract 2364 / 1988

Pănoiu, Andrei
Evoluția sistematizării orașului București, a doua jumătate a secolului al XVIII-lea - 1940, etapele I, II,

III și Sinteza, Muzeul Național de Istorie, Studiu de documentare prezentat în 7 exemplare Institutului Proiect București, text, planșe, fotografii

Pănoiu, Andrei
Arhitectura tradițională gorjeană, sec. XVIII - XX, Centrul județean al creației Gorj - Tg. Jiu, 1996

Panu, Gheorghe
Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute, București, 1910

Petrescu, P.
Arhitectura populară, în "Istoria artelor plastice în România", vol. I, București, 1968

Petrescu, P.
Casa țărănească cu foișor, în "Studii și cercetări de istoria artei", an V (1958), nr. 1 - 2

Petrescu, P.
Arhitectura țărănească de lemn din România, București, 1974

Pârnuță, Gheorghe
Rucăr. Monografie sociologică, București, 1972

Rădulescu, Codin
Câmpulungul Muscelului istoric și legendar, 1925

Rădulescu, Codin, pr. I. Răuțescu
Dragoslavele

Rădulescu, Codin
Monografia comunei Priboieni, Muscel,

Câmpulung, 1904

Răuțescu, I.
Câmpulung - Muscel; monografie istorică, Câmpulung - Muscel, 1942

Regulament pentru construcții de școli primare, urbane și rurale, 1893,

Regulament pentru construcții și alinieri din anul 1890 și diverse decizii privitoare la acest regulament, 1903

Săvulescu, Gh., C.
Comuna Colibași, jud. Argeș, cu satele: Racovița, Mioveni, Colibași, Clucereasa, Făgetul (Vieroși), Colibași, 1973

Stănescu Badea, I.
Monografia comunei Silișteni (fostă Bumbuieni) din jud. Argeș, Rm. Vâlcea, 1930

Stănescu, Petre P.
Pietroșani Argeș (Pietroșani, Bădești, Retevoiești, Vărzăroaia, Gănești). Monografie. 1974

Sucu, I.
Comuna Mioarele. Monografie, București, 1976

Teodorescu, N.
Mușătești, București, 1969

Voinescu, I.
Monumente de artă țărănească, București, 1912

Centrul vechi al Pitestiului în timpul campaniei de demolări din anul 1973